กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา

พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปณฺณาวชิโร)

สนับสนุนโดย องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา

พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปณฺฑาวชิโร)

สนับสนุนโดย องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา

ISBN 978-974-364-921-9

เผยแพร่โดย

ศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา
วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด
จังหวัดเชียงใหม่

โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน
สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

สนับสนุนงบประมาณจัดพิมพ์โดย
องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

ที่ปรึกษา

พระโพธิรังสี
พระครูมงคลศีลวงศ์
พระปลัด ดร.เสน่ห์ ธมฺมวโร
นายบุญเลิศ บูรณุปกรณ์
นายพิเชษฐ์ พิศุทธกุล
ว่าที่ ร.อ.สมประสงค์ พันธ์ประยูร
ศ.ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี
รศ.สมหมาย เปรมจิตต์
ดร.อัญชลี กิ๊บบิ้นส์
ผศ.เยื้อง ปั้นเหน่งเพชร
พ่อครูคำ กาไวย์
นายศรีเลา เกษพรหม
นายมงคล เสียงชารี
นายเกริก อัครชิโนเรศ
นางพูนศรี ป้อมทองคำ
พระครูโฆษิตปริยัตยาภรณ์
พระครูประภัศร์ชัยคุณ
พระไชยวิทย์ ธมฺมรโต
นายสมศักดิ์ อุดมศิริธำรง
นายไพรัช ใหม่ชมภู
นายสุรศักดิ์ โอสถิตย์พร
ศ.แสง จันทร์งาม
ผศ.จินตนา มัธยมบุรุษ
ดร.ไพฑูรย์ รื่นสัตย์
พ่อครูมานพ ยาระณะ
นายเจริญ มาลาโรจน์
นายชาย ชัยชนะ
นายเหรียญ มโนราษฎร์
นายอรัญ คุณยศยิ่ง
นายคีรินทร์ หินคง

ผู้เรียบเรียง

พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร)

จำนวนพิมพ์

๒๕๐ เล่ม

ปีที่พิมพ์

กันยายน ๒๕๕๓

พิมพ์ที่

สำนักพิมพ์ มรดกล้านนา a service by MAXX

แม็กซ์พริ้นติ้ง (มรดกล้านนา)
14 ถ.ศิริมังคลาจารย์ ซ.สายน้ำผึ้ง
ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
Hotline : 086-6547376
Tel. : 053-221097
E-mail : info@maxx.me

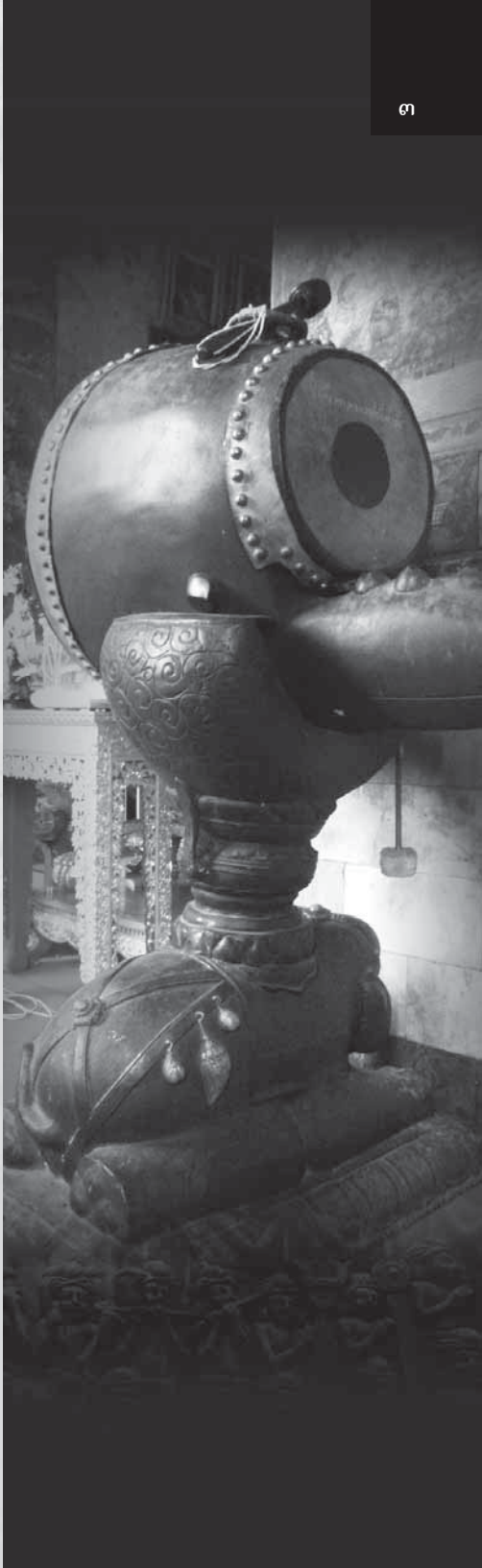

คำปรารภ
นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

ล้านนา เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน ชาวล้านนามีความเคารพศรัทธา และยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมาหลายร้อยปี ศิลปวัฒนธรรมล้านนาจึงมีรากฐานมาจากคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

กลอง เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ที่มักจะใช้ประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา เพื่อบอกกล่าวข่าวสารงานบุญให้เป็นที่รับรู้ และทำให้ผู้เข้าร่วมงานบุญประเพณี เกิดความรู้สึกปีติยินดี ที่ได้สร้างบุญกุศลในแต่ละครั้ง นอกจากนั้น กลองยังนับเป็นสัญลักษณ์สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักดินแดนแห่งนี้มากยิ่งขึ้น

การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับคติ และพัฒนาการของกลองในวัฒนธรรมล้านนา ถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านดุริยางคศิลป์ อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อิงอยู่กับคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ มียุทธศาสตร์สำคัญ ในการอนุรักษ์และสืบสาน ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้มีเอกลักษณ์อย่างยั่งยืน จึงได้ให้การสนับสนุนงบประมาณ ในการจัดพิมพ์หนังสือ “กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา” ซึ่งรวบรวมโดยพระคุณเจ้าพระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร) เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับให้นักเรียน นักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการ ตลอดจนถึงผู้สนใจทั่วไป ได้ศึกษาวิจัย และนำความรู้ไปพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญมั่นคงต่อไป

(นายบุญเลิศ บูรณุปกรณ์)
นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

คำปรารภ
ประธานศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา

ศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา โดยความร่วมมือระหว่างวัดชัยสถาน กับองค์การบริหารส่วนตำบลสันปูเลย (ปัจจุบันเป็นเทศบาลสันปูเลย) และโรงเรียนบ้านป่าเสร้า ได้รับความอนุเคราะห์ในการบริจาคที่ดิน จำนวน ๑ ไร่ ๕๒ ตารางวา จากแพทย์หญิง ผุสดี สุจินดา ซึ่งได้รับมรดกมาจากเจ้าพ่ออินทรเนตร (ตุ้ย) ณ เชียงใหม่ และเจ้าแม่เอื้องผึ้ง สุจินดา มอบให้เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนหมู่ ๖ และ ๑๒ ตำบลสันปูเลย โดยมีแม่นายสุภาพ และแม่นายตาเขียว สุจินดา เป็นผู้ดำเนินการมอบที่ดินให้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔

หลังจากที่ได้รับมอบที่ดินดังกล่าวแล้ว คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา จึงได้ดำเนินการปรับภูมิทัศน์ และจัดกิจกรรมการเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา ตามเจตนารมณ์ของแม่นายสุภาพ แพทย์หญิงผุสดี และแม่นายตาเขียว สุจินดา พร้อมด้วยญาติพี่น้อง ภายใต้ข้อจำกัดด้านงบประมาณในการดำเนินงาน ทั้งนี้คณะกรรมการได้มอบหมายให้ พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร) ซึ่งได้ดำเนินงานกับกลุ่มเยาวชนมาก่อนหน้านี้แล้ว เป็นผู้ดูแลกิจกรรมการเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา

นับเป็นโอกาสที่ดี ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดสรรงบประมาณในการจัดพิมพ์หนังสือ “กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา” ซึ่งเรียบเรียงโดย พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร) เพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจทั่วไป ได้ศึกษาเรียนรู้ และใช้เป็นฐานข้อมูล ในการศึกษาวิจัยต่อไป

จึงขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้ด้วย

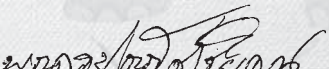

(พระครูประภัศร์ชัยคุณ)
ประธานศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา
เจ้าอาวาสวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย)

คำปรารภ
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่

โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีภารกิจสำคัญในการส่งเสริม ทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ให้เจริญมั่นคง

ในโอกาสที่ พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร) เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน ได้ดำเนินการสืบค้น รวบรวม และจัดทำฐานข้อมูล เกี่ยวกับคติการสร้างกลองในวัฒนธรรมล้านนา และกลุ่มชาติพันธุ์ไทในภูมิภาคใกล้เคียงกัน เพื่อศึกษาถึงคติการสร้างกลองในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท กับคติที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ขององค์ความรู้ดังกล่าว ที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

จึงขออนุโมทนาต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ที่ได้ร่วมกัน จัดทำหนังสือ “กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา” เพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจ มา ณ โอกาสนี้ด้วย

(พระปลัด ดร.เสน่ห์ ธมฺมวโร)
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ
มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่

คำนำของผู้เขียน

กลอง จัดเป็นเครื่องดนตรีประจำพุทธศาสนาในล้านนา เรามักจะได้ยินเสียงกลอง ในงานบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนาอย่างครึกครื้น ชาวล้านถือคติว่า กลองเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ มีบทบาทสำคัญ คือใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน และเป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงในโอกาสต่าง ๆ

คติการสร้างกลองในวัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่อยู่ใกล้เคียงกัน มีไทเขิน ไทลื้อ และไทยสยาม เป็นต้น มีที่มาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากแบบกลองเก่าแก่ดั้งเดิมที่ปรากฏในวัฒนธรรมเหล่านี้ มักจะเรียกชื่อเป็นภาษาบาลี เช่น กลองชัย กลองมังคละ กลองชัยมังคละ และกลองนันทเภรี เป็นต้น นอกจากนั้น เอกสารโบราณล้านนา มีวรรณกรรมทางพุทธศาสนา และตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น มักจะกล่าวอ้างอิงถึงชื่อกลองดังกล่าวอยู่เสมอ เมื่อสืบค้นข้อมูล ก็พบว่า ชื่อกลองเหล่านี้ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง นอกจากพระไตรปิฎกจะอ้างอิงถึงชื่อกลองดังกล่าวในบริบทต่าง ๆ แล้ว ก็ยังกล่าวถึงกำเนิดของกลอง และตะโพนที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นคติที่สืบทอดกันมา ในสังคมอินเดียสมัยโบราณอีกด้วย ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏใน “สุวรรณกักกฏชาดก” โดยพระองค์ ทรงนำมาเล่าให้แก่พระสาวกสดับฟังด้วยบุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณที่ทำให้ทรงระลึกอดีตชาติ ได้มากกว่า ๕๐๐ พระชาติ ชาวพุทธนิยมเรียกว่า “พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ”) อันเป็นญาณบริสุทธิ์ ที่บังเกิดขึ้นเฉพาะพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งบางพระชาติ พระองค์ก็เคยทรงกำเนิดเป็นนักตีกลองด้วยเช่นกัน ดังปรากฏใน “เภรีวาทชาดก” เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ชาวล้านนาจึงถือว่า กลองเป็นของสูง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และมีวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับกลองที่อิงอยู่กับคติทางพุทธศาสนา ผสมผสานกับคติแบบพราหมณ์ และคติของท้องถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านดุริยางคศิลป์ ที่สามารถบอกเล่าอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในอีกแง่มุมหนึ่งได้เป็นอย่างดี

การสืบค้นและเรียบเรียงองค์ความรู้ชุดนี้สำเร็จลง เพราะได้รับความอนุเคราะห์จากพ่อครู ศ.ดร. อุดม รุ่งเรืองศรี ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคดี ที่ได้ปลูกฝังแนวคิด วิธีการ และให้ข้อมูลในการศึกษาเชิงวิชาการมาโดยตลอด นอกจากนั้นยังได้รับความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติจากพ่อครูมานพ ยาระณะ และพ่อครูคำ กาไวย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการตีกลองในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ ทั้ง ๒ ท่าน ตลอดจนถึงครู-อาจารย์และกัลยาณมิตร ที่ให้ข้อมูลและคำปรึกษา อันเป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นและเรียบเรียงในครั้งนี้

ส่วนการจัดพิมพ์หนังสือ “กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา” ในครั้งนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ โดยคุณโยมบุญเลิศ บูรณุปกรณ์ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ได้ให้ความอนุเคราะห์จัดสรรงบประมาณในการจัดพิมพ์ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูล ให้ผู้สนใจ ได้ศึกษาและนำความรู้มาพัฒนาชุมชนให้เจริญในทุก ๆ ด้านต่อไป

จึงขออนุโมทนาต่อทุก ๆ ท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร)

คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา โดยความร่วมมือระหว่าง วัดชัยสถาน กับองค์การบริหารส่วนตำบลสันปูเลย และโรงเรียนบ้านป่าเสร้า

๑. พระครูประภัศร์ชัยคุณ	ประธาน
๒. พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร)	รองประธานและเลขานุการ
๓. นายอรัญ คุณยศยิ่ง	กรรมการ
๔. นายเหรียญ มโนราษฎร์	กรรมการ
๕. นายสมชัย ทิพย์ศรีบุตร	กรรมการ
๖. นางศรีเพ็ญ ชัยฉกรรจ์	กรรมการ
๗. นายบรรจง คำใจ	กรรมการ
๘. นางจันทร์ฉาย เขตต์สิทธิ์	กรรมการ
๙. นายสวิง คำโพธิ์	กรรมการ
๑๐. นายบุญธรรม ใจโต	กรรมการ
๑๑. นายอุดม คำโพธิ์	กรรมการ
๑๒. นายอมร จันต๊ะ	กรรมการ
๑๓. นายกำจัด คำใจ	กรรมการ
๑๔. นายสิงห์ใจ เสริฐแก้ว	เหรัญญิก

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

ตอนที่ ๑ กลองในมิติทางสังคม และวัฒนธรรมล้านนา ๑๓
กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อการอบรมสั่งสอน
หรือขัดเกลาทางสังคม ๑๖
กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อสร้างความบันเทิงใจ ๒๐
กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อบอกกล่าว
หรือทำนายเหตุการณ์ทางสังคม ๒๑

ตอนที่ ๒ กลองในพระไตรปิฎก ๒๙
กลองปรากฏในพระพุทธพจน์ครั้งแรก ๓๐
กลองเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในปัญจดุริยางค์ ๓๗
กำเนิดกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ๔๑
กลองในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๖๓
กลองของเทพ ๖๓
กลองของมนุษย์ ๖๘
กลองชัยเภรีหรือกลองชัย ๖๘
กลองนันทเภรี ๗๑
รูปลักษณ์ของกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๗๖
คุณลักษณะของเสียงกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๗๙
เสียงกลองทำให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ๗๙
เสียงกลองทำให้เกิดความตื่นตกใจกลัว ๘๐
เสียงกลองทำให้เกิดความฮึกเหิม และมีกำลังใจในการต่อสู้ ๘๗
บทบาทของกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๘๘
เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ ๘๘
- อาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม ๘๘
- อาณัติสัญญาณในการประชุม และการประกาศข่าวสาร
หรือแจ้งเหตุการณ์ในชุมชน ๙๕

เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจในเทศกาล
หรืองานมหรสพทั่วไป ๑๐๑
เป็นเครื่องดนตรีที่ประโคมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา..... ๑๐๔
แผนผังแสดงคติการสร้างกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๑๑๑
บทบาทของกลองที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล..... ๑๑๒

ตอนที่ ๓ การแพร่กระจายของคติการสร้างกลองจากพระไตรปิฎก สู่สังคมชาวพุทธในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ๑๒๓
คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทลื้อ
เมืองสิบสองพันนา ๑๒๕
คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวไทเขิน
เมืองเชียงตุง ๑๒๘
พิธีขอต้นไม้จากรุกขเทวดา ๑๔๒
การสร้างกลองให้ได้ขนาดที่มีลักษณะเป็นมงคล ๑๔๓
การบรรจุหัวใจกลอง..... ๑๔๔
การแห่กลองชัยเข้าประดิษฐานภายในวัด..... ๑๔๖
คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวไทยสยาม
ภาคกลางของประเทศไทย ๑๕๐

ตอนที่ ๔ คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา ๑๕๙
ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองล้านนา.....๑๕๙
พระพุทธศาสนาในล้านนา..... ๑๖๓
คติการสร้างกลองในวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา..... ๑๖๗
คติการสร้างกลองในคัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อได้รับอิทธิพล
มาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ..... ๑๗๑
ที่มาของชื่อกลอง.....๑๗๒
บทบาทของกลองชัยในล้านนา ๑๗๔
การดำรงอยู่ของกลองชัยมงคลในล้านนาปัจจุบัน.....๑๗๘
รูปลักษณ์กลองชัยมงคล ๑๘๑
การประสมวงกลองชัยมงคล ๑๘๒

ท่วงทำนองการตีกลองชัยมงคล ๑๘๔
กลองชัยมงคล : ศิลปศาสตร์แห่งภูมิปัญญาดุริยางคศิลป์ล้านนา..๑๘๘
ตำนานกลองชัยมงคล ๑๙๑
คติความเชื่อและข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับกลองชัยมงคล ๑๙๗
พิธีไหว้ครูเพื่อฝากตัวเป็นศิษย์เรียนกลองชัยมงคล ๑๙๖
การสร้างกลองชัยมงคล ๒๐๐
ไม้ที่นิยมนำมาสร้างกลองชัยมงคล ๒๐๐
การตัดไม้นำไปสร้างกลองชัยมงคล..... ๒๐๑
การสร้างกลองชัยมงคล ๒๐๒
การบรรจุหัวใจกลองชัยมงคล ๒๐๔
การหุ้มกลองกลองชัยมงค..... ๒๐๙
การใส่แซว่กลองชัยมงคล ๒๐๙
การนำกลองชัยมงคลเข้ามาประดิษฐานภายในวัด ๒๑๑
กลองปูชา ๒๑๕
รูปลักษณ์ของกลองปูชา..... ๒๑๘
อุปกรณ์การตีกลองปูชา..... ๒๒๑
ท่วงทำนองการตีกลองปูชา..... ๒๒๑

สรุป ๒๒๓
แผนที่แสดงการแพร่กระจายของคติการสร้างกลองจากพระไตรปิฎก
สู่สังคมชาวพุทธในกลุมชาติพันธุ์ไท..... ๒๒๖
แผนผังแสดงคติและพัฒนาการของกลองชัยมงคลในล้านนา.... ๒๒๖

บรรณานุกรม ๒๒๙
ประวัติผู้เขียน..... ๒๓๕

ตอนที่ ๑
กลองในมิติทางสังคม และวัฒนธรรมล้านนา

กลอง เป็นเครื่องดนตรีที่แพร่หลายตามภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เนื่องจากมนุษย์ เป็นผู้ที่มีจิตวิญญาณรับรู้อารมณ์ และความรู้สึกต่าง ๆ จึงรู้จักคิดค้น และประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้น สำหรับบำรุงบำเรอจิตใจ ให้มีความสุข เพลิดเพลิน และผ่อนคลายในชีวิตประจำวัน

การกำเนิดของเครื่องดนตรีประเภทกลอง ในระยะเริ่มแรก อาจเกิดจากการกระทุ้ง ตี หรือเคาะวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีเสียงดังก้องกังวานอย่างเป็นจังหวะ จึงทำให้เกิดความไพเราะ จนนำมาสู่การพัฒนาเป็นเครื่องดนตรีโดยตามลำดับ

กลองมีคุณสมบัติสำคัญ คือเสียงที่ดังก้องกังวาน และมีความไพเราะตามคุณลักษณะของวัสดุที่ทำ และลีลาการตีกลอง ที่ได้รับการสร้างสรรค์อย่างมีศิลปะ จึงทำให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ รู้จักสร้างกลองเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน จนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาด้านดุริยางคศิลป์ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะมีการถ่ายเทแนวคิดและรูปแบบไปมาระหว่างกันและกัน ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ใกล้เคียงก็ได้ ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม ที่มีการเลื่อนไหล ถ่ายเท และเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา

องค์ความรู้เกี่ยวกับคติและพัฒนาการของกลอง ในแต่ละชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่น่าสนใจ โดยเฉพาะกลองในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านคติความเชื่อและด้านรูปแบบ อันได้แก่ รูปลักษณ์ ศิลปะการตี ลีลาท่วงทำนอง ตลอดจนถึงบทบาทของกลองที่มีต่อสังคม

เนื่องจากกลองในวัฒนธรรมล้านนา มีลักษณะแตกต่างจากกลองในวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความรื่นเริงบันเทิงใจเท่านั้น แต่กลองยังมีความสัมพันธ์เชิงสังคมและวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ

โดยทั่วไปชาวล้านนา ถือคติว่า กลองเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ คติดังกล่าวนี้ ถือเป็นคติที่รองรับวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับกลองในวัฒนธรรมล้านนา ดังเช่น การสร้างกลองแต่ละใบนั้น มักประกอบด้วยพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนอย่างพิถีพิถัน เริ่มตั้งแต่การหาฤกษ์งามยามดี (มื้อจันวันดี) พิธีขอไม้จากรุกขเทวดา พิธีฟายครูก่อนที่จะสร้างกลอง การวัดโฉลกกลอง พิธีบรรจุหัวใจกลอง และลงอักขระคาถากำกับ พิธีหามกลองเข้าวัด เป็นต้น เชื่อกันว่า หากสร้างกลองให้ถูกต้องตามพิธีโบราณ จะทำให้กลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ (เตชะฤทธิ) นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง

บทบาทของกลอง เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของกลอง ที่มีต่อสังคมล้านนา แม้กลองจะเป็นเครื่องดนตรี ที่ให้ความรื่นเริงบันเทิงใจ แต่กลองไม่อาจดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามลำพังได้ จึงต้องมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมให้มากขึ้น จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานและแพร่หลาย

กลองมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีต ทั้งการเป็นอาณัติสัญญาณด้านราชการสงคราม การเมืองการปกครอง การเป็นอาณัติสัญญาณในกิจกรรม การสื่อสารในพิธีกรรม การบอกสัญญาณวันโกนวันพระ ตลอดถึงการสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจ ซึ่งอาจจะมีการฟ้อนรำหรือการละเล่นทางวัฒนธรรมประกอบด้วย เช่น การฟ้อนดาบ การฟ้อนหอก การฟ้อนผางประทีป การฟ้อนก้าลาย หรือการฟ้อนเชิง เป็นต้น

เนื่องจากล้านนาในอดีต ยังไม่มีระบบการสื่อสาร และสิ่งให้ความบันเทิงที่ทันสมัย จึงอาศัยเสียงกลองเป็นสื่อในกิจกรรมดังกล่าว การที่กลองมีบทบาทต่อสังคม โดยเฉพาะการเป็นอาณัติสัญญาณด้านราชการการเมืองการปกครอง ถือเป็นบทบาทสำคัญในยุคสมัยนั้น เนื่องจากผู้ปกครองและประชาชนจะสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ก็ต้องอาศัยอาณัติสัญญาณจากเสียงกลองเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้เอง จึงมีการกำหนดระเบียบเกี่ยวกับการตีกลอง เพื่อแจ้งเหตุในชุมชนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยกำหนดให้สามารถตีกลองได้ เมื่อมีเหตุที่จำเป็น

เท่านั้น เพราะหากตีกลองโดยไม่มีเหตุจำเป็น อาจทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตระหนกและเกิดความโกลาหลได้ จึงต้องมีการควบคุม หรือมีข้อจำกัดในการตีกลอง ดังเช่นกฎหมายธรรมศาสตร์และกฎหมายพระญามังราย[๑] ซึ่งเป็นข้อกำหนดสำหรับใช้ปกครองบ้านเมืองในอดีต กล่าวไว้ว่า เมื่อมีเหตุการณ์จำเป็นเกิดขึ้นภายในชุมชน ให้ชาวบ้านรีบตีกลอง เพื่อให้อาณัติสัญญาณแก่ชุมชน ได้รับทราบถึงเหตุการณ์นั้น ๆ หากผู้ใดตีกลองโดยไม่มีเหตุจำเป็น หรือไม่มีเหตุอันควรให้ต้องตีกลอง ผู้ตีกลองนั้น ต้องถูกปรับเป็นเงิน ๖๖ บาท ในขณะที่กฎหมายธรรมศาสตร์และราชศาสตร์[๒] กล่าวไว้ว่า ถ้าหากมีเหตุการณ์จำเป็นเกิดขึ้นดังเช่น โจรปล้น เป็นต้น สามารถตีกลองให้อาณัติสัญญาณได้ เมื่อเสียงกลองดังขึ้นแล้ว ถ้าประชาชนคนใด ได้ยินเสียงกลองแล้ว ไม่มาร่วมจับโจร หรือไม่มาร่วมชุมนุม ย่อมมีความผิด ต้องถูกปรับเป็นเงิน ๑๐๐ บาท ดังความปรากฏในธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ตอนหนึ่งกล่าวว่า

> *"...ถ้าโจรรบบ้านใต้ หื้อตีกลอง หื้อบ้านเหนือมาช่วย โจรรบบ้านเหนือ หื้อตีกลอง หื้อบ้านใต้มาช่วย บ่ช่วยมีความผิด...."*

กฎหมายโบราณล้านนาดังกล่าวนี้ ถือเป็นอีกส่วนหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลองที่มีต่อสังคมล้านนา ที่นอกเหนือจากเป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความรื่นเริงบันเทิงใจแล้ว ยังใช้สำหรับตีเป็นอาณัติสัญญาณแจ้งข่าวสารเหตุการณ์ทางสังคมด้วย โดยมีกฎหมายบางฉบับ ควบคุมกำกับการตีกลองดังกล่าวให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ความสัมพันธ์ระหว่างกลองกับสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่ง ได้แก่ งานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาที่มักมีการประโคมกันอย่างครึกครื้น ทำให้ผู้คนเกิดความคึกคักและปีติยินดีในงานบุญประเพณีนั้น ๆ

---

[๑] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามต้นฉบับใบลานในภาคเหนือ* (ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๐) หน้า ๒๑๔.

[๒] เรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกัน.

ดังนั้น กลองในวัฒนธรรมล้านนา นอกจากจะเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในราชการบ้านเมือง และกิจกรรมในหมู่ประชาราษฎร์แล้ว ก็ยังนับได้ว่า เป็นเครื่องดนตรีประจำพุทธศาสนาในล้านนาอีกด้วย

องค์ความรู้เกี่ยวกับกลองในล้านนา มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่อง จัดเป็นมรดกทางภูมิปัญญาด้านดุริยางคศิลป์ ที่นิยมอย่างแพร่หลาย และมีเอกลักษณ์โดดเด่น ทั้งด้านคติและรูปแบบของกลอง ชาวล้านนารับรู้ถึงความมีอยู่จริง และสัมผัสถึงบทบาทของกลองในลักษณะดังกล่าว มาอย่างยาวนาน จึงมีความรู้สึกผูกพันอยู่กับกลองมาโดยตลอด จนอาจกล่าวได้ว่า ในบรรดาเครื่องดนตรีของล้านนา กลองนับเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมและแพร่หลายมากที่สุดในล้านนา และถือเป็นเครื่องดนตรี ที่ทำให้คนต่างถิ่นรู้จักดินแดนล้านนามากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จาก การที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ประกาศยกย่องผู้ชำนาญศิลปะการตีกลองในวัฒนธรรมล้านนา ให้เป็นศิลปินแห่งชาติจำนวน ๒ ท่านด้วยกัน ได้แก่ พ่อครูคำ กาไวย์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ประจำปี ๒๕๓๕ และพ่อครูมานพ ยาระณะ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ประจำปี ๒๕๔๘ ซึ่งเป็นชาวจังหวัดเชียงใหม่ด้วยกัน

การที่กลองมีบทบาทต่อสังคมล้านนาดังกล่าว จึงทำให้การดำรงชีวิตประจำวันของชาวล้านนา มักนำเอาคุณลักษณะของกลอง มาเป็นสิ่งอ้างอิง เพื่อใช้อบรมสั่งสอน สร้างความบันเทิง และบอกกล่าวหรือทำนายเหตุการณ์ทางสังคมอีกด้วย กล่าวคือ

๑. กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อการอบรมสั่งสอนหรือขัดเกลาทางสังคม

กลองเป็นสิ่งหนึ่ง ที่มักถูกใช้อ้างอิง สำหรับอบรมสั่งสอน และเตือนใจสมาชิกในสังคมล้านนา ให้ดำรงตนอย่างเหมาะ ตามคติทางพุทธศาสนาและคติของท้องถิ่น ได้แก่ สำนวนสุภาษิต และนิทานอุทาหรณ์ ที่ได้จากคุณลักษณะกลองในแง่มุมต่าง ๆ เช่น

“เสียงที่เปนมังคละมี ๓ เสียง คือ เสียงค้องเสียงกลอง เสียงมองตำเข้า(ข้าว) เสียงทุเจ้าเทสน์ธัมม์”

แปลว่า เสียงที่เป็นสิริมงคลมีอยู่ ๓ เสียง ได้แก่ เสียงประโคมกลองและฆ้อง เสียงครกกระเดื่องที่ตำข้าว และเสียงพระสงฆ์เทศนาธรรม

คติสอนใจ เสียงทั้ง ๓ เสียงนี้ ถือเป็นเสียงมงคลในชีวิต ได้แก่ เสียงแห่ประโคมของฆ้อง และกลอง เสียงครกกระเดื่องที่ตำข้าว และเสียงพระสงฆ์เทศนาธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นเสียง ที่ก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เพราะเสียงกลอง สื่อถึงงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา เสียงครกกระเดื่องตำข้าว สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ในด้านอาหารการกิน และเสียงพระสงฆ์เทศนาธรรม สื่อถึงความดีงามทางด้านจิตใจ ของชาวล้านนา ที่ได้รับการขัดเกลาจากพระพุทธศาสนา

"จะไพ(อย่า)ตีกลองเอี่ยง(แข่ง)ฟ้า จะไพ(อย่า)ขี่ม้าเอี่ยง(แข่ง)ตะวัน"

แปลว่า อย่าตีกลองให้มีเสียงดัง เพื่อต้องการแข่งกับเสียงฟ้าร้อง อย่าขี่ม้าให้วิ่งเร็ว เพื่อต้องการแข่งกับดวงตะวัน ซึ่งต่างก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

คติเตือนใจ จงรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ อย่ามุ่งทะยานอยากแข่งขันกับคนที่มีฐานะ หรือมีสถานภาพสูงกว่าตน เพราะจะทำให้เกิดความทุกข์เสียเปล่า ควรดำรงตนอยู่บนพื้นฐานแห่งความดีงาม จึงจะทำให้ชีวิตมีความสุขได้

"จะไพ(อย่า)ฟังกลองหน้าเดียว จะไพ(อย่า)เทียวบ่ถามใผ"

แปลว่า อย่าฟังเสียงกลองเพียงหน้าเดียว ควรฟังเสียงกลองทั้ง ๒ หน้า ซึ่งอาจจะมีเสียงแตกต่างกัน อย่าเดินทางโดยไม่สอบถาม หรือทักทายใคร

คติเตือนใจ หากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ควรรับฟังเรื่องราวของทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ควรฟังความข้างเดียวแล้วด่วนตัดสินใจเชื่อ ส่วนการเดินทางไปในสถานที่ที่เราไม่รู้จัก หรือไม่คุ้นเคย ควรสอบถามข้อมูลเส้นทางกับผู้รู้หรือเจ้าถิ่น เพื่อไม่ให้หลงทางและเสียเวลาการเดินทาง อีกทั้งยังเป็นการสร้างมิตรไมตรี แก่ผู้คนในระหว่างทาง ซึ่งจะเป็นเกราะป้องกันอันตรายให้แก่ตนได้เป็นอย่างดี

“บ่ดีเปนคนเสียงเท่าฟ้า หน้าเท่ากลอง”

แปลว่า อย่าเป็นคนพูดเสียงดัง เหมือนเสียงฟ้าร้อง และอย่าทำตัวเป็นคนชอบเอาเกียรติในสังคม

คติเตือนใจ การพูดเสียงดังเกินไป ย่อมเป็นที่รำคาญใจของคนอื่น และการประพฤติตนในลักษณะชอบเอาเกียรติทางสังคม ย่อมเป็นที่ครหานินทาของคนอื่น และทำให้เสียทรัพย์มาก

“ทุเจ้าอยู่วัด ม่วนแต่ค้องกับกลอง งัวควายลงหนอง ม่วนแต่น้ำกับหญ้า

มนุษย์คนเราอยู่ใต้ร่มฟ้า โบราณเพิ่นว่า ม่วนอยู่กับกิน ม่วนอยู่กับทาน”

แปลว่า พระสงฆ์อยู่วัด ย่อมมีเสียงฆ้องกับเสียงกลอง ที่ประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งบันเทิงใจ วัวควายเมื่อลงสู่หนองน้ำ ย่อมได้รับการพักผ่อน และสนุกเพลิดเพลิน กับการดื่มน้ำและเล็มกินหญ้า ส่วนมนุษย์คนเรา ที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมให้ความสำคัญ กับวิถีชีวิตประจำวันที่มีการกินและการทำบุญให้ทาน ตามคติทางพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญ

คติสอนใจ ต่างฝ่ายต่างก็มีแนวทาง หรือวิถีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานภาพและสิ่งแวดล้อมของตนเอง

นรสาสน์คำสอน ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนล้านนา ที่มีลักษณะเป็นลำนำมีคำคล้องจองกัน เป็นฉันทลักษณ์ประเภทร่าย ซึ่งครูบาพรหมปัญญา อดีตเจ้าอาวาสวัดแม่แก็ดหลวง อำเภอสันทาย ได้จารลงในใบลานด้วยอักษรล้านนา ความตอนหนึ่ง กล่าวอ้างอิงถึงคุณลักษณะของกลอง เพื่ออุปมาเปรียบเทียบกับคำสอนว่า บุคคลที่มีพระคุณต่อเรา ควรกล่าวยกย่องสรรเสริญ ให้เป็นที่ปรากฏแก่คนทั่วไป แต่ถ้าหากตัวเรา มีความผิดอย่าได้เปิดเผยให้คนอื่นรู้ โดยหยิบยกเอานิทานอุทาหรณ์ เรื่องพระญาคนหนึ่ง เป็นคนพิการหูหนวก แต่ได้เก็บไว้เป็นความลับมาโดยตลอด ครั้นต่อมา ได้เปิดเผยความลับนี้ ให้แก่ปุโรหิตคนหนึ่ง แต่ปุโรหิตคนนั้นไม่สามารถเก็บความลับไว้ได้ แต่ครั้นจะบอกความลับให้คนอื่นรู้ ก็เกรงกลัว

ต่อพระราชอาญา จึงใช้วิธีระบายความลับนั้น ในโพรงของต้นมะม่วง ครั้นต่อมาต้นมะม่วงนั้น ถูกตัดไปสร้างกลอง แต่ปรากฏว่า เสียงกลองจากไม้มะม่วงนี้ ก็ไม่สามารถเก็บความลับไว้ได้เช่นกัน เพราะเมื่อตีกลองครั้งใด ก็จะปรากฏเสียงดังว่า “พระญาหูหลึ่ง ๆ” (พระญาหูหนวก) นิทานอุทาหรณ์เรื่องนี้ นอกจากจะสอนไม่ให้เปิดเผยความลับของตนให้คนอื่นรู้แล้ว ยังสำทับไว้ด้วยว่า อย่าเอาไม้มะม่วงไปสร้างกลองเป็นอันขาด เพราะถือเป็นไม้อัปมงคล ดังความในนรสาสน์คำสอน[๓] ตอนหนึ่งกล่าวว่า

> “.....คุณท่านมี บอกหื้อรู้ซู่ศน โทษตนมี อย่าบอกหื้อท่านรู้ด้วยง่าย เปนดั่งพระญาตน ๑ หูหลึ่ง ได้บอกแก่ปโรหิตผู้ ๑ ว่า หูคูหลึ่ง ท่านอย่าได้บอกแก่ปุคคละผู้ใด หื้อรู้สักศนแท้เนิอว่าอั้น ปโรหิตมีใจมักใคร่บอกออกนอกอยู่ในใจ จักบอกจิ่มศนก็กลัวเปนโทษ ค็จิ่งไพบอกแก่ไม้ม่วงต้น ๑ ว่า หูพระญาหลึ่งว่าอั้น เมื่อพายลูน ***ศนทังหลาย ไพเอาไม้ม่วงต้นนั้น มาแปลงกลองนันทเภรี ตีดังว่า พระญาหูหลึ่ง ๆ ได้ยินปรากฏทั่วเมืองทังมวน เหตุดั่งอั้น จิ่งว่า ไม้ม่วงนี้ บ่ดีแปลงกลอง เรียกว่า ขืด เพื่ออั้นแล.....”***

คติความเชื่อในเรื่องขืด หรือข้อห้าม เกี่ยวกับกลองในล้านนาที่ปรากฏในเอกสารโบราณ ว่าด้วยขืดในลัทธิพิธีกรรมของวัดสันป่าเลียง[๔] ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“หอกลองสูงกว่าแก้วตัง ๓ บ่ดี ขืดนัก มักฉิบหาย”

หมายความว่า หอกลองภายในวัด หากสร้างให้มีลักษณะสูงกว่าพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ (แท่นพระเจ้าในวิหาร) ถือเป็นสิ่งที่ไม่ดี

---

[๓] *นรสาสน์คำสอน* ฉบับวัดแม่แก็ดหลวง ตำหนองจ๊อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ปริวรรตโดย สำนักเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๒.

[๔] คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช. *ขืด ข้อห้ามในล้านนา*. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๔).

และจะประสบกับความหายนะ ถือเป็นสิ่งเตือนใจให้รู้ว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้น นับเป็นสิ่งที่ประเสริฐ และหาได้ยากยิ่ง จึงควรดำรงตนอยู่ในคุณงามความดี อย่าได้เห็นแก่ความสุขทางโลก (โลกิยสุข) มากกว่าความสุขทางในธรรม (โลกกุตตรสุข)

๒. กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อสร้างความบันเทิงใจ

การอ้างอิงคุณลักษณะของกลอง เพื่อสร้างความบันเทิง ปรากฏในปริศนาคำทาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้ความบันเทิงใจอีกอย่างหนึ่ง ในสังคมล้านนาความสนุกของการทายปริศนานั้น อยู่ที่ลีลาและชั้นเชิงของผู้ถามและผู้แก้หรือผู้ทายปริศนานั้น ๆ โดยสิ่งที่นำมาผูกปริศนาคำทาย มักจะเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว และมีบทบาทในชีวิตประจำวัน ซึ่งกลองก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่ถูกนำมาผูกให้เป็นปริศนาคำทาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลอง ที่มีต่อการดำรงชีวิตประจำวันของชาวล้านนา ในอีกแง่มุมหนึ่ง[๕] เช่น

ปริศนาคำทาย อะหยังเอ๊าะ อุ้มลุ้มเท่าปู่ม(ท้อง)หมี นึ่ง(ยิ่ง)ตี นึ่งร้อง
คำตอบ กลอง

ปริศนาคำทาย อะหยังเอ๊าะ ทางเค้า(โคน)เปนหัว ทางตัวเปนหนัง ทางปลายมีเสียงดัง
คำตอบ กลอง

ปริศนาคำทาย อะหยังเอ๊าะ ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ บ่หนุ่ม บ่แก่ อายุเท่ากัน
คำตอบ กลอง

ปริศนาคำทาย อะหยังเอ๊าะ ดำเหมือนหมี แล่ง(ยิ่ง)ตี แล่งร้อง
คำตอบ ฆ้อง

[๕] พรรณเพ็ญ เครือไทย. *ปริศนาคำทาย*. (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๒).

ปริศนาคำทายบางอย่าง ก็ใช้คำพ้อง ซึ่งเป็นคำที่มีรูป หรือเสียงเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน แต่มีความหมายต่างกัน ผูกเป็นปริศนาคำทายก็มี ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจผิด ทำให้คิดว่า เป็นอีกคำหนึ่ง ซึ่งมีความหมายแตกต่างออกไป เพราะผู้ถามปริศนาคำทาย มักจะถามด้วยปากเปล่า ไม่ได้เขียนหรือสะกดให้ดู ความตลกขบขันแบบหักมุมจึงเกิดขึ้น เช่น

ปริศนาคำทาย (คำพ้องเสียง) กองอะหยัง คนตีบ่ดัง (คนตีแล้วไม่ดัง)
คำตอบ กองขี้เหยื้อ (ขยะ)

ปริศนาคำทาย (คำพ้องรูป) อะหยังเอาะ ตีบ่ดัง ยองดัง (วางบนจมูก)
คำตอบ แว่นตา

๓. กลองเป็นสิ่งที่ใช้อ้างอิงเพื่อบอกกล่าวหรือทำนายเหตุการณ์ทางสังคม

กลองเป็นสิ่งที่ถูกอ้างอิง เพื่อทำนายหรือคาดเดาเหตุการณ์ทางสังคมในภายภาคหน้า ปรากฏในพุทธทำนายล้านนา อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการทำนายอนาคตของเหตุการณ์บ้านเมือง หลังพุทธกาลล่วงแล้ว ๑,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ปี เนื้อหาพุทธทำนายที่ปรากฏในเอกสารล้านนานั้น บางส่วนก็นำคุณลักษณะของกลองมาอ้างอิงในพุทธทำนายด้วย ดังสำนวนพุทธทำนายตอนหนึ่ง ในตำนานพระญาละแวก[๖] กล่าวว่า

"...ค้องกลองดักมอมม่อ ตัดค้อนก้อม ยอกหัวคลาน
ไก่เถื่อนกวางฟานเข้าบ้าน สัตว์ปากต้าน เปนคำคน"

หมายความว่า ในอนาคต เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงมาในระยะหนึ่งแล้ว บ้านเมืองจะมีความเปลี่ยนแปลงและเกิดเหตุการณ์สำคัญดังนี้

ค้องกลองดักมอมม่อ หมายความว่า เสียงฆ้องและเสียงกลองจะเงียบหายไป เพราะไม่มีใครตี งานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา จะไม่ได้รับ

[๖] พระครูอดุลสีลกิตติ์. *พุทธทำนายล้านนา ปริศนาแห่งอนาคต*. ๒๕๔๖

ความสนใจ และสูญไปในที่สุด เนื่องจากผู้คนไม่ใส่ใจในการทำบุญ ทั้งนี้ เสียงฆ้องเสียงกลอง ถือเป็นเสียงที่แสดงถึงความปีติยินดีในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบัน ได้เริ่มเป็นที่ประจักษ์บ้างแล้ว วัดในล้านนาบางแห่ง มีกลองอยู่จริง แต่ไม่มีคนตี กลองถูกทอดทิ้งและชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ส่วนวัดก็เงียบเหงา เพราะคนเข้าวัดฟังธรรมน้อยลง ไม่เหมือนในอดีต ที่ผู้คนมักใส่ใจในการทำบุญฟังธรรม นอกจากนั้น วัดบางแห่งก็กลายเป็นวัดร้าง บางวัดมีภิกษุแก่ หรือสามเณรน้อยอยู่จำพรรษาเพียงรูปเดียวก็มี

ตัดค้อนก้อม ยอกหัวคลาน หมายความว่า ท่อนไม้ขนาดสั้นกลายเป็นอาวุธทำร้ายผู้คน จนล้มลุกคุกคลาน เมื่อสังคมเจริญขึ้น ผู้คนย่อมมีความขัดแย้งซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างก็แสวงหาอาวุธ ที่มีอานุภาพขนาดพอเหมาะ และอำพรางได้มิดชิด สำหรับใช้ทำร้ายซึ่งกันและกัน ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์แล้ว เมื่อคนในสังคมขัดแย้งกันอย่างรุนแรง มักใช้อาวุธที่มีอานุภาพสูงและมีขนาดพอเหมาะทำร้ายกัน จนถึงขั้นเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บสาหัส เช่น ปืนพก ระเบิด เป็นต้น

ไก่เถื่อนกวางฟานเข้าบ้าน หมายความว่า ไก่ป่า กวาง และอีเก้ง ซึ่งเป็นสัตว์ป่า จะออกมาอาศัยในบ้านเรือน ภายภาคหน้าบ้านเมืองอาจจะร้างจากผู้คน จนที่กลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าไปด้วย ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์บ้างแล้ว สัตว์ป่าบางชนิด เช่น เสือ หมี กวาง อีเก้ง นก งู ไก่ป่า เป็นต้น ถูกนำมาเลี้ยงและอาศัยอยู่ในบ้านเรือน โดยเฉพาะบ้านของคนมีฐานะ และมีอำนาจทางสังคม

สัตว์ปากต้านเป็นคำคน หมายความว่า สัตว์สามารถเลียนแบบพฤติกรรมและพูดจาภาษามนุษย์ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง คนกลับกลายเป็นสัตว์เพราะมีจิตใจโหดเหี้ยมทารุณ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์บ้างแล้ว สัตว์หลายชนิด ถูกฝึกให้พูดและมีกิริยาเหมือนมนุษย์ เช่น นก สุนัข ลิง ช้าง ปลาโลมา เป็นต้น อีกทั้งคนในยุคปัจจุบัน ก็มีจิตใจโหดเหี้ยม และมีพฤติกรรมทารุณเหมือนสัตว์ป่า เพราะแก่งแย่งอาหารการกิน คู่นอน และอำนาจยศถาบรรดาศักดิ์ จนถึงกับทำร้ายฆ่าฟันเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

กลองในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า กลองเป็นสิ่งที่ปรากฏในสังคมล้านนามาอย่างยาวนาน

นอกจากจะมีบทบาทในฐานะเครื่องดนตรีแล้ว ยังมีบทบาทเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นสิ่งที่ถูกอ้างอิงเพื่อใช้สำหรับอบรมสั่งสอน สร้างความบันเทิง และบอกกล่าวหรือทำนายเหตุการณ์ทางสังคมอีกด้วย

โครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเยาวชน โดยผ่านประเพณีการตีกลองบูชา
เครือข่ายพระสงฆ์พิทักษ์วัฒนธรรม มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

ในปัจจุบัน สังคมล้านนา มีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมต่างถิ่นหลั่งไหลเข้าสู่สังคมล้านนาอย่างท่วมท้นและไม่อาจหยุดยั้งได้ สังคมล้านนา จึงได้รับผลกระทบ ทั้งด้านพัฒนาและด้านเสื่อม เพราะชาวล้านนามีวิธีคิดที่เปลี่ยนแปลงไป ตามกระแสสังคมสมัยใหม่ วิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิมบางส่วน ถูกมองเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่ทันเหตุการณ์ บางส่วนถูกปรับเปลี่ยน เพื่อการสร้างรายได้และการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

กลองเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนบางแห่ง มีเครื่องมือสื่อสาร มีสิ่งให้ความบันเทิง และ

อำนวยความสะดวกที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์ เครื่องกระจายเสียง วิทยุ โทรทัศน์ และยานพาหนะ เป็นต้น ทำให้กลอง ซึ่งเคยเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ และเครื่องบันเทิงในชุมชนมาตั้งแต่อดีต ถูกลดบทบาทหน้าที่ลง วัดบางแห่งมีกลองประดิษฐานอยู่ แต่ไม่มีคนตี เพื่อให้อาณัติสัญญาณบอกกล่าววันโกนวันพระ หรือตีเรียกประชุมชาวบ้านเหมือนในอดีต แต่กลับมีปฏิทินสมัยใหม่ มีเครื่องกระจายเสียง และมีโทรศัพท์ ทำหน้าที่เป็นสื่อบอกกล่าววันโกนวันพระ แจ้งข่าวสารในชุมชน และนัดหมายการประชุมแทน กลองจึงถูกปล่อยปละละเลย จนชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็นต้องใช้กลองอีกต่อไป อีกทั้ง ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับกลองในชุมชน ก็ล่วงลับไป ขาดการถ่ายทอดสู่อนุชน สิ่งเหล่านี้ จึงเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับกลอง สูญไปจากชุมชนล้านนา

เอกสารโบราณของล้านนาบางส่วนได้กล่าวถึง ชื่อกลอง โฉลกกลอง การสร้างกลอง และบริบทการใช้กลองอยู่บ้างเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่คติและพัฒนาการของกลอง ตลอดถึงรูปลักษณ์ ลีลา และท่วงทำนองยังไม่พบเอกสารโบราณฉบับใด ที่กล่าวถึงไว้อย่างชัดเจน ส่วนข้อมูลบอกเล่า (มุขปาฐะ) จากกลุ่มผู้สืบสานศิลปะการตีกลองในชุมชนต่าง ๆ ก็มีความสับสน คลาดเคลื่อน และขัดแย้งกันเอง นอกจากนั้นยังพบว่า รูปแบบของกลองในวัฒนธรรมล้านนาหลายชนิด มีพัฒนาการทั้งรูปลักษณ์ ลีลาท่วงทำนอง ตลอดจนถึงโอกาสการตีกลองแตกต่างกันไปตามความนิยมในแต่ละท้องถิ่น เช่น “กลองรุงรัง” ซึ่งเป็นกลอง ที่มีพัฒนาการในยุคหลังประกอบด้วยกลองใบใหญ่เพียงใบเดียว ได้รับความนิยม และพัฒนาการให้เป็น “กลองสะบัดชัย” ที่มีลีลาการตี โดยใช้เท้า เข่า และศอก ซึ่งเป็นอวัยวะเบื้องต่ำ สัมผัสหน้ากลองได้อย่างโลดโผน ซึ่งในอดีตการกระทำลักษณะนี้ ถือเป็นสิ่งต้องห้าม เพราะถือว่า กลองเป็นของสูง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของครูบาอาจารย์ หรือ “ดุริยางคเทพ” ในขณะที่ “กลองสะบัดชัย” แบบกลองเก่าแก่ดั้งเดิม ซึ่งประกอบด้วยกลองใบใหญ่ ๑ ใบ กลองลูกตุ๊บ ๓ ใบ เรียงอยู่ทางขวามือของผู้ตี และมีลีลาการตีโดยไม่ใช้อวัยวะเบื้องต่ำสัมผัสหน้ากลองนั้น กำลังจะสูญไปจากสังคมล้านนา อีกทั้งคติที่ถือว่า กลองเป็นของสูง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิ่งที่ควรให้ความเคารพ อาจถูกเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปตามเหตุปัจจัยทางสังคม

กลายเป็นเพียงเครื่องดนตรีธรรมดา ที่มุ่งให้ความบันเทิงเป็นสำคัญ

คติและพัฒนาการของกลองในล้านนา มีความสัมพันธ์เชิงสังคมและวัฒนธรรม ทั้งด้านประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง พิธีกรรม วิถีชีวิต และความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นคติและพัฒนาการที่รองรับวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับกลองในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งมีความแตกต่างจากกลองในวัฒนธรรมอื่น ๆ

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า คติและพัฒนาการของกลองในวัฒนธรรมล้านนา มาจากคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เนื่องจากกลองในวัฒนธรรมล้านนามีลักษณะสำคัญดังนี้

๑. คติความเชื่อที่ถือว่า กลองเป็นของสูง และเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ ประการ ได้แก่

๑.๑ พระพุทธเจ้า ชาวล้านนาเป็นผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนามาหลายร้อยปี นิยมประโคมกลองในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และสร้างความปีติยินดีให้บังเกิดขึ้นในการทำบุญสร้างกุศลแต่ละครั้ง เช่น การประโคมกลองในพิธีเทศนาธรรมทุกวันพระ การแห่ครัวทาน พิธีอบรมสมโภชพระพุทธรูป พิธียกฉัตรและช่อฟ้า พิธีพุทธาภิเษก พิธีเทศนาธรรมปลาช่อน เป็นต้น

๑.๒ เหล่าเทพยดา ชาวล้านนาถือคติว่า กลองเป็นสิ่งมงคล ที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญแก่บ้านเมืองและถือว่า กลองมีความเกี่ยวข้องกับเทพศักดิ์สิทธิ์ มีพระอินทร์และเทพยดาเป็นต้น เนื่องจากตำนานท้องถิ่นก็กล่าวถึงกลองของเทพศักดิ์สิทธิ์เหมือนกัน เรียกว่า “กลองพระอินทร์” หรือ “กลองเทวดา” เมื่อประกอบพิธีสำคัญ จึงมักจะประโคมกลองเพื่อให้เป็นสัทสัญญาณบอกกล่าวข่าวสารในการทำบุญสร้างกุศลแต่ละครั้งให้พระอินทร์และเหล่าเทพยดาได้รับทราบ และร่วมอนุโมทนา โดยเชื่อว่าเสียงกลองจะดังไปถึงเทวโลกและพรหมโลก นอกจากนั้น ยังเชื่อว่า กลองแต่ละใบมีวิญญาณของเทพศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ และถือเป็นตัวแทนของครูบาอาจารย์ โดยเรียกวิญญาณศักดิ์สิทธิ์นี้ว่า “ดุริยางคเทพ”

๑.๓ กษัตริย์ เอกสารโบราณล้านนา มักกล่าวอ้างอิงถึงกลองในลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง หรือสมมติเทพ บางฉบับยังถือเป็นเครื่องดนตรีประกอบพระเกียรติยศ ใช้ประโคม

ในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ และใช้ประโคมในขบวนจตุรงคเสนา เพื่อแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพ ซึ่งทำให้เมืองต่าง ๆ เกิดความเกรงขามได้ นอกจากนั้นยังใช้ประโคมสำหรับเป็นอาณัติสัญญาณในการรบ แม้ในคุ้มหลวงหรือหอคำ ซึ่งเป็นที่ประทับ ก็มีหอกลองสำหรับประโคม เพื่อเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณแจ้งข่าวสารเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบ้านเมือง และให้ประชาชนผู้เดือดร้อนได้ตีกลองร้องทุกข์ต่อกษัตริย์ได้ด้วย

จากคติดังกล่าว ชาวล้านนา จึงมีความพิถีพิถันในการสร้างกลองเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้กลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง นอกจากนั้น ยังมีข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติที่แสดงถึงความเคารพที่มีต่อกลองในฐานะที่เป็นของสูงและเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เช่น การไม่ใช้อวัยวะเบื้องต่ำ อันได้แก่ เท้า เข่า ศอก สัมผัสหรือตีกลอง การไม่เหยียบย่ำข้ามกรายกลอง การประกอบพิธีไหว้ครูกลอง เป็นต้น

๒. กลองมักจะถูกอ้างอิงในคัมภีร์ธรรม ที่ใช้สำหรับเทศนาเรื่องต่าง ๆ เช่น มหาชาติเวสสันดรชาดกสำนวนล้านนา เจ้าบุญหลง อุสสาบารส ก่ำกาดำ ชิวหาลิ้นคำ ช้างเจ็ดหัวบัวพันกาบ เป็นต้น ซึ่งกลองที่ถูกอ้างอิงนั้น มีทั้งกลองทิพย์หรือกลองเทวดา และกลองของมนุษย์ ส่วนชื่อกลองที่ปรากฏนั้น ก็เป็นชื่อภาษาบาลีได้แก่ กลองชัย กลองชัยมังคละ กลองนันทเภรี และกลองสะบัดชัย เป็นต้น ปัจจุบันชื่อกลองเหล่านี้ก็ยังปรากฏอยู่ในชุมชนล้านนา และถือเป็นแบบกลองเก่าแก่ดั้งเดิมอีกด้วย

๓. วัดในล้านนา มักจะมีกลองประดิษฐานอยู่ในหอกลอง ได้แก่ เรียกว่า “กลองปูชา” สำหรับประโคมเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณในชุมชนและประโคมถวายเป็นพุทธบูชาในวันโกนวันพระ และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา ดังนั้น กลองจึงถือเป็นเครื่องดนตรีประจำพุทธศาสนาในล้านนา

วรรณกรรมทางพุทธศาสนาในล้านนา ประกอบด้วยตำนาน ชาดก อานิสงส์ และวรรณกรรมคำสอน ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ธรรม ที่พระสงฆ์ใช้เทศนาให้แก่ชาวล้านนาได้สดับฟัง เพื่อปลูกฝังศรัทธา และเสริมสร้างปัญญาในการดำรงชีวิตให้มีความสุข ตามหลักการทางพุทธศาสนา จนถือเป็นคติรองรับวิถีปฏิบัติในประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น มหาเวสสันดรชาดกถือเป็นคติรองรับประเพณีการตั้งธรรมหลวง หรือประเพณีการเทศนามหาชาติ

ตำนานแม่กาเผือกหรือตำนานพระเจ้า ๕ พระองค์ ถือเป็นคติรองรับการจุดผางผะตี้ด (ประทีป) ในประเพณียี่เป็ง (ตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ของภาคกลาง) เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงคติทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมล้านนามาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกันกับคติและพัฒนาการของกลองในล้านนา ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะชาดก ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายในล้านนา มักจะอ้างอิงถึงกลองชัย กลองนันทเภรี และกลองสะบัดชัย ในบริบทต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลองเหล่านี้มีบทบาทสำคัญ และถือเป็นแบบกลองเก่าแก่ดั้งเดิมของล้านนา ส่วนกลองที่ปรากฏในล้านนาปัจจุบัน เช่น กลองปูชา กลองปู่เจ่ กลองมองเซิง กลองแอว กลองหลวง กลองตะหลดปด กลองสิ้งหม้อง กลองเต่งถิ้ง กลองปู่งโป้ง และกลองถิ้งบ้อม เป็นต้น แต่ไม่ได้รับการอ้างอิงถึงหรืออ้างอิงถึงน้อย ในเอกสารโบราณล้านนา อาจเป็นเพราะมีบทบาทไม่มากนัก หรืออาจมีพัฒนาการเกิดขึ้นทีหลังก็เป็นได้

คติและพัฒนาการของกลองในพุทธศาสนานั้น มีกล่าวอ้างอิงอยู่ในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในส่วนของพระสูตรและชาดก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่บุคคล ตามสถานที่และโอกาสต่าง ๆ โดยอ้างอิงถึงกำเนิดของกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ***กลองอาลัมพระ และตะโพน (กลอง) อานกะ*** เป็นเบื้องต้น ครั้นต่อมาเมื่อกล่าวอ้างอิงถึงกลองที่มีบทบาทในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล มักอ้างอิงถึงกลองชัยและกลองนันทเภรีเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับวรรณกรรมทางพุทธศาสนา และตำนานประวัติศาสตร์ของล้านนาที่มักอ้างอิงถึงกลองดังกล่าวเป็นสำคัญเช่นกัน ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง แม้กลองสะบัดชัยจะมีบทบาทเป็นกลองศึกเหมือนกลองชัย ดังเช่นที่ถูกอ้างอิงถึงในชาดกท้องถิ่น และตำนานประวัติศาสตร์ล้านนา แต่กลองสะบัดชัย กลับไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกแต่อย่างใด จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า กลองสะบัดชัยอาจมีพัฒนาการมาจากกลองชัยอีกทีหนึ่ง โดยพัฒนาการขึ้นในล้านนาเท่านั้น เนื่องจากวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นล้านนานั้น แต่งขึ้นในภายหลังโดยเลียนแบบการแต่งมาจากปัญญาสชาดก และอรรถกถาชาดกโดยลำดับ

ถึงแม้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแสดงถึงเรื่องกลองโดยตรง แต่ก็ทรง

อ้างอิงถึงกลองอยู่หลายครั้ง ในเนื้อหาและบริบทของการแสดงพระธรรมเทศนาแก่บุคคลต่าง ๆ เนื่องจากทรงใช้เป็นข้ออุปมา และเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมะได้อย่างแจ่มแจ้ง โดยเรื่องราวเกี่ยวกับกลองที่อ้างอิงถึงนั้น มีทั้งกำเนิดของกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ กลองทิพย์หรือกลองเทวดา กลองของมนุษย์ คุณลักษณะและบทบาทของกลองที่มีต่อสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลเป็นต้น แสดงให้เห็นว่า กลองเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และเป็นสิ่งที่ชาวอินเดียสมัยพุทธกาล มีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี จึงเป็นเหตุทำให้กลองถูกอ้างอิงอยู่ในพระพุทธพจน์ด้วย นอกจากนั้นพระอรรถกถาจารย์ ยังอธิบายขยายความเนื้อหาของพระไตรปิฎกบางส่วน โดยอ้างอิงถึงกลองอยู่บ้าง จึงทำให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

เมื่อศึกษาและเชื่อมโยงองค์ความรู้เกี่ยวกับกลอง ในสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ทั้งวิถีปฏิบัติในชุมชนและเอกสารโบราณล้านนากับพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้มองเห็นคติและพัฒนาการเกี่ยวกับกลองในวัฒนธรรมล้านนา ที่ได้รับมาจากพระไตรปิฎกได้เป็นอย่างดี

ตอนที่ ๒
กลองในพระไตรปิฎก

หลังจากที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงสั่งสอนผู้คน ตามแนวทางที่ทรงตรัสรู้นั้น เป็นระยะเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษา จึงทำให้พุทธศาสนาในอินเดีย มีความเจริญมั่นคงเป็นอย่างยิ่ง และถือเป็นดินแดนต้นแบบแห่งวัฒนธรรมชาวพุทธในภูมิภาคต่าง ๆ

การประดิษฐานหลักการทางพุทธศาสนาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ถือเป็นช่วงที่สำคัญเป็นอย่างมาก เพราะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมอินเดียครั้งใหญ่ เนื่องจากชนทุกชั้นทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ตลอดถึงเจ้าลัทธิหรือเจ้าสำนักต่าง ๆ ได้ละทิ้งคติความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิม แล้วยึดเอาหลักการทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ในขณะนั้น เป็นหลักในการดำเนินชีวิต นับเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ ในท่ามกลางสภาพสังคมที่มีความหลากหลาย

ความสำเร็จในการประดิษฐานพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ เกิดจากวิธีการเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงพิจารณาเห็นความแตกต่างทางสติปัญญาของมนุษย์ เปรียบเสมือนการเจริญเติบโตของดอกบัว ๔ เหล่า ซึ่งแต่ละคน สามารถรับรู้และเข้าใจหลักธรรมที่ตรัสรู้ ได้ยากง่ายสุขุมลุ่มลึกแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงแสวงหาและปรับเปลี่ยนวิธีการเทศนาธรรมแต่ละครั้ง ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความแตกต่างของผู้ฟังและสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา ทำให้การเทศนาธรรมแต่ละครั้ง ประสบผลสำเร็จ จนเกิดมีพระอริยบุคคลซึ่งบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แนวทางการเทศนาธรรมของพระองค์ จึงเป็นต้นแบบการเทศนาธรรมของเหล่าพุทธสาวกสืบมาจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบการเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้า ที่มีความโดดเด่นนั้น ส่วนหนึ่ง คือการใช้อุปมาเปรียบเทียบและการเล่านิทาน หรือเรื่องที่เคยเกิดขึ้นแล้ว มาประกอบเป็นอุทาหรณ์ ซึ่งสามารถโน้มน้าวผู้ฟัง ให้เห็นจริงและคล้อยตาม จนบรรลุผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี วิธีการเทศนาดังกล่าวนี้ มักจะอ้างอิงถึงสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือสิ่งที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวผู้ฟัง หรือสิ่งที่ผู้ฟังคลุกคลีอยู่ มาประกอบการเทศนา ดังเช่น การอ้างอิงถึงกลอง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทในสังคมอินเดียสมัยนั้น

กลองปรากฏในพระพุทธพจน์ครั้งแรก

พระไตรปิฎกกล่าวถึง พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสอ้างอิงถึงกลองเป็นครั้งแรก หลังจากที่ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมะที่ทรงตรัสรู้นั้น เป็นสิ่งที่ยากสำหรับมนุษย์ซึ่งยังมีกิเลสตัณหาครอบงำอยู่ จักเข้าใจได้โดยง่าย จึงตั้งพระหฤทัย ที่จะไม่แสดงพระธรรมเทศนาให้แก่ใคร ครั้นต่อมาท้าวสหัมบดีพรหม ได้ทูลอาราธนาให้แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก เนื่องจากเห็นว่า ผู้ที่มีความพร้อมในการตรัสรู้ตาม ก็ยังมีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงควรให้ความอนุเคราะห์แก่คนเหล่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงใคร่ครวญแล้ว จึงรับอาราธนาจากท้าวสหัมบดีพรหม พร้อมกับพิจารณาถึงอุปนิสัยของสัตว์โลก ซึ่งมีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน ทรงดำริในขั้นต้นว่า ควรจะไปแสดงธรรมให้แก่อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตรก่อน ซึ่งถือเป็นอาจารย์ผู้สอน เมื่อครั้งออกผนวชในครั้งแรก อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีพื้นฐาน และมีความขวนขวายต่อการบรรลุธรรมอีกด้วย แต่ปรากฏว่า ดาบสทั้ง ๒ รูป ได้สิ้นชีวิตไปเสียก่อน จึงตั้งพระหฤทัยมุ่งไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งพำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งเคยออกบวชและติดตามถวายการอุปัฏฐากพระองค์มาก่อน แต่ในระหว่างทางที่ทรงเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น ทรงพบกับอาชีวก[๗] คนหนึ่งชื่อว่า “อุปกะ” ซึ่งกำลังเดินทางสวนมาพอดี อุปกาชีวกได้สัมผัสพระฉัพพรรณรังสีแล้ว ก็เกิดความปีติยินดีซาบซ่านเป็นอย่างยิ่ง จึงกล่าวชื่นชมและทูลถาม

[๗] นักบวชชีเปลือยจำพวกหนึ่ง ในสมัยพุทธกาล เป็นสาวกของมักขลิโคสาล

พระพุทธเจ้า ด้วยความอัศจรรย์ใจว่า พระองค์มีพระสรีระและผิวพรรณผ่องใสบริสุทธิ์ยิ่งนัก ทรงบวชในสำนักของใคร ใครเป็นศาสดาหรือบวชเพราะศรัทธาในหลักธรรมของใคร เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงตอบคำถามของอุปกาชีวก ถึงจุดมุ่งหมายในครั้งนั้น ทรงเลือกใช้การตอบคำถามด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ โดยอุปมาสิ่งที่ทรงตรัสรู้ และต้องการเผยแผ่ซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบใหม่ ยังไม่มีใครกล่าวสอนมาก่อน เหมือนกับการประกาศพระธรรมจักร และการตีกลองอมฤตธรรม หรือกลองอมตเภรี

คำว่า ***"ธรรมจักร"*** เป็นข้ออุปมาหมายถึง ***"วงล้อแห่งธรรม"*** ซึ่งก็คือ การเคลื่อนที่ หรือการกระจายของพระธรรม อันหมายถึง การเริ่มต้นวางรากฐานหลักการทางพุทธศาสนา ให้มั่นคง และแพร่หลาย เสมือนเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยพระธรรม ส่วนคำว่า ***"กลองอมตธรรม"*** หรือ ***"อมตเภรี"*** เป็นข้ออุปมาหมายถึง ***"เสียงแห่งกลองคือเสียงแห่งพระธรรม ที่ทรงแสดง มีลักษณะทำให้ไม่ตาย หรือไม่เสื่อม"*** ซึ่งก็คือ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ที่มีลักษณะปลุกสัตว์โลก ให้ตื่นจากอวิชชา อันได้แก่ ความลุ่มหลง ที่ครอบงำจิตใจ แล้วลุกขึ้นย่ำยีหมู่มาร คือกิเลสตัณหาให้ย่อยยับ เปรียบเสมือนการตีกลองศึก ซึ่งมีเสียงดังก้องกังวานเพื่อให้อาณัติสัญญาณรบแก่ทหารในการทำลายข้าศึกศัตรูให้พินาศลง

การใช้อุปมาเช่นนี้ ปรากฏในตอนที่ทรงระลึกถึงการแสดงธรรมครั้งแรก และเรื่องอุปกาชีวก ดังความตอนหนึ่งของเรื่องทรงระลึกถึงการแสดงธรรมครั้งแรก[๕] ทรงตรัสว่า

> "...เมื่ออุปกะอาชีวกถามอย่างนี้ เราจึงได้กล่าวคาถาตอบว่า เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง ไม่ติดข้องในธรรมทั้งปวง ละเว้นธรรมทั้งปวงได้สิ้นเชิง หลุดพ้นแล้วในธรรมที่สิ้นตัณหา รู้ยิ่งด้วยตนเองแล้ว เราจะพึงแสดงใครเล่าว่า เป็นอาจารย์ อาจารย์ของเราไม่มี ผู้ที่เสมอเหมือนเราไม่มี ผู้ที่ทัดเทียมเราไม่มี ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก เราเองเป็นพระอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงผู้เดียว เป็นผู้เย็น

[๕] พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๔๑๐.

ดับกิเลสแล้ว เราจะไปราชธานีของชาวกาสี เพื่อ***ประกาศธรรมจักร*** เพื่อ***ตีกลองอมตธรรม***ในโลกที่มืดมน...”

ส่วนเรื่องอุปกาชีวก[๙] กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ทรงตอบคำถามของอุปกาชีวก ในเรื่องเดียวกัน โดยทรงใช้อุปมาว่า ***กลองอมตะ*** (อมตเภรี) ดังความตอนหนึ่ง ทรงตรัสว่า

> “...เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง อันตัณหาและทิฏฐิ ไม่ฉาบทาแล้ว ในธรรมทั้งปวง ละธรรมเป็นไปในภูมิสามทั้งปวงได้ พ้นแล้ว เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา เราตรัสรู้ยิ่งเองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คนเช่นเราก็ไม่มี บุคคลเสมอเหมือนเรา ก็ไม่มี ในโลกกับทั้งเทวโลก เพราะเราเป็นพระอรหันต์ในโลก เราเป็นศาสดาผู้ไม่มีใครยิ่งกว่า เราผู้เดียวเป็นสัมมาสัมพุทธะ เราเป็นผู้เย็นใจ ดับกิเลสได้แล้วเราจะไปสู่บุรีของชาวกาสี ***เพื่อประกาศธรรมจักรให้เป็นไป เราจะตีกลองอมตะ ในโลกอันมืด เพื่อให้สัตว์ได้ธรรมจักษุ...”***

เมื่ออุปกาชีวก ฟังพระดำรัสจบลงแล้ว ก็น้อมรับการตรัสรู้ของพระองค์ ด้วยการสั่นศีรษะแล้วหลีกไป ซึ่งตามคติในวัฒนธรรมอินเดีย การสั่นศีรษะเช่นนี้ หมายถึงการให้ความยอมรับในสิ่งนั้น ๆ[๑๐] แต่ด้วยความที่อุปกาชีวกไม่พร้อมที่จะรับฟังพระธรรมเทศนา จึงไม่ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดตนเอง อีกทั้งพระพุทธเจ้า ก็ไม่ได้ตั้งพระหฤทัย ที่จะแสดงธรรมแก่อุปาชีวก เนื่องจากทรงต้องการแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ตามที่ทรงตั้งพระหฤทัยไว้แต่แรก จากนั้นจึงเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤทายวัน เพื่อแสดงพระธรรมจักกัปปวัตนสูตร อันเป็นปฐมเทศนาให้แก่ปัญจวัคคีย์ ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งตรงกับ ***“วันอาสาฬหบูชา”***

---

[๙] พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ หน้าที่ ๑๖.

[๑๐] เสถียรพงษ์ วรรณปก, *พุทธศาสนา ทรรศนะและวิจารณ์* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๓). หน้า ๒๓.

จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงมีพระประสงค์ จะแสดงจุดมุ่งหมายในการเทศนาธรรมในครั้งแรก ซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบใหม่ ยังไม่มีใครกล่าวสอนมาก่อน ทรงเลือกใช้การอุปมาเปรียบเทียบเพื่อทำสิ่งที่เป็นนามธรรม ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเห็นภาพพจน์และเข้าใจง่ายขึ้น นับเป็นครั้งแรก ที่ทรงอ้างอิงถึงกลองในพระพุทธพจน์

นอกจากพระพุทธเจ้า จะใช้คำว่า ***"อมตเภรี"*** เป็นข้ออุปมา ในเรื่องดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏการใช้อุปมาดังกล่าว ในพระสูตรที่กล่าวถึงประวัติของอดีตพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน ดังเช่น การพรรณนาเกี่ยวกับพระประวัติของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า[๑๑] ซึ่งนอกจากจะตรัสอุปมา เหมือนกับการตีกลองอมตเภรีแล้ว ยังทรงอุปมาถ้อยพระวาจาที่ตรัสสอนนั้น มีความไพเราะ และเย็นใจ ประดุจดั่งเมล็ดฝน ที่โปรยปรายลงมาจากท้องฟ้า ทำให้สัตว์โลก เกิดความชุ่มเย็นอีกด้วย ดังพระดำรัสความตอนหนึ่งว่า

> "...ครั้งพระมหาวีระ เสด็จเข้าไปโปรดพระเจ้าอานันทะ ผู้เป็นพระชนก ***ได้ทรงลั่นอมตเภรี เมื่อทรงลั่นอมตเภรีแล้ว ทรงหลั่งฝนคือธรรม*** อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าล้าน..."

ส่วนพระประวัติของพระสุมนพุทธเจ้า[๑๒] ก็ปรากฏการใช้อุปมาในการแสดงพระธรรมเทศนาเหมือนกับทรงลั่นกลองอมตเภรีด้วยเช่นกัน ดังพระดำรัสความตอนหนึ่งว่า

> "...ต่อจากสมัยของพระมงคลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุมนะ ผู้นำโลก ไม่มีผู้เสมอด้วยธรรมทั้งปวง ผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ครั้งนั้น พระองค์ทรงลั่น***อมตเภรี คือคำสั่งสอนของพระชินพุทธเจ้ามีองค์ ๙*** ซึ่งประกอบพร้อมด้วยสังข์คือธรรม ณ กรุงเมขลราชธานี..."

---

[๑๑] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๓๙๘.
[๑๒] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๓๐๗.

พระอรรถกถาจารย์[๑๓] กล่าวอธิบายคำว่า ***"อมตเภรี"*** เพิ่มเติมว่า

> *"...คำว่า อมตเภรี (อมตเภรี) ได้แก่ เภรีเพื่อบรรลุอมตะ เพื่อบรรลุพระนิพพาน บทว่า ทรงลั่น (อาหนิ) ได้แก่ ประโคม อธิบายว่า* ***แสดงธรรม. ชื่อว่าอมตเภรีนี้นั้น ก็คือพุทธวจนะมีองค์ ๙ มีอมตะเป็นที่สุด.*** *ด้วยเหตุนั้นนั่นแล จึงตรัสว่า "คือคำสั่งสอนของพระชินพุทธเจ้า มีองค์ ๙ ซึ่งประกอบพร้อมด้วย สังข์คือธรรม ในคำนั้น..."*

นอกจากใช้คำอุปมาว่า "อมตเภรี" แล้ว ในพระไตรปิฎก ยังกล่าวอุปมา ถึงลักษณะการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เปรียบเสมือนเป็น ***"ธรรมเภรี"*** ซึ่งแปลว่า ***"กลองคือพระธรรม"*** ดังเช่นเรื่องบุพนิมิต ๓๒[๑๔] ซึ่งกล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าทีปังกร เมื่อครั้งประสูติ ได้เกิดพระพุทธปาฏิหาริย์ขึ้น เนื่องจากมีบุพนิมิต ๓๒ ประการเกิดขึ้น หนึ่งในบุพนิมิตนั้น คือเครื่องดนตรีทั้งหลาย มีกลองเป็นต้น ประโคมขึ้นเอง อย่างไพเราะ โดยไม่มีใครประโคมเลย ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นบุพนิมิตสำหรับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตั้งแต่การปฏิสนธิในพระครรภ์ การประสูติ การตรัสรู้ และการประกาศพระธรรมจักรตามลำดับ ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงแสดงบุพนิมิตนี้ไว้ ในลำดับที่ ๕ ความตอนหนึ่งทรงตรัสว่า

> "...การประโคมได้เอง ของ***กลองหุ้มหนัง และกลองทั้งหลาย*** เป็นบุพนิมิต แห่งการยังมหาชนให้ได้ยินเสียง***กลองธรรม (ธรรมเภรี)*** ขนาดใหญ่..."

คำว่า ***"ธรรมเภรี"*** (กลองคือพระธรรม) เป็นข้ออุปมาเปรียบเทียบการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ที่สามารถย่ำยีข้าศึก คือกิเลสตัณหา ที่อยู่ในจิตสันดานของสัตว์โลก ให้ย่อยยับดับสูญไปได้ เปรียบ

[๑๓] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๓๑๔.
[๑๔] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๗๕.

เสมือน การตีกลองศึก เพื่อให้อาณัติสัญญาณแก่ทหารหาญ ในการรบทำลายข้าศึกศัตรูให้พินาศลง

นอกจากพระพุทธเจ้า จะทรงอ้างอิงถึงกลองในอุปมาดังกล่าวแล้วครั้นต่อมาภายหลัง เมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้แก่บุคคลต่าง ๆ ก็มักจะตรัสอ้างอ้างถึงคุณลักษณะของกลอง ทั้งการอุปมา และตรัสอ้างอิงถึงในชาดก หรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ดังเช่น

โสตานุคตสูตร[๑๕] ว่าด้วยอานิสงส์การฟังธรรม ๔ ประการ กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอานิสงส์แห่งการฟังพระธรรมเทศนา ความตอนหนึ่ง ทรงตรัสเปรียบเทียบ ภิกษุที่เอาใจใส่ต่อการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมมามาก ย่อมมีความเข้าใจอย่างรวดเร็ว และลึกซึ้งกว่า สามารถบรรลุคุณวิเศษได้อย่างฉับพลันเพราะไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยในสิ่งที่ทรงตรัส เปรียบเสมือนคนเดินทางไกลที่รู้จักเสียงกลอง เมื่อได้ยินเสียงกลอง ย่อมรับรู้ว่า เป็นเสียงกลอง โดยไม่มีความสงสัย

พหุธาตุกสูตร[๑๖] กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ทรงแสดงพหุธาตุกสูตรแก่พระอานนท์ เสร็จแล้วทรงตรัสตอนท้ายว่า ธรรมบรรยายนี้มีชื่อว่าพหุธาตุกะบ้าง (ชุมนุมธาตุอย่างมาก) จตุปริวัฏฏ์บ้าง (แสดงอาการเวียน ๔ รอบ) ธรรมาทาสะบ้าง (แว่นส่องธรรม) ***อมตทุนทุภีบ้าง (กลองบันลืออมตธรรม)*** และอนุตตรสังคามวิชัยบ้าง (การชนะสงคราม อย่างไม่มีชัยชนะอื่นยิ่งกว่า) ซึ่งอรรถกถาพหุธาตุกสูตร กล่าวอธิบายเหตุที่ชื่ออมตทุนทุภีว่า

> "...อนึ่งเพราะเหตุที่พระโยคี เหยียบย่ำเสนาคือกิเลส เรียนเอาวิปัสสนา ตามที่กล่าวไว้ในสูตรนี้แล้วย่ำยีกิเลสทั้งหลาย ถือเอาชัยชนะ คือพระอรหัตให้แก่ตนได้ ***เหมือนทหารทั้งหลายผู้จะปราบเสนาฝ่ายตรงข้าม ลั่นกลองศึก วิ่งเข้าใส่กองทัพฝ่ายอื่นเข้าประจัญบาน คว้าเอาชัยด้วยตัวเอง*** ฉะนั้น เพราะเหตุนั้นเธอจงทรงจำธรรมบรรยายนั้นว่า ชื่ออมตทุนทุภีสูตร ก็ได้..."

---

[๑๕] พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ภาค ๒ หน้า ๔๙๐.
[๑๖] พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภาค ๓ เล่ม ๑ หน้า ๒๗๐.

นิเทสวาร กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน[๑๗] กล่าวถึง การเจริญสติปัฏฐาน ด้วยการกำหนดลมอัสสาสะและปัสสาสะ (การมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก) โดยอ้างอิงถึง ลักษณะการชักเชือกที่มีขนาดสั้นและยาว ในขณะที่กำลังกลึงกลอง เพื่อเปรียบเทียบกับ การกำหนดลมหายใจเข้า และหายใจออก ที่มีสติรับรู้อยู่ตลอดเวลาว่า เรากำลังหายใจเข้ายาวอยู่ กำลังหายใจออกยาวอยู่ เมื่อมีสติกำหนดรู้ องค์แห่งฌาน ๔ ย่อมบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุ

ส่วนการอ้างอิงถึงกลองในชาดกนั้น ปรากฏอยู่หลายเรื่อง ดังเช่น เรื่องขรัสสรชาดก[๑๘] ว่าด้วยเรื่องบุตรที่มารดาละทิ้ง กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ครั้งนั้นทรงเล่าถึงอดีตชาติของอำมาตย์ผู้ทุจริตคนหนึ่ง ให้พระเจ้าโกศลฟังว่า

ในอดีตกาล เมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระองค์ให้อำมาตย์ผู้หนึ่ง เป็นหัวหน้า (นายอำเภอ) ดูแลหมู่บ้านปัจจันตคามแห่งหนึ่ง แต่กลับทุจริตต่อหน้าที่ สมคบกับพวกโจรปล้นชาวบ้าน แล้วแบ่งทรัพย์สินกัน อยู่มาวันหนึ่ง อำมาตย์คนนั้นได้วางแผนปล้นโดยเรียกชาวบ้านมาประชุมกัน แล้วพาเข้าป่าไป พวกโจรที่นัดหมายกับอำมาตย์ไว้ ก็ออกมาปล้นบ้านเรือน แล้วยึดเอาทรัพย์สินและสัตว์เลี้ยงหนีไป ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ ซึ่งเกิดเป็นพ่อค้าเดินทางมาค้าขายที่เมืองนั้นพอดี จึงรู้เห็นเหตุการณ์มาตลอด เมื่ออำมาตย์เดินออกจากป่ามาในตอนเย็น แล้วมีชาวบ้านห้อมล้อม พร้อมกับตีกลองอย่างอึกทึก จึงกล่าวประณามว่า อำมาตย์ผู้นี้ ทุจริตสมคบกับพวกโจรปล้นชาวบ้าน เมื่อพวกโจรปล้นทรัพย์สินหนีไปแล้ว ทำทีมาตีกลองดังอึกทึก แล้วกล่าวตำหนิอำมาตย์ผู้นี้ว่า เป็นบุตรที่มารดาละทิ้ง[๑๙] ครั้นต่อมาอำมาตย์ผู้นี้ ก็ได้รับกรรมที่ตนก่อ เพราะถูกลงราชอาชญา

การที่พระพุทธเจ้า ทรงอ้างอิงถึงกลองในข้ออุปมา และทรงตรัส

---

[๑๗] พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๗๘.

[๑๘] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้าที่ ๑๙๒.

[๑๙] บุตรที่มารดาละทิ้ง เป็นข้ออุปมาหมายถึง คนหน้าด้าน เนื่องจากไม่มีหิริ (ความละอายแก่ใจ) โอตตัปปะ (ความเกรงกลัว ต่อบาป) จึงถือว่าเป็นผู้ไม่มีแม่ ถึงแม้ว่าจะยังมีแม่ที่มีชีวิตอยู่ก็ตาม แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นลูก

อ้างอิงถึงในชาดกและพระสูตรดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล มีกลองใช้อยู่อย่างแพร่หลายมาก่อนแล้ว ผู้คนทั่วไปย่อมรู้จักและคุ้นเคยกับกลองในบทบาทต่าง ๆ เป็นอย่างดี พระองค์จึงเลือกใช้คุณลักษณะสำคัญของกลอง มาเป็นข้ออุปมาในการแสดงพระธรรมเทศนาของพระองค์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่จริงของกลองในฐานะเครื่องบอกอาณัติสัญญาณและเครื่องดนตรีที่มีบทบาทในสมัยพุทธกาล

กลองเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในปัญจดุริยางค์

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่ามีพระสูตรและอรรถกถาหลายแห่ง กล่าวถึงเครื่องดนตรีสำคัญของอินเดียในสมัยพุทธกาล โดยจำแนกเครื่องดนตรีออกเป็น ๕ ประเภท เรียกว่า ***"ปญฺจงฺคิกตุริย"*** หากแผลงคำออกมา ก็จะเป็น ***"ปัญจดุริยางค์"*** หรือ ***"เบญจดุริยางค์"*** ประกอบด้วย[๒๐]

๑. อาตตะ ได้แก่ เครื่องดนตรีที่หุ้มด้วยหนังหน้าเดียว ประเภทรำมะนา

๒. วิตตะ ได้แก่ เครื่องดนตรีที่หุ้มด้วยหนังทั้งสองหน้า ประเภทตะโพนหรือกลอง

๓. อาตตวิตตะ ได้แก่ เครื่องดนตรีที่หุ้มทั้งหมด ประเภทบัณเฑาะว์และพิณใหญ่

๔. ฆนะ ได้แก่ เครื่องดนตรีประเภทฆ้อง ฉิ่ง และกังสดาล ซึ่งมีลักษณะเป็นแผ่นหนา แน่น และแข็ง สำหรับใช้ตีเพื่อให้เกิดเสียง

๕. สุสิระ ได้แก่ เครื่องดนตรีประเภทปี่ ขลุ่ย และสังข์ ซึ่งมีลักษณะเป็นโพรง หรือมีรู สำหรับใช้เป่าเพื่อให้เกิดเสียง

---

[๒๐] อรรถกถาอนุรุทธสูตร พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฏฐก-นวกนิบาต ภาค๔ หน้า ๔๓๓ อรรถกถาวิชยาสูตร พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๘๑ มหาสุทัสสนสูตร พระสุตตันตปิฎก ฑีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๔๙๕.

การจำแนกประเภทเครื่องดนตรีของอินเดียสมัยพุทธกาล ดังกล่าวนี้ ถือเอาคุณลักษณะของวัสดุที่ทำ และรูปลักษณ์ของเครื่องดนตรีเป็นสำคัญในการจำแนก ครั้นต่อมาภายหลัง นักปราชญ์ได้จำแนกเครื่องดนตรีออกเป็น ๔ ประเภท ตามกิริยาของการบรรเลง หรือการประโคม ได้แก่ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า เรียกโดยรวมว่า ***"เครื่องดีดสีตีเป่า"*** ดังเช่นพระคัมภีร์ถูปวงศ์[๒๑] กล่าวอ้างอิงถึงเครื่องดนตรีที่เหล่าเทวดา อมนุษย์ และมนุษย์ นำมาร่วมบรรเลง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเครื่องดนตรีว่า

> "...แม้ดนตรีทั้งสิ้นของพวกเทวดา นาค ครุฑ และมนุษย์ทั้งหลาย ในหมื่นจักรวาล อันมีประเภทต่าง ๆ กัน คือ***ชนิดที่มีสาย*** อันได้แก่ ***เครื่องดีดสี*** มีพิณและซอเป็นต้นก็ดี ***ชนิดที่หุ้มด้วยหนัง*** อันได้แก่***เครื่องตี*** มีกลองเป็นต้นก็ดี ชนิดที่เป็นแผ่น มีฆ้องและฉิ่งเป็นต้นก็ดี ***ชนิดที่มีโพรงข้างใน*** อันได้แก่***เครื่องเป่า*** มีปี่และสังข์เป็นต้นก็ดี ก็มารวมบรรเลงอยู่บนอากาศในจักรวาลเดียวนี้ทั้งนั้น..."

ไตรภูมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง[๒๒] อันเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไทย ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ ๖๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว มีเนื้อหากล่าวอ้างอิงถึงเครื่องดนตรีโดยจำแนกตามกิริยาการบรรเลงหรือประโคม ดังความตอนหนึ่ง กล่าวถึงสภาพสังคมในอุตตรกุรุทวีปว่า

> "...เขาทากระแจะและจวงจันทร์ น้ำมันอันดี และมีดอกไม้หอมต่าง ๆ กัน เอามาทัดมาทรงเหล้น แล้วก็เที่ยวไปเหล้นตามสบาย บ้างเต้น บ้างรำ บ้างฟ้อน ระบำ บันลือเพลงดุริยางคดนตรี

[๒๑] *พระคัมภีร์ถูปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์.* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑). หน้า ๒๕.

[๒๒] *ไตรภูมิกถา*. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๓๕) หน้า ๘๔.

บ้างดีด บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า บ้างขับ สัพพะสำเนียงเสียงหมู่นักดุนจุนกันไปเดียรดาษ พื้น ฆ้อง กลอง แตร สังข์ กังสดาล หรทึกกึกก้อง..."

ธนิต อยู่โพธิ์[๒๓] จำแนกเครื่องดนตรีไทยออกเป็น ๔ ประเภท ตามกิริยาการบรรเลงหรือการประโคม ดังนี้

๑. เครื่องมีสายใช้ดีด เรียกว่า เครื่องดีด ได้แก่ พิณ กระจับปี่ จะเข้ ซึง และเพียะ

๒. เครื่องมีสายใช้สี เรียกว่า เครื่องสี ได้แก่ พิณบางชนิด ซอสามสาย ซออู้ ซอด้วง และสะล้อ

๓. เครื่องที่เป็นแท่ง เป็นท่อน เป็นก้อน และเป็นแผ่น ใช้ตีกระทบกัน เรียกว่า เครื่องตี ได้แก่ กรับ ฉิ่ง ฉาบ โหม่ง ระนาด ฆ้องกลอง และตะโพน

๔. เครื่องที่มีรูเป็นโพรงใช้เป่า เรียกว่า เครื่องเป่า ได้แก่ ปี่ ขลุ่ย สังข์ แตร และแคน

ส่วนวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา โดยเฉพาะปัญญาสชาดกสำนวนล้านนา ซึ่งเป็นสำนวนนิสสัย คือแปลโดยยกศัพท์ภาษาบาลี แล้วใช้ภาษาถิ่นล้านนาแปลความตาม จารลงในคัมภีร์ใบลาน ระหว่างจุลศักราช ๑๑๙๖-๑๑๙๘ (พ.ศ. ๒๓๗๗-๒๓๗๙) เมื่อกล่าวอ้างอิงถึงประเภทเครื่องดนตรี ที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีว่า ***"ปญฺจงฺคิกตุริย"*** มักจะแปลความด้วยภาษาถิ่นล้านนาว่า ***"ตุริยนนตรีห้าประการ"*** ดังเช่นสุธนชาดกฉบับวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จารโดยคันธิยภิกษุ เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๗) ความตอนหนึ่ง กล่าวถึงเครื่องดนตรี ๕ ประเภท ที่ใช้บรรเลงในขบวนแห่ของเจ้าสุธนกุมารว่า[๒๔]

---

[๒๓] ธนิต อยู่โพธิ์, *เครื่องดนตรีไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมราชวงศ์เทพยพงศ เทวกุล, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑). หน้า ๑๑๕.

[๒๔] พิชิต อัคนิจ และคณะ, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย* (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑) หน้า ๘๖.

> "...สงฺขมุทิงฺคปณวเทณฺฑิมกาสตาลสมุทฺทโฆสา อันว่าเสียงอันดังแห่งหอยสังข์ แลกลองหลวง แลพาทย์ แลปัณเฑาะว์ แลกลองน้อย แลค้อง แลแสว่ทังหลาย วาทิยมาโน อันศนหากมาตี แลดังยิ่งนัก ***ปญฺจงฺคิกตุริเยสุ ในเมื่อตุริยนนตรีห้าประการ*** ปรมวิรุฑฺธิเตสุ อันเสียงอันดังยิ่งนัก "

ส่วนการจำแนกเครื่องดนตรี ออกเป็น ๔ ประเภท ตามกิริยาที่บรรเลงหรือประโคม ก็ปรากฏในปัญญาสชาดกสำนวนล้านนาด้วยเช่นกัน ดังเช่น จัมเปยยชาดก ฉบับวัดสูงเม่น จารเมื่อจุลศักราช ๑๑๙๘ (พ.ศ. ๒๓๗๙) ความตอนหนึ่ง กล่าวถึงเครื่องดนตรี ในขบวนแห่ของพระญาอุคคเสน เมืองพาราณสี ว่า[๒๕]

> "...ภิกฺขเว ดูราภิกษุทังหลาย อันกลองแลพิณพาทย์ ค้องสังขะทังหลายค็ดี แห่งพระญาอุคคเสน ในเมืองพาราณสีนั้น อันศนทังหลาย ***หากดีดสีตีเป่า*** มีเสียงอันดังทุกเมื่อทุกยาม..."

สนั่น ธรรมธิ[๒๖] จำแนกเครื่องดนตรีล้านนา ออกเป็น ๔ ประเภท ตามกิริยาการบรรเลง หรือการประโคม ได้แก่

๑. เครื่องดีด ได้แก่ ซึง เพียะ และจักเข้
๒. เครื่องสี ได้แก่ สะล้อ
๓. เครื่องตี ได้แก่ กลอง และฉิ่ง
๔. เครื่องเป่า ได้แก่ ขลุ่ย ปี่ และแน

เครื่องดนตรีทุกชนิดทุกประเภท จัดเป็นศาสตร์และศิลป์อย่างหนึ่ง หากบุคคลผู้ชำนาญศาสตร์ ทำการปรับแต่ง และบรรเลงอย่างมีศิลปะแล้วย่อมจะทำให้เกิดเสียงที่ไพเราะ ชวนฟัง และเกิดความรื่นรมย์ได้เป็นอย่างดี

---

[๒๕] พิชิต อัคนิจ และคณะ, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย* (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑)

[๒๖] สนั่น ธรรมธิ. นาฏดุริยการล้านนา. (เชียงใหม่ : สุเทพการพิมพ์, ๒๕๕๐).

ในส่วนของเครื่องดนตรีประเภท ***"กลอง"*** ภาษาบาลีใช้คำว่า ***"เภริ"***[๒๗] หรือ ***"เภรี"*** บางทีก็พบคำแผลงในภาษาไทยกลางว่า ***"ไภรี"*** และ ***"ไภริน"*** ก็มี จัดเป็นเครื่องดนตรีประเภทหนึ่ง ในปัญจดุริยางค์ดังกล่าว ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่หุ้มด้วยหนังสัตว์ มีทั้งหุ้มหนังด้านเดียว และหุ้มทั้งสองด้าน

อรรถกถาจูฬตัณหาสังขยสูตร[๒๘] กล่าวว่า หากกลองใบใดหุ้มด้วยหนังด้านเดียว จัดเป็นเครื่องดนตรีประเภท ***"อาตตะ"*** แต่หากหุ้มด้วยหนังทั้งสองด้าน จัดเป็นเครื่องดนตรีประเภท ***"วิตตะ"***

หากจำแนกเครื่องดนตรี ด้วยกิริยาที่บรรเลงหรือประโคม กลองจัดเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เนื่องจากการประโคมแต่ละครั้งต้องใช้ไม้ค้อนตี เพื่อให้เกิดเสียงดัง ในระดับต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แต่อาจจะมีกลองบางใบ หรือเครื่องดนตรีบางชนิด ที่มีคุณลักษณะเหมือนกลอง แต่ใช้ฝ่ามือตีในการบรรเลง เช่น ตะโพน เป็นต้น

กำเนิดกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์

จากการที่กลองเป็นเครื่องดนตรี ที่มีบทบาทในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ย่อมมีประวัติความเป็นมา ที่อธิบายถึงกำเนิด หรือคติการสร้าง ที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น ซึ่งถือเป็นคติรองรับวิถีปฏิบัติในสังคม จากการศึกษาพบว่า พระไตรปิฎกได้กล่าวอ้างอิงถึงกำเนิดของกลอง ซึ่งมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ และถือเป็นคติของการสร้างกลองในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ดังปรากฏในเรื่อง ***สุวรรณกักกฏชาดก***[๒๙] ***ว่าด้วยปูทอง*** ซึ่งเป็นนิบาตชาดก ในชาตกัฏฐกถา ซึ่งชาดกเรื่องนี้ ถือเป็นหลักฐานชั้นต้นที่เก่าแก่ และสำคัญทางพุทธศาสนาที่กล่าวอ้างอิงถึงกำเนิดของกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ พระคาถาสุวรรณกักกฏชาดก แปลความจากภาษาบาลีว่า

---

[๒๗] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา* พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๔๘). หน้า ๓๘๖.

[๒๘] พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑ เล่ม ๓ หน้า ๑๖๔.

[๒๙] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๔ หน้า ๑๐๑.

(๔๐๐) ปูทองมีนัยตาอันยาว มีหนังเป็นกระดูก
เป็นสัตว์อยู่ในน้ำ ไม่มีขน ฉันถูกปูทองนั้น
หนีบไว้แล้ว จึงร้องขอความช่วยเหลือ
เจ้าอย่าทิ้งฉัน ผู้คู่ชีวิตเสียเลย
(๔๐๑) ข้าแต่ท่านผู้เป็นลูกเจ้า ดิฉันจักไม่ละทิ้งท่าน
ผู้เป็นช้างทรงกำลังถึง ๖๐ ปีเลย
ท่านย่อมเป็นที่รักใคร่อย่างยิ่ง ของดิฉันยิ่งกว่าปฐพี
ซึ่งมีสมุทรสาครทั้งสี่เป็นขอบเขต.
(๔๐๒) ปูเหล่าใดอยู่ในมหาสมุทรก็ดี ในแม่น้ำคงคาก็ดี
ในแม่น้ำยมุนาก็ดี ท่านเกิดอยู่ในน้ำ
ย่อมประเสริฐกว่าปูเหล่านั้น ขอท่าน
จงปล่อยสามีของดิฉัน ผู้ร้องไห้อยู่เถิด.

เนื้อหาของพระคาถาสุวรรณกักกฏชาดกนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายขยายความว่า ในอดีตกาลยังมีกฏุมพีคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี พาภรรยาไปชำระหนี้สิน ที่หมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง เมื่อชำระหนี้สินเสร็จแล้ว จึงเดินทางกลับ ในระหว่างทางนั้น สองสามีภรรยาถูกกลุ่มโจรจับไว้ได้ หัวหน้าโจรมีจิตเสน่หาต่อภรรยาของ กฏุมพี จึงคิดจะฆ่ากฏุมพีเสีย แต่นางภรรยาเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลสัตย์ และมีความเคารพต่อสามีดุจเทวดา จึงคุกเข่าหมอบลงกับพื้น แล้วกล่าวอ้อนวอนขอชีวิตสามีไว้ หัวหน้าโจรมีความซาบซึ้งใจในความซื่อสัตย์ของนาง จึงยอมปล่อยสองสามีภรรยาให้เป็นอิสระ หลังจากนั้น ทั้งสองก็ได้เข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งกฏุมพีได้กราบทูลถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมกับกล่าวยกย่องภรรยาของตน ที่มีความซื่อสัตย์จนสามารถช่วยชีวิตให้พ้นจากภยันตรายได้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภรรยาของกฏุมพีคนนี้ ไม่ได้เอาชีวิตให้เป็นทานแก่ท่าน เพียงคนเดียวและครั้งเดียวเท่านั้น แม้ในอดีตชาติ นางก็เคยให้ชีวิตเป็นทาน แก่บัณฑิตทั้งหลาย มาแล้วเช่นกัน จากนั้นทรงตรัสเล่า ***สุวรรณกักกฏชาดก*** ซึ่งนางเคยเกิดเป็นนางช้างพัง ได้ช่วยชีวิตของช้างโพธิสัตว์ ให้พ้นจากภัยมาแล้ว ดังความว่า

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ครั้งนั้นมีปูทองตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในหนองน้ำใหญ่ ใกล้ป่าหิมพานต์ เรียกหนองนั้นว่า ***"กุฬีรรทหะ"*** แปลว่า ***"หนองปู"*** ปูทองมีรูปร่างขนาดใหญ่ เท่าลานนวดข้าว และมักจะจับช้างกินเป็นอาหาร จนฝูงช้างต่างพากันหวาดผวา

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางช้างพัง ในโขลงช้างนั้น ซึ่งมีช้างจ่าฝูงเป็นสามี ขณะตั้งครรภ์พระโพธิสัตว์นั้น ช้างพังมารดาได้ปลีกตัวไปอยู่อีกสถานที่หนึ่ง เพื่อรักษาครรภ์ให้ปลอดภัย ต่อมาก็คลอดช้างพระโพธิสัตว์ออกมา และได้อบรมสั่งสอนเลี้ยงดู จนมีความเฉลียวฉลาด มีพละกำลังมากกว่าช้างทั้งหลาย และมีช้างบริวารเป็นจำนวนมาก

ครั้นต่อมา ช้างพระโพธิสัตว์ ได้ช้างพังเชือกหนึ่งเป็นภรรยา แล้วมีดำริจะจับปูทองในหนองปูนั้น จึงพามารดาและภรรยา ไปแจ้งความประสงค์ให้บิดาทราบ แม้บิดาจะห้ามปรามอย่างไร พระโพธิสัตว์ก็ยังยืนยันจะจับปูทองให้ได้ หลังจากนั้น ก็พาบรรดาช้างบริวารลงไปอาบน้ำที่หนองปู แล้ววางแผนล่อปูทองออกมา ซึ่งพระโพธิสัตว์รู้ว่า ปูทองมักจะจับช้างกินในขณะที่บรรดาช้างกำลังขึ้นจากหนองปู จึงให้ช้างบริวารลงอาบน้ำให้สำราญ แล้วทยอยกันขึ้นจากหนองปู โดยพระโพธิสัตว์จะเดินต้อนโขลงอยู่ข้างหลัง

ในขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังต้อนโขลงช้างอยู่นั้น ปูทองก็ปรากฏตัวขึ้น พร้อมกับชูก้ามทั้งสองหนีบเท้าพระโพธิสัตว์อย่างเหนียวแน่น และพยายามจะงับปากเคี้ยวกิน พระโพธิสัตว์พยายามอดทนต่อความเจ็บปวด และพยายามกระชากลากปูทองขึ้นสู่ฝั่งให้ได้ ฝ่ายนางช้างซึ่งเป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ ได้ยืนเฝ้าดูและให้กำลังใจอยู่ตลอดเวลา ส่วนบรรดาช้างบริวารต่างก็ตกใจกลัว พากันส่งเสียงร้องและวิ่งหนีด้วยความตกใจกลัว พร้อมกับถ่ายอุจจาระปัสสาวะเรี่ยราดไปตามรายทาง ครั้นต่อมานางช้างภรรยา มีความกลัวต่อภัยที่เกิดขึ้น จึงทำท่าจะหนี พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถา เพื่อให้นางรู้ว่า ตนถูกปูทองหนีบไว้ และขอให้นางช่วยเหลือให้พ้นจากภัย อย่าได้ทิ้งตนผู้เป็นคู่ชีวิตกัน ดังคำกล่าวของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นพระคาถาบทที่ ๑ แปลความว่า

> “ปูทองมีนัยน์ตาอันยาว มีหนังเป็นกระดูก เป็นสัตว์อยู่ในน้ำ ไม่มีขน ฉันถูกปูทองนั้นหนีบไว้แล้ว จึงร้องขอความช่วยเหลือ เจ้าอย่าทิ้งฉันผู้คู่ชีวิตเสียเลย”

เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวคาถาบทนี้แล้ว ทำให้นางช้างพังภรรยาได้สติ จึงกล่าวคาถา เพื่อให้กำลังใจแก่พระโพธิสัตว์ผู้เป็นสามี ดังพระคาถาบทที่ ๒ แปลความว่า

> “ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ดิฉันจักไม่ละทิ้งท่าน ผู้เป็นช้างทรงกำลังถึง ๖๐ ปีเลย ท่านย่อมเป็นที่รักใคร่อย่างยิ่งของดิฉัน ยิ่งกว่าปฐพีซึ่งมีสมุทรสาครทั้งสี่เป็นขอบเขต”

เมื่อนางช้างพังกล่าวพระคาถานี้แล้ว พระโพธิสัตว์ก็มีกำลังใจเข้มแข็งขึ้น นางจึงกล่าวกับพระโพธิสัตว์ว่า ตนจะกล่าวอ้อนวอนปูทองให้ปล่อยท่านให้ได้ เมื่อนางช้างจะกล่าวอ้อนวอนปูทอง ในฐานะผู้ประเสริฐกว่าปูทั้งหลาย ให้ปล่อยสามี นางจึงกล่าวพระคาถาบทที่ ๓ แปลความว่า

> “ปูเหล่าใด อยู่ในมหาสมุทรก็ดี ในแม่น้ำคงคาก็ดี ในแม่น้ำยมุนาก็ดี ท่านเป็นสัตว์น้ำผู้ประเสริฐกว่าปูเหล่านั้น ขอท่านจงปล่อยสามีของดิฉัน ผู้ร้องไห้อยู่เถิด”

เมื่อปูทองได้ฟังคำกล่าวอ้อนวอนของนางช้างพังนั้นแล้ว ก็ใจอ่อนยอมคลายก้ามปูออกจากเท้าของพระโพธิสัตว์ ทันทีทันใดนั้นเอง พระโพธิสัตว์ก็ยกเท้าขึ้น แล้วกระทืบลงกลางแผ่นหลังปูทอง จนกระดองปูแหลกทลายไป ขณะนั้นบรรดาช้างบริวารที่หลบหลีกอยู่ เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์มีชัยชนะต่อปูทอง จึงส่งเสียงร้องด้วยความดีใจ แล้วพากันร่วมฉุดกระชากลากเอาซากปูทองขึ้นมาบนฝั่ง แล้วพากันกระทืบซ้ำ จนซากปูทองแหลกเป็นจุณ ส่วนก้ามปูทองทั้งสองข้าง ก็หลุดออกจากกัน

ครั้นถึงเวลาฝนตกน้ำหลาก ก้ามปูทั้งสองข้าง ก็ล่องลอยไหลไปตามแม่น้ำคงคา และไหลไปตกต่างสถานที่กัน ก้ามปูข้างหนึ่งถูกสายน้ำพัดพาไปถึงกลางมหาสมุทร พวกอสูรนำไปทำกลองใบใหญ่ชื่อว่า

"***กลองอาฬัมภระ***" หรือ ***"อฬัมพรเภรี"*** "***กลองอาลัมภระ" และ "กลองอาลัมพระ"***[๓๐] แปลว่า ***"การเตรียมรบ"*** เมื่ออสูรนำก้ามปูไปสร้างกลองอาลัมพระแล้ว ครั้นต่อมา ได้เกิดสงครามระหว่างอสูรกับเทวราชขึ้นหลายครั้งหลายคราว จนฝ่ายอสูรพ่ายแพ้ต่อเทวราช แล้วหนีไปพร้อมกับทิ้งกลองอาลัมพระใบนั้นไว้ ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ จึงยึดกลองใบนั้นไว้ แล้วให้เทวดาหามไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จนกลายเป็นกลองของพระอินทร์ เรียกว่า ***กลองพระอินทร์*** หรือ ***กลองเทวดา*** กลองใบนี้ เมื่อตีแล้ว สามารถมีเสียงดังสนั่นเหมือนเสียงเมฆคำราม (ฟ้าร้อง) โบราณาจารย์บางท่านกล่าวว่า เสียงฟ้าร้องนั้น แท้ที่จริงแล้ว ก็คือเสียง ***"กลองอาลัมพระ"*** ของพระอินทร์นี้เอง

ตอนหนึ่งของสงครามระหว่างอสูรและเทวราช ปรากฏใน ***อรรถกถาสุวีรสูตร***[๓๑] ซึ่งกล่าวถึงท้าวสักกเทวราช หรือพระอินทร์ทรงมอบหมายหน้าที่ให้สุวีรเทพบุตรออกไปรบกับเหล่าอสูร ซึ่งมีการลั่น ***"กลองอสูร"*** เป็นสัญญาณในการรบด้วย กลองอสูรดังกล่าว หมายถึง ***"กลองอาลัมพระ"*** นั่นเอง ดังความกล่าวว่า

ท้าวสักกเทวราช ซึ่งเคยเกิดเป็นมฆมานพ ชาวอจลคาม เมืองมคธ ได้บำเพ็ญบุญบารมี ด้วยวัตรบท ๗ ประการสำเร็จแล้ว ได้ร่วมกับบรรดาสหายอีก ๓๒ คน ทำการพัฒนาบ้านเมือง มีการสร้างศาลาที่พักและสร้างถนนหนทางเป็นต้น ด้วยผลแห่งการบำเพ็ญบุญบารมีดังกล่าว จึงได้มาบังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชในเทวโลก พร้อมกับเทพบริวาร แต่ถูกพวกเทวดาที่อยู่มาก่อน ต้อนรับด้วยการให้ดื่มสุรา (น้ำคันธบาล) แต่ท้าวสักกะต้องการสร้างกุศล จึงรู้ทัน และเตือนสติเทพบริวารให้ระมัดระวัง ด้วยการทำแต่เพียงท่าดื่มเท่านั้น แต่พวกเทวดาที่อยู่มาก่อนไม่รู้ทัน จึงดื่มสุราจนเมา ท้าวสักกะจึงสั่งให้เทพบริวารจับเทวดาเหล่านั้นโยนทิ้งลงไปที่เชิงเขาสิเนรุ เมื่อเทวดาเหล่านั้นรู้สึกตัวแล้ว จึงตั้งปณิธานว่าจะไม่ดื่มสุราอีก จึงได้ชื่อว่า ***"อสุรา"*** หรือ ***"อสูร"*** แปลว่า ***"ผู้ไม่ดื่มสุรา"*** แล้วสร้างเมืองของตน ที่เชิงเขาสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุนั้นว่า ***"อสุรนคร"***

---

[๓๐] ภาษาบาลีใช้คำว่า "อาลมฺภร" และ "อาฬมฺภร" ส่วนสันสกฤตใช้คำว่า "อาฑมฺพร" ปัจจุบันกลองชนิดนี้หมายถึงกลองชนิดหนึ่งเรียกว่า "เปิงมาง" (เปิงมางเป็นภาษามอญ)

[๓๑] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๔๑๕.

อสุรนครแห่งนี้ มีทุกอย่างเหมือนเทวนคร แตกต่างแต่เพียงมีต้นดอกแคฝอยแทนต้นปาริชาตเท่านั้น หากเมื่อใดดอกแคฝอยเบ่งบาน เหล่าอสูรจะรู้ได้ทันทีว่า พวกตนถูกท้าวสักกะกลั่นแกล้ง เพราะต้นไม้นี้ไม่ใช่ต้นไม้ประจำเทวนคร ทำให้เหล่าอสูรรำลึกถึงความแค้น ที่มีต่อเหล่าเทวดา จากนั้นก็จะระดมพลออกสู้รบ เพื่อยึดเทวนคร คืนจากท้าวสักกะ

ยามใดที่เหล่าอสูรมีกำลังพลมาก ยกทัพมาประชิดเทวนคร เหล่าเทวดาก็จะปิดประตูเมืองเทวนคร แต่ถ้าหากยามใด เหล่าเทวดามีกำลังพลมาก ยกทัพไปประชิดเมืองอสุรนคร เหล่าอสูรก็จะปิดประตูเมืองอสุรนครเช่นกัน ทั้งเทวนครและอสุรนครต่างก็ได้ชื่อว่า ***"กรุงอยุธยา"*** เพราะเป็นเมืองที่มีความแข็งแรงมั่นคง ไม่มีใครสามารถสู้รบเอาได้ การสู้รบของทั้ง ๒ ฝ่าย ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะมาโดยตลอด

หากเมื่อใดที่เหล่าเทวดาชนะ จะติดตามไล่ล่าเหล่าอสูรไปจนถึงขอบมหาสมุทร แต่ถ้าเมื่อใดเหล่าอสูรชนะ ก็จะติดตามไล่ล่าเหล่าเทวดาไปจนถึงชานชาลาหรือนอกกำแพงเมืองด้วยเช่นกัน จนกระทั่งเหล่าเทวดามีชัยชนะ จึงไล่เหล่าอสูรไปถึงขอบสมุทร ท้าวสักกะพิจารณาเห็นว่าควรจะหาแนวทางป้องกันเทวนครไว้ก่อนเพื่อไม่ให้เหล่าอสูรมายึดครองได้ จึงวางแนวรบป้องกันเทวนครถึง ๕ ชั้น กล่าวคือ

ชั้นแรก ให้พวกนาค ซึ่งชำนาญการรบทางน้ำ เป็นผู้รักษา
ชั้นที่ ๒ ให้พวกครุฑ ซึ่งชำนาญการรบทางอากาศ เป็นผู้รักษา
ชั้นที่ ๓ ให้พวกกุมภัณฑ์ ซึ่งชำนาญการรบทางบก เป็นผู้รักษา
ชั้นที่ ๔ ให้พวกยักษ์ เป็นผู้รักษา
ชั้นที่ ๕ ให้เหล่ามหาราชทั้ง ๔ หรือจาตุมหาราช (ท้าวจตุโลกบาล) เป็นผู้รักษา ประกอบด้วย

ท้าวธตรัฏฐะ	หัวหน้าคนธรรพ์ (คันธัพพะ)	ดูแลทิศตะวันออก
ท้าววิรุฬหก	หัวหน้าพวกกุมภัณฑ์	ดูแลทิศใต้
ท้าววิรูปักข์	หัวหน้าพวกนาค	ดูแลทิศตะวันตก
ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ	หัวหน้าพวกยักษ์และหัวหน้ามหาเทพเหล่านี้	ดูแลทิศเหนือ

เมื่อเหล่าอสูรจะออกสู้รบ เพื่อจะยึดครองเทวนครนั้น ก็จะมีการลั่น***กลองอสูรเพื่อเตรียมรบ*** พร้อมกับแยกน้ำมหาสมุทรออกเป็น ๒ ส่วน แล้วจะปีนป่ายขึ้นเขาสิเนรุ เหมือนแมลงเม่าไต่ขึ้นจอมปลวก เมื่อยามหลังฝนตก ถ้าแนวรบแรก พวกนาคไม่สามารถต้านทานได้ ก็จะถอยร่นมารวมกับพวกครุฑ ในแนวรบที่ ๒ แต่ถ้าหากแนวรบทั้ง ๕ ถูกเหล่าอสูรย่ำยีได้สำเร็จ เมื่อนั้นทั้ง ๕ กองพล จะมารวมตัวกัน แล้วมหาราชทั้ง ๔ จะเข้าไปรายงานสถานการณ์ให้ท้าวสักกะทรงทราบ จากนั้นท้าวสักกะจะเสด็จขึ้นประทับเวชยันตรถ ซึ่งมีขนาดใหญ่ ๑๕๐ โยชน์ ออกมารบเอง หรือส่งพระโอรสองค์ใดองค์หนึ่งมารบแทน

เนื้อหาในสุวีรสูตรนี้ ท้าวสักกเทวราชมีพระประสงค์ให้สุวีรเทพบุตรออกไปรบกับอสูรแทน แต่สุวีรเทพบุตร กลับประมาทละเลยต่อหน้าที่ จนท้าวสักกะต้องตรัสสอนถึงความพากเพียรในการทำหน้าที่การงาน

เนื้อหาที่กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างอสูรกับเทวราชดังกล่าว นอกจากจะปรากฏในสุวีรสูตรแล้ว ยังปรากฏใน***กุลาวกชาดก***ด้วย แต่เป็นเรื่องราวต่างเหตุการณ์กัน โดยกุลาวกชาดก กล่าวถึงท้าวสักกเทวราชทรงช่วยเหลือนางสุชาดา ซึ่งไปเกิดในภพอสูรให้มาอยู่ในเทวนคร โดยพระองค์ประทับนั่งเวชยันตรถ ซึ่งมีมาตลีเทพบุตรเป็นสารถี ขับวิ่งเข้าไปในป่าไม้งิ้ว เพราะถูกเหล่าอสูรไล่ล่า จนเป็นเหตุให้ลูกของครุฑ เกิดความแตกตื่นตกใจกลัว ท้าวสักกเทวราชทรงเกรงว่า ลูกครุฑจะได้รับอันตราย จึงรับสั่งให้กลับเวชยันตรถไปยัง เทวโลกโดยใช้เส้นทางอื่น เมื่อเหล่าอสูรเห็นท้าวสักกเทวราชกลับเวชยันตรถอย่างนั้น จึงพากันถอยหนีไปยังอสุรนคร

จากเนื้อหาของชาดกและพระสูตร ที่กล่าวถึงสงครามระหว่างอสูรกับเทวดา ซึ่งมีการอ้างอิงถึงกลองอสูรหรือกลองอาลัมพระด้วยนั้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลองอาลัมพระ ในการเป็นอาณัติสัญญาณในการรบของเหล่าอสูร เพื่อให้มีชัยชนะต่อเหล่าเทวดา จึงถือเป็นอาวุธชนิดหนึ่งที่ใช้ในสงคราม เพื่อให้มีชัยชนะต่อฝ่ายตรงกันข้าม

ส่วนก้ามปูอีกข้างหนึ่งนั้น อรรถกถาสุวรรณกักกฎชาดกกล่าวว่า ถูกน้ำพัดพาลอยไปติดตาข่ายที่ท่าน้ำหลวงของเหล่ากษัตริย์ ๑๐ พระองค์ ซึ่งกำลังสนานอยู่ เมื่อกษัตริย์เหล่านั้น พบก้ามปูทองแล้ว จึงนำไปสร้าง

ตะโพนใบหนึ่ง เรียกชื่อว่า ***"อณิกมุทิงคะ"*** แต่เมื่อวิเคราะห์ศัพท์แล้วจะพบว่า ***"มุทิงฺค"***[๓๒] ***"มุติงฺค"*** หรือ ***"มุทฺทิงฺค"*** แปลว่า ***ตะโพน*** ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ที่มีลักษณะหุ้มหนังทั้งสองหน้า ตรงกลางป่องและริมสองข้างสอบลง[๓๓] ส่วนคำว่า ***อาณิ***[๓๔] แปลว่า ***ลิ่ม*** หรือ ***สลัก*** ดังนั้นคำว่า ***"อณิกมุทิงคะ"*** จึงหมายถึงตะโพนที่สำเร็จแล้วด้วยลิ่มหรือสลัก

เมื่อสืบค้นพระไตรปิฎกต่อไป ก็พบพระสูตรชื่อว่า **อาณิสูตร**[๓๕] ว่าด้วยการตอกลิ่ม ซึ่งเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้า ทรงตรัสอ้างอิงถึงตะโพนอานกะของเหล่ากษัตริย์ทสารหะ[๓๖] ซึ่งมีสภาพทรุดโทรม แล้วถูกซ่อมแซมด้วยลิ่มทองคำและลิ่มเงิน จนโครงเก่าสูญไป เหลือแต่โครงใหม่ที่สำเร็จด้วยลิ่มทองคำและลิ่มเงิน ทำให้เสียงตะโพนสูญไปด้วย แต่ก็ยังเรียกชื่อว่า "ตะโพนอานกะ" อยู่เช่นเดิม ทรงนำลักษณะของตะโพนนี้มาเป็นสิ่งอุปมาเปรียบเทียบกับการเปลี่ยนแปลงพระสัทธรรม เมื่อกุลบุตรในอนาคตไม่ใส่ใจศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์ แต่กลับไปสนใจศึกษาสิ่งที่พระอรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ พระอนุฎีกาจารย์ หรือพระเกจิอาจารย์กล่าวอธิบายขยายความในภายหลัง แล้วกลับบอกว่า สิ่งนี้เป็นพระพุทธพจน์ จึงเป็นเหตุทำให้เกิดสัทธรรมปฏิรูปขึ้น ดังเนื้อหา**อาณิสูตร**ดังนี้

> "สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเชตวันอาราม ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี พระนครสาวัตถี ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสดังนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ***ตะโพนชื่ออานกะ*** ของพวกกษัตริย์ผู้มีพระนามว่าทสารหะได้มีแล้ว เมื่อตะโพนแตก พวกทสารหะได้ตอกลิ่มอื่นลงไป

---

[๓๒] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา* พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๔๘). หน้า ๓๙๖.

[๓๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑)* พิมพ์ครั้งที่ ๑๒

[๓๔] *ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓). หน้า ๑๑๔. *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๓๐). หน้า ๕๒๐.

[๓๕] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ภาค ๒ หน้า ๖๙๔.

[๓๖] ทสารหะ แปลว่า กษัตริย์ผู้ถือเอาสิบส่วนจากข้าวกล้า

สมัยต่อมาโครงเก่าของ***ตะโพนชื่ออานกะ***ก็หายไป ยังเหลือแต่โครงลิ่ม แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุในอนาคตกาล เมื่อเขากล่าวพระสูตรที่ตถาคตกล่าวแล้ว เป็นพระสูตรที่ล้ำลึก มีอรรถล้ำลึก เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วย สุญญตธรรมอยู่ จักไม่ตั้งใจฟัง จักไม่เงี่ยโสตลงสดับ จักไม่ตั้งใจรับรู้ และจักไม่สำคัญธรรมเหล่านั้น ว่าควรเล่าเรียน ว่าควรศึกษา แต่ว่าเมื่อเขากล่าวพระสูตรอันนักปราชญ์รจนาไว้ อันนักปราชญ์ร้อยกรองไว้ มีอักษรอันวิจิตร มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นของภายนอก เป็นสาวกภาษิตอยู่ จักตั้งใจฟัง จักเงี่ยโสตลงสดับ จักตั้งใจรับรู้ และจักสำคัญธรรมเหล่านั้น ว่าควรเรียน ควรศึกษา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสูตรเหล่านั้นที่ตถาคตกล่าวแล้วเป็นพระสูตรที่ล้ำลึก มีอรรถลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยสุญญตธรรม จักอันตรธานฉันนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุดังนี้นั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเขากล่าวพระสูตรที่ตถาคตกล่าวแล้วเป็นพระสูตรที่ล้ำลึก มีอรรถลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยสุญญตธรรมอยู่พวกเราจักตั้งใจฟัง จักเงี่ยโสตลงสดับ จักตั้งใจรับรู้ และจักสำคัญธรรมเหล่านั้นว่า ควรเรียนควรศึกษาดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล”

การที่อรรถกถาสุวรรณกักกฏชาดก เรียกว่า “อณิกมุทิงคะ” นั้น เป็นเพราะพระอรรถกถาจารย์ ผู้กล่าวอธิบายความในสุวรรณกักกฏชาดก ได้รับคติมาจากอาณิสูตรอีกทีหนึ่ง เนื่องจากเนื้อหาในสุวรรณกักกฏชาดกและอาณิสูตรมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยอาณิสูตรนั้น ทรงตรัสอ้างอิงถึงตะโพนของเหล่ากษัตริย์ ทสารหะ ซึ่งสร้างจากก้ามปูทองนี้ว่า ***“ตะโพนอานกะ”*** คำว่า ***“อานกะ”*** แปลว่า ***“การนำมา”*** ซึ่งเรียกชื่อตามความหมายของบทบาทที่มีเสียงดัง สามารถเรียกคนให้มาประชุมกันได้ แต่ถ้าหากถือเอาความหมายตามรูปลักษณ์ก็หมายถึง ***“กลองก้นกลม”*** นอกจากนั้นอรรถกถาอาณิสูตรยังกล่าวอธิบายเพิ่มเติม ถึงคุณลักษณะของกลองอานกะว่า ลักษณะสีของกลองอานกะนั้น เหมือนสีของน้ำครั่งเคี่ยว เพราะเหตุที่ก้ามปูทองนั้น ถูกลมพัด และแสงแดดแผดเผาจนแห้ง จึงทำให้

มีลักษณะสีดังกล่าว เมื่อเหล่ากษัตริย์นำมาสร้างเป็นกลองอานกะแล้ว ปรากฏว่า เสียงของกลองมีพลานุภาพมาก สามารถดังก้องกังวานไปทั่วทั้งพระนครถึง ๑๒ โยชน์ ทำให้ประชาชน ซึ่งบางคนยังไม่ทันอาบน้ำและแต่งตัว ต่างก็รีบเร่งตกแต่งประดับร่างกาย แล้วรีบมาชุมนุมด้วยยานพาหนะต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เพราะเหตุที่เสียงกลอง มีคุณลักษณะเหมือนเรียกให้ผู้คนมาชุมนุมกันอย่างรวดเร็วนี้เอง จึงมีชื่อเรียกว่า ***"อานกะ"*** (มหาซนำ ปกฺโกสิตฺวา วิย อาเนตีติ อานโก)[๓๗] เมื่อกลองอานกะมีพลานุภาพเช่นนี้ เหล่ากษัตริย์ทั้ง ๑๐ พระองค์ จึงปรึกษากันว่า เราไม่อาจประโคมกลองใบนี้ทุกวันได้ จึงให้ทำเป็นกลองมงคลเภรี (มงฺคลเภรี) สำหรับใช้บรรเลงในงานมหรสพ หรือเทศกาลเฉลิมฉลอง ดังความในอรรถกถาอาณิสูตรตอนหนึ่ง กล่าวว่า

> "...ต่อแต่นั้นพระราชาทั้งหลายตรัสว่า ไม่อาจประโคมกลองนี้ประจำวัน จงเป็น***มงคลเภรี***สำหรับวันมหรสพเถิด จึงให้ทำเป็น***มงคลเภรี***..."

จากเนื้อหาดังกล่าวนี้ จะสังเกตเห็นว่า แม้ในอาณิสูตรจะอ้างอิงถึงตะโพนอานกะก็ตาม แต่ครั้นเมื่อศึกษาคำอธิบายของอรรถกถาอาณิสูตรแล้ว จะพบว่า พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความ โดยใช้คำว่า ***"กลองอานกะ"*** แทนคำว่า ***"ตะโพนอานกะ"*** และยังเรียกเป็น ***"มงคลเภรี"*** อีกด้วย เพราะแท้ที่จริงแล้ว "กลอง" (เภรี) กับ "ตะโพน" (มุทิงค์) แม้จะเป็นเครื่องดนตรีที่หุ้มด้วยหนังเหมือนกัน แต่ก็ถือเป็นเครื่องดนตรีต่างชนิดกัน และมีลักษณะการประโคมแตกต่างกันด้วย กล่าวคือ กลอง เมื่อจะประโคมนั้นนิยมใช้ไม้ค้อนตีด้านเดียว เพื่อให้เกิดเสียงดัง ส่วนตะโพน เมื่อจะบรรเลงนิยมใช้มือตีทั้ง ๒ ด้านสลับกัน เพื่อให้เกิดเสียง

---

[๓๒] MALALASEKERA, G.P. (๑๙๖๐), DICTIONARY OF PĀLI PROPER NAMES, VOL.I., LONDON. LUZAC & COMPANY CTD

ภาพวาดจิตรกรรม เรื่องสุวรรณกักกฎชาดก
โดยศิลปินล้านนา นิวัตร แปงคำมูล (แปงคำเปลว)

เมื่อศึกษาภาพหินสลัก ที่มีภาพคนตีกลอง และตีตะโพน ที่ปรากฏในพระสถูปสาญจี ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างไว้ หลังพุทธกาลประมาณช่วง พ.ศ. ๓๐๐-๖๐๐ ปี เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ[๓๘] ก็จะเห็นร่องรอยของการประโคมเครื่องดนตรีประเภทกลองและตะโพนมากยิ่งขึ้น

โดยภาพสลักหิน ที่รายรอบพระสถูปสาญจีนี้ เป็นภาพที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช ถือเป็นศิลปกรรมที่เก่าแก่ และเป็นศิลปกรรมในยุคแรก ที่นำเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ มาถ่ายทอดเป็นภาพศิลปกรรม ซึ่งยุคสมัยนั้นเป็นยุคที่ยังไม่มีการสร้าง หรือวาดภาพบุคคล เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า แต่นำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาเป็นสัญลักษณ์แทน ได้แก่ พระรัตนบัลลังก์ที่ว่างเปล่า โดยมีต้นศรีมหาโพธิ์ และต้นไทร ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ รอยพระพุทธบาท ดอกบัว พระเจดีย์ ตลอดถึงสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าชายสิทธัตถะ เช่น ช้างเผือก พระแท่นว่างเปล่า รถว่างเปล่า และม้าว่างเปล่า แต่มีฉัตรกั้นอยู่เบื้องบน เป็นต้น สาเหตุที่ทำสัญลักษณ์เช่นนี้ เพราะศิลปินต้องการสื่อถึงความว่างเปล่า หรือหลักธรรมอนัตตา และการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของพระนิพพานในพุทธศาสนา

ภาพหินสลักที่สถูปสาญจีนี้ บางภาพมีการบรรเลงเครื่องดนตรีของอินเดียในสมัยโบราณประกอบด้วย ซึ่งเป็นการบรรเลงดนตรีในขบวนแห่ และการบรรเลงเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยเครื่องดนตรีที่บรรเลงนั้นมีลักษณะบรรเลงประสมวงร่วมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นด้วย โดยเฉพาะเครื่องดนตรีประเภทกลองและตะโพน ซึ่งจะสังเกตวิธีประโคมว่า ถ้าเป็นกลองจะใช้ไม้ค้อนตีด้านเดียว แต่ถ้าเป็นตะโพนจะใช้ฝ่ามือตีทั้ง ๒ ด้าน ดังเช่น ภาพหินสลัก เรื่องทรงเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เรื่องทรงปรินิพพาน และเรื่องขบวนเสด็จของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น โดยแต่ละภาพมีลักษณะดังนี้

---

[๓๘] พุทธทาสภิกขุ. *ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป ในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐-๗๐๐*. (สุราษฎร์ธานี : สวนโมกขพลาราม, ๒๕๐๙).

ภาพหินสลักเรื่อง ทรงเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์
ศิลปกรรมแบบสาญจี สมัยสุงคะ (พ.ศ. ๔๐๐-๕๐๐)

ภาพหินสลักเรื่อง ทรงเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์[๓๙] มีลักษณะศิลปกรรมแบบสาญจี ในภาพหินสลักนั้น จะเห็นบันไดว่างเปล่า โดยมีต้นศรีมหาโพธิ์ ประดิษฐานอยู่ด้านบน และด้านล่างของบันได ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า โดยมีเหล่าเทพยดาจากสวรรค์ชั้นต่าง ๆ มาถวายการต้อนรับ

เทพยดาบางส่วน นำเครื่องดนตรีมาบรรเลงถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งจะสังเกตเห็น เทพยดาใช้ไม้ค้อนตีกลองใบเล็ก และกลองใบใหญ่ ซึ่งลอยอยู่บนอากาศ ทั้งด้านซ้ายและขวาของภาพ

[๓๙] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๘

ภาพหินสลักเรื่อง ทรงปรินิพพาน ศิลปกรรมแบบสาญจี สมัยสุงคะ (พ.ศ. ๔๐๐-๕๐๐)

ภาพหินสลักเรื่อง ทรงปรินิพพาน[๔๐] ศิลปกรรมแบบสาญจี สมัยสุงคะ ในภาพนั้นจะเห็น พระเจดีย์องค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า โดยมีภาพกลุ่มนักดนตรี ซึ่งอยู่แถวล่างสุด กำลังบรรเลงปัญจดุริยางค์ ถวายเป็นพุทธบูชา ประกอบด้วย สองคนแรกนับจากซ้ายมือ กำลังเป่าเครื่องดนตรีที่มีลักษณะคล้ายปากงู คนที่ ๓ กำลังเป่าเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ซึ่งมี ๒ เลา **คนที่ ๔ กำลังประโคมตะโพนโดยใช้ฝ่ามือตีทั้ง ๒ ด้าน คนที่ ๕ กำลังประโคมกลอง โดยใช้ค้อนตีด้านเดียว** ส่วนคนที่ ๖-๗ กำลังตีเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่มีรูปร่างแบน

[๔๐] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๙

ภาพหินสลักเรื่อง ขบวนเสด็จของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่กำลังเสด็จไปนมัสการสถูปสาญจี ศิลปกรรมแบบสาญจีสมัยสุงคะ (พ.ศ. ๔๐๐-๕๐๐)

ส่วนอีกภาพหนึ่ง เป็นภาพหินสลักเรื่อง ขบวนเสด็จของพระเจ้าอโศกมหาราช[๔๑] ที่กำลังเสด็จไปนมัสการสถูปสาญจี ศิลปกรรมแบบสาญจี โดยด้านหลังแถวสุดของขบวนเสด็จ ปรากฏภาพกลุ่มนักดนตรีกำลังบรรเลงปัญจดุริยางค์ประกอบในขบวนด้วย ซึ่งภาพซ้ายมือด้านล่างสุด ***คนแรกกำลังตีกลอง โดยใช้สายสะพายแล้วใช้ค้อนตีด้านเดียว*** คนที่ ๒ กำลังหันหลังเป่าเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ***ส่วนคนที่ ๓ กำลังตีตะโพน โดยใช้สายสะพายแล้วใช้ฝ่ามือตีทั้ง ๒ ด้าน*** ส่วนคนที่ ๔ กำลังตีเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่มีลักษณะกลมแบบ

จากภาพหินสลักที่ปรากฏในสถูปสาญจีดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้จะกลองและตะโพน จะเป็นเครื่องดนตรีเหมือนกัน แต่เป็นเครื่องดนตรีต่างชนิดกัน อีกทั้งยังมีวิธีการประโคมก็ต่างกันอีกด้วย

ธนิต อยู่โพธิ์[๔๒] กล่าวอธิบายถึงลักษณะตะโพนอินเดียว่า ด้านหน้า

---

[๔๑] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๙๕

[๔๒] ธนิต อยู่โพธิ์, *เครื่องดนตรีไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมราชวงศ์เทพยพงศ เทวกุล, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑). หน้า ๓๖.

ของตะโพนทั้ง ๒ ข้าง ขึงด้วยหนัง มีลักษณะเรียวเล็ก ส่วนตรงกลาง มีลักษณะป่อง เมื่อนั่งบรรเลงจะวางบนตักแล้วใช้มือตี แต่ถ้ายืนบรรเลงจะใช้สายสะพายแล้วใช้มือตี ส่วนตะโพนไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย มีพัฒนาการด้านรูปลักษณ์ที่เพิ่มเท้ารอง หรือฐานรอง เพื่อวางตะโพนให้นอนราบอยู่บนเท้ารอง โดยไม่ให้ตะโพนโยกไปมา บทบาทสำคัญของตะโพน คือใช้บรรเลงร่วมกับวงปี่พาทย์ ทำหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับต่าง ๆ

ตะโพนอินเดีย

ตะโพนมอญ ในวัฒนธรรมไทยสยาม สำหรับใช้ฝ่ามือบรรเลง

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ลักษณะการประโคมและการบรรเลงจะแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของเสียงกลองกับเสียงตะโพนแล้ว จะเห็นว่า มีลักษณะเสียงคล้ายคลึงกัน จึงเป็นสาเหตุทำให้พระอรรถกถาจารย์สงเคราะห์ให้เป็นเสียงชนิดเดียวกัน จึงเรียกตะโพนเป็นกลองไปด้วย ดังอรรถกถาพรรณนาเรื่องความปรารถนาท่านสุเมธ[๔๓] อธิบายถึงเมืองอมรวดี ซึ่งสุเมธดาบสอาศัยอยู่ว่า มีลักษณะน่าอยู่น่าอาศัย เพราะเป็นเมืองที่ไม่เคยว่างเว้นจากเสียง ๑๐ ประการ ความตอนหนึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวอธิบายว่า เสียงตะโพนนั้นสามารถสงเคราะห์ได้กับเสียงกลอง ดังความกล่าวว่า

> "...บัดนี้ เพื่อแสดงเสียงเหล่านั้น โดยวัตถุจึงตรัสว่า อมรวดีนครกึกก้องด้วยเสียงช้าง ม้า **กลอง** สังข์ รถ เสียงเชิญบริโภคอาหารด้วยข้าวและน้ำ ...บทว่า **เภริสงฺขรถานิ จ** ความว่า ***ด้วยเสียงกลอง*** เสียงสังข์ และเสียงรถ. ท่านกล่าวเป็นลิงควิปลาส. อธิบายว่า อึกทึกกึกก้องด้วยเสียงที่เป็นไปอย่างนี้ว่า กินกันจ้ะ ดื่มกันจ้ะ เป็นต้น ประกอบพร้อมด้วยข้าวและน้ำ ผู้ทักท้วงกล่าวในข้อนี้ว่า เสียงเหล่านั้น ท่านแสดงไว้แต่เอกเทศเท่านั้น ไม่ได้แสดงไว้ทั้งหมดหรือ. ตอบว่า ไม่ใช่ แสดงไว้แต่เอกเทศ แสดงไว้หมดทั้ง ๑๐ เสียงเลย. อย่างไรเล่า. ท่านแสดงไว้ ๑๐ เสียง คือ ***เสียงตะโพนท่านสงเคราะห์ด้วยเสียงกลอง*** เสียงพิณ เสียงขับกล่อม และเสียงฉิ่ง สงเคราะห์ด้วยเสียงสังข์..."

เมื่อพระอรรถกถาจารย์อธิบายและสงเคราะห์คำว่า "มุทิงฺค" เป็นกลองดังกล่าวแล้ว ครั้นต่อมา เมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่ล้านนา วรรณกรรมพุทธศาสนา ที่ปรากฏในเอกสารโบราณล้านนา ซึ่งเป็นเอกสารชั้นหลังถัดจากอรรถกถา ดังเช่นวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่อง สุธนชาดก ฉบับวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่ง ในปัญญาสชาดกสำนวนล้านนา ที่มีลักษณะการแต่งแบบนิไสร

---

[๔๓] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๕๔.

คือแปลโดยยกศัพท์บาลีขึ้นตั้ง แล้วใช้ภาษาถิ่นล้านนา แปลความหมายของศัพท์นั้น จารโดยคันธิยภิกษุ เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๗) ก็ได้รับอิทธิพลการแปลความเช่นนี้เหมือนกัน โดยให้ความหมายคำว่า “มุทิงฺค” หมายถึง “กลอง” ดังความตอนหนึ่งของสุธนชาดก ฉบับวัดสูงเม่น ว่า[๔๔]

> “...สงฺข***มุทิงฺค***ปณวเทณฺฑิมกสตาลสมุทฺทโฆสา อันว่าเสียงอันดังแห่งหอยสังข์แล***กลองหลวง*** แลพาทย์แลปัณเฑาะว์แล***กลองน้อย***แลค้องแลแสว่ทังหลาย วาทิยมาโน อันศนหากมาตี แลดังยิ่งนัก ปญฺจงฺคิกตุริเยสุ ในเมื่อตุริยนนตรีห้าประการ ปรมวิรุฑฺธิเตสุ อันเสียงอันดังยิ่งนัก...”

นอกจากนั้น เอกสารพับสาล้านนา เรื่องการจัดกระบวนทัพ (ตำราพิชัยสงครามล้านนา) ฉบับวัดทุ่งโป่ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน[๔๕] ไม่ปรากฏชื่อผู้จารและปีที่จาร กล่าวถึงรูปแบบการจัดกระบวนทัพ ๒๒ ลักษณะ เพื่อให้มีชัยชนะต่อข้าศึก โดยรูปแบบการจัดกระบวนทัพเหล่านั้น มีกระบวนทัพหนึ่งชื่อว่า “มุทิงฺคพยุห” หรือ “มุทิงคะพยุหะ” แปลความในภาษาถิ่นล้านนาว่า รูปแบบการตั้งทัพเหมือนกลองปุมหลวง หรือกลองบุง ซึ่งก็คือรูปแบบการจัดกระบวนทัพเหมือนตะโพนนั่งเอง

---

[๔๔] พิชิต อัคนิจ และคณะ, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย*, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑) หน้า ๘๖.

[๔๕] อุดม รุ่งเรืองศรี และคณะ, ยุทฺธพิชยฺ *(ตำราพิชัยสงครามฉบับล้านนา)*, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๕๒). หน้า ๑๓ และ ๑๗.

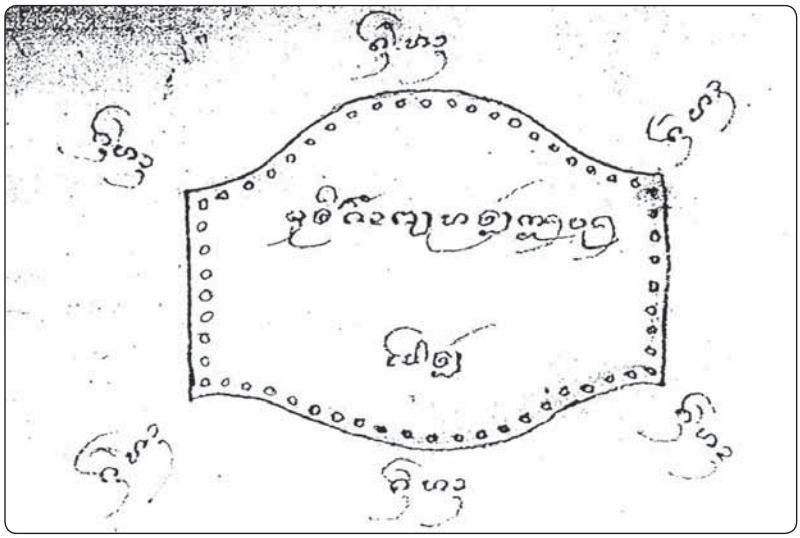

ลักษณะการจัดกระบวนทัพแบบมุทิงคพยุหะ เอกสารฉบับวัดทุ่งโป่ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ครั้นเมื่อศึกษาถึงรูปลักษณ์และวิธีการประโคมของกลองบางชนิดที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา ก็จะพบว่า ได้รับอิทธิพลมาจากตะโพนเช่นกัน แต่เรียกว่า กลอง เช่น กลองป่งโป้ง และกลองเต่งถิ้ง ที่ใช้บรรเลงร่วมในวงพาทย์ค้อง เป็นต้น แม้แต่กลองมองเชิงเอง ก็ควรจะได้รับอิทธิพลมาจากตะโพนด้วยเช่นกัน เนื่องจาก มีรูปลักษณ์และวิธีการประโคมคล้ายกับตะโพน เพียงแต่ใช้บรรเลงร่วมกับฆ้องที่เป็นชุด ซึ่งคำว่า “มองเชิง” หรือ “ม้องเชิ้ง”[๔๖] เป็นภาษาไทใหญ่ หมายถึง “ฆ้องชุด” แต่กลองใบนี้กลับไม่ปรากฏชื่อ อย่างที่ควรจะมี

แม้พระอรรถกถาจารย์ในอาณิสูตร จะใช้คำว่า “กลองอานกะ” แทนคำว่า “ตะโพนอานกะ” ดังกล่าว แต่หากจะเรียกให้ถูกต้องตามความหมายเดิมแล้ว ก็ควรใช้คำว่า ***“ตะโพนอานกะ”*** ซึ่งเป็นชื่อที่ปรากฏในอาณิสูตรนั่นเอง

การเรียกชื่อกลองอาลัมพระ และตะโพนอานกะดังกล่าว ท่านถือ

---

[๔๖] *พจนานุกรมภาษาไทใหญ่-ไทย*. (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๒) หน้า ๓๑๙

เอาความหมายที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของกลองและตะโพนในขณะนั้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ กลองอาลัมพระ แปลว่า “การเตรียมรบ” เพราะเหล่าอสูรใช้ประโคมสำหรับเป็นอาณัติสัญญาณในการรบกับเหล่าเทวราช ส่วนตะโพนอานกะ แปลว่า “การนำมา” เพราะเสียงตะโพนดังก้องกังวาน มีลักษณะเหมือนเรียกให้ผู้คนมาประชุม หรือชุมนุมกันอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าหากถือเอาความหมายตามรูปลักษณ์แล้ว ตะโพนก็จะหมายถึง ***“กลองก้นกลม”*** ดังนั้นการเรียกชื่อกลองและตะโพนดังกล่าวจึงถือเอาลักษณะของบทบาทหน้าที่ในขณะนั้น เป็นส่วนสำคัญในการเรียกขาน

จากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงกำเนิดของเครื่องดนตรีประเภทกลองและตะโพนตามคติในทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทและมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีกำเนิดมาจากก้ามปู ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีขนาดใหญ่ และมีลักษณะแข็งกลมกลวง โดยมีอสูรและกษัตริย์เป็นผู้สร้าง ครั้นต่อมากลองอาลัมพระของเหล่าอสูรถูกท้าวสักกเทวราช ยึดไปครอบครอง และเก็บไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้นกลองอาลัมพระ จึงเป็นสมบัติของท้าวสักกเทวราช ซึ่งเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ ส่วนตะโพนอานกะนั้น ถือเป็นราชสมบัติของกษัตริย์ ซึ่งเป็นสมมุติเทพและเป็นชนชั้นปกครองในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล อีกทั้งยังถือเป็น ***“กลองมงคล”*** (มงคลเภรี) ประจำบ้านเมืองอีกด้วย เนื่องจากเสียงกลองหรือตะโพนนำมา ซึ่งความสุขความเจริญแก่บ้านเมือง อีกทั้งยังเป็นอาณัติสัญญาณ และเป็นสิ่งให้ความบันเทิงในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมนั้นเครื่องดนตรีประเภทกลองและตะโพน ถือเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ มีใช้เฉพาะในหมู่เทพ อสูร และกษัตริย์เท่านั้น ส่วนประชาชนทั่วไปไม่อาจครอบครองได้

ครั้นเมื่อวิเคราะห์ถึงสถานภาพของชาดก ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ที่ทรงนำมาเล่าให้พระสาวกสดับฟังนั้น แม้ในทัศนะของนักคติชนวิทยา ซึ่งเป็นทัศนะทางโลก อาจมองว่า ชาดกเป็นมีที่มาจากตำนาน หรือเรื่องเล่าปรัมปราที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนแล้ว ครั้นต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าจะแสดงธรรมให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งมีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน พระองค์จึงนำตำนานหรือเรื่องเล่าเหล่านั้น มาประกอบในการแสดงธรรม

โดยสอดแทรกหลักการดำเนินชีวิตตามคติทางพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นอุทาหรณ์สอนธรรมะ ให้เข้าใจกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น แต่ในทัศนะของผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นทัศนะทางธรรม มองว่า ชาดกไม่ได้มีที่มาจากตำนาน หรือเรื่องเล่าปรัมปราแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากบุพเพนิวาสานุสติญาณ อันเป็นญาณชนิดหนึ่งในญาณ ๓[๔๗] *ซึ่งเป็นญาณที่บริสุทธิ์ ที่บังเกิดขึ้นเฉพาะพระพุทธเจ้า ในคืนวันเพ็ญ เดือน ๖ ซึ่งเป็นคืนที่ทรงตรัสรู้เป็นพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทำให้ทรงสามารถระลึกถึงอดีตชาติของพระองค์ย้อนหลังไปได้มากกว่า ๕๐๐ พระชาติ (๕๔๗ พระชาติ) ชาวพุทธนิยมเรียกว่า* **"พระเจ้าห้าร้อยชาติ"** *ซึ่งญาณทั้ง ๓ นี้ เกิดจากการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสมพระบารมีมาหลายภพหลายชาติ โดยเรียกอดีตชาติของพระองค์ว่า "ชาตกะ" หรือ "ชาดก"*

ดังนั้น คติการสร้างกลองที่ปรากฏในสุวรรณกักกฏชาดกดังกล่าว จึงถือเป็นคติการสร้างกลองที่เล่าปรัมปราสืบต่อกันมา ในท้องถิ่นอินเดียสมัยก่อนพุทธกาล ซึ่งเป็นเรื่องราวเรื่องหนึ่งในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงนำมาเล่าให้พระสาวกสดับฟัง ด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ ซึ่งคติการสร้างกลองดังกล่าวนี้ อาจเป็นคติที่สืบทอดมาจากคติแบบพราหมณ์และอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นอารยธรรมเก่าแก่ดั้งเดิมของอินเดียอีกทีหนึ่งก็เป็นได้ เนื่องจากคติดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมอินเดียสมัยโบราณ

คัมภีร์พระเวท[๔๘] กล่าวถึงพระอินทร์ว่า แต่เดิมพระอินทร์เป็นเทพแห่งพายุฝน ทำหน้าที่ปราบอสูรแห่งความแห้งแล้งและความมืด ทำให้เกิดน้ำและแสงสว่างแก่โลก ครั้นต่อมาพระอินทร์เริ่มมีตัวตนและมีบทบาทมากขึ้น จึงทำให้พระอินทร์ได้รับการยกย่องให้เป็นเทพแห่งนักรบหรือเทพแห่งสงครามด้วย เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการช่วยชาวอารยัน

---

[๔๗] ญาณ ๓ หรือวิชชา ๓ ประกอบด้วย ๑. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือญาณที่สามารถระลึกชาติได้ ๒. จุตูปปาตญาณ คือ

[๔๘] อุดม รุ่งเรืองศรี, *เทวดาพระเวท*, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มปพ) หน้า ๔๔.

กรุณา กุศลาศัย, ภารตวิทยา พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๕๐) หน้า ๒๘๗.

รบสงครามในอินเดียสมัยโบราณ โดยเฉพาะการทำสงครามระหว่างพระอินทร์กับวฤตาสุ (พฤตาสูร) ซึ่งขโมยเอาวัว น้ำ (ฝน) และแสงสว่างของมนุษย์ไป ทำให้มนุษย์เดือดร้อน พระอินทร์จึงยกทัพไปปราบจนสำเร็จ อาวุธสำคัญของพระอินทร์ได้แก่ วชิราวุธ และมหาสังข์วิชัยยุทธ์ รวมทั้งกลองอาลัมพระซึ่งมีเสียงดังกัมปนาท ทำให้ศัตรูใจสั่นสะท้านหวาดเกรงได้ครั้นต่อมาสมัยพุทธกาล พระอินทร์ก็ถูกปรับบทบาทให้เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ที่คอยช่วยเหลือผู้ทำความดี ตามหลักการทางพุทธศาสนาอีกด้วย

เนื้อหาของชาดก พระสูตร และอรรถกถาดังกล่าว นับเป็นหลักฐานชั้นต้นที่เก่าแก่ และสำคัญทางพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงคติเกี่ยวกับกำเนิดของเครื่องดนตรีประเภทกลองและตะโพน ที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์และถือเป็นเครื่องดนตรีต้นแบบของกลองและตะโพนในสังคมอินเดีย และสังคมชาวพุทธในกลุ่มชาติพันธุ์ไท สมัยต่อมา

กลองในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

คติเกี่ยวกับกำเนิดของกลองและตะโพน ที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ถือเป็นคติสำคัญในการสร้างกลองในวัฒนธรรมของอินเดียสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นสังคมที่มีคติความเชื่อแบบพราหมณ์มาก่อน ดังนั้นกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ***กลองของเทพ และกลองของมนุษย์*** โดยกลองแต่ละประเภทมีบริบทดังนี้

๑. กลองของเทพ

จากการที่ท้าวสักกเทวราช หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ***พระอินทร์*** หรือ ***สมเด็จอมรินทราธิราช*** ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่กว่าปวงเทพทั้งหลาย และได้รับการยกย่องให้เป็นเทพแห่งนักรบ เทพแห่งน้ำฟ้าสายฝน และเป็นเทพที่คอยช่วยเหลือผู้ทำความดี ตามหลักการทางพุทธศาสนา ได้ครอบครองกลองอาลัมพระจากเหล่าอสูรแล้วนำไปเก็บไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กลองใบนี้ จึงถือเป็นสมบัติของท้าวสักกะหรือ ***“กลองพระอินทร์”*** หรือ ***“กลองเทวดา”*** ซึ่งมีเสียงดังสนั่นเหมือนเสียงเมฆคำราม (ฟ้าร้อง) จนกล่าวกันว่า เสียงฟ้าร้องนั้น แท้จริงแล้ว ก็คือเสียงกลองอาลัมพระของพระอินทร์นั่นเอง

ทธิวาหนชาดก[๔๙] กล่าวอ้างอิงถึงกลองศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสักกะที่ทรงประทานให้แก่ดาบสรูปหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาโดยย่อกล่าวว่า ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี สมัยนั้นในแคว้นกาสี มีพราหมณ์ ๔ คน เป็นพี่น้องกัน แล้วออกบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ ต่อมาฤาษีผู้เป็นพี่ใหญ่ ได้ถึงแก่กรรม แล้วไปบังเกิดเป็นท้าวสักกะ มีความปรารถนาจะช่วยเหลือฤาษี ผู้เป็นน้องทั้ง ๓ ตน จึงลงมาเยี่ยมและมอบสิ่งของวิเศษให้ โดยฤาษีผู้เป็นพี่ อาพาธเป็นโรคผอมเหลือง มีความต้องการไฟ ท้าวสักกะจึงประทานพร้าให้ ๑ เล่ม พร้อมกับกล่าวว่า หากต้องการฟืนเมื่อใด ก็จงใช้มือตบพร้าเล่มนี้ แล้วออกคำสั่งเถิด ฟืนก็จะก่อไฟให้เอง ฤาษีรูปที่ ๒

[๔๙] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ หน้า ๑๕๑.

ถูกช้างรบกวนบ่อย เพราะสร้างบรรณศาลาอยู่ใกล้ทางเดินของช้าง ท้าวสักกะจึงประทานกลองให้ ๑ ใบ หากตีกลองด้านนี้ ข้าศึกก็จะหลีกหนีไป หากตีกลองอีกด้านหนึ่ง ก็จะมีกองทัพจตุรงคเสนา (ทัพช้าง ทัพม้า ทัพรถ และทัพคนเดินเท้า) ห้อมล้อม ดังความตอนหนึ่งของทธิวาหนชาดกกล่าวว่า

> "...ครั้นแล้วท้าวสักกะ ประทานพร้าโต้แก่ดาบสนั้น แล้วจึงเข้าไปหาดาบสรูปที่สอง ตรัสถามว่า ท่านต้องการอะไร. ใกล้บรรณศาลาของดาบสนั้น เป็นทางเดินของช้าง. ดาบสถูกช้างรบกวน จึงถวายพระพรว่า อาตมาลำบากเพราะช้างขอให้ไล่มันไปเสียเถิด. ***ท้าวสักกะจึงทรงมอบกลองใบหนึ่งให้แก่ดาบสนั้น แล้วรับสั่งว่า เมื่อพระคุณเจ้าตีกลองด้านนี้ข้าศึกจะหนีไป ตีด้านนี้ เขาจักมีเมตตาห้อมล้อมท่านด้วยจตุรังคินีเสนา...***"

ส่วนฤาษีรูปที่ ๓ ป่วยเป็นโรคผอมเหลืองเช่นกัน แต่มีความต้องการนมส้มสำหรับดื่ม ท้าวสักกะจึงประทานหม้อนมส้มให้ หากรินหม้อนมส้มเมื่อใด ก็จะเกิดหนองน้ำนมส้มสายใหญ่ และจะได้ครองราชสมบัติอีกด้วย หลังจากนั้นฤาษีทั้ง ๓ ตน ก็อยู่อย่างมีความสุข เพราะได้สิ่งของวิเศษจากท้าวสักกะ ช่วยให้สมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ

ครั้นต่อมา มีสุกรตัวหนึ่งได้แก้ววิเศษมาจากบ้านร้างแห่งหนึ่ง แล้วคาบเหาะขึ้นไปจนมาถึงเกาะกลางมหาสมุทร แล้วก็นอนหลับไปที่ใต้ต้นมะเดื่อต้นหนึ่ง ด้วยความอ่อนเพลีย ครั้งนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งมาจากเมืองกาสี ซึ่งประสบเหตุเรืออับปางกลางมหาสมุทร แล้วว่ายน้ำมาขึ้นฝั่งบนเกาะแห่งนี้ พบสุกรนอนหลับอยู่จึงแอบถือเอาแก้ววิเศษนั้น แล้วเหาะไปมาบนอากาศ เมื่อสุกรตื่นขึ้นมาพบว่า แก้ววิเศษของตนถูกชายหนุ่มขโมยไปแล้ว แล้วเหาะมานั่งอยู่บนกิ่งไม้ต้นมะเดื่อ ด้วยความแค้นสุกรจึงวิ่งชนต้นมะเดื่ออย่างแรง จนตนเองเสียชีวิต ชายหนุ่มจึงย่างเนื้อหมูกินอย่างสำราญ แล้วถือแก้ววิเศษเหาะมาถึงป่าหิมพานต์ พบฤาษีตนที่ ๑ มีพร้าวิเศษอยู่ จึงทำทีเอาแก้ววิเศษมาแลกกับพร้าวิเศษ เมื่อได้พร้าวิเศษแล้วก็ตบพร้าพร้อมกับออกคำสั่ง ให้ตัดคอฤาษีจนเสียชีวิต จากนั้นก็ถือเอาแก้ววิเศษ และพร้าวิเศษ เดินมาถึงอาศรมของฤาษีตนที่ ๒ ซึ่งมีกลองวิเศษอยู่

จึงทำทีขอเอาแก้ววิเศษแลกกับกลองวิเศษ เมื่อชายหนุ่มได้กลองวิเศษแล้ว ก็ออกคำสั่งให้พร้าไปตัดคอฤาษีจนเสียชีวิตอีก จากนั้นก็ไปหาฤาษีตนที่ ๓ ขอเอาแก้ววิเศษแลกกับหม้อนมส้มวิเศษแล้วก็ฆ่าฤาษีอีก ***จนได้ของวิเศษครบทั้ง ๔ อย่าง คือ แก้ววิเศษ พร้าวิเศษ กลองวิเศษ และหม้อนมส้มวิเศษ***

จากนั้นชายหนุ่มก็เหาะไปที่นอกเมืองพาราณสี แล้วให้คนไปท้าพระเจ้ากรุงพาราณสีออกมารบกับตน เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีทราบข่าวจึงยกทัพออกมารบ ชายหนุ่มคนนี้จึงตีกลองวิเศษด้านหนึ่ง ทำให้มีกองทัพจตุรงคเสนาล้อมรอบ แล้วก็รินหม้อนมส้มวิเศษ จนเกิดเป็นแม่น้ำนมส้มสายใหญ่ ไหลท่วมกองทัพของพระเจ้ากรุงพาราณสีจนพินาศ จากนั้นก็ตบพร้าวิเศษ ออกคำสั่งให้ไปตัดเศียรพระเจ้ากรุงพาราณสี จนสิ้นพระชนม์ แล้วนำกระบวนทัพจตุรงคเสนา เดินทางเข้าสู่เมืองพาราณสี พร้อมกับปราบดาภิเษกตนเอง เป็นพระราชาพระนามว่า ***"พระเจ้าทธิวาหนะ"***

นอกจากชาดกนี้แล้ว พระไตรปิฎกยังอ้างอิงถึง ***"กลองเทวดา"*** หรือเรียกอีกอย่างว่า ***"กลองทิพย์"*** ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือประโคมขึ้นเอง เมื่อมีเหตุอัศจรรย์ หรือเหตุการณ์สำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และผู้มีบุญญาธิการเท่านั้น บางครั้งก็ประโคมเสียงดังกึกก้อง พร้อมกับมีเหตุอัศจรรย์อื่นๆ ร่วมด้วย เช่น แผ่นดินไหว เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุอัศจรรย์อันเนื่องมาจากพุทธานุภาพและบุญญานุภาพ จนบางครั้งก็ทำให้เหล่ามนุษย์ เกิดความสะดุ้งตกใจกลัว ขนลุกขนพองสยองเกล้าไปตามๆ กัน ดังความปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร[๕๐] ภูมิจาลสูตร[๕๑] และเจติยสูตร[๕๒] กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระยามาร เข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ให้เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน โดยพระองค์ทรงปลงอายุสังขาร ณ ปาวาลเจดีย์ หลังจากนั้นก็มีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น กล่าวคือ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ และมีเสียงกลองทิพย์ดังกึกก้อง

พระอานนท์ในฐานะพุทธอุปัฏฐาก เกิดความอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เคยมีเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อน จึงเข้าไปทูลถาม

---

[๕๐] พระสุตตันตปิฎก ฑีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๒๖๙.
[๕๑] พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก - อัฏฐก - นวกนิบาต ภาค ๔ หน้า ๕๐๙.
[๕๒] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๕ เล่ม ๒ หน้า ๑๓๒.

พระพุทธเจ้า ดังความตอนหนึ่ง พระอานนท์ทูลถามว่า

> "...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ เหตุไม่เคยมี มามีขึ้น แผ่นดินใหญ่นี้ไหวได้จริง ๆ ความขนพองสยองเกล้า น่าพึงกลัว ***ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่น*** อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรหนอเป็นปัจจัย ทำให้แผ่นดินไหวปรากฏได้..."

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงเหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ ซึ่งมีทั้งเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เหตุการณ์อันเนื่องมาจากผู้มีฤทธิ์บันดาล และเหตุการณ์อันเนื่องมาจากพุทธานุภาพ ได้แก่

๑. แผ่นดินใหญ่นี้ ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ เมื่อลมพายุพัดแรงจัด ย่อมทำให้เกิดน้ำไหว เมื่อน้ำไหวแล้ว ย่อมทำให้เกิดแผ่นดินไหวตามมา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ทางธรรมชาติ

๒. แผ่นดินไหว เพราะอำนาจของเหล่าเทวดา ผู้มีฤทธานุภาพ หรือผู้มีฤทธิ์บันดาลให้เป็นไป เช่น สมณะหรือพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เจริญปฐวีกสิณ (เพ่งแผ่นดินเป็นอารมณ์) และเจริญอาโปกสิณ (เพ่งน้ำเป็นอารมณ์) จนมีฤทธิ์ทางจิต เมื่อถึงที่สุดแห่งฌานก็มีฤทธิ์ สามารถบันดาลให้แผ่นดินไหว และให้น้ำกระเพื่อมหวั่นไหวได้

๓. พระโพธิสัตว์ ลงมาจุติในครรภ์ของพระมารดา

๔. พระโพธิสัตว์ ประสูติจากครรภ์ของพระมารดา

๕. พระตถาคต ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๖. พระตถาคต แสดงปฐมเทศนา

๗. พระตถาคต ปลงอายุสังขาร

๘. พระตถาคต ปรินิพพาน

เหตุการณ์อัศจรรย์ที่เกิดจากพุทธานุภาพนั้น นอกจากจะมีแผ่นดินไหวเกิดขึ้นแล้ว ยังมีเสียงกลองทิพย์ดังขึ้นอย่างกึกก้องอีกด้วย ซึ่งเสียงกลองทิพย์ที่ปรากฏดังกล่าวนี้ เป็นกลองเทวดานั่นเอง ดังความปรากฏในอรรถกถาเจติยสูตรว่า

"...คำว่า กลองทิพย์ก็บันลือลั่น คือกลองของเทวดาก็ดังก้อง..."

นอกจากจะมีกลองทิพย์แล้ว ยังมีเครื่องดนตรีชนิดอื่นอีกที่ถือเป็น ***"ดนตรีทิพย์"*** เช่น ตะโพน (มุทิงฺค) สังข์ พิณ บัณเฑาะว์ เป็นต้น อีกทั้งสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นของเทวดา เช่น ดอกไม้ ก็เรียกว่า ***ดอกไม้ทิพย์*** เป็นต้น ดังความปรากฏในทีปังกรพุทธวงศ์ที่ ๑[๕๓] กล่าวถึง ในสมัยของพระพุทธเจ้าทีปังกร มีดาบสคนหนึ่งชื่อว่า สุเมธดาบส มีความปรารถนาเป็นอนาคตพุทธเจ้า จึงออกบวชบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งใหญ่ ครั้นต่อมาทราบว่า พระพุทธเจ้าทีปังกร ทรงอุบัติขึ้นในโลกนี้แล้ว และจะเสด็จผ่านมาทางนี้ จึงทอดกายนอนคว่ำ ทำตนให้เป็นสะพาน เพื่อให้พระทีปังกรพุทธเจ้าพร้อมกับพระขีณาสพสาวก จำนวนสี่แสนรูป เดินไต่ข้ามเปลือกตม จนได้รับพุทธพยากรณ์ จากพระพุทธเจ้าทีปังกรว่า สุเมธดาบสผู้นี้ จักได้เป็นพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล ซึ่งในเนื้อหาส่วนนี้ ก็มีการกล่าวอ้างอิงถึงดนตรีทิพย์ มีกลองและตะโพนเป็นต้นที่เหล่าเทพยดานำมาประโคมถวายเป็นพุทธบูชา ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าทีปังกร เสด็จให้พุทธพยากรณ์ แก่สุเมธดาบส

ดนตรีทิพย์ เช่น กลอง ตะโพน สังข์ พิณ บัณเฑาะว์ เป็นต้น ถือเป็นดนตรีของเทพยดาจำพวกหนึ่ง เรียกว่า ***"ปัญจสิขรคนธรรพ์เทพบุตร"*** ซึ่งเป็นคนธรรพ์ชาวสวรรค์ ที่มีความสามารถ และทำหน้าที่ในการขับร้อง (คีตศิลป์) ฟ้อนรำ (นาฏศิลป์) และบรรเลงดนตรี (ดุริยางคศิลป์)

พุทธประวัติ มักจะกล่าวอ้างอิงถึงปัญจสิขร ในฐานะเทวดาที่มีบทบาทในการบรรเลงดนตรีถวายพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ จนเป็นที่โปรดปราน และได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้ตลอดเวลา จนบางครั้งปัญจสิขร ก็ได้รับเชิญจากเหล่าเทวดาให้ไปแสดงธรรมที่สวรรค์ เพราะเห็นว่าเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า ย่อมได้รับฟังพระธรรมเทศนาอยู่เสมอ ดังเช่นสักกปัญหสูตร[๕๔] กล่าวถึง ท้าวสักกเทวราช เมื่อมีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่ถ้ำอินทสาล

[๕๓] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๓๔.
[๕๔] พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖.

เขตอัมพสัณฑคาม กรุงราชคฤห์ ได้ขอให้ปัญจสิขรคนธรรพ์เทพบุตร ไปทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้า ให้พระองค์พร้อมกับเหล่าเทวดาได้เข้าเฝ้าด้วย เนื่องจากเห็นว่า ปัญจสิขรเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า ซึ่งในครั้งนั้น ปัญจสิขรคนธรรพเทพบุตร นำพิณไปบรรเลงถวายพระพุทธเจ้าด้วย โดยบรรเลงพิณพร้อมกับขับร้องพรรณนาถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เปรียบเทียบกับกามคุณ ที่ตนเคยขับประโลมนางสุริยวัจฉสาที่ตนหลง เมื่อพระพุทธเจ้าสดับแล้ว ทรงตรัสชมว่าเสียงพิณกับเสียงเพลงขับ มีความกลมกลืนไพเราะ และมีเนื้อหาสาระธรรมดี จากนั้นพระพุทธเจ้า ก็ตรัสอนุญาตให้ท้าวสักกเทวราชและเหล่าเทวดาได้เข้าเฝ้าและทูลถามปัญหา จนในที่สุด ท้าวสักกเทวราชก็ตรัสชื่นชมปัญจสิขรคนธรรพ์เทพบุตร และตอบแทนความดีความชอบ ด้วยการตั้งให้เป็นท้าวคันธรรพราช พร้อมกับยกนางสุริยวัจฉสา ให้เป็นมเหสีอีกด้วย

ด้วยเหตุที่ ปัญจสิขรคนธรรพ์เทพบุตร มีบทบาทสำคัญในการบรรเลงดนตรี ฟ้อนรำ และขับร้องถวายพระพุทธเจ้าและเหล่าเทพยดาบรรดาศิลปินและนักดนตรี จึงยกย่องให้ปัญจสิขรคนธรรพ์เทพบุตร เป็นครูด้านดนตรี พร้อมกับเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับดนตรีอีก ๒ องค์ คือ ***พระวิศวกรรม*** เทพแห่งศิลปะการช่าง คู่บารมีของท้าวสักกเทวราช ถือเป็นเทพผู้สร้างเครื่องดนตรี และ***พระปรคนธรรพ์*** หรือ ***"พระนารท"*** เทพผู้ประดิษฐ์พิณขึ้นเป็นครั้งแรก และมีความชำนาญในการขับร้อง และบรรเลงดนตรี โดยเรียกบรรดาเทพเหล่านี้ว่า ***"ดุริยางคเทพ"***

๒. กลองของมนุษย์

กลองของชาวอินเดียที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล ซึ่งสร้างขึ้นตามคติที่ปรากฏในสุวรรณกักกฏชาดก มีอยู่ ๒ ชื่อ กล่าวคือ ***กลองชัยเภรี และกลองนันทเภรี*** กลองทั้ง ๒ ชื่อนี้มีบริบทการใช้ดังนี้

๑. กลองชัยเภรี หรือกลองชัย

คำว่า ***ชย*** แปลว่า ***การชนะ หรือความมีชัย***[๕๕] เมื่อนำมาเรียกชื่อ

[๕๕] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด. ๒๕๔๘) หน้า ๒๑๕

กลองชัยเภรี หรือกลองชัย จึงหมายถึง ***กลองที่นำมาซึ่งความชนะ*** ถือเป็น ***กลองศึก*** ที่มีบทบาทสำคัญสำหรับใช้ตี เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม เพื่อให้เกิดชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ถือเป็นกลองศึก ที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ หรือกองทัพ ดังความปรากฏในกุสชาดก[๕๖] กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ พระนามว่า ***"พระเจ้ากุสราช"*** แห่งกรุงกุสาวดี ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีรูปโฉมอัปลักษณ์ แต่ทรงมีพระสุระเสียงดังก้องกังวานดุจเสียงของราชสีห์ ทรงมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่ มีทหารชำนาญการรบและกล้าหาญ จนเป็นที่เกรงขามของเหล่ากษัตริย์ทั้ง ๗ พระนคร นอกจากนั้น พระองค์ยังมีกลองชัยเภรี และช้างศึกเป็นราชสมบัติอีกด้วย ครั้งนั้น พระองค์ทรงหลงรูปโฉมของพระนางประภาวดี พระธิดาของพระเจ้ามัททราช แห่งเมืองสาคละ แต่พระนางประภาวดีไม่ได้ใส่ใจในพระองค์ พระเทวีจึงพยายามปลอบประโลมให้พระธิดายอมรับในพระเจ้ากุสราช ดังคำกล่าวของพระเทวี ที่ปลอบประโลม และตัดเพ้อพระนางประภาวดี ความตอนหนึ่ง ได้กล่าวอ้างอิงถึงกลองชัยเภรีว่า

> *"...ลูกหญิงเอ๋ย **เสียงกลองชัยเภรี** ดังอยู่อึงมี่ และเสียงช้างร้องก้องอยู่ในตระกูลแห่งกษัตริย์ทั้งหลายใด ลูกเห็นอะไรเล่าหนอที่มีความสุขยิ่งกว่าตระกูลนั้น..."*

ในตอนท้ายชาดกกล่าวว่า เมื่อพระนางประภาวดียอมรับในพระเจ้ากุสราชแล้ว พระองค์ทรงประทับบนคอช้างศึก โดยมีพระนางประภาวดีนั่งข้างหลัง แล้วทำสงครามกับเหล่ากษัตริย์ทั้ง ๗ พระนคร จนมีชัยชนะ ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ มีชัยในสงคราม ทรงยินดียิ่งนัก จึงประทานแก้วมณีวิเศษ ให้แก่พระเจ้ากุสราชโพธิสัตว์ด้วย

ส่วนอรรถกถากับปฏกุรเถรคาถา[๕๗] กล่าวอ้างอิงถึงกลองชัยเภรี เพื่อใช้เป็นสิ่งอุปมาเปรียบเทียบ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

---

[๕๖] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๑๘๕.
[๕๗] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา ทุกนิบาต-ติกนิบาต เล่ม ๒ หน้า ๑๘๓.

โดยกล่าวถึงมานพคนหนึ่ง ชื่อกัปปฏกุระ ซึ่งมีอาชีพขอทาน และขายหญ้า เดินทางมาพบพระขีณาสพรูปหนึ่ง แล้วเกิดความเลื่อมใส จึงออกบวช เป็นพระกัปปฏกุรภิกษุ แต่บวชไม่นาน ก็สึกแล้วก็บวชอีก ทำอยู่อย่างนี้ ถึง ๗ ครั้ง ความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์แสดงธรรมโปรด พระกัปปฏกุรภิกษุ ซึ่งขณะนั้น กำลังนั่งสัปหงกอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ดังความตอนหนึ่งทรงอ้างอิงถึงกลองชัยเภรีว่า

> "...เมื่อน้ำใสคืออมตธรรมของเรา มีอยู่เต็มเปี่ยมในหม้ออมตะ คือเมื่อหม้ออมตะของเรากำลังหลั่งน้ำ คือพระธรรมอยู่ในที่นั้น ๆ ได้แก่ เมื่อเรายังน้ำอมฤต คือพระธรรมให้ตกลงด้วยการประกาศไป โดยคำมีอาทิว่า เราจะสั่งสอน เราจะแสดงธรรมให้สัตว์โลก ได้บรรลุอมตธรรมเมื่อสัตว์โลกมืดมนมหันธการ เราจะบรรเลง ***กลองชัยเภรี*** คืออมตะทางที่เราทำไว้ เพื่อสั่งสมฌานทั้งโลกีย์ และโลกุตระ คือทางที่เราแผ้วถาง ได้แก่ มรรคภาวนา ที่จัดแจง ไว้ เพื่อเป็นแนวทาง นั้นเป็นคำสอนของเรา..."

เมื่อพระกัปปฏกุรภิกษุ ฟังพระดำรัสแล้ว ก็ได้สติ จึงตั้งใจปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน จนในที่สุด ก็บรรลุพระอรหันต์

จากเนื้อหาที่กล่าวอ้างอิงถึงชื่อกลองชัยเภรี หรือกลองชัย ในกุสชาดกนั้น แสดงให้เห็นว่า กลองชัยเภรีมีบทบาทเป็นกลองศึก ที่อยู่คู่กับกษัตริย์ ใช้ในราชการศึกสงคราม เพื่อให้เกิดชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ส่วนกลองชัยเภรี ที่ปรากฏในอรรถกถากัปปฏกุรเถรคาถา แสดงถึงการนำ คุณลักษณะของกลองชัยเภรี ซึ่งเป็นกลองศึกในสังคมขณะนั้น มาใช้เป็น สิ่งอ้างอิง เพื่ออุปมาเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรม ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งทำให้เห็นภาพพจน์ และเข้าใจธรรมะมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ยังแสดง ให้เห็นว่า กลองที่พระพุทธเจ้า มักใช้อ้างอิง เป็นสิ่งอุปมาเปรียบเทียบ กับการเทศนาธรรมของพระองค์อยู่เสมอ คือคำว่า ***"กลองอมตเภรี"*** ***"กลองอมฤตธรรม"*** และ ***"กลองธรรมเภรี"*** นั้น หมายถึงกลองชัยเภรี ซึ่งเป็นกลองศึกนี่เอง

๒. กลองนันทเภรี

คำว่า **นนฺท** แปลว่า ***ความยินดี เพลิดเพลิน รื่นเริง บันเทิงใจ พอใจ***[๕๘] เมื่อนำมาเรียกชื่อ ***กลองนันทเภรี*** จึงหมายถึง ***กลองที่นำมาซึ่งความรื่นเริงบันเทิงใจ*** นอกจากจะใช้คำว่า กลองนันทเภรีแล้ว ยังมีชื่ออีก ๒ ชื่อที่เป็นกลองชนิดเดียวกัน กล่าวคือ ***"กลองนันทิเภรี"*** และ ***"กลองอานันทเภรี"*** แปลว่า ***กลองที่ตีเพื่อนัดให้เล่นมหรสพฉลอง***[๕๙] กลองชนิดนี้มีบทบาทสำคัญ ใช้ตีเพื่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ในโอกาสเทศกาลมหรสพ และงานเฉลิมฉลอง หรือโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลองที่ใช้ทั้งในหมู่กษัตริย์ และหมู่ประชาราษฎร์ทั่วไป ดังเช่น มหาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์[๖๐] ซึ่งเป็นมหานิบาตชาดก กล่าวถึงพระเจ้าสัญชัยแห่งนครสีพี ทรงจัดกระบวนทัพจตุรงคเสนาอย่างยิ่งใหญ่ ประกอบด้วยทัพช้าง ทัพม้า ทัพรถ และทัพคนเดินเท้า เสด็จไปรับพระเวสสันดร และพระนางมัทรีที่เขาวงกต กลับสู่นครสีพี เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ ประกอบด้วย พระเจ้าสญชัย พระนางผุสสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมด้วยพระโอรสชาลี และพระธิดากัณหา พบกันในป่าเขาวงกตแล้ว ก่อนจะที่กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ จะเสด็จออกจากเขาวงกต กลับสู่พระนครสีพีนั้น พระเวสสันดรทรงรำลึกถึงความลำบาก เมื่อตอนที่อยู่ในเขาวงกต จึงรับสั่งให้ตีกลองนันทเภรี เพื่อให้เขาวงกตมีบรรยากาศที่ครึกครื้นรื่นเริง ดังความตอนหนึ่งของนครกัณฑ์กล่าวว่า

> *"...ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และพระมัทรี กลับมาได้ดำรงในสิริราชสมบัตินี้ ตามเดิมแล้ว ทรงระลึกถึงความลำบาก ขณะที่เสด็จไปประทับอยู่ในป่าในกาลก่อน จึงรับสั่งให้นำ* ***กลองนันทเภรี*** *ไปตีประกาศที่เวิ้งว้างหว่างเขาวงกต อันเป็นรัมณียสถาน..."*

เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ เสด็จออกจากเขาวงกต กลับถึงพระนครสีพี บรรดาไพร่ฟ้าประชาชน ต่างก็มีความปีติยินดี ออกมาถวาย

---

[๕๘] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา*. (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศพริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๓๘) หน้า ๒๗๕.

[๕๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

[๖๐] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๓ หน้า ๗๕๙ และ ๗๖๘.

การต้อนรับ ขบวนเสด็จอย่างล้นหลาม พระเวสสันดร จึงรับสั่งให้ตีกลองนันทเภรีอีกครั้งหนึ่ง ดังความตอนหนึ่งว่า

> “...กษัตริย์ทั้งหกพระองค์นั้น เสด็จเข้าสู่พระนคร อันน่ารื่นรมย์ มีป้อมปราการและทวารเป็นอันมาก บริบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ บริบูรณ์ด้วยการฟ้อนรำ ขับร้อง ทั้งสองอย่าง ชาวชนบทและชาวนิคมต่างชื่นชมยินดี มาประชุมพร้อมกัน ในเมื่อพระเวสสันดรผู้ผดุงสีพีรัฐให้เจริญเสด็จมาถึง เมื่อพระมหาสัตว์ ผู้พระราชทานทรัพย์สมบัติมาถึงแล้ว ชาวชนบท และชาวนิคมต่างเปลื้องผ้าโพกออกโบกสะบัดอยู่ไปมา พระองค์รับสั่งให้นำ ***กลองนันทเภรี*** ไปตีประกาศในพระนคร รับสั่งให้ประกาศการปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลาย ออกจากเครื่องจองจำ...”

เนื้อหามหาเวสสันดรชาดก ที่กล่าวอ้างอิงถึงกลองนันทเภรีดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลองนันทเภรี ในการแสดงความปีติยินดีและให้ความรื่นเริงบันเทิงใจเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่อัญเชิญพระเวสสันดรโพธิสัตว์ และพระนางมัทรี พร้อมด้วยพระโอรสพระธิดา เสด็จกลับสู่พระนครสีพี หลังจากที่ทรงบำเพ็ญทานบารมี จนถูกขับไล่ออกจากพระนคร แล้วไปบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่เขาวงกต โดยมีพระเจ้าสญชัย พระราชบิดา และพระนางผุสสดี พระราชมารดา เสด็จมารับด้วยกระบวนทัพจตุรงคเสนาที่ยิ่งใหญ่ ทำให้ชาวเมือง ซึ่งรับรู้ถึงกิตติศัพท์แห่งการบำเพ็ญพระบารมี ของพระโพธิสัตว์ เกิดความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงออกมาต้อนรับ และร่วมแห่ขบวนรับเสด็จอย่างครึกครื้น พระองค์จึงรับสั่งให้นำกลองนันทเภรี มาประโคมเพื่อให้เกิดความปีติยินดีและรื่นเริงบันเทิงใจ

มหาปชาบดีโคตมีเถรีคาถา[๖๑] กล่าวอ้างอิงถึง***กลองอานันทเภรี*** เพื่อใช้เป็นสิ่งอุปมา ถึงความปีติยินดีที่ได้เข้าสู่พระนิพพาน เสมือนกับการตีกลองอานันทเภรี เพื่อแสดงถึงความปีติยินดีในชัยชนะ ที่มีต่อข้าศึก

[๖๑] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา หน้า ๒๔๗.

คือการทำลายกิเลสตัณหาได้อย่างหมดสิ้น ความกล่าวถึง พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรี ซึ่งเป็นพระแม่น้าของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้ปลงอายุสังขาร ก่อนจะเสด็จเข้าสู่นิพพาน บรรดาอุบาสิกา ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ต่างก็มีความอาลัยร้องไห้คร่ำครวญต่อพระมหาปชาบดีโคตรมีเถรี พระนางจึงตรัสปลอบประโลมใจ เพื่อให้เหล่าอุบาสิกาคลายความโศกเศร้าลง ความตอนหนึ่ง พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรีกล่าว อ้างอิงถึงกลองอานันทเภรีว่า

> "...ลูกเอ๋ย ความปรารถนาอันใดของเรา มีมาเป็นเวลาช้านาน ความปรารถนาอันนั้น ก็สำเร็จแก่เราในวันนี้ เวลานี้ เป็นเวลาที่จะ ***ลั่นกลองอานันทเภรี*** น้ำตาของท่านทั้งหลายจะมีประโยชน์อะไรเล่า ถ้าท่านทั้งหลาย จะมีความเอ็นดู ทั้งมีความกตัญญูในเราไซร้ ขอให้ท่านทุกคน จงทำความเพียรมั่น เพื่อความดำรงอยู่แห่งพระสัทธรรมเถิด..."

วินีตวัตถุ อุทานคาถา ในปาราชิกกัณฑ์[๖๒] กล่าวอ้างอิงถึงการทำศึกสงคราม ระหว่างพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ กับเหล่าลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี ซึ่งมีการตีกลองนันทิเภรี เป็นอาณัติสัญญาณ เมื่อมีชัยชนะด้วย ความกล่าวว่า ครั้งหนึ่ง ณ กรุงราชคฤห์ พระโมคคัลลานเถระพระอัครสาวกเบื้องซ้าย นั่งเจริญสมาธิอยู่ในที่พัก แล้วมองเห็นด้วยทิพยจักษุ ถึงเหตุการณ์รบระหว่างพระเจ้าพิมพิสารกับเหล่าลิจฉวี ซึ่งในครั้งแรกนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงพ่ายแพ้ ครั้นต่อมาทรงระดมพลยกทัพไปรบกับเหล่าเจ้าลิจฉวีอีกครั้งหนึ่ง จนได้ชัยชนะ พระองค์จึงรับสั่งให้ตี **กลองนันทิเภรี** เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณถึงชัยชนะ ที่มีต่อเจ้าลิจฉวีในครั้งนี้ ซึ่งเหตุการณ์นี้ พระโมคคัลลานเถระกล่าวกับบรรดาภิกษุว่า พระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นอุปัฏฐากของท่าน ทรงพ่ายแพ้ต่อเจ้าลิจฉวี แล้วตี **กลองนันทิเภรี** เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณว่า ทรงมีชัยชนะ ดังความตอนหนึ่งของวินีตวัตถุ อุทานคาถา กล่าวว่า

---

[๖๒] พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๕๘๖ และ ๖๔๑.

> "...ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนามาคธราช ทำสงครามพ่ายแพ้พวกเจ้าลิจฉวี ต่อมาภายหลัง ท้าวเธอทรงระดมพล ยกไปรบพวกเจ้าลิจฉวี ได้ชัยชนะและ***ตีกลองนันทิเภรีประกาศในสงครามว่า พระราชาทรงชนะพวกเจ้าลิจฉวีแล้ว*** ครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ พูดกะภิกษุทั้งหลายว่า อาวุโสทั้งหลาย พระราชาทรงปราชัยพวกเจ้าลิจฉวีแล้ว ***แต่เขาตีกลองนันทิเภรี ประกาศในสงครามว่า พระราชาทรงได้ชัยชนะพวกเจ้าลิจฉวีแล้ว...***"

เมื่อบรรดาภิกษุฟังแล้ว ก็กล่าวติเตียนพระโมคคัลลานเถระว่ากล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม[๖๓] เพราะในเมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ทรงพ่ายแพ้ต่อเหล่าเจ้าลิจฉวีแล้ว เหตุใดจึงต้องตีกลองนันทิเภรี เป็นอาณัติสัญญาณว่าทรงมีชัยชนะ จึงกราบทูลเรื่องนี้แก่พระพุทธเจ้า ทรงตรัสกับบรรดาภิกษุว่า พระโมคคัลลานเถระไม่ได้อวดอุตตริมนุสสธรรม และไม่ต้องอาบัติแต่อย่างใด เพราะพูดในขณะที่คำนึงถึงเหตุการณ์ ตอนที่พระเจ้าพิมพิสารทรงพ่ายแพ้ แล้วกล่าวถึงสิ่งที่คำนึงเห็นนั้น จึงถือว่า พูดตามความเป็นจริง เนื่องจากครั้งแรกพระเจ้าพิมพิสารทรงพ่ายแพ้ ต่อเหล่าเจ้าลิจฉวีจริง แต่ต่อมาภายหลัง พระเจ้าพิมพิสาร ทรงระดมพลยกทัพไปรบอีกครั้งหนึ่ง จนมีชัยชนะต่อเจ้าลิจฉวี แล้วจึงตีกลองนันทิเภรีดังกล่าว

กลองนันทิเภรี ที่ปรากฏดังกล่าวนี้ ถูกใช้ประโคม เมื่อมีชัยชนะต่อข้าศึก เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณให้รับรู้ถึงชัยชนะในครั้งนั้น ซึ่งก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่ฝ่ายที่มีชัย แสดงให้เห็นถึงอีกบทบาทหนึ่ง ของกลองนันทิเภรี ที่ใช้ประโคมเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณ เมื่อมีชัยชนะในสงคราม พระอรรถกถาจารย์กล่าวอธิบายเพิ่มเติมว่า

> "...ในเรื่องการรบ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- คำว่าตีกลองนันทเภรีประกาศ (***นนฺทึ จรติ)*** ได้แก่***ตีกลองพิชัยเภรี***เที่ยวประกาศไป..."

---

[๖๓] อุตตริมนุสสธรรม หมายถึง ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดยิ่ง ซึ่งได้แก่คุณวิเศษที่บังเกิดขึ้นกับผู้บรรลุธรรมขั้นสูง ปุถุชนคนธรรมไม่อาจมีหรือเป็นได้

คำว่า ***"พิชัย"*** แผลงมาจากคำว่า ***"วิชย"*** หมายถึง ***ความชนะ***[๖๔] ดังนั้นคำว่า "พิชัยเภรี" ดังกล่าวจึงหมายถึง กลองที่ใช้ตีเพื่อเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ ถึงการมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ซึ่งถือเป็นอีกบทบาทหนึ่งของกลองศึก ที่นอกจากจะใช้ตีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณในการรบแล้ว ยังใช้ตีเพื่อบ่งบอกถึงชัยชนะที่มีต่อข้าศึกศัตรูด้วย แต่เรียกชื่อกลองในบทบาทนี้ว่า "กลองนันทิเภรี" หรือ "กลองนันทเภรี"

จากเนื้อหาที่กล่าวมา เมื่อวิเคราะห์ถึงความหมายและบทบาทของกลองชัยเภรีและกลองนันทเภรีแล้ว จะเห็นได้ว่า กลองทั้ง ๒ ชื่อนี้เป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือใบเดียวกัน แต่เรียกชื่อต่างกัน เพราะบทบาทหน้าที่ในขณะนั้น เป็นตัวกำหนด กล่าวคือ ถ้าหากใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการรบ ก็เรียกว่า **"กลองชัยเภรี"** แต่ถ้าหากใช้เป็นอาณัติสัญญาณที่บ่งบอกถึงชัยชนะ และแสดงความปีติยินดี หรือใช้ประโคม เพื่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ก็เรียกว่า **"กลองนันทเภรี"** ดังเช่นเนื้อหาของกุสชาดกและอรรถกถากัปปฏกุรเถรคาถาซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลองชัยเภรีเป็นกลองศึกที่อยู่คู่กับกษัตริย์และกองทัพ ส่วนวินีตวัตถุ อุทานคาถา ในปาราชิกกัณฑ์ เรื่องรบ ณ พระนครราชคฤห์ ซึ่งกล่าวอ้างอิงถึงการตีกลองนันทิเภรีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณถึงชัยชนะของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธที่มีต่อเหล่าลิจฉวี แห่งแคว้นวัชชี ย่อมแสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลองศึกที่ประโคมเมื่อมีชัยชนะ เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณบอกกล่าวถึงความมีชัยให้เป็นที่ปรากฏ ส่วนมหาเวสสันดรชาดก กล่าวอ้างอิงถึงกลองนันทเภรีซึ่งพระเจ้าสญชัยแห่งพระนครสีพี ทรงนำไปประโคมในระหว่างที่จัดกระบวนทัพจตุรงคเสนา ประกอบด้วย ทัพช้าง ทัพม้า ทัพรถ และทัพคนเดินเท้า เพื่อไปรับพระเวสสันดร และพระนางมัทรี จากเขาวงกตกลับสู่พระนครสีพี จนพระเวสสันดรรับสั่งให้ตีกลองนันทเภรีในเขาวงกตและพระนครสีพีนั้น ซึ่งตามปกติแล้ว กระบวนทัพจตุรงคเสนา มักจะใช้กลองชัยเภรี ซึ่งเป็นกลองศึกในการประโคม แต่ในเหตุการณ์เวสสันดรชาดกนี้ แม้จะประโคมกลองในขบวนจตุรงคเสนา แต่สถานการณ์ในขณะนั้น

---

[๖๔] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา*. (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๓๘) หน้า ๔๑๘

ไม่ใช่เหตุการณ์รบ แต่เป็นเหตุการณ์ที่ทูลเชิญพระเวสสันดร และพระนางมัทรี กลับสู่นครสีพี ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่แสดงออกถึงความปีติยินดี ดังนั้น กลองที่ประโคมในขณะนั้น จึงมีบทบาทเป็นเครื่องดนตรีที่ประโคมเพื่อแสดงออกถึงความปีติยินดี และสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจ ด้วยเหตุนี้ คำว่า กลองชัยเภรี และกลองนันทเภรี ดังกล่าว จึงถือเป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือใบเดียวกัน แต่ที่เรียกชื่อต่างกัน เพราะบทบาทหน้าที่ในขณะนั้นเป็นตัวกำหนด

รูปลักษณ์ของกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

แม้พระไตรปิฎก จะกล่าวอ้างอิงถึงกลอง ทั้งที่มีชื่อกำกับ และไม่มีชื่อกำกับอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียด เกี่ยวกับรูปลักษณ์ของกลองในแต่ละชนิด แต่อย่างใด แต่มีเนื้อหาของพระสูตร ชาดก และอรรถกถาบางเรื่อง ที่กล่าวอ้างอิงถึงรูปลักษณ์ ของกลองบางส่วนอยู่บ้าง ซึ่งมีทั้งกลองขนาดเล็ก กลองขนาดใหญ่ กลองยาว กลองหุ้มหนังหน้าเดียว กลองหุ้มหนังสองหน้า และการประโคมที่ต้องใช้ไม้ค้อนตี หากศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาเหล่านี้ อาจทำให้ทราบลักษณะรูปลักษณ์ของกลองอยู่บ้าง ดังเช่น กังขาเรวตเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยบุพจริยาของพระกังขาเรวตเถระ[๖๕] กล่าวเปรียบเทียบพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ ทรงมีพระสุระเสียง คล้ายหงส์ และกลองใบใหญ่

ส่วนมโหสถชาดก[๖๖] กล่าวถึงพระมโหสถโพธิสัตว์ เดินทางเข้าสู่เมืองมิถิลานคร หลังจากชนะกลศึก และปฏิเสธการรับราชการในราชสำนักของพระเจ้าจุลนี แห่งเมืองอุตระปัญจาละ เพราะรักษาสัจจะที่มีต่อพระเจ้าวิเทหราช แห่งเมืองมิถิลา ในระหว่างที่เดินทางเข้าสู่เมืองมิถิลานครนั้น บรรดาชาวเมืองมิถิลา ต่างก็แสดงความยินดี ที่มโหสถโพธิสัตว์สามารถเอาชนะพระเจ้าจุลนี และทำให้เมืองมิถิลา พ้นจากภัยสงครามได้ จึงประโคมเครื่องดนตรีต้อนรับอย่างครึกครื้น ซึ่งมีการดีดพิณ ตีกลองทั้ง

[๖๕] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๓๒๐.
[๖๖] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๒ หน้า ๔๙๘.

ใบเล็ก และใบใหญ่ พร้อมทั้งตีมโหระทึก และเปล่งเสียงแสดงความปีติยินดีอย่างกึกก้อง ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...ชาวเมืองผู้นับว่า เกิดในแคว้นมคธ จงดีดพิณทั้งปวง จง***ตีกลองเล็ก กลองใหญ่*** และมโหระทึก จงพากันโห่ร้อง บันลือเสียงให้เซ็งแซ่..."

เตมิยชาดก[๖๗] กล่าวถึง พระเตมิยะโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากาสิกราช และพระนางจันทาเทวี ไม่มีความปรารถนาการครองราชย์สมบัติ จึงแกล้งทำเป็นใบ้ จนถูกกล่าวหาว่า เป็นกาลกิณีต่อบ้านเมือง พระราชบิดา จึงสั่งให้นายสารถี นำไปฝังที่ป่าช้า จนท้าวสักกเทวราชมอบหมายให้วิสสุกรรมเทพบุตร ลงมาช่วยเหลือให้พ้นภัย ครั้งนั้นนายสารถีรู้ว่า พระโพธิสัตว์ไม่ได้เป็นใบ้จริง จึงไปกราบทูลพระราชมารดาทราบ พระองค์รับสั่งให้ทหารจัดกระบวนทัพอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อไปรับพระโพธิสัตว์กลับคืนสู่พระนคร โดยให้มีการประโคมดนตรี มีกลองหน้าเดียว และกลองสองหน้าประกอบ ในขบวนรับเสด็จด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...เจ้าหน้าที่ทั้งหลายจงเทียมรถ จงเทียมม้า จงผูกเครื่องประดับช้าง จงตีกระทั่งสังข์และบัณเฑาะว์ ***จงตีกลองหน้าเดียว จงตีกลองสองหน้า*** และรำมะนาอันไพเราะ ขอชาวนิคมจงตามเรามา เราจักไปให้โอวาทพระราชโอรส..."

ส่วนเวสสันดรชาดก[๖๘] กล่าวถึงพระเจ้าสญชัย เมื่อจะเสด็จไปรับพระเวสสันดร และพระนางมัทรีจากเขาวงกต กลับมาสู่เมืองสีพี ก็รับสั่งให้จัดเตรียมการต้อนรับ ด้วยการประโคมดนตรี ซึ่งมีการอ้างอิงถึงกลองที่มีรูปลักษณ์ ทั้งกลองเล็ก กลองใหญ่ และกลองยาวด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

[๖๗] พระสุตตันตปิฎก ขุทกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๕๑.
[๖๘] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๓ หน้า ๗๔๔.

> "...ให้มีมหรสพฟ้อนรำ ขับร้องทุก ๆ อย่าง เพลงปรบมือ ***กลองยาว*** ช่างขับเสภาอันบรรเทาความเศร้าโศก พวกมโหรี จงเล่นดนตรีดีดพิณ พร้อมทั้ง***กลองน้อย กลองใหญ่*** เป่าสังข์ ตีกลองหน้าเดียว ***ตะโพน*** บัณเฑาะว์ สังข์ จะเข้ ***กลองใหญ่ กลองเล็ก*** เรียงรายไปตามมรรคาที่เวสสันดรโอรสของเราจักเสด็จมา..."

ส่วนอรรถกถาจูฬนีสูตร[๖๙] กล่าวอ้างอิงถึงลักษณะของกลองเพื่อใช้เป็นสิ่งอุปมาเปรียบเทียบกับพุทธลักษณะ ที่ทรงมีพุทธานุภาพทำให้มนุษย์และเทวดา สนใจฟังพระธรรมเทศนา โดยกล่าวว่า บุคคลใดสามารถบันดาลเขาจักรวาล ให้เป็นกลองใบหนึ่ง โดยมีผืนแผ่นดินเป็นหนังหุ้มกลอง และมีเขาสิเนรุเป็นค้อนแล้วตี จะสามารถทำให้ได้ยินเสียงกลองใบนั้น เพียงในจักรวาลเดียวนี้เท่านั้น แต่อานุภาพของพระสุระเสียง แห่งพระธรรมเทศนา ของพระพุทธเจ้านั้น สามารถดังก้องกังวานยิ่งกว่า และทำให้เหล่าเทวดา และมนุษย์ในพันจักรวาล หรือยิ่งกว่านั้นได้ยินอย่างทั่วถึงได้ ดังความในอรรถกถาจูฬนีสูตรกล่าวว่า

> "...บทว่า สทฺทมนุสฺสาเวยฺย ความว่า พระตถาคต ยังเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้สนใจฟังเสียงพระธรรมกถา จริงอยู่ ***ผู้ใดบันดาลเขาจักรวาลบรรพตลูกหนึ่ง ให้เป็นกลอง บันดาลมหาปฐพีให้เป็นหนังหุ้มกลอง บันดาลเขาสิเนรุให้เป็นค้อนตีกลอง แล้ววางไว้บนยอดเขาสิเนรุลูกอื่นแล้วตี*** ผู้นั้น จะให้คนทั้งหลาย ได้ยินเสียงนั้น เฉพาะในจักรวาลเดียวเท่านั้น ไม่สามารถจะให้เสียงนั้น ดังเลยไปข้างหน้า แม้เพียงคืบเดียวได้ ส่วนพระตถาคตประทับนั่งบนบัลลังก์หรือตั่ง ทรงยังโลกธาตุสหัสสีและมหาสหัสสี หรือยิ่งไปกว่านั้น ให้ได้ยินพระสุระเสียงได้ พระตถาคตเจ้า ทรงมีอานุภาพมากอย่างนี้..."

---

[๖๙] พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต ภาค ๑ เล่ม ๓ หน้า ๔๕๔.

คุณลักษณะของเสียงกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

โดยทั่วไป กลองมีคุณลักษณะของเสียงที่ดังก้องกังวาน จึงทำให้มนุษย์หรือสัตว์ ที่ได้ยินเสียง เกิดความรู้สึกแตกต่างกัน ตามวัตถุประสงค์ของการใช้กลอง หรือบทบาทของกลองในขณะนั้น ซึ่งพระไตรปิฎกได้กล่าวอ้างอิง ถึงลักษณะของเสียงกลองที่ปรากฏ ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก ๓ ลักษณะคือ

๑. เสียงกลองทำให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ

กลองเป็นเครื่องดนตรี ที่บุคคลผู้ชำนาญศาสตร์ ปรับแต่งและบรรเลงอย่างมีศิลปะ ย่อมทำให้เกิดความไพเราะ และทำให้จิตใจเกิดความรื่นเริงบันเทิงใจได้เป็นอย่างดี ดังเช่นกัณฐกวิมาน[๗๐] ซึ่งเป็นพระสูตรว่าด้วยผลบุญที่ทำให้ไปเกิดในกัณฐกวิมาน กล่าวถึงกัณฐกเทพบุตร ซึ่งเคยเกิดเป็นม้ากัณฐกะ อันเป็นสหชาติราชพาหนะของเจ้าชายสิทธัตถะ ครั้นต่อมาม้ากัณฐกะเสียชีวิตลง หลังจากนำเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช จนได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ด้วยผลบุญนั้นทำให้ม้ากัณฐกะ ได้มาบังเกิดเป็นกัณฐกเทพบุตร อยู่ในกัณฐกวิมาน ซึ่งมีบรรยากาศรื่นเริงไปด้วยเสียงดนตรีทิพย์ ประกอบด้วยเสียงกลอง เสียงสังข์ เสียงตะโพน เสียงพิณ และเสียงบัณเฑาะว์ ทำให้สถานที่นั้นน่าอยู่ น่าอาศัยเป็นอย่างยิ่ง ดังคำถามของพระโมคคัลลานเถระ ที่ถามถึงผลบุญของกัณฐกเทพบุตร ที่เคยทำไว้ จนทำให้ได้มาบังเกิดในกัณฐกวิมานแห่งนี้ว่า

> “...ท่านสมบูรณ์ด้วยความยินดี ในการฟ้อนรำ ขับร้อง และการประโคม รื่นเริงด้วย ***กลอง สังข์ ตะโพน พิณ และบัณเฑาะว์*** รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นทิพย์ อันท่านประสงค์แล้ว น่ารื่นรมย์ใจ มีอยู่พร้อมในวิมานของท่าน ท่านมีรัศมีรุ่งเรืองยิ่งกว่าเทพบุตรผู้มีรัศมีรุ่งเรือง ในวิมานอันประเสริฐนั้น

[๗๐] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ หน้า ๕๖๐.

ดุจพระอาทิตย์อุทัย นี้เป็นผลแห่งทาน ศีล หรืออัญชลีกรรม ของท่าน อาตมาถามแล้ว ขอจงบอกผลนั้นแก่อาตมา...”

นอกจากเครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น ทำให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจแล้ว ยังบ่งบอกให้รู้ว่า สถานที่นั้นๆ เป็นสถานที่น่าอยู่น่าอาศัยอีกด้วย ดังความปรากฏในทีปังกรพุทธวงศ์ที่ ๑ ว่าด้วยพระประวัติของพระทีปังกรพุทธเจ้า[๗๑] กล่าวถึง เมืองอมรนคร ซึ่งเป็นเมืองที่พราหมณ์ชื่อสุเมธดาบส ผู้บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้วได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทีปังกรว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เมืองอมรนครแห่งนี้ เป็นเมืองที่น่าอยู่ น่าอาศัย เพราะเป็นสถานที่ ที่ไม่เคยว่างเว้นจากเสียง ๑๐ ประการ มีเสียงช้าง เสียงม้า ***เสียงกลอง เสียงสังข์*** เสียงรถ เสียงเชิญให้มาดื่ม มาบริโภค ข้าวและน้ำ เป็นต้น เป็นเมืองที่ประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ และมีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยสัพพะสิ่ง เสมือนเป็นเทวนคร จัดเป็นเมืองที่อยู่อาศัยของผู้มีบุญบารมี

จากเนื้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า เสียงดนตรีมีเสียงกลองเป็นต้น ย่อมทำให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ และบ่งบอกว่า สถานที่นั้นๆ มีความน่าอยู่ น่าอาศัย เป็นยิ่งนัก

๒. เสียงกลองทำให้เกิดความตื่นตกใจกลัว

ตามปกติแล้ว เสียงกลองมักจะดังก้องกังวานอยู่แล้ว แต่ถ้าหากจิตของผู้ฟัง ไม่มีสมาธิ ขาดสติสัมปชัญญะ มีจิตเลื่อนลอย จดจ่อในสิ่งอื่นๆ เมื่อเสียงกลองดังขึ้นอย่างกะทันหัน ก็อาจทำให้เกิดความตื่นตกใจกลัวได้เช่นกัน ดังความปรากฏในอายตนสูตร[๗๒] กล่าวถึงพระพุทธเจ้า กำลังแสดงพระธรรมเทศนา เรื่องผัสสายตนะ ๖ แก่บรรดาภิกษุอยู่ ขณะนั้น มารเข้ามารบกวนจิต ของบรรดาภิกษุ ซึ่งกำลังตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ด้วยการทำเสียงให้ดังกึกก้อง อย่างน่ากลัว ราวกับแผ่นดินจะถล่ม ทำให้ภิกษุที่มีสติ ไม่หนักแน่น เกิดความตื่นตระหนกตกใจกลัวเป็นอย่างยิ่ง เพราะคิดว่า

---

[๗๑] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๓๔.
[๗๒] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๓๗.

แผ่นดินกำลังจะถล่ม พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้สติ แก่บรรดาภิกษุว่า เสียงนั้นไม่ใช่เสียงแผ่นดินถล่ม หากแต่เป็นเสียงของมาร ที่มารบกวน เพื่อทำลายดวงตาแห่งปัญญา (ปัญญาจักษุ) ไม่ให้พวกเธอ เข้าใจ และเข้าถึงธรรม ซึ่งอรรถกถาอายตนสูตรได้กล่าวอธิบายถึงเสียง ที่ทำให้เกิดความน่ากลัว ดังกล่าวว่า

> "...บทว่า ภยเภรว สทฺทำ ***ได้แก่ เสียงที่ให้เกิดความกลัว เช่น เสียงเมฆ เสียงกลอง เสียงฟ้าผ่า***..."

การที่เสียงกลอง มีลักษณะดังก้องกังวาน นอกจากจะทำให้มนุษย์เกิดความตื่นตกใจกลัวแล้ว ยังทำให้สัตว์ต่าง ๆ ตื่นตกใจกลัวได้เช่นกัน โดยเฉพาะช้าง ซึ่งถือเป็นสัตว์ใหญ่ มีพละกำลังมาก ก็ยังหวาดกลัวต่อเสียงกลองด้วยเช่นกัน

ในสมัยพุทธกาล พระราชาในแต่ละเมือง ต่างก็มีกองทัพ สำหรับทำศึกสงคราม เพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรู และแผ่ขยายอาณาเขตไปยังแว่นแคว้นต่าง ๆ ซึ่งการจัดกระบวนทัพนั้น ประกอบด้วยเหล่าทหาร ๔ กองพล เรียกว่า ***"จตุรงคเสนา"***[๗๓] ประกอบด้วย กองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ และกองพลราบหรือกองพลเดินเท้า ซึ่งถือเป็นกระบวนทัพที่มีความยิ่งใหญ่ และน่าเกรงขามเป็นอย่างยิ่ง ดังความปรากฏในมโหสถบัณฑิต กล่าวถึงเหตุการณ์ หลังจากพระมโหสถโพธิสัตว์ ชนะกลศึกและปฏิเสธการรับราชการ ในราชสำนักของพระเจ้าจุลนี แห่งเมืองปัญจาละ พระเจ้าจุลนีได้จัดกระบวนทัพ "จตุรงคเสนา" ที่ยิ่งใหญ่ไปส่งมโหสถโพธิสัตว์ถึงเมืองมิถิลา ความตอนหนึ่งทรงตรัสว่า

> "...ดูกรมโหสถบัณฑิต ท่านจงพาเอากองช้าง กองม้า กองรถ กองราบไป พระเจ้าวิเทหราชจงทอดพระเนตรท่าน ผู้ไปถึงมิถิลานคร ***เสนาคือ กองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ ปรากฏ***

[๗๓] กุสชาดก มโหสถชาดก และเตมิยชาดก พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๐ ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ โตเทยยเถราปทานที่ ๘ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๔ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ หน้า ๔๑๘.

มากมาย เป็นจตุรงคินีที่น่ากลัว บัณฑิตทั้งหลายจะสำคัญอย่างไรหนอ..."

ในกระบวนทัพ "จตุรงคเสนา" นั้น กองช้างหรือพลช้าง เป็นกองพลที่นำช้างตั้งแต่ ๓ เชือกขึ้นไป เข้าร่วมในราชการสงคราม สำหรับใช้เป็นราชพาหนะ หรือช้างทรงสำหรับกษัตริย์ และช้างศึกสำหรับแม่ทัพเนื่องจากช้าง มีรูปร่างสูงใหญ่ จึงทำให้เป็นที่เกรงขามของข้าศึก นอกจากนั้น ถ้าหากพระราชาหรือแม่ทัพ นั่งอยู่บนช้าง จะทำให้มองเห็นข้าศึก และสถานการณ์รบโดยรอบ ได้อย่างชัดเจน จึงทำให้สามารถประเมินสถานการณ์ และบัญชาการรบในแต่ละครั้งได้เป็นอย่างดี

ช้างแต่ละเชือก ที่นำมาใช้ในราชการสงคราม ย่อมผ่านการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะช้างทรงของพระราชา เมื่อเข้าสู่ราชการสงครามแล้ว ย่อมต้องมีความอดทน และไม่สะดุ้งกลัว ต่อสถานการณ์รอบข้างที่ผลิกผันได้ตลอดเวลา อีกทั้งไม่มีอาการตื่นตกใจกลัว ต่อเสียงดนตรีมีเสียงกลองเป็นต้น ที่ใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการรบ ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่ง ของช้างทรง หรือช้างศึก ดังความปรากฏใน นาคสูตร[๗๔] กล่าวถึง พระพุทธเจ้า ทรงตรัสอุปมาเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระภิกษุเหมือนช้างทรงของพระราชา ที่มีลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์สำเหนียก หรือมีความมุมานะตั้งใจ และมีปฏิภาณไหวพริบดี คอยสังเกต รับรู้คำสั่ง ที่นายควาญช้างจะสั่งให้ทำ หรือสิ่งที่ตนพึงทำ และไม่พึงทำ ในสถานการณ์ต่าง ๆ

๒. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์กำจัด หรือทำลายศัตรูได้ เมื่อเข้าสู่สงคราม ย่อมกำจัดช้าง พลช้าง ม้า พลม้า รถ พลรถ และพลเดินเท้าได้

๓. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่มีความอดทน ต่อการถูกทิ่มแทงด้วยศาตราวุธมีหอก ดาบและหลาว เป็นต้น ***ตลอดถึงเสียงกลอง บัณเฑาะว์ และสังข์*** ซึ่งเป็นเครื่องดนตรี ที่ใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการรบ ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่สามารถเดินทางไปได้เร็ว เมื่อนายควาญช้าง ต้องการให้เดินทางไปทิศทางใด แม้ตนจะเคยไป หรือไม่เคยไปก็ตาม ย่อมสามารถรีบเร่งเดินทางไปได้อย่างเร็วพลัน

---

[๗๔] พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกกนิบาต ภาค๒ หน้า ๓๑๙.

ส่วนอักขมสูตร[๗๕] เป็นอีกพระสูตรหนึ่ง ที่กล่าวอุปมาเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระภิกษุเหมือนช้างทรงของพระราชา ที่มีคุณลักษณะสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ

๑. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่อดทนต่อรูป หรือสิ่งที่มองเห็น เมื่อเข้าสู่สงครามแล้ว เห็นกองพลช้าง กองพลม้า กลองพลรถ และกองพลเดินเท้า ย่อมไม่ตื่นตกใจกลัว ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้านและหวั่นไหว สามารถวิ่งเข้าสู่สนามรบได้อย่างองอาจ

๒. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่อดทนต่อเสียง หรือสิ่งที่ได้ยิน เมื่อเข้าสู่สนามรบแล้ว ได้ยินเสียงกองพลช้าง กองพลม้า กลองพลรถ และกองพลเดินเท้า ***ตลอดถึงเสียงลั่นกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ และมโหระทึกที่ดังกึกก้อง*** ย่อมไม่ตื่นตกใจกลัว ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน และหวั่นไหว สามารถวิ่งเข้าสู่สนามรบได้อย่างองอาจ

๓. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่อดทนต่อกลิ่น หรือสิ่งที่สูดดม เมื่อเข้าสู่สนามรบแล้ว ได้กลิ่นมูตรและคูถ ของช้างศึกฝ่ายข้าศึก จนสามารถกำหนดรู้ได้ว่า ช้างศึกเชือกนั้น มีรูปร่างสูงใหญ่กว่าตน ย่อมไม่ตื่นตกใจกลัว ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน และหวั่นไหว สามารถวิ่งเข้าสู่สนามรบได้อย่างองอาจ

๔. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่อดทนต่อรส หรือสิ่งที่ลิ้มรส เมื่อเข้าสู่สนามรบแล้ว ไม่ได้กินน้ำและอาหาร แม้เพียง ๑ คืน ๒ คืน ๓ คืน ๔ คืน และ ๕ คืน ย่อมมีความอดทน ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน และหวั่นไหว สามารถวิ่งเข้าสู่สนามรบได้อย่างองอาจ

๕. ช้างทรงของพระราชา เป็นสัตว์ที่อดทนต่อโผฏฐัพพะ หรือการสัมผัส กับสิ่งที่มาถูกต้อง กับร่างกาย เมื่อเข้าสู่สนามรบแล้ว แม้จะถูกทิ่มแทงด้วยลูกศร หรืออาวุธอื่น แม้เพียง ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง และ ๕ ครั้ง ย่อมมีความอดทน ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้านและหวั่นไหว สามารถวิ่งเข้าสู่สนามรบได้อย่างองอาจ

จากเนื้อหาของนาคสูตร และอักขมสูตรดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น มีบทบาทสำคัญในการเป็นอาณัติสัญญาณ

[๗๕] พระสุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต ภาค ๓ หน้า ๒๘๗.

ในการรบ เนื่องจากการทำศึกสงครามแต่ละครั้ง ประกอบด้วยทหารจำนวนมาก อีกทั้งสถานการณ์ในสนามรบ อยู่ในสภาวะคับขัน การที่พระราชา หรือแม่ทัพ จะให้อาณัติสัญญาณในการรบรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการเตรียมรบ การรุก การรับ การถอย ตลอดถึงการแปรกระบวนทัพในลักษณะต่าง ๆ ด้วยการออกคำสั่งทางวาจา หรือการแสดงอากัปกิริยาที่ปรากฏทางร่างกายอย่างเดียว ไม่อาจสามารถทำให้ทหารจำนวนมากรับรู้ถึงอาณัติสัญญาณเหล่านั้นได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นการจัดและแปรรูปกระบวนทัพ ย่อมต้องอาศัยอาณัติสัญญาณ จากเครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น ซึ่งมีเสียงดังก้องกังวานพอ ที่จะทำให้ทหารจำนวนมากในสถานการณ์รบ ซึ่งมีความคับขัน ได้ยินอย่างทั่วถึง ซึ่งเหล่าทหารจะรับรู้คำสั่งผ่านเสียงอาณัติสัญญาณนั้น ๆ ซึ่งถือเป็นรหัสลับและรับรู้กันภายในกองทัพเท่านั้น ดังความใน***มโหสถชาดก***ตอนหนึ่ง กล่าวถึง พระเจ้าจุลนีแห่งเมืองปัญจาละ ยกทัพอย่างยิ่งใหญ่ มาสู่เมืองมิถิลา เพื่อจะจับพระเจ้าวิเทหราช แต่ขณะนั้น พระมโหสถโพธิสัตว์ เดินทางมาถึงเมืองปัญจาละพอดี พระเจ้าวิเทหราช จึงกล่าวกับพระมโหสถถึงการเคลื่อนทัพของพระเจ้าจุลนี โดยกล่าวอ้างอิงถึง การรับรู้รหัสลับ จากอาณัติสัญญาณของเสียงกลองและเสียงสังข์ ของเหล่าทหารฝ่ายพระเจ้าจุลนี ดังความว่า

> “...ดูกรพ่อมโหสถ พระเจ้าพรหมทัต ผู้ครองกรุงปัญจาละ เสด็จยาตราทัพมาพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า กองทัพของพระเจ้าปัญจาลราชนั้น พึงประมาณไม่ได้ มีกองช่างโยธากองราบ ล้วนแต่ฉลาดในสงครามทั้งปวง สามารถจะนำข้าศึกมาได้ มีเสียงอื้ออึง ***ยังกันและกัน ให้รู้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์*** มีวิทยาทางโลหธาตุ มีเครื่องประดับครบครัน ธงทิวสลอนเกลื่อนกล่น ด้วยช้างประมาณมิได้ สมบูรณ์ด้วยคนมีศิลป์ กองทัพนั้นตั้งมั่นอยู่ด้วยทหารผู้แกล้วกล้า กล่าวกันว่า ในกองทัพนี้ มีราชบุรุษ ๑๐ นาย เป็นผู้ฉลาด มีปัญญากว้างขวาง มีการประชุมปรึกษากันในที่ลับ...”

อรรถกถามโหสถชาดก กล่าวอธิบายถึงการรับรู้รหัสลับ ผ่านเสียงดนตรีมีกลองเป็นต้นว่า

"...บทว่า เภริสงฺขปฺปโพธนา ความว่า ***ในที่นั้น ไม่สามารถจะให้รู้ด้วยคำสั่งว่า จงมา จงรุก จงรบ จงอย่าไป เป็นต้น แต่กิจเช่นนั้น จะให้รู้กันได้ ในที่นี้ ด้วยเสียงกลองและด้วยเสียงสังข์ ฉะนั้นจึงชื่อว่า ยังกันและกันให้รู้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์***..."

ด้วยเหตุนี้เอง เครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น ซึ่งมีเสียงดังก้องกังวานในราชการสงคราม จึงอาจทำให้ช้างตื่นตกใจกลัวได้ การที่ช้างไม่ตื่นตกใจกลัว หรือมีคุณลักษณะสำคัญดังกล่าวได้ ย่อมต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ป่า ย่อมมีอุปนิสัยพยศและดุร้าย หากนำมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ โดยเฉพาะการเป็นช้างทรงของพระราชา หรือเป็นพาหนะในราชการสงคราม มนุษย์ต้องสามารถบังคับช้าง ให้ทำตามคำสั่งได้เป็นอย่างดี

ทันตภูมิสูตร[๗๖] กล่าวถึง พระพุทธเจ้าแสดงธรรม แก่พระอัคคิเวสสนะ โดยตรัสอุปมาเปรียบเทียบอุปนิสัย ของพระราชกุมารชยเสน กับการนำช้างป่ามาฝึก ให้เป็นช้างทรงว่า ตามปกติแล้ว พระราชาที่ผ่านพิธีมุรธาภิเษกแล้ว ย่อมแสวงหาช้างทรงคู่พระบารมี ด้วยการรับสั่งให้พรานช้างนำช้างหลวงไปเที่ยวคล้องเอาช้างป่า เมื่อพรานช้างรับสนองพระราชโองการแล้ว จึงขึ้นขี่ช้างหลวงมุ่งสู่ป่า ตามหาช้างป่า ตามพระราชประสงค์ เมื่อพบแล้ว ก็คล้องช้างป่าตัวนั้น ด้วยการคล้องกับคอช้างหลวงให้มั่น แล้วนำออกจากป่า มาสู่บ้านเมือง ตามปกติแล้ว บรรดาช้างป่าย่อมมีอุปนิสัยที่ชอบอาศัย และหากินอยู่กับป่า (ห่วงถิ่น) เมื่อพรานช้างคล้องช้างป่าได้แล้ว จึงกราบทูลถึงอุปนิสัย ของช้างป่านั้น แก่พระราชา เมื่อพระราชารับทราบแล้ว จึงรับสั่งให้ควาญช้าง ผู้ชำนาญการฝึกให้ดำเนินการฝึก และแก้ไขอุปนิสัย ของช้างป่าในด้านต่าง ๆ เช่น ความดำริพล่าน ความกระวนกระวาย ความลำบากใจ และความเร่าร้อนใจ เป็นต้น เพื่อให้ช้างป่าตัวนั้น มีอุปนิสัยหายจากความพยศ กลายเป็นช้างบ้าน ชอบอยู่กับบ้าน มีนิสัยไม่ดุร้าย และสามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ เมื่อ

[๗๖] พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภาค ๓ เล่ม ๒ หน้า ๘๐.

ควาญช้างรับสนองพระราชโองการแล้ว จึงขุดดินฝังเสาตะลุง[๗๗] เล่มใหญ่ พร้อมกับล่ามคอช้างป่าไว้ให้มั่น เพื่อแก้ไขความพยศดังกล่าว ในระหว่างนั้น ควาญช้าง เมื่อจะสื่อสารกับช้าง จะเลือกใช้ถ้อยคำ ที่มีความไพเราะเสนาะหู และชวนให้ช้าง เกิดความรักใคร่ และพึงพอใจ ซึ่งเป็นภาษาของมนุษย์ และเป็นสำนวนภาษาที่มนุษย์ฟังแล้ว ย่อมมีความพึงพอใจด้วยเช่นกัน เมื่อช้างได้ฟังถ้อยคำอันไพเราะ จากควาญช้างแล้ว จึงตั้งจิตรับรู้ เงี่ยหูฟัง พร้อมกับจดจำ และเอาใจใส่ต่อถ้อยคำเหล่านั้น เมื่อช้างมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี ควาญช้างจึงเพิ่มอาหาร คือหญ้าและน้ำให้มากขึ้น เพื่อเป็นรางวัลแก่ช้าง เมื่อช้างได้รับรางวัลดังกล่าวแล้ว ควาญช้าง ซึ่งคอยสังเกตอุปนิสัยของช้าง อยู่ตลอด จึงเริ่มออกคำสั่ง ให้ช้างปฏิบัติตามทีละขั้นตอน เริ่มจากการรับ และทิ้งวัตถุสิ่งของ การเดินรุกไปข้างหน้า การถอยมาข้างหลัง การยืน และหมอบลง เมื่อเห็นว่า ช้างสามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ดีแล้ว จึงเริ่ม ฝึกช้าง ไม่ให้หวั่นไหว ต่อสถานการณ์รอบข้าง ด้วยการใส่โลใหญ่ ที่งวงช้าง แล้วให้คนถือหอกนั่งบนคอ พร้อมกับให้คนอีกจำนวนหนึ่ง ถือหอกยืน ล้อมรอบ ส่วนควาญช้าง ยืนถือของ้าวยาวอยู่ข้างหน้า เมื่อช้างถูกฝึก ไม่ให้หวั่นไหวต่อสถานการณ์รอบข้าง จึงยืนสงบนิ่ง ไม่เคลื่อนไหว ทั้งเท้าหน้า และเท้าหลัง ไม่พะว้าพะวง ทั้งเบื้องหน้า และเบื้องหลัง ไม่เคลื่อนไหวอวัยวะต่างๆ เช่น ศีรษะ หู งา หาง งวง เป็นต้น จึงเป็น ช้างหลวง ที่ทนต่อการประหาร ด้วยอาวุธชนิดต่างๆ มีหอก ดาบ ลูกศร และเครื่องประหารของศัตรูชนิดอื่น อีกทั้ง ยังอดทนต่อเสียงดังกึกก้อง ของเครื่องดนตรี ที่ใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการรบ เช่น ***เสียงกลองใหญ่ กลองเล็ก บัณเฑาะว์ และสังข์*** เป็นช้างที่หมดความพยศ และสามารถ ทำลายศัตรูได้ ช้างเชือกนี้ จึงมีความเหมาะสม สำหรับเป็นช้างที่พระราชา ใช้สอย และเป็นสมบัติของพระราชา

[๗๗] เสาสำหรับผูกช้าง เสาแต่ละต้นจะถูกฝังดินครึ่งหนึ่งของความยาวลำต้น เพราะต้องการความแข็งแรงและมีความทนทานต่อกำลังช้างได้

๓. เสียงกลองทำให้เกิดความฮึกเหิมและมีกำลังใจในการต่อสู้

เสียงกลอง ที่มีคุณลักษณะก่อให้เกิดความฮึกเหิม และมีกำลังใจในการต่อสู้กับข้าศึก คือเสียงของกลองศึกนั่นเอง เนื่องจากเป็นเครื่องดนตรีที่ถูกใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการรบ ซึ่งตามปกติแล้ว ก่อนจะออกรบแต่ละครั้ง มักจะมีการตีกลองศึก เพื่อปลุกขวัญกำลังใจ ให้ทหารเกิดความฮึกเหิมก่อน นอกจากนั้น หลังจากมีชัยชนะต่อข้าศึกแล้ว ก็จะตีกลองเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณบอกบ่งถึงความมีชัยชนะ ให้เป็นที่รับรู้ และปลุกขวัญกำลังใจให้ทหารเกิดความฮึกเหิมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการข่มขวัญข้าศึกศัตรู ให้เกิดความเกรงขามมากยิ่งขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่ทหารเท่านั้นที่ได้ยินเสียงกลองศึกดังกล่าวแล้ว เกิดความฮึกเหิม แม้แต่ช้างทรงหรือช้างศึก ก็ยังเกิดความฮึกเหิมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะช้างศึกที่ผ่านการฝึกให้หมดความพยศ จนสามารถรับรู้และปฏิบัติตามคำสั่งได้เป็นอย่างดี จนมีจิตไม่หวั่นไหวต่อสถานการณ์รอบข้าง มีความอดทนต่อการถูกทิ่มแทงด้วยอาวุธและเสียงดังอึกทึกมีเสียงกลองเป็นต้น เมื่ออยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม ย่อมรับรู้และเอาใจใส่ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ยิ่งถ้าเป็นช้างที่ผ่านราชการสงครามมาอย่างโชกโชน เพียงแค่ได้ยินเสียงกลองศึกเท่านั้นเอง ก็ย่อมเกิดความฮึกเหิมในการทำศึกสงครามเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างของช้างศึก ชื่อปาเวรกะ ของพระเจ้าโกศล[๗๘] เมื่อครั้งเป็นช้างหนุ่ม มีพละกำลังมาก ถูกฝึก และออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่ กับพระเจ้าโกศลมาตลอด ครั้นต่อมาเมื่อช้างปาเวรกะชราภาพมาก แล้วลงไปอาบน้ำในสระใหญ่แห่งหนึ่ง แล้วติดหล่มอยู่ในที่นั้น ไม่สามารถขึ้นมาบนบกได้ ความทราบถึงพระเจ้าโกศล จึงรับสั่งให้หัตถาจารย์[๗๙] หาวิธีนำช้างปาเวรกะขึ้นจากหล่มนั้นให้ได้ ด้วยความที่หัตถาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ชำนาญและรู้อุปนิสัยของช้างศึกเป็นอย่างดี จึงจำลองสถานการณ์รบข้าศึกขึ้น ในบริเวณนั้น แล้วให้ทหารตีกลองศึก ให้ดังกึกก้องทั่วบริเวณ เมื่อช้างปาเวรกะ ได้ยินเสียงกลองศึกดังขึ้นเท่านั้นเอง ด้วยสัญชาตญาณของความเป็นช้างศึกของพระราชา

[๗๘] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๔ หน้า ๑๙๔.
[๗๙] ควาญช้างผู้ชำนาญการฝึกช้าง

ที่ผ่านการฝึกฝน และมีประสบการณ์ในสนามรบมาเป็นอย่างดี จึงทำให้ช้างปาเวรกะ เกิดความฮึกเหิมในการสู้รบ ถึงกับรีบลุกขึ้นจากสระน้ำ ที่ติดหล่มนั้นมายืนอยู่บนบกได้อย่างรวดเร็ว

เรื่องราวในพระสูตร และอรรถกถา ที่อ้างอิงถึงคุณลักษณะสำคัญของเสียงกลองดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงคุณลักษะของเสียงกลองที่นอกจากจะทำให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจแล้ว ยังทำให้เกิดความตื่นตกใจกลัว และเกิดความฮึกเหิมในการทำศึกสงครามได้อีกด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ของการใช้กลอง หรือบทบาทหน้าที่ของกลองในขณะนั้นด้วย

บทบาทของกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการที่กลอง เป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในสังคม จึงทำให้มีบทบาทหน้าที่ รับใช้สังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่มีต่อสังคม และทำให้กลองสามารถดำรงอยู่ คู่กับสังคมมาอย่างยาวนาน พระไตรปิฎก กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทสำคัญของกลองในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ดังนี้

๑. เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ

จากคุณลักษณะของกลอง ที่มีเสียงดังก้องกังวาน จึงทำให้ชาวอินเดีย รู้จักใช้เสียงกลองเป็นอาณัติสัญญาณ ในการสื่อสารข่าวสารหรือเหตุการณ์ทางสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน ในการกำหนดรูปแบบของการตีกลองอีกทีหนึ่งว่า เสียงกลองจังหวะใด จะสื่อสารถึงเรื่องใด ซึ่งอาจจะเป็นที่รับรู้กัน ภายในกลุ่มนั้น ๆ พระไตรปิฎก กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณ ในกิจกรรมทางสังคม ดังนี้

๑.๑ อาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม

สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล แบ่งการปกครองออกเป็นแคว้นต่าง ๆ ทั้งแคว้นเล็กแคว้นใหญ่ ดังความในอุโปสถสูตร[๕๐] กล่าวถึงแคว้นใหญ่

[๕๐] พระสุตตันตปิฎก องฺคุตรนิกาย ติกนิบาต ภาค ๑ เล่ม ๓ หน้า ๓๙๗.

หรือมหาชนบท จำนวน ๑๖ แคว้น ประกอบด้วย แคว้นอังคะ แคว้นมคธ แคว้นกาสี แคว้นโกสล แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ แคว้นเจตี แคว้นวังสะ แคว้นกุรุ แคว้นปัญจาละ แคว้นมัจฉะ แคว้นสุรเสนะ แคว้นอัสสกะ แคว้นอวันตี แคว้นคันธาระ และแคว้นกัมโพชะ ส่วนแคว้นเล็กมีจำนวน ๕ แคว้น ประกอบด้วย แคว้นสักกะ แคว้นโกลิยะ แคว้นภัคคะ แคว้นวิเทหะ และแคว้นอังคุตตราปะ รวมทั้งหมด ๒๑ แคว้น แคว้นเหล่านี้ มีรูปแบบการปกครองแตกต่างกัน บางแคว้นปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือพระราชามีอำนาจเด็ดขาดบ้าง บางแคว้นปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรม คือมีสภาเป็นที่ปรึกษาบ้าง และบางแคว้นปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย แต่ส่วนมากจะปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แคว้นเหล่านี้จึงเป็นอิสระ และมีอธิปไตยเป็นของตนเอง โดยแต่ละแคว้น ต่างก็มีกษัตริย์ปกครอง และมีกองทัพทำหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง และขยายอาณาเขตไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน บางครั้งแคว้นที่มีความอ่อนแอ อาจถูกแคว้นที่มีความเข้มแข็งกว่า เข้ายึดครอง ทำให้สูญเสียอธิปไตยไป

แคว้นที่มีความเข้มแข็ง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร จัดเป็นแคว้นมหาอำนาจ มีอยู่ ๕ แคว้น คือ แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นอวันตี แคว้นวัชชี และแคว้นวังสะ โดยเฉพาะแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นแคว้นมหาอำนาจ ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในสมัยพุทธกาล แคว้นเหล่านี้ จึงมักจะมีการทำสงครามระหว่างแคว้นอยู่เนือง ๆ เมื่อทำสงครามแต่ละครั้ง ย่อมอาศัยเสียงกลองเป็นสื่ออาณัติสัญญาณในการรบทั้งการเตรียมรบ การจัดกระบวนทัพ และการมีชัยชนะในสงคราม ดังความใน***วัฑฒกีสูกรชาดก***[๘๑] กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณระดมพล เพื่อจัดกระบวนทัพในการต่อสู้กับข้าศึกเพื่อให้มีชัยชนะของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล เรียกกลองนี้ว่า ***"กลองสงครามเภรี"*** ซึ่งก็คือกลองศึกนั่นเอง ดังความโดยย่อกล่าวว่า

สมัยพุทธกาล พระเจ้ามหาโกศล ผู้เป็นพระราชบิดา และพระเจ้าปัสเสนทิโกศล ผู้เป็นพระราชโอรสแห่งเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่ง

---

[๘๑] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๔ หน้า ๑๙๒.

ชราภาพแล้ว แต่ยังทำสงครามกับพระเจ้าอชาตศัตรู แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ผู้ยังหนุ่มแน่นอยู่ แต่ส่วนมาก ฝ่ายพระเจ้ามหาโกศล และพระเจ้าปัสเสนทิโกศล มักจะพ่ายแพ้ต่อพระเจ้าอชาตศัตรูอยู่ตลอด อยู่มาวันหนึ่ง อำมาตย์คนหนึ่ง ได้กราบทูลพระเจ้าปัสเสนทิโกศลว่า ตามปกติแล้ว บรรดาภิกษุ ผู้เป็นศิษย์ของพระตถาคต ย่อมเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนมามาก ย่อมมีความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ เราควรรับฟัง และศึกษาความคิดเห็นของพระภิกษุเหล่านั้น ซึ่งอาจจะทำให้มีชัยชนะต่อพระเจ้าอชาตศัตรูก็ได้ เมื่อพระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงสดับเช่นนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ส่งบุรุษสอดแนม (จารบุรุษ) ไปแอบฟังการสนทนาของบรรดาภิกษุ ที่พระเชตวันมหาวิหาร

ยามดึกคืนนั้น มีพระภิกษุชรา ๒ รูป คือพระทันตเถระ และพระธนุคคหติสสเถระ ตื่นขึ้นมาก่อไฟผิง แล้วสนทนากัน ถึงเหตุการณ์ที่ พระเจ้ามหาโกศลทรงพ่ายแพ้ ต่อพระเจ้าอชาตศัตรู ครั้งแล้วครั้งเล่า เพราะไม่ชำนาญในการจัดกระบวนทัพในการรบแต่ละครั้ง โดยพระธนุคคหติสสเถระวิจารณ์ว่า *การรบนั้นมีการจัดกระบวนทัพอยู่ ๓ กระบวนทัพ คือ ปทุมพยูหะ กระบวนทัพรูปดอกปทุม จักกพยูหะ กระบวนทัพรูปล้อรถ และสกฏพยูหะ กระบวนทัพรูปเกวียน* ถ้าพระเจ้าปัสเสนทิโกศล ต้องการจับพระเจ้าอชาตศัตรูให้ได้ ต้องวางกำลังทหารไว้ ณ บริเวณร่องภูเขาแห่งหนึ่ง โดยซุ่มไว้ทั้งสองด้านของซอกภูเขา ส่วนทางเข้าข้างหน้า ให้ทำเป็นพื้นที่ว่างเปล่า จากนั้นก็ปิดทางเข้าออกเสีย แล้วก็ให้ทหารที่ซุ่มอยู่ซอกเขาทั้งสองด้านโห่ร้องพร้อมกับตีโอบเข้ามาทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ก็จะสามารถจับกุมพระเจ้าอชาตศัตรูได้ ดังความตอนหนึ่งพระธนุคคหติสสเถระ กล่าวว่า

> "...*ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าในการรบ มีกระบวนจัดทัพอยู่ ๓ กระบวน คือ ปทุมพยูหะ กระบวนทัพรูปดอกประทุม ๑ จักกพยูหะ กระบวนทัพรูปล้อรถ ๑ สกฏพยูหะ กระบวนทัพรูปเกวียน ๑* ถ้าพระเจ้าปัสเสนทิโกศล มีพระประสงค์ จะจับพระเจ้าอชาตศัตรู ควรซุ่มคนไว้ ที่เหลี่ยมเขาทั้งสองด้าน ไว้ในท้องภูเขาชื่อโน้น แสดงกำลังพลข้างหน้า ให้รู้ว่าอ่อนแอ อย่าให้พระเจ้าอชาตศัตรูทราบว่า เข้าไปในระหว่างภูเขา แล้วสกัดกั้นทางเข้าไปเสียแล้วให้คนที่ซุ่มอยู่ที่

เหลี่ยมเขาทั้งสองข้าง โห่ร้องตีโอบเข้ามาทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ก็อาจสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรูได้ เหมือนจับปลาที่เข้าไปในข่าย และเหมือนจับลูกนกกระจาบไว้ในกำมือฉะนั้น..."

เมื่อบุรุษสอดแนม ฟังคำสนทนาของพระเถระทั้งสองรูปแล้ว ก็นำข่าวสารนั้นไปกราบทูลต่อพระเจ้าปัสเสนทิโกศลทราบ พระองค์รับสั่งให้ ***ตีกลองสงครามเภรี (กลองศึก)*** เพื่อให้อาณัติสัญญาณแก่ทหารไปตั้งกระบวนทัพสกฏพยูหะ (กระบวนทัพรูปเกวียน) จนสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทั้งเป็น ดังความตอนหนึ่งวัฑฒกีสูกรชาดก กล่าวว่า

"...พวกจารบุรุษ จึงกราบทูลข่าวนั้น แก่พระราชา พระราชาได้ทรงสดับดังนั้น ***จึงรับสั่งให้ลั่นกลองสงครามเภรี*** แล้วเสด็จไปตั้งกระบวนรบสกฏพยูหะ จับพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทั้งเป็น..."

เหตุการณ์ที่พระเจ้าอชาตศัตรู ถูกพระเจ้าปัสเสนทิโกศลจับได้ทั้งเป็น เพราะรู้วิธีการรบจากคำสนทนาของพระเถระชราทั้งสองรูป เป็นเรื่องที่เล่าลือกันมาก จนล่วงรู้ไปถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า พระธนุคคหติสสเถระ ไม่ได้ชำนาญการจัดการรบแต่เพียงชาตินี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติ ก็เคยเป็นผู้ชำนาญการจัดการรบมาแล้วเช่นกัน จากนั้นทรงเล่าอดีตชาติของพระธนุคคหติสสเถระว่า

เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์ ทรงบังเกิดเป็นรุกขเทวดา อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พระธนุคคหติสสเถระได้บังเกิดเป็นสุกรชื่อว่า "วัฑฒกีสุกร" อาศัยอยู่ในป่าแห่งนั้น ซึ่งมีสุกรจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ด้วย สุกรฝูงนั้นได้รับความเดือดร้อน เพราะถูกเสือโคร่งตัวหนึ่งจับกินอยู่เสมอ วัฑฒกีสุกรซึ่งชำนาญในการวางแผนรบอยู่แล้ว จึงร่วมกับฝูงสุกรวางแผนจับเสือโคร่ง โดยใช้กระบวนทัพแบบสกฏพยูหะ (กระบวนทัพรูปเกวียน) ดังความตอนหนึ่งวัฑฒกีสูกรชาดกกล่าวว่า

"...วัฑฒกีสุกรนั้น ในคืนนั้นเอง ให้จัดสุกรทั้งหลาย เมื่อจะจัดแจงเฉพาะการสู้รบ จึงกล่าวว่า ชื่อว่าการสู้รบมี ๓ กระบวน คือ

กระบวนปทุมพยูหะ ๑ กระบวนจักกพยูหะ ๑ กระบวนสกกฏพยูหะ ๑ ***แล้วจัดโดยกระบวนปทุมพยูหะ...”***

แผนการรบแบบสกฏพยูหะ ที่วัฑฒกีสุกรวางไว้คือ จัดสุกรที่เป็นพ่อแม่ลูกอ่อนอยู่ตรงกลาง แล้วให้นางสุกรวัยปานกลาง ล้อมสุกรที่เป็นพ่อแม่ลูกอ่อนนั้น จากนั้นให้สุกรหนุ่มล้อมนางสุกรวัยปานกลาง ถัดจากนั้นให้สุกรแก่ล้อมสุกรหนุ่ม แล้วให้สุกรที่มีเขี้ยวยาวล้อมสุกรแก่เหล่านั้น และจัดวางสุกรที่มีพละกำลังในการต่อสู้ให้เป็นหมวดหมู่ ล้อมสุกรที่มีเขี้ยวยาวเหล่านั้น หมู่ละ ๑๐ ตัว ๒๐ ตัว แล้วให้ขุดหลุมกลมลึก ที่บริเวณที่ตนยืนอยู่ข้างหน้า ๑ หลุม และข้างหลัง ๑ หลุม กระบวนการรบแบบนี้ มีลักษณะเหมือนกระด้งฝัดข้าว และมีลักษณะลาดลึกเหมือนเงื้อมภูเขา

ครั้นรุ่งอรุณ เสือโคร่งออกจากภูเขามา เพื่อไล่จับหมูกินตามปกติ แต่เช้าวันนี้ กลับพบว่า ฝูงสุกรยืนอยู่ที่บริเวณซอกภูเขานั้น และเลียนแบบอากัปกิริยาของตนทุกประการ ทำให้เสือโคร่งเกิดความเกรงกลัว จึงหนีกลับไปที่อยู่ของตน

ขณะนั้น ยังมีชฎิลคนหนึ่ง ซึ่งคอยกินเศษเนื้อที่เสือโคร่งคาบมาได้ยุให้เสือโคร่งออกไปจับหมูอีก เสือโคร่งจึงออกมา พบว่า วัฑฒกีสุกรและฝูงสุกรยังอยู่ที่เดิม จึงกระโจนตัวพุ่งขึ้นไปบนหัวของวัฑฒกีสุกร แต่วัฑฒกีสุกร กลิ้งตัวหลบเข้าไปในหลุมที่ขุดไว้เบื้องหน้า ตามแผนที่วางไว้ ส่วนเสือโคร่ง ก็ตกลงไปในหลุมข้างหลัง แล้วก็ถูกวัฑฒกีสุกรใช้เขี้ยวแทงที่ขาอ่อนฉีกขาดจนเสียชีวิต และถูกฝูงสุกรรุมกินเนื้อจนหมดสิ้น ส่วนชฎิลนั้นถูกฝูงสุกรไล่ตาม จึงวิ่งหนีขึ้นไปหลบอยู่ที่บนกิ่งของต้นมะเดื่อ วัฑฒกีสุกรจึงสั่งให้นางสุกรไปเอาน้ำมารดโคนต้นมะเดื่อ แล้วให้ลูกสุกรขุดดินรอบบริเวณนั้น และให้สุกรที่มีเขี้ยวกัดรากต้นมะเดื่อให้ขาด ส่วนสุกรที่เหลือล้อมต้นมะเดื่อไว้ เมื่อต้นมะเดื่อถูกทำลายแล้วล้มลง ฝูงสุกรจึงพากันรุมกัดกินร่างของชฎิลจนเหลือแต่โครงกระดูก จากนั้นฝูงสุกร ก็เชิญวัฑฒกีสุกรขึ้นนั่งบนลำต้นไม้มะเดื่อ แล้วเอาสังข์ ซึ่งเป็นของใช้ของชฎิล ตักน้ำมาอภิเษกให้เป็นพระราชา และแต่งตั้งให้นางสุกรสาวตัวหนึ่ง เป็นพระอัครมเหสี

พระโพธิสัตว์ซึ่งบังเกิดเป็นรุกขเทวดา ที่สถิตอยู่ในป่านั้น เห็นความ

อัศจรรย์ของฝูงสุกร ที่มีความสมานสามัคคีกัน จนสามารถเอาชนะเสือโคร่งได้ จึงกล่าวยกย่องสรรเสริญ ในความสามัคคีธรรม ของบรรดาสุกรเหล่านั้น

อรรถกถาวัฑฒกีสูกรชาดก กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า จากเหตุการณ์ที่วัฑฒกีสุกร ได้รับเชิญจากฝูงสุกร ให้ขึ้นนั่งลำต้นไม้มะเดื่อ แล้วอภิเษกให้เป็นพระราชาด้วยสังข์นั้น ได้กลายมาเป็นต้นแบบของพิธีอภิเษกพระราชา เมื่อเหล่าเสนาอำมาตย์ราชเสวกทั้งหลาย จัดให้มีพิธีอภิเษกพระราชา ก็จะทูลเชิญพระราชาให้ประทับนั่งอุทุมพรภัตรบิฐ ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่ทำด้วยไม้มะเดื่อ แล้วทำพิธีอภิเษก ด้วยสังข์ ๓ ชนิด สืบมาจนทุกวันนี้

ปัจจุบัน พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ของพระมหากษัตริย์ไทย ก็มีการทูลเชิญพระมหากษัตริย์ให้ประทับบนพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ซึ่งกางกั้นด้วยพระบวรเศวตฉัตร หรือสัปตปฏลเศวตฉัตร คือฉัตรขาว ๗ ชั้น ซึ่งเป็นพระที่นั่งหรือพระราชอาสน์ ทรงแปดเหลี่ยม ทำด้วยไม้มะเดื่อ สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นประทับรับน้ำอภิเษก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกโดยเฉพาะ ปัจจุบันพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ภายในพระบรมมหาราชวัง

ส่วนพกพรหมชาดก[๘๒] กล่าวถึงการสร้างบุญบารมี ของพกพรหมในอดีตชาติ ที่เคยออกบวชเป็นดาบส แล้วเห็นความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ จึงละเพศดาบส เป็นพระราชา มีจตุรงคเสนาล้อมรอบ แล้วตีกลองศึกไปช่วยชาวบ้าน ให้รอดพ้นจากกลุ่มโจร ความโดยย่อกล่าวว่า ครั้งหนึ่ง พกพรหม เคยเกิดเป็นดาบสรูปหนึ่ง อาศัยอยู่ในป่าใกล้ริมฝั่งแม่น้ำที่หมู่บ้านชายแดนแห่งหนึ่ง ครั้งนั้น มีกลุ่มโจรออกจากป่ามาปล้นหมู่บ้าน แล้วจับชาวบ้าน และสัตว์เลี้ยงไปซ่อนไว้ในป่า ใกล้ที่อยู่ของดาบส แล้วให้คนสอดแนมดักซุ่มอยู่ในระหว่างทาง ดาบสได้ยินเสียงร้องครวญครางของชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ ก็เกิดเมตตาจิต และมีความปรารถนาอยากจะช่วยให้พ้นจากอันตราย จึงสละเพศดาบสเป็นพระราชา แล้วจัดกระบวนทัพจตุรงคเสนา พร้อมกับ***ตีกลองศึก***ไปสู่ที่อยู่ของโจร

---

[๘๒] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๕ หน้า ๒๒๐.

เมื่อคนสอดแนม ได้ยินเสียงกลองศึก และเห็นกระบวนทัพของพระราชา จึงแจ้งข่าวให้กับหัวหน้าโจรทราบ แล้วพากันหลบหนีไปอย่างรวดเร็ว เพราะเกรงกลัวต่อราชอาชญา โดยทิ้งชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงไว้ดาบสจึงพาคนและสัตว์เลี้ยงเหล่านั้น กลับสู่หมู่บ้านได้อย่างปลอดภัย

จากเนื้อหาที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ซึ่งแบ่งการปกครองออกเป็นแคว้นต่าง ๆ แต่ละแคว้น ต่างก็สู้รบซึ่งกันและกัน เพื่อปกป้องและขยายอาณาเขตบ้านเมืองของตน ในการสู้รบนั้น ก็ได้อาศัยเสียงกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณการศึกสงคราม อยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. อาณัติสัญญาณในการรบ ซึ่งมีการตีกลองเพื่อเรียกระดมพล จัดกระบวนทัพ และแปรรูปขบวน ซึ่งจะเป็นที่รับรู้กันภายในกลุ่ม และไม่เป็นที่เปิดเผยแก่บุคคลภายนอก ดังความใน***วัฑฒกีสูกรชาดก*** ที่กล่าวถึงการตีกลองศึก เพื่อระดมพลและจัดกระบวนทัพ และ***มโหสถชาดก*** ที่กล่าวถึงการรับรู้อาณัติสัญญาณรบ ผ่านเสียงกลองและเสียงสังข์

๒. อาณัติสัญญาณเมื่อมีชัยชนะต่อข้าศึก เพื่อบอกกล่าว และเฉลิมฉลองชัยชนะ ซึ่งจะทำให้ทหารเกิดขวัญกำลังใจ และเกิดความฮึกเหิมมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ยังเป็นการข่มขวัญข้าศึกศัตรู ให้เกรงกลัวยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการผ่อนคลาย ความวิตกของชาวเมืองที่สนใจติดตามข่าวสาร ดังความใน ***วินีตวัตถุ อุทานคาถา ในปาราชิกกัณฑ์*** เรื่องรบ ณ พระนครราชคฤห์ ที่อ้างอิงถึงการตีกลองนันทิเภรี เมื่อมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บรรดาภิกษุเอง ต่างก็สนใจข่าวสารความเคลื่อนไหวในการสู้รบระหว่างพระเจ้าพิมพิสาร กับเจ้าลิจฉวีอยู่ด้วยเช่นกัน เพราะพระเจ้าพิมพิสาร ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก สำคัญพระองค์หนึ่งในสมัยพุทธกาล เมื่อมีศึกสงครามแต่ละครั้ง ย่อมเป็นที่สนใจของพระภิกษุและชาวเมืองทั่วไป

บทบาทของกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณ ในการรบ หรือ***"กลองศึก"***นั้น ถือเป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่ง ที่ชาวเมืองทั่วไปต่างก็รับรู้ เพราะแม้แต่กลุ่มโจร เมื่อได้ยินเสียงกลองศึกดังขึ้น ย่อมพากันหลบหลีกไป เพราะรู้ว่าเป็นเสียงกลองศึก จึงเกรงกลัวต่อราชอาชญา ดังความใน***อรรถกถาพกพรหมชาดก*** ดังนั้นบทบาทของกลอง ในการเป็น

อาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม จึงนับเป็นบทบาทสำคัญ อีกบทบาทหนึ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๒ อาณัติสัญญาณในการประชุมและการประกาศข่าวสารหรือแจ้งเหตุการณ์ในชุมชน

การสื่อสาร โดยใช้เสียงกลองเป็นอาณัติสัญญาณ ให้ผู้คนที่อยู่กระจายตามบริเวณต่าง ๆ ให้มารวมกลุ่ม ประชุมกันอย่างพร้อมเพรียง และรวดเร็ว หรือแจ้งข่าวสารและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ให้รับรู้อย่างทั่วถึง ถือเป็นอีกบทบาทหนึ่งของกลอง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังอรรถกถามหาปรินิพพานสูตร[๙๓] กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณ การเรียกประชุมของเหล่าลิจฉวี แห่งแคว้นวัชชี และการแจ้งเตือนเหตุการณ์ที่พระเจ้าอชาตศัตรู กำลังยกทัพเข้ามาตีแคว้นวัชชี ดังความโดยย่อกล่าวว่า

พระเจ้าอชาตศัตรู แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อจะยกกระบวนทัพ เข้ายึดครองแคว้นวัชชี ทรงส่งวัสสการพราหมณ์ ไปทูลถามพระพุทธเจ้าถึงแนวทางในการทำศึกกับแคว้นวัชชี เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงสดับถ้อยคำของวัสสการพราหมณ์แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู มีความมุ่งมั่นในการทำศึกกับแคว้นวัชชี อย่างไม่ลดละเช่นนี้ แคว้นวัชชีไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้นาน จะถึงความย่อยยับ เพราะศึกสงครามภายใน ๒ - ๓ วันนี้อย่างแน่นอน แนวทางที่ดีที่สุด ที่จะช่วยชาววัชชีได้ คือการตรัสถึงสามัคคีธรรม อันเป็นเหตุที่ทำให้แคว้นวัชชี มีความเจริญมั่นคง เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูจะทำลายแคว้นวัชชีได้ จะต้องทำลายความสามัคคีของเหล่าลิจฉวีเสียก่อน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนานถึง ๓ ปี การยืดระยะเวลาเพื่อไม่ให้เหล่าลิจฉวี ถูกทำลายได้ถึง ๓ ปี นับเป็นสิ่งที่ดีที่สุดแล้ว เพราะเหล่าลิจฉวี สามารถใช้เวลานี้ในการทำบุญสร้างกุศลให้เป็นที่พึ่งของตนได้ เมื่อทรงพิจารณาเช่นนี้แล้ว ทรงสนทนากับพระอานนท์ ถึงสามัคคีธรรมของแคว้นวัชชี โดยตรัสถึงหลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ โดยเฉพาะหลักการประชุม ที่มีกำหนดประชุมกันอยู่เนือง ๆ เพื่อรับรู้ข่าวสาร ความ

[๙๓] พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๓๓๙.

เคลื่อนไหว และพิจารณาวางแผนร่วมกัน ทุกครั้งที่เหล่าลิจฉวีนัดประชุมกัน ก็จะตีกลองให้อาณัติสัญญาณเรียกประชุมอยู่เสมอ ดังความตอนหนึ่ง ***อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร***กล่าวว่า

> "...พึงทราบวินิจฉัย ในคำว่า **สมคฺคา** เป็นต้น ดังนี้. เมื่อ***กลองเรียกประชุมลั่นขึ้น*** พวกเจ้าลิจฉวี ทำการบ่ายเบี่ยงว่า วันนี้เรามีกิจ วันนี้มงคล ดังนี้ ชื่อว่าไม่พร้อมเพรียงกันประชุม. แต่พอ***ได้ยินเสียงกลอง*** กำลังกินก็ดี กำลังแต่งตัวก็ดี กำลังนุ่งผ้าก็ดี กินได้ครึ่งหนึ่งบ้างแต่งตัวได้ครึ่งหนึ่งบ้าง กำลังนุ่งผ้าบ้าง ก็เข้าประชุม ชื่อว่า พร้อมเพรียงกันประชุม. ส่วนเข้าประชุมแล้ว ก็คิดก็ปรึกษากัน ทำกิจที่ควรทำ ไม่เลิกพร้อมกัน ชื่อว่า ไม่พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม. ก็เมื่อเลิกประชุมกันอย่างนี้แล้ว พวกที่ไปก่อน มีความคิดอย่างนี้ว่า พวกเราได้ยินแต่พูดกันนอกเรื่อง บัดนี้จะพูดแต่เรื่องที่มีข้อยุติ. แต่เมื่อเลิกพร้อมกัน ก็ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเลิก..."

การที่เหล่าลิจฉวี มีความสามัคคีกันเช่นนี้ เป็นเหตุให้แคว้นวัชชีมีความเจริญมั่นคง จึงยากที่จะทำลายให้ย่อยยับได้ การที่จะยึดครองแคว้นวัชชีนั้นมี ๒ แนวทางเท่านั้น คือ การเจรจาซึ่งกันและกัน และการทำลายความสามัคคีของเหล่าลิจฉวี เมื่อวัสสการพราหมณ์ ทราบนัยแห่งพระดำรัสนี้แล้ว จึงกราบทูลให้พระเจ้าอชาตศัตรูทราบ พระองค์วางแผนให้วัสสการพราหมณ์ หนีไปอยู่ในแคว้นวัชชี แล้วปลุกปั่นยุยงเหล่าลิจฉวีจนแตกความสามัคคีกัน โดยใช้ระยะเวลายาวนานถึง ๓ ปี หลังจากนั้นพระเจ้าอชาตศัตรู ก็ลั่นกลองพร้อมกับยกกองทัพเข้าประชิดแคว้นวัชชี ชาวเมืองเวสาลี ซึ่งรู้เหตุการณ์ข้าศึกประชิดเมือง ได้รีบตีกลองเพื่อให้อาณัติสัญญาณแจ้งเหตุแก่เหล่าลิจฉวี ให้ช่วยกันป้องกันข้าศึกศัตรู ไม่ให้ข้ามแม่น้ำคงคา และเข้าสู่เมืองได้ แต่เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ต่างก็ไม่สนใจในการทำศึก เพื่อปกป้องบ้านเมือง เพราะแตกความสามัคคีกัน จนในที่สุดพระเจ้าอชาตศัตรู ก็ยึดครองแคว้นวัชชีได้สำเร็จอย่างง่ายดาย ดังความตอนหนึ่ง***อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร***กล่าวว่า

"...พราหมณ์กล่าว ถ้อยคำที่เจ้าลิจฉวีอีกองค์หนึ่ง มิได้กล่าวต่อเจ้าลิจฉวีอีกองค์หนึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้ ๓ ปี จึงแยกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ออกจากกัน แล้วกระทำ โดยประการที่เจ้าลิจฉวีทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เดินทางเดียวกัน จึง***ให้ตีกลองเรียกประชุม.*** พวกเจ้าลิจฉวีกล่าวกันว่า ผู้เป็นใหญ่ จงประชุมกัน ผู้กลัว จงประชุมกันเถิด แล้วก็ไม่ประชุมกัน. พราหมณ์จึงส่งข่าวถวายพระราชาว่า บัดนี้ถึงเวลาแล้ว โปรดรีบเสด็จมาเถิด. พระราชาสดับแล้ว ก็***โปรดให้ตีกลองเรียกไพร่พล*** เสด็จกรีธาทัพออกไป. ชาวเมืองเวสาลีก็***ตีกลองประกาศ***ว่า พวกเราจักไม่ยอมให้พระราชาเสด็จข้ามแม่น้ำคงคา. ชาวเมืองเวสาลีฟังประกาศนั้นแล้ว ก็พูดว่า คนเป็นใหญ่ จงไปกันเถิด ดังนี้เป็นต้น แล้วก็ไม่ไปประชุมกัน. ชาวเมืองเวสาลีก็***ตีกลองประกาศว่า*** พวกเราจักไม่ให้พระราชาเสด็จเข้าพระนคร จะปิดประตูอยู่เสีย ไม่ไปประชุม แม้แต่คนเดียว. พระราชาเสด็จเข้าทางประตูตามที่เปิดไว้ ทรงทำเหล่าเจ้าวัชชีทั้งหมด ให้ถึงความย่อยยับแล้วเสด็จไป..."

นอกจากนั้น ***อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร*** ยังกล่าวเปรียบเทียบถึงความสามัคคีของเหล่าพระสงฆ์ เมื่อได้ยินเสียงกลอง หรือเสียงระฆังเรียกประชุมหรือชุมนุมดังขึ้น ย่อมให้ความสำคัญ เข้าร่วมประชุมและร่วมกิจกรรม มีการกวาดลานพระเจดีย์ เป็นต้น โดยพร้อมเพรียงกันด้วย

อรรถกถาอิสสัตถสูตร[๙๔] กล่าวอ้างอิงถึงกลอง ในบทบาทการเป็นอาณัติสัญญาณ ประกาศให้ผู้คนไปประชุมกันในพระวิหาร หากใครไม่ไปก็จะถูกราชอาชญา ดังความโดยย่อกล่าวว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าและพระสาวก มีคนเคารพนับถือมาก ทำให้เหล่าเดียรถีย์ เสื่อมจากลาภสักการะ จึงพากันเที่ยวพูดตำหนิตามสถานที่ต่าง ๆ ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าควรให้ทานแก่พระองค์ และเหล่าพระสาวกเท่านั้น จึงจะมีผลมาก แต่ถ้าให้ทานแก่พวกอื่น จะไม่มีผลมาก ทั้งที่พระองค์เอง ก็ยังอาศัยภิกขาจารเหมือนพวกตน สมควรแล้วหรือ ที่จะทำให้ปัจจัย ๔ ของพวกตนเสื่อม

[๙๔] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาค ๑ เล่ม ๑ หน้า ๔๑๘.

ไปด้วย ถ้อยคำของเหล่าเดียรถีย์ดังกล่าวนี้ เป็นที่รับทราบของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า เป็นไปไม่ได้ ที่พระพุทธเจ้าจะตรัสเช่นนั้น มีแต่เหล่าเดียรถีย์เท่านั้น ที่จะทำให้พระพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวก เสื่อมจากปัจจัย ๔ จึงตั้งพระทัยว่า จะทำเรื่องนี้ให้เป็นที่กระจ่างแจ้ง ครั้นถึงวันที่มีมหรสพ ทรงรับสั่งให้***ตีกลองประกาศ***ไปในพระนครว่า ให้คนทั้งหมดไปประชุมกันในวิหาร หากใครไม่ไปจะถูกปรับ ๕๐๐ กหาปนะ ยกเว้นเด็กและสตรี ให้อยู่เฝ้าเรือน แล้วเสด็จไปสู่พระวิหารพร้อมทหารหมู่ใหญ่ ดังความตอนหนึ่ง ของอรรถกถาอิสสัตถสูตรกล่าวว่า

> "...พระราชาทรงพระดำริว่า เวลานี้เป็นกาลแห่งมหรสพนี้แล้ว โปรดให้***ตีกลองประกาศไปในพระนครว่า*** คนทั้งหลาย ไม่ว่ามีศรัทธา หรือไม่มีศรัทธา เป็นสัมมาทิฏฐิ หรือมิจฉาทิฏฐิ ยกเว้นเด็ก หรือสตรีเฝ้าเรือน ต้องไปยังพระวิหาร ผู้ใดไม่ไป จะต้องถูกปรับไหม ๕๐ กหาปณะ แม้พระองค์เอง ก็ทรงสรงสนานแต่เช้าตรู่ เสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ทรงประดับพระองค์ ด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง แล้วได้เสด็จไปยังพระวิหาร พร้อมด้วยหมู่ทหารหมู่ใหญ่..."

เมื่อมหาชนมาประชุมกันพร้อมเพรียงแล้ว จึงทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องการให้ทาน พระองค์ตรัสว่า จิตเลื่อมใสในบุคคลใด พึงให้ทานแก่บุคคลนั้น ถ้าให้ทานแก่ผู้มีศีล ก็จะมีผลมาก แต่ถ้าให้ทานแก่ผู้ไม่มีศีล ก็จะไม่มีผลเช่นกัน

อนุบัญญัติทุติยปาราชิก[๘๕] กล่าวอธิบายฐานะ ๕ ประการแห่งอาการลักขโมย อันเป็นอาบัติปาราชิก[๘๖] ข้อที่ ๒ ว่าด้วยลักขโมย ซึ่งพระวินัยธรผู้ฉลาด ใช้เป็นหลักในการวินิจฉัย ประกอบด้วยวัตถุ กาละ เทสะ ราคา และการใช้สอย ความตอนหนึ่ง กล่าวอธิบายถึง เทสะหรือ

---

[๘๕] พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.

[๘๖] ชื่ออาบัติหนักสุดในพระวินัย เมื่อภิกษุล่วงละเมิดแม้เพียงข้อใดข้อหนึ่งต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที ประกอบด้วย ๑. เสพเมถุน ๒. ลักทรัพย์ ๓. ฆ่ามนุษย์ ๔. อวดอุตริมนุสสธรรม

ประเทศ ที่เกิดอธิกรณ์ลักขโมยซึ่งมีการกล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลองที่ใช้เป็นอาณัติสัญญาณในการเรียกประชุมสงฆ์ เพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์และแจ้งข่าวสาร โดยกล่าวถึง ภิกษุรูปหนึ่งพำนักอยู่ที่คาบฝั่งสมุทร ครั้งนั้นได้ลูกมะพร้าวสัณฐานดีลูกหนึ่ง จึงนำมากลึง ทำเป็นกระบวยวางไว้ที่นั้นแล้วเดินไปยังเจติยคีรีวิหาร

ครั้นต่อมา มีภิกษุรูปหนึ่ง เดินทางผ่านมาที่คาบฝั่งสมุทร และได้พบกระบวยนั้นเข้าพอดี จึงถือเอาด้วยไถยจิต[๙๗] แล้วนำไปตักข้าวยาคูฉันที่เจติยคีรีวิหารนั้น เมื่อภิกษุผู้เป็นเจ้าของเห็นเข้า จึงกล่าวโทษภิกษุรูปนั้น แต่ก็ไม่ได้รับการชี้ขาดโทษ จึงพากันไปที่มหาวิหาร แล้วตีกลองประกาศให้สงฆ์มาประชุมกัน ณ บริเวณใกล้มหาเจดีย์ เพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...ภิกษุทั้งหลาย ก็ไม่ได้รับความชี้ขาด จึงได้พากันกลับมายังมหาวิหาร เธอทั้งหลายให้***ตีกลองประกาศในมหาวิหาร*** แล้วทำการประชุม ใกล้มหาเจดีย์ เริ่มวินิจฉัยกัน..."

ขณะนั้น มีพระอาภิธรรมิกโคทัตตเถระ ซึ่งเป็นผู้รอบรู้พระวินัยนั่งอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย จึงร่วมวินิจฉัยอธิกรณ์ โดยยกเอาเทสะ หรือประเทศที่เกิดอธิกรณ์ลักขโมย มาร่วมวินิจฉัย ถ้าสิ่งของที่ภิกษุลักขโมยในประเทศใด พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของในประเทศนั้น ๆ หากสิ่งของมีราคาเกิน ๕ มาสก ภิกษุที่ลักขโมย ย่อมต้องอาบัติปาราชิก แต่ในกรณีนี้สิ่งของมีค่าไม่เกิน ๕ มาสก จึงไม่ต้องอาบัติปาราชิก

การวินิจฉัยอธิกรณ์ ของพระอาภิธรรมิกโคทัตตเถระ ซึ่งยึดหลักพระวินัยเป็นสำคัญ ได้เป็นที่ยอมรับของบรรดาภิกษุ ซึ่งในขณะนั้น พระเจ้าภาติยราชเสด็จมาถวายสักการะพระเจดีย์พอดี จึงได้รับรู้เหตุการณ์ และตรัสชื่นชมพระเถระ จึงรับสั่งให้ราชบุรุษ ไปตีกลองประกาศในพระนครว่า หากพระองค์ ยังมีพระชนม์อยู่ อธิกรณ์ของภิกษุ ภิกษุณี และคฤหัสถ์ที่พระอาภิธรรมิกโคทัตตเถระตัดสินแล้ว ให้ถือเป็นคำตัดสินที่ถูกต้อง

---

[๙๗] ไถยจิต คือ จิตที่คิดจะลัก คิดจะขโมย

หากใครไม่ยอมรับคำตัดสินของพระเถระ ก็จะถูกลงราชอาชญา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...ครั้นได้สดับเรื่องทั้งหมดตามลำดับแล้ว ***จึงทรงรับสั่งให้เที่ยวตีกลองประกาศ***ในพระนครว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ อธิกรณ์ของพวกภิกษุบ้าง พวกภิกษุณีบ้าง พวกคฤหัสถ์บ้าง ที่พระอาภิธรรมิกโคทัตตเถระตัดสินแล้ว เป็นอันตัดสินถูกต้องดี เราจะลงราชอาญาคนผู้ไม่ตั้งอยู่ในคำตัดสินของท่าน..."

อธิกรณเภท วัณณนา[๘๘] ว่าด้วยการรื้อสมถะด้วยการรื้ออธิกรณ์ กล่าวอ้างอิงถึงกลอง ในบทบาทที่เป็นอาณัติสัญญาณเรียกประชุมสงฆ์เพื่อรื้อฟื้นอธิกรณ์ใหม่ ความกล่าวถึงสามเณรรูปหนึ่ง เห็นบรรดาภิกษุที่พ่ายแพ้ต่อการตัดสินอธิกรณ์ แล้วมีอาการซบเซา จึงอาสารื้อฟื้นอธิกรณ์ให้ใหม่ โดยขอให้ภิกษุเหล่านั้น ทำการอุปสมบทให้แก่ตน เมื่ออุปสมบทแล้วก็ตีกลองเรียกประชุมสงฆ์ เพื่อรื้อฟื้นอธิกรณ์ใหม่ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...เธอจึงกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า เอาเถิด ขอรับ ท่านจงอุปสมบทให้ผม ผมจักยังอธิกรณ์นั้นให้ระงับเอง. ภิกษุเหล่านั้นยังเธอให้อุปสมบท. ***เธอตีกลองให้สงฆ์ประชุมกัน***ในวันรุ่งขึ้น..."

เมื่อพระสงฆ์มาประชุมกันแล้ว จึงกล่าวโทษติเตียนภิกษุผู้อุปสมบทใหม่รูปนี้ พร้อมกับปรับอาบัติอุกโกฏนกปาจิตตีย์ เพราะเหตุที่เธออุปสมบทใหม่ แล้วรื้อฟื้นอธิกรณ์ที่สงฆ์วินิจฉัยแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ควร

อรรถกถาวิธีผูกมหาสีมา[๘๙] กล่าวอ้างอิงถึงกลอง ในบทบาทที่เป็นอาณัติสัญญาณ แจ้งข่าวสารการผูกสีมา เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุอาคันตุกะ[๙๐] เข้ามาในเขตที่กำลังผูกสีมา โดยกล่าวถึง พระมหาปทุมเถระวินิจฉัยการผูกมหาสีมา เมื่อภิกษุมาประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว ให้จัดคนไว้

---

[๘๘] พระวินัยปิฎก ปริวาร หน้า ๕๙๗.
[๘๙] พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ หน้า ๔๒๖.
[๙๐] ภิกษุอาคันตุกะ หมายถึง ภิกษุผู้เดินทางมาจากต่างถิ่น

ทำหน้าที่ดูแลอาราม และสามเณรรูปร่างสูงใหญ่ ประจำตามเส้นทางต่าง ๆ ที่เข้าสู่เขตสีมา มีท่าน้ำ และประตูบ้าน เป็นต้น หากพบภิกษุอาคันตุกะ ให้รีบนิมนต์เข้ามาในเขตหัตถบาส[๙๑] โดยเร็ว หากไม่ทันพิธีผูกมหาสีมา ก็ให้กันภิกษุอาคันตุกะไว้ภายนอกเขตสีมาก่อน แล้วให้มีการตีกลอง และเป่าสังข์เป็นอาณัติสัญญาณ ให้รู้ถึงพิธีการผูกสีมาที่กำลังดำเนินการอยู่ โดยขอให้ภิกษุอาคันตุกะ หลีกไปใช้เส้นทางอื่น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...ก็แล เมื่อภิกษุทั้งหลายประชุมกันแล้ว ฉันทะของภิกษุ ผู้ควรแก่ฉันทะ ได้นำมาแล้วอย่างนั้น พึงวางอารามิกบุรุษ และสามเณรเขื่อง ๆ ไว้ในทางเหล่านั้น และในที่ทั้งหลายมีท่าน้ำและประตูบ้านเป็นต้น เพื่อนำภิกษุอาคันตุกะ มาเข้าหัตถบาสเร็ว ๆ และเพื่อกันไว้ภายนอกสีมา ***แล้วพึงตีกลองสัญญา หรือป่าสังข์สัญญา*** แล้วผูกสีมาด้วยกรรมวาจาว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ เป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในลำดับแห่งการกำหนดนิมิต..."

จากเนื้อหาที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า กลองมีบทบาทในการเป็นอาณัติสัญญาณ การประชุม และการประกาศข่าวสาร หรือแจ้งเหตุการณ์ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่างกลองกับการเมืองการปกครองในอีกแง่มุมหนึ่งด้วย ส่วนกลองที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์นั้น จัดเป็นอาณัติสัญญาณในการเรียกประชุมสงฆ์ เพื่อชี้แจงวัตรปฏิบัติ การวินิจฉัยอธิกรณ์ และแจ้งการผูกสีมา ให้พระอาคันตุกะได้รับรู้และละเว้นเส้นทาง ที่ไม่ควรเดินผ่านเท่านั้น

๒. เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจในเทศกาลหรืองานมหรสพทั่วไป

พระไตรปิฎกกล่าวอ้างอิงถึง สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล นิยมตีกลองเพื่อให้ความบันเทิงใจแก่ผู้คน ในงานเทศกาลหรืองานมหรสพทั่วไป

---

[๙๑] หัตถบาส หมายถึง บ่วงมือ คือการนั่งตัวตรงแล้วเหยียดแขนออกไปจับตัวอีกคนหนึ่งได้ซึ่งมีระยะห่างกันไม่เกิน ๑ ศอก

ซึ่งเป็นงานเอิกเกริก ที่มีผู้คนมาเที่ยวจำนวนมาก ดังเช่น***เภรีวาทชาดก***[๙๒] กล่าวอ้างอิงถึง การรับจ้างตีกลอง ในงานมหรสพของชาวเมือง ซึ่งเป็นพระชาติหนึ่ง ของพระโพธิสัตว์ ที่ได้เกิดเป็นคนตีกลอง ความโดยย่อกล่าวถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปรารภถึงอดีตชาติของภิกษุรูปผู้ดื้อรั้น รูปหนึ่งว่า

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนตีกลองในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทราบว่า ในเมืองพาราณสี จะมีงานมหรสพ จึงพาลูกชายนำกลองไปตีเพื่อแสวงหาทรัพย์ ในงานมหรสพนั้น เมื่อสองพ่อลูก นำกลองไปรับจ้างตีแล้ว ปรากฏว่าได้ทรัพย์เป็นจำนวนมาก ดังความตอนหนึ่งของเภรีวาทชาดก กล่าวว่า

> "...พระโพธิสัตว์ ฟังข่าวว่า ในกรุงพาราณสี มีงานเอิกเกริก ก็คิดว่าเราจัก***นำกลองไปตี ใกล้บริเวณที่เขามีมหรสพ หาทรัพย์*** แล้วพาลูกชาย ไปในกรุงพาราณสีนั้น ตีกลองได้ทรัพย์จำนวนมาก..."

จนเมื่อเสร็จงานแล้ว จึงรีบกลับบ้าน แต่เส้นทางที่เดินผ่านนั้นเป็นถิ่นที่กลุ่มโจรคอยดักปล้นคนเดินทางอยู่เป็นประจำ ในระหว่างที่สองพ่อลูกเดินทางนั้น ลูกชายเกิดความคึกคะนอง จึงตีกลอง เพื่อทำลายความเงียบ และให้เกิดครึกครื้น แต่บังเอิญลูกชายตีกลองไม่เป็นจังหวะอย่างที่ควรจะตี พระโพธิสัตว์จึงตักเตือนลูกชาย ให้ตีกลองอย่างเป็นจังหวะเหมือนเขาตีกลองในกระบวนเดินทางของคนใหญ่โต (กระบวนทัพของพระราชา) ดังความตอนหนึ่ง พระโพธิสัตว์กล่าวว่า

> "...ลูกเอ๋ย เจ้าอย่าตีกลอง ไม่หยุดระยะ จงตีเป็นระยะ ๆ เหมือนเขา***ตีกลอง*** เวลาคนใหญ่โตเดินทาง..."

ฝ่ายลูกชายผู้ดื้อรั้น แม้จะถูกบิดาโพธิสัตว์ตักเตือนเท่าไหร่

[๙๒] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๗๘.

ก็ไม่เชื่อฟัง พร้อมกับกล่าว ด้วยความโอหังว่า จะไล่พวกโจรให้หนีไปด้วยเสียงกลองตามอย่างที่ตนตี แล้วก็กระหน่ำตีกลองอย่างไม่เป็นจังหวะ พวกโจร ซึ่งซุ่มอยู่ ได้ยินเสียงกลองดังมาแต่ไกล ครั้งแรกต่างก็คิดว่า จังหวะการตีกลองเช่นนี้ เหมือนเป็นกระบวนเดินทางของคนใหญ่โต จึงเกิดความกลัวและพากันหลบหนีไป แต่ครั้นเงี่ยงหูฟังอีกที กลายเป็นเสียงกลองที่ตีไม่เป็นจังหวะ จึงรู้ว่า ไม่ใช่ขบวนเดินทางของคนใหญ่โต จึงหวนกลับมาซุ่มดูอีกที ก็เห็นสองพ่อลูกเดินทางมา จึงพากันปล้นเอาทรัพย์ไปจนหมด

พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นบิดา จึงกล่าวตำหนิลูกชายว่า เพราะเหตุที่ตีกลองไม่เป็นจังหวะ จึงทำให้ทรัพย์ที่หามาด้วยความลำบาก ถูกโจรปล้นไปเสียหมด จึงกล่าวสอนว่า

> "...เมื่อจะตี ก็พึงตีเถิด แต่อย่าตีเกินประมาณ เพราะการตีเกินประมาณ เป็นการชั่วช้าของเรา ทรัพย์ที่ได้มาตั้งร้อย เพราะการ ***ตีกลอง*** ได้ฉิบหายไป เพราะเจ้า***ตีกลอง*** เกินประมาณ..."

เรื่องภิกษุวัชชีบุตร[๙๓] กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลอง ที่ใช้ประโคมในงานมหรสพของชาวเมืองพร้อมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นมีพิณเป็นต้น ความกล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่ง เป็นราชโอรสของเจ้าลิจฉวี ในแคว้นวัชชี สละราชสมบัติแล้ว ออกบวชประพฤติธรรม อยู่ในราวป่าแห่งหนึ่งของกรุงไพศาลี คืนวันหนึ่ง มีการจัดงานมหรสพอย่างครึกครื้น ที่กรุงไพศาลีมีการบรรเลงดนตรีมีกลองและพิณเป็นต้น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...เมื่อทั่วทั้งพระนคร อันเขาประดับแล้ว ด้วยเครื่องประดับทั้งหลาย มีธงชัย และธงแผ่นผ้าเป็นต้น กระทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน กับชั้นจาตุมหาราช เมื่อวาระเป็นที่เล่นมหรสพตลอดคืนยังรุ่ง ในวันเพ็ญ เป็นที่บานแห่งดอกโกมุท เป็นไปอยู่ ***ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรี มีกลองเป็นต้น ที่เขาตีแล้ว*** และเสียงดนตรี มีพิณเป็นต้น ที่เขาประโคมแล้ว..."

---

[๙๓] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๔ หน้า ๑๓๕.

คืนนั้น ภิกษุวัชชีบุตร กำลังเดินจงกรมอยู่ในราวป่านั้น ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรีดังกล่าว ก็เกิดความสังเวชใจ ครั้นรุ่งเช้า จึงเข้าเฝ้าและฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า แล้วก็ได้บรรลุพระอรหันต์

๓. เป็นเครื่องดนตรีที่ประโคมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จากการที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด และมีบุญญาธิการที่ยิ่งใหญ่ จึงเป็นที่สักการบูชา ของเหล่ามนุษย์และเทพยดาทั้งปวง เมื่อเหล่ามนุษย์และเทพยดาจะแสดงออกถึงความปีติยินดีและความเคารพศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า ส่วนหนึ่ง มักจะแสดงออกด้วยการประโคมดนตรี มีกลองเป็นต้น เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งในพระไตรปิฎก ได้กล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลอง ในฐานะเครื่องดนตรีที่ใช้ประโคม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ดังเช่นรัตนจังกมนกัณฑ์[๙๔] ว่าด้วยทรงเนรมิตรัตนจงกรม กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อโปรดพระประยูรญาติ ซึ่งยังมีทิฏฐิมานะอยู่ จึงทรงแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการเนรมิตเขาสิเนรุ ซึ่งประดับด้วยรัตนะทั้งหมด ให้เป็นรัตนจงกรมลอยอยู่บนนภากาศ แล้วเสด็จขึ้นไปจงกรมที่นั้น เหตุการณ์นี้ เป็นที่อัศจรรย์ใจ แก่เหล่ามนุษย์และเทพยดาเป็นอย่างมาก พระพรหมและเหล่าเทพยดา ทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ และทุกสวรรค์ชั้นฟ้า ต่างก็มาประชุมกัน แล้วถวายสักการบูชา ด้วยการโปรยดอกไม้ทิพย์ ลงที่รัตนจงกรมนั้น พร้อมกับบรรเลงดนตรีทิพย์ มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชา ดังความตอนหนึ่งของรัตนจังกมนกัณฑ์ กล่าวว่า

> “...เทวดาเหล่านั้น นั่งอยู่ในภพของตน ๆ เห็นอัศจรรย์ในท้องฟ้า ก็พากันยินดีร่าเริงใหญ่ เทวดาที่อยู่ในอากาศ เทวดาที่อยู่บนภาคพื้นดิน อยู่ที่หญ้า และดาวประกายพฤกษ์ อันเป็นโอสถ ก็ยินดีร่าเริงบันเทิงใจ พากันประคองอัญชลีนมัสการ เหล่านาคที่อายุยืน มีบุญ มีฤทธิ์มาก ก็พากันบันเทิงใจ นมัสการ บูชาพระผู้สูงสุดในนรชน เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า ทวยเทพจึงพากัน

[๙๔] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค ๒ เล่ม ๒ หน้า ๖-๗.

บรรเลงสังคีต ***ประโคมกลองหุ้มหนัง ในอัมพรนภากาศ เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า ทวยเทพจึงพากันเป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์ เคาะมโหระทึก*** ในกลางหาว...”

อรรถกถาจารย์ กล่าวอธิบายเพิ่มเติมว่า ดนตรีที่ปรากฏดังกล่าวเป็นดนตรีทิพย์ ที่เหล่าเทวดาประโคมถวายเป็นพุทธบูชา ดังความว่า

“...บทว่า **สงฺคีติโย ปวตฺเตนฺติ** *ได้แก่ เครื่องสังคีตของเทพนาฏกะก็บรรเลง อธิบายว่า ประกอบขึ้นเพื่อบูชาพระตถาคต...”*

ชตุกัณณิกเถราปทานที่ ๙ ว่าด้วยผลแห่งการบำรุงพระพุทธองค์[๙๕] กล่าวอ้างอิงถึง การถวายสักการบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยการบรรเลงดนตรีมีกลองเป็นต้น ย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดี ความกล่าวถึงอดีตชาติของพระชตุกัณณิกเถระ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นบุตรเศรษฐี เมืองหังสวดี ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ซึ่งบุตรเศรษฐีคนนี้ มีความสุขอยู่กับกามคุณ มีการบรรเลงกลองและการฟ้อนรำเป็นต้น

วันหนึ่งบุตรเศรษฐี ได้นิมนต์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระขีณาสพสาวก มาฉันภัตตาหารที่บ้าน เมื่อฉันเสร็จแล้ว จึงถวายสักการบูชา ด้วยการบรรเลงดนตรีและขับร้องถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับการบูชาแล้ว จึงตรัสถึงผลแห่งการบำรุงพระองค์ ด้วยดนตรีและภัตตาหาร ดังความตอนหนึ่งของชตุกัณณิกเถราปทาน กล่าวว่า

“...พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ควรรับเครื่องบูชา ประทับนั่งอยู่ ภายในเรือน ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ***ผู้ใดบำรุงเราด้วยดนตรี*** และได้ถวายข้าวน้ำแก่เรา เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง เรากล่าวคนผู้นี้ จักเป็นผู้มีอาหารมากมาย มีเงิน มีโภชนะ เสวยรัชสมบัติผู้เดียว ในทวีปทั้งสี่ จักสมาทานศีล ๕ ยินดีในกรรมบถ ๑๐ ครั้นสมาทานแล้วประพฤติ

[๙๕] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๙๐๙.

> ยังบริษัทให้ศึกษา สตรีสาวแสนคน อันประดับประดาสวยงาม จักบรรเลงดนตรี บำเรอผู้นี้อยู่เป็นนิตย์ นี้เป็นผลแห่งการบำรุง...”

บุตรเศรษฐี ได้รับผลแห่งความดี ที่เกิดจากการถวายสักการบูชาด้วยดนตรีและภัตตาหาร แก่พระปทุมุตตรพุทธเจ้าดังกล่าว จึงได้เกิดมาเป็นพระชตุกัณณิกเถระ พระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าโคตมะ

ปัตติปุปผิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกประดู่[๙๖] สัตติปัณณิยเถราปทานที่ ๙ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกสัตตบรรณ[๙๗] และวิมลเถรคาถา ว่าด้วยคาถาของพระวิมลเถระ[๙๘] กล่าวอ้างอิงถึง บทบาทของกลองที่ใช้ประโคม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในขบวนแห่พระบรมศพ ของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ซึ่งกล่าวถึงอดีตชาติของพระเถระทั้ง ๓ รูป ซึ่งเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการ เคยถือกำเนิดในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ครั้นพระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว มหาชนพร้อมใจกัน จัดพิธีบูชาพระพุทธสรีระอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งในขบวนแห่พระพุทธสรีระนั้น มีการประโคมกลองถวายเป็นพุทธบูชาด้วย เมื่อพระเถระทั้ง ๓ รูป ได้ชมขบวนแห่พระพุทธสรีระแล้ว เห็นเขาประโคมกลองถวายเป็นพุทธบูชาอยู่ ก็มีจิตเลื่อมใส จึงถวายสักการะ ด้วยดอกไม้ต่างชนิดกัน จนเป็นเหตุให้บรรลุอรหันต์ ในพระศาสนาของพระพุทธโคตมะนี้ กล่าวคือ พระปัตติปุปผิยเถระเคยบูชาพระพุทธสรีระด้วยดอกประดู่ ดังความตอนหนึ่งของปัตติปุปผิยเถราปทานที่ ๔ กล่าวว่า

> “...ในกาลเมื่อพระสัมพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณใหญ่ พระนามว่าปทุมุตตระ เสด็จนิพพานแล้ว คนทั้งปวงมาประชุมกัน นำเอาพระสรีระไป เมื่อนำเอาพระสรีระไป ***เมื่อเขาประโคมกลองเภรีอยู่*** เรามีจิตเลื่อมใสโสมนัส ได้บูชาด้วยดอกประดู่ ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลเพราะบูชาพระสรีระ...”

---

[๙๖] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๗๗๗.
[๙๗] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ เล่ม ๑ หน้าที่ ๘๘.
[๙๘] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา ทุกนิบาต - ติกนิบาต เล่ม ๒ หน้า ๓๑๕

พระสัตติปัณณิยเถระ บูชาพระพุทธสรีระ ด้วยดอกสัตตบรรณ ดังความใน สัตติปัณณิยเถราปทานที่ ๙ กล่าวว่า

> "...เมื่อมหาชน ช่วยกันนำพระสรีระ ของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระไป ***เมื่อกลองบรรเลงอยู่*** เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้เอาดอกสัตตบรรณบูชา ในกัปที่แสนแต่กัปนี้ เราได้เอาดอกไม้ใดมาบูชา ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระสรีระ..."

ส่วนพระวิมลเถระ บูชาพระสรีระด้วยดอกมะลิ ดังความในอรรถกถาวิมลเถรคาถา กล่าวว่า

> "...***เมื่อกลองดังกระหึ่มขึ้น*** ในเมื่อชนทั้งหลาย นำพระพุทธสรีระออกไป ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใสดีใจ ได้บูชาด้วยดอกมะลิซ้อน ในกัปที่แสนแต่กัปนี้ เพราะเหตุที่ข้าพเจ้า บูชาด้วยดอกไม้ จึงไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลของการบูชาพระพุทธสรีระ กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าเผาแล้ว ฯลฯ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าปฏิบัติแล้ว..."

การถวายสักการบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยการประโคมดนตรีมีกลองเป็นต้น ถือเป็นการให้ทานด้วยเสียงอย่างหนึ่ง ดังปรากฏในปกิณณกกถา[๙๙] ซึ่งกล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมี ของพระมหาบุรุษ[๑๐๐] ที่เคยให้อามิสทานแล้วตั้งความปรารถนา ให้มีเสียงดุจเสียงของพระพรหม คือเสียงที่มีลักษณะดังก้องกังวาน และมีพลังอำนาจ ทำให้ผู้ที่ได้ฟังเสียง เกิดความเกรงขาม ดังความตอนหนึ่ง ของปกิณณกกถา กล่าวว่า

> "...ให้ประทีป เพื่อให้ได้ปัญญาจักขุ ให้รูปเป็นทาน เพื่อให้สำเร็จรัศมีออกจากกายวาหนึ่ง ***ให้เสียงเป็นทาน เพื่อให้สำเร็จเสียงดุจเสียงพรหม*** ให้รสเป็นทาน เพื่อเป็นที่รักของโลก ทั้งปวง..."

---

[๙๙] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก ภาค ๒ เล่ม ๓ หน้า ๔๘๐ และ ๔๘๒.

[๑๐๐] หมายถึง บุรุษผู้มีความยิ่งใหญ่ ใช้เรียก "พระพุทธเจ้า" ก่อนที่จะตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

อีกตอนหนึ่ง ปกิณณกกถากล่าวถึง การให้เสียงเป็นทาน มีเสียงกลองเป็นต้น จัดเป็นอามิสทานอย่างหนึ่ง[๑๐๑] ความกล่าวว่า

> "...พึงทราบ ***การให้เสียงเป็นทาน ด้วยเสียงกลอง***เป็นต้น ในการให้เสียงเป็นทานนั้นไม่สามารถให้เสียงได้ ดุจถอนเง่าและรากบัว และดุจวางกำดอกบัวเขียวลงบนมือ แต่ทำให้พร้อมกับวัตถุแล้วให้ ***ชื่อว่าให้เสียงเป็นทาน*** เพราะฉะนั้น ในกาลใด ทำเอง และใช้ให้ทำเพลงบูชาพระรัตนตรัย ***ด้วยดนตรีอย่างใดอย่างหนึ่ง มีกลองและตะโพนเป็นต้น*** ด้วยคิดว่าเราจักให้เสียงเป็นทาน ตั้งไว้เอง และให้ผู้อื่น***ตั้งกลอง***เป็นต้น ด้วยตั้งใจว่า เสียงเป็นทานของเรา ให้ยาเสียง มีน้ำมัน และน้ำผึ้งเป็นต้น แก่พระธรรมกถึกทั้งหลาย ประกาศฟังธรรม สวดสรภัญญะ กล่าวธรรมกถา ทำเอง และให้ผู้อื่นทำ อุปนิสินนกถา คือกถาของผู้เข้าไปนั่งใกล้ และอนุโมทนากถา คือกถาอนุโมทนา ในกาลนั้นชื่อว่า ***ให้เสียงเป็นทาน***..."

การประโคมดนตรี มีกลองเป็นต้น เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ถือเป็นคติการให้ทานด้วยเสียงอย่างหนึ่ง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเหล่าเทพยดาและมนุษย์ มักจะประโคมถวายในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ เพราะมีความเคารพบูชาในพระพุทธเจ้า จัดเป็นอามิสทานอย่างหนึ่ง ที่กล่าวไว้ในปกิณณกกถา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลอง ในฐานะเครื่องดนตรีที่ประโคมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

การที่พระไตรปิฎก ทั้งในส่วนของพระสูตร ชาดก และอรรถกถา ได้กล่าวอ้างอิงถึงกลองในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้มองเห็นคติดั้งเดิมเกี่ยวกับกำเนิดของเครื่องดนตรี ประเภทกลองและตะโพน ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ที่มีที่มาจากคติที่ปรากฏในสุวรรณกักกฎชาดก ซึ่งเครื่องดนตรีทั้ง ๒ ชนิดนี้ ถือเป็นของสูง และศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีความเกี่ยวข้องและมีใช้เฉพาะในหมู่เทพ อสูร และกษัตริย์เท่านั้น กล่าวคือ

---

[๑๐๑] อามิสทาน คือการให้ทานด้วยวัตถุสิ่งของ มีดอกไม้ ของหอม และอาหาร เป็นต้น

๑. กลองอาลัมพระ เป็นกลองที่เหล่าอสูร สร้างจากก้ามปูทองข้างหนึ่ง ที่ลอยไปอยู่กลางมหาสมุทร เพื่อใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการรบกับเทวราช จนเมื่อพ่ายแพ้ต่อเทวราชแล้ว ได้ทิ้งกลองอาลัมพระไว้ ท้าวสักกเทวราช หรือพระอินทร์ จึงยึดกลองใบนี้ไว้ แล้วนำไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จนถือเป็นสมบัติของพระอินทร์ เรียกว่า ***"กลองพระอินทร์"*** หรือ ***"กลองเทวดา"***

๒. ตะโพนอานกะ เป็นตะโพนที่เหล่ากษัตริย์ ๑๐ พระองค์ สร้างจากก้ามปูทองอีกข้างหนึ่ง ซึ่งลอยมาติดตาข่าย ที่ท่าน้ำหลวง เพื่อใช้เป็นกลองมงคล สำหรับใช้บรรเลง เพื่อให้เกิดความบันเทิงใจ ในงานมหรสพ และเทศกาลเฉลิมฉลองทั่วไป เสียงตะโพนอานกะ สามารถดังก้องกังวานทั่วทั้งพระนครถึง ๑๒ โยชน์ และสามารถทำให้ประชาชน มารวมตัวกันได้อย่างรวดเร็ว ถือเป็นราชสมบัติของกษัตริย์ ซึ่งเป็นสมมติเทพ

การที่สุวรรณกักกฏชาดก กล่าวถึงการนำก้ามปูทอง มาสร้างเครื่องดนตรีประเภทกลอง และตะโพนนี้ แสดงให้เห็นถึงแนวคิด เกี่ยวกับการนำวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งขนาดใหญ่และมีลักษณะแข็งกลมกลวง มาสร้างเป็นเครื่องดนตรีประเภทกลอง และตะโพน เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

คติที่ปรากฏในสุวรรณกักกฏชาดกดังกล่าวนี้ ถือเป็นคติดั้งเดิมในการสร้างเครื่องดนตรีต้นแบบประเภทกลอง และตะโพน ของชาวอินเดียสมัยโบราณ ที่สืบทอดกันมาในรูปแบบของนิทาน หรือเรื่องเล่าปรัมปราสืบต่อกันมา จนเมื่อพระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงระลึกถึงอดีตชาติของพระองค์ด้วยบุพเพนิวาสานุสสติญาณ จึงทรงนำมาเล่าให้พระสาวกสดับฟัง

กลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมี ๒ ชื่อ ได้แก่ "กลองชัยเภรี" และ "กลองนันทเภรี" ซึ่งถือเป็นกลองที่ปรากฏในยุคหลัง และมีพัฒนาการมาจากคติการสร้างกลองในสุวรรณกักกฏชาดก แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ โอกาส และบริบทการใช้กลองดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่า กลองทั้ง ๒ นี้ควรจะเป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือกลองใบเดียวกัน แต่เหตุที่เรียกชื่อต่างกัน เพราะบทบาทหน้าที่ของกลองในขณะนั้น เป็นตัว กำหนดนั่นเองกล่าวคือ

๑. หากใช้ในบทบาทเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการรบ หรือเรียกอีกอย่างว่า “กลองศึก” ก็เรียกว่า “กลองชัยเภรี” หรือ “กลองชัย” ซึ่งได้รับคติมาจากบทบาทของกลองอาลัมพระ ของเหล่าอสูร ที่ใช้เป็นอาณัติสัญญาณรบกับเหล่าเทวราช ครั้นต่อมา มีการนำกลองชัยเภรีมาใช้ในกิจกรรมของบ้านเมืองเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะการเมืองการปกครอง ซึ่งมีการใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ เพื่อเรียกประชุม การประกาศข่าวสาร หรือแจ้งเหตุการณ์ทางสังคม ซึ่งผู้ที่ใช้กลองลักษณะนี้ ก็คือผู้ที่มีหน้าที่ในการปกครองนั่นเอง ซึ่งก็ได้แก่กษัตริย์ ในฐานที่เป็นสมมติเทพและเป็นชนชั้นปกครอง และเหล่าเสนาอำมาตย์ หรือกองทัพ เป็นต้น

๒. หากใช้ในบทบาทเป็นเครื่องดนตรีที่ประโคม เพื่อให้เกิดความปีติยินดี และความบันเทิงใจ ในงานมหรสพ และเทศกาลเฉลิมฉลอง หรือกิจกรรมทางสังคมทั่วไป ก็เรียกว่า “กลองนันทเภรี” ซึ่งได้รับคติมาจากบทบาทของตะโพนหรือกลองอานกะ ที่เหล่ากษัตริย์ ๑๐ พระองค์ ทรงสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นกลองมงคลในงานรื่นเริง ผู้ที่ใช้กลองลักษณะนี้ แต่เดิมนั้นมีใช้เฉพาะกษัตริย์เท่านั้น ครั้นต่อมาภายหลัง กลองหรือตะโพนอานกะได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น จึงขยายบริบทการใช้มาสู่กลุ่มประชาชนทั่วไป ในฐานะที่เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจ ดังนั้น คติการสร้างกลองในพระไตรปิฎก อาจสรุปได้ดังแผนผัง ดังนี้

แผนผังแสดงคติการสร้างกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

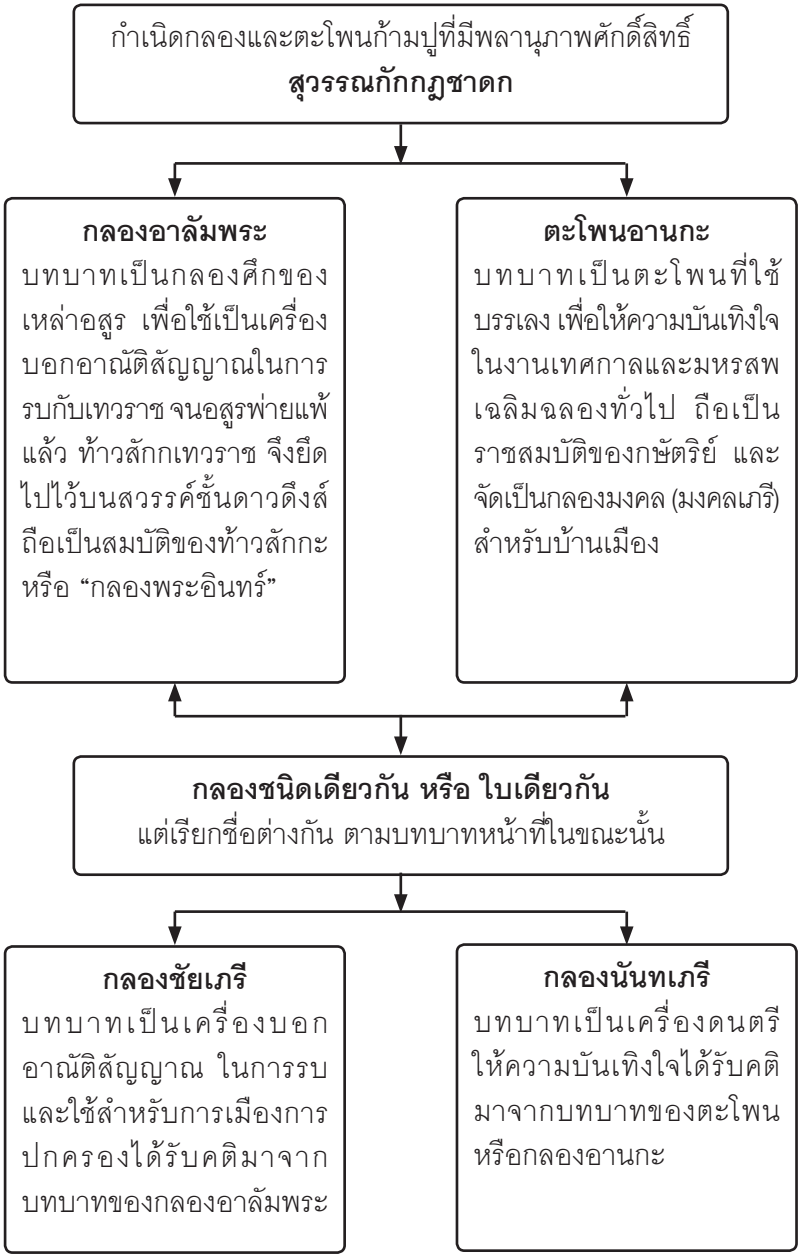

บทบาทของกลองที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาล

ส่วนบทบาทของกลอง ที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลนั้น จากการศึกษาพบว่า กลองมักจะปรากฏในพระพุทธพจน์หลายแห่ง ทั้งในพระวินัย พระสูตร และชาดก เนื้อหาบางส่วน ระบุชื่อกลองกำกับไว้อย่างชัดเจน แต่บางส่วนก็ไม่ได้ระบุชื่อ แต่เมื่อศึกษาถึงบทบาทและบริบทการใช้แล้ว ก็ทำให้เข้าใจได้ว่า หมายถึงกลองชนิดใด บทบาทของกลองที่มีต่อพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมี ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. บทบาทที่ถูกอ้างอิง เพื่อใช้เป็นข้ออุปมาเปรียบเทียบ กับสิ่งที่พระพุทธเจ้าต้องการตรัสสอน เช่น การอ้างอิงถึงกลองในคำอุปมาว่า ธรรมเภรี และอมตเภรี เป็นต้น ซึ่งเป็นกลวิธีในการสอนประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ทรงนำสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว มาตรัสอ้างอิง เพื่ออธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม อันจะทำให้ผู้ฟัง ซึ่งมีพื้นฐานแตกต่างกันเข้าใจในสิ่งที่ทรงตรัสสอนมากยิ่งขึ้น

๒. บทบาทเป็นเครื่องดนตรี สำหรับประโคมถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความปีติยินดีและเคารพบูชา ที่มีต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ของเหล่าเทพยดาและมนุษย์ เพื่อประกาศและสรรเสริญพระเกียรติคุณ ให้เป็นที่ประจักษ์ ดังความปรากฏในรัตนจังกมนกัณฑ์ ที่กล่าวถึงเหล่าเทพยดาประโคมดนตรี มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชา แด่พระพุทธเจ้า ขณะที่เสด็จจงกรมในนภากาศ ส่วนชตุกัณณิกเถราปทานที่ ๙ กล่าวถึง พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงอานิสงส์ ของการบรรเลงดนตรี มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชา ปัตติปุปผิยเถราปทานที่ ๔ สัตติปัณณิยเถราปทานที่ ๙ และวิมลเถรคาถากล่าวอ้างอิงถึง การประโคมกลองถวายเป็นพุทธบูชา ในการขบวนแห่พระบรมศพ ของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า นอกจากนั้น ในปกิณณกกถาก็กล่าวถึง การให้เสียงเป็นทาน มีเสียงกลองเป็นต้น จัดเป็นอามิสบูชาอย่างหนึ่งด้วย

๓. บทบาทเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในกิจกรรมของพระสงฆ์ เช่น อรรถกถาอนุบัญญัติทุติยปาราชิก กล่าวอ้างอิงถึง การตีกลอง

เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณ เรียกประชุมสงฆ์ ในการวินิจฉัยอธิกรณ์ และอรรถกถาวิธีผูกมหาสีมา กล่าวอ้างอิงถึง การตีกลองเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณ แจ้งเตือนการผูกสีมาแก่พระภิกษุอาคันตุกะ เพื่อป้องกันไม่ให้พระภิกษุอาคันตุกะ เดินทางเข้ามาในเขตที่กำลังผูกสีมา เป็นต้น แต่บทบาทของกลองที่มีต่อพระสงฆ์เช่นนี้ เป็นบทบาทที่ปรากฏในยุคหลังพุทธกาล เนื่องจากเป็นอรรถกถา หรือถ้อยคำที่กล่าวอธิบายขยายความพระธรรมวินัยให้กระจ่างแจ้ง โดยยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มาประกอบการอธิบายความ เพราะหลังพุทธกาล มีพระสงฆ์เพิ่มจำนวนมากขึ้น มักจะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอ จึงต้องมีการเรียกประชุมชี้แจง เพื่อขอมติ หรือวินิจฉัยให้ยึดถือเป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน การที่จะเรียกประชุม หรือแจ้งข่าวสารให้พระสงฆ์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ได้รับทราบมติ หรือเข้าร่วมประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ย่อมต้องอาศัยอาณัติสัญญาณจากเสียงกลองเป็นสำคัญ

แม้กลองจะถูกอ้างอิง ในพระพุทธพจน์ และปรากฏในสังคมอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งมีการประโคมเครื่องดนตรี มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชาแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏเฉพาะในวิถีของชาวเมืองเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระสงฆ์สาวกแต่ประการใด เนื่องจากพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติ มุ่งเข้าสู่ความหลุดพ้น คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด โดยไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณและพิธีกรรมใด ๆ อีกทั้งในช่วงนั้น ยังถือเป็นช่วงสำคัญต่อการวางรากฐานพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นสิ่งใหม่ ในท่ามกลางสภาพสังคม ที่มีคติความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่หลากหลาย แม้แต่วัดหรือสถานที่พำนักของพระสาวกที่เป็นหลักแหล่ง ก็ยังไม่ปรากฏ เมื่อพระพุทธเจ้าให้การอุปสมบท และให้พระกัมมัฏฐานแก่พระสาวกแต่ละรูปแล้ว ต่างก็ปลีกตัวไปพำนักตามสถานที่วิเวก คือเงียบสงบ ซึ่งไม่มีเสียงอึกทึกรบกวน ผู้คนไม่พลุกพล่าน เป็นสถานที่เหมาะแก่สมณวิสัย เช่น โคนต้นไม้ เงื้อมผา ถ้ำ และกระท่อมเป็นต้น ซึ่งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านพอสมควร เพื่อเจริญจิตภาวนา มุ่งสู่ความหลุดพ้นโดยส่วนเดียว จนมีพระอริยสาวก ตรัสรู้ตามเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงคราวประชุมกัน ต่างก็สามารถกำหนดจิตรับรู้ ซึ่งกิจที่ควรทำระหว่างกันและกันได้ โดยไม่มีการนัดหมาย หรือตีกลองให้สัทสัญญาณแต่อย่างใด ดังเช่น การประชุมกัน

โดยไม่ได้นัดหมาย ของพระอรหันตสาวก จำนวน ๑,๒๕๐ รูป ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือวันมาฆบูชา (วันจาตุรงคสันนิบาต) เป็นต้น

ครั้นต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ ก็เริ่มมีการสร้างวัด สำหรับเป็นที่พำนักของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวก โดยวัดแรกในพุทธศาสนา คือวัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร ทรงสร้างถวายพระพุทธเจ้า สภาพทั่วไปของวัดเวฬุวันมหาวิหาร ก็ยังคงเป็นสถานที่วิเวก ไม่มีเสียงอึกทึกรบกวน ไม่เป็นที่พลุกพล่าน ของผู้คน และไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ดังความกล่าวถึง พระดำริของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ทรงถวายวัดเวฬุวันมหาวิหาร แด่พระพุทธเจ้า ตอนหนึ่ง ว่า[๑๐๒]

> "...พระผู้มีพระภาคเจ้า พึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนดีหนอ ซึ่งจะเป็นสถานที่ไม่ไกล ไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชน ผู้ต้องประสงค์จะเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมแต่ชนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจ ของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเร้น อยู่ตามสมณวิสัย แล้วได้ทรงพระราชดำริต่อไปว่า สวนเวฬุวันของเรานี้แล ไม่ไกล ไม่ใกล้ จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชน ผู้ต้องประสงค์จะพึงเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมแต่ชนที่เข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเร้น อยู่ตามสมณวิสัย ผิฉะนั้น เราพึงถวายสวนเวฬุวัน แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ดังนี้..."

หลังจากที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงถวายสวนเวฬุวัน ให้เป็นวัดแห่งแรก ในพระพุทธศาสนาแล้ว หลังจากนั้น คติการสร้างวัด ถวายในพระพุทธศาสนา ก็แพร่หลาย โดยมีอุบาสกอุบาสิกา และผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ได้สร้างถวายอีกหลายวัด เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี ถวายวัดเชตวัน นางวิสาขา ถวายวัดบุพพาราม นางอัมพปาลี ถวายวัดอัมพปาลี

[๑๐๒] พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ หน้า ๖๙.

โฆสกเศรษฐี ถวายวัดโฆสิตาราม หมอชีวกโกมารภัจจ์ ถวายวัดอัมพวัน เป็นต้น ซึ่งวัดเหล่านี้ ก็มีลักษณะเงียบสงบ ไม่ถูกรบกวน ด้วยเสียงอึกทึกต่าง ๆ เหมาะสำหรับสมณวิสัย ที่จะประพฤติปฏิบัติธรรม ดังนั้น กลองจึงไม่ได้ถูกนำมาประดิษฐานในวัดในยุคพุทธกาล เพราะไม่มีความจำเป็นต้องประโคม อีกทั้งเครื่องดนตรี ยังถือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูงอีกด้วย ดังความปรากฏในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงพระยามาร เมื่อจะมารบกวนจิต ของผู้ปฏิบัติธรรมขั้นสูง ก็มักจะชักชวนให้เล่นดนตรีอยู่เสมอ ดังเช่นวิชยาสูตร[๑๐๓] กล่าวถึง ภิกษุณีชื่อว่าวิชยา ซึ่งนั่งเจริญสมาธิอยู่ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง ขณะนั้น พระยามารมีความต้องการ ที่จะรบกวนจิตใจของภิกษุณี ให้ออกจากสมาธิ จึงเข้าไปหา แล้วกล่าวชักชวนให้มารื่นเริงด้วยเสียงดนตรี ๕ ประเภท (ปัญจดุริยางค์) ดังความตอนหนึ่ง พระยามารกล่าวชักชวนภิกษุณีว่า

> "...เธอยังเป็นสาว มีรูปงาม และฉันก็ยังเป็นหนุ่มแน่น มาเถิดนาง เรามาอภิรมย์กันด้วย***ดนตรีมีองค์ห้า***..."

เมื่อภิกษุณีวิชยา ได้ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ก็มีสติรู้ทันว่า เป็นเสียงของพระยามาร ที่มารบกวนการปฏิบัติธรรม จึงกล่าวปฏิเสธ จนพระยามารพ่ายหนีไป

จากเนื้อหาของวิชยาสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า เสียงดนตรีมีกลองเป็นต้น แม้จะให้ความบันเทิงใจ แต่ในทางตรงกันข้าม เสียงดนตรี ก็ยังถือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ของผู้ต้องการออกจากกามคุณ[๑๐๔] เพราะเสียงดนตรี มีผลทำให้จิตใจเกิดความมัวเมา ลุ่มหลง และมีอารมณ์อ่อนไหวง่าย ซึ่งโทษของดนตรี ลักษณะเช่นนี้ นอกจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ยากที่จะหาใคร มีสติรู้ทัน และมองเห็นโทษของดนตรีได้ เพราะต่างก็เป็นปุถุชน ที่ยังข้องเกี่ยวกับกามคุณอยู่ ดังอรรถกถาอนุรุทธสูตรกล่าวถึงคุณลักษณะของดนตรีว่า

---

[๑๐๓] พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาค ๑ เล่ม ๒ หน้า ๘๐.

[๑๐๔] กามคุณ หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพึงพอใจ ๕ อย่าง ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ (การสัมผัสทางกาย) ซึ่งล้วนแล้วแต่พาใจให้เกิดความกำหนัดยินดี

"...บทว่า ปณฺจงฺคิกสฺส ความว่า ดนตรีประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้ คือ อาตตะ ๑ วิตตะ ๑ อาตตะวิตตะ ๑ สุสิระ ๑ ฆนะ ๑ บรรดาเครื่องดนตรีเหล่านั้น ดนตรีที่หุ้มหนังหน้าเดียวในจำพวกกลอง เป็นต้น ที่หุ้มหนังชื่อว่า อาตตะ. ดนตรีที่หุ้มหนังสองด้านชื่อว่า วิตตะ. ดนตรีที่หุ้มหนังทั้งหมดชื่อว่า อาตตะวิตตะ. ดนตรีมีปี่เป็นต้น ชื่อว่า สุสิระ. ดนตรีมีฉาบ เป็นต้น ชื่อว่า ฆนะ

บทว่า สุวินีตสฺส ได้แก่ ที่บรรเลงดีแล้วเพื่อให้รู้ว่าขึ้นพอดีแล้ว
บทว่า กุสเลหิ สุสมนฺนาหตสฺส ได้แก่ ที่นักดนตรีผู้ฉลาดเชี่ยวชาญบรรเลงแล้ว
บทว่า วคฺคู ได้แก่ ไพเราะ คือเพราะดี
บทว่า รชนีโย แปลว่า สามารถทำให้เกิดรัก.
บทว่า กมนีโย แปลว่า ชวนให้น่าใคร่.
ปาฐะว่า ขมนีโย ดังนี้ก็มี. อธิบายว่าเมื่อคนฟังตลอดวันก็ชอบใจ ไม่เบื่อ.
บทว่า รมณีโย ได้แก่ ทำให้เกิดความมัวเมาด้วยมานะและมัวเมาในบุรุษ..."

ด้วยเหตุนี้เอง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติศีลสำหรับเป็นข้อปฏิบัติ ของผู้ประพฤติธรรมขั้นสูง นับตั้งแต่ศีล ๘ (สำหรับอุบาสก-อุบาสิกา ผู้ถืออุโบสถศีล) ศีล ๑๐ (สำหรับสามเณร) ศีล ๒๒๗ (สำหรับพระภิกษุ) และศีล ๓๑๑ (สำหรับภิกษุณี) ไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับดนตรี การขับร้อง และการฟ้อนรำทุกชนิด เพื่อควบคุมจิต ไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่านและกำหนัดยินดี ยกเว้นศีล ๕ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับผู้ครองเรือนทั่วไปเท่านั้น ที่ไม่มีข้อบัญญัติดังกล่าว เนื่องจากเป็นผู้ครองเรือน ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณอยู่

สามัญญผลสูตร[๑๐๕] กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ตรัสแสดงถึงศีลของภิกษุ ให้พระเจ้าอชาตศัตรูฟัง ตอนหนึ่งของจุลศีล และมัชฌิมศีล ทรงตรัสว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เพราะเว้นจากการดู การเล่นดนตรี ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม ดังความในจุลศีลว่า

[๑๐๕] พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาค ๑ เล่ม ๑ หน้า ๒๖๔ - ๒๖๕.

"...เธอเว้นขาดจาก***การฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่น***อันเป็นข้าศึกแก่กุศล..."

ส่วนมัชฌิมศีล ทรงตรัสว่า

"...ภิกษุเว้นขาดจากการดู การเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล เช่น อย่างที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางจำพวก ฉันโภชนะ ที่เขาให้ด้วยศรัทธา แล้วยังขวนขวายดูการเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือการฟ้อน การขับร้อง ***การประโคมมหรสพ*** มีการรำเป็นต้น การเล่านิยาย การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี ***การเล่นตีกลอง*** ฉากภาพบ้านเมืองที่สวยงาม การเล่นของคนจัณฑาล การเล่นไม้สูง การเล่นหน้าศพ ชนช้าง ชนม้า ชนกระบือ ชนโค ชนแพะชนแกะ ชนไก่ รบนกกระทา รำกระบี่กระบอง มวยชก มวยปล้ำ การรบ การตรวจพล การจัดกระบวนทัพ กองทัพ แม้ข้อนี้ก็เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง..."

พระวินัย กล่าวถึง ภิกษุฉัพพัคคีย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งถือเป็นภิกษุต้นบัญญัติ พากันไปดูงานมหรสพ บนยอดเขา ณ เมืองราชคฤห์ มีการฟ้อนรำ การขับร้อง และการประโคมดนตรี จนเป็นเหตุให้ชาวเมือง กล่าวติเตียน ถึงความไม่เหมาะ ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถามแล้วได้ความจริงตามนั้น จึงติเตียนและบัญญัติพระวินัยว่า[๑๐๖]

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงไปดูการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี รูปใดไป ต้องอาบัติทุกกฏ..."

ส่วนศีลของภิกษุณี ก็มีพระบัญญัติลักษณะดังกล่าวนี้เช่นกัน เมื่อภิกษุณีกลุ่มหนึ่ง ไปชมงานมหรสพที่บนภูเขา เมืองราชคฤห์เหมือนกัน จนเป็นที่ติเตียนของชาวเมือง และบรรดาภิกษุณีผู้สันโดษ ทรงติเตียน และ บัญญัติพระวินัย สำหรับภิกษุณีว่า[๑๐๗]

"...อนึ่ง ภิกษุณีใด ไปดูการฟ้อนรำก็ดี การขับร้องก็ดี การประโคมดนตรีก็ดี เป็นปาจิตตีย์..."

---

[๑๐๖] พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๙.
[๑๐๗] พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ หน้า ๒๐๑.

จากพระวินัยดังกล่าวนี้ แม้จะระบุแต่เพียงการเข้าไปดูเท่านั้น ยังไม่ได้ลงมือขับร้อง ฟ้อนรำและประโคมด้วยตนเอง ก็ทำให้ภิกษุต้องอาบัติทุกกฎ และภิกษุณีต้องอาบัติปาจิตตีย์แล้ว ทั้งนี้พระอรรถกถาจารย์กล่าวอธิบายเพิ่มเติมว่า แม้จะดูก็ดี ลงมือกระทำเองก็ดี หรือให้ผู้อื่นกระทำก็ดี ก็ถือว่า ขัดต่อพระวินัยเช่นกัน เพราะถือว่า สิ่งเหล่านี้ เป็นข้าศึกต่อกุศล หรือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม ดังความตอนหนึ่งของอรรถกถา กล่าวว่า

> "วินิจฉัยในคำว่า น ภิกฺขเว นจฺจํ วา เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ เป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้ไปเพื่อดูการฟ้อนอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุดแม้การฟ้อนแห่งนกยูง เมื่อภิกษุฟ้อนแม้เองก็ตาม ให้ผู้อื่นฟ้อนก็ตาม เป็นทุกกฎเหมือนกัน แม้การขับอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการขับของคนฟ้อนก็ตาม เป็นการขับที่ดี (คือเนื่องเฉพาะด้วยอนิจจธรรม เป็นต้น) ก็ตาม โดยที่สุด แม้การขับด้วยฟ้อน ก็ไม่ควร ภิกษุคิดว่าเราจักขับ แล้วร้องเสียงเปล่า ในส่วนเบื้องต้นเพลงขับ แม้การร้องเสียงเปล่านั้น ก็ไม่ควร เมื่อภิกษุขับเองก็ตาม ให้ผู้อื่นขับก็ตามเป็นทุกกฎเหมือนกัน แม้การประโคมอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่ควร..."

ส่วนศีลหรือสิกขาบทของสามเณร พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้จำนวน ๑๐ ข้อ โดยข้อที่ ๗ ทรงบัญญัติว่า[๑๐๕]

> "...เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นที่เป็นข้าศึก..."

นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์ ยังกล่าวอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเครื่องดนตรี มีกลองและพิณเป็นต้นถือเป็นวัตถุอนามาส หรือวัตถุที่ภิกษุไม่ควรจับต้อง โดยอ้างอิงถึงอรรถกถาเก่าแก่ ที่บันทึกคำอธิบายเนื้อความในพระไตรปิฎก ซึ่งสืบทอดมาแต่ครั้งที่ พระมหินทเถระ พร้อมด้วยพระมหาเถระหลายรูป เดินทางจากอินเดีย หรือชมพูทวีป มาประดิษฐานพุทธศาสนาในลังกาทวีป หลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ มาประกอบด้วย โดยอรรถกถาเก่าแก่นี้ แต่เดิมเป็นภาษาบาลี ครั้นต่อมาถูกแปลเป็นภาษา

[๑๐๕] พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ หน้า ๑๗๔.

สิงหล เพื่อให้ง่ายต่อการเผยแผ่ให้แก่ชาวลังกา ซึ่งใช้ภาษาสิงหลในการสื่อสาร ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑,๐๐๐ พระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง แต่ยังมีพระไตรปิฎกภาษาบาลีอยู่ ส่วนอรรถกถาภาษาบาลีได้สูญไป พระพุทธโฆสาจารย์ได้รับมอบหมายจากพระเรวตเถระ ผู้เป็นพระอาจารย์ให้เดินทางจากอินเดียมาสู่ลังกา เพื่อแปลอรรถกถา จากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ (บาลี) กลับไปอินเดียอีกครั้งหนึ่ง ภายหลัง อรรถกถาภาษาบาลีดังกล่าว ได้แพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อพูดถึงอรรถกถาจะหมายถึงอรรถกถาภาษาบาลีรุ่นประมาณ พ.ศ. ๑,๐๐๐ ที่พระพุทธโฆสาจารย์ แปลจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี แต่โดยเนื้อหาแล้วก็คือสิ่งที่สืบมาแต่เดิมนั่นเอง ส่วนอรรถกถาภาษาสิงหล ที่พระพุทธโฆสาจารย์ และพระอรรถกถาจารย์รูปอื่น ในระยะเวลาใกล้เคียงกันใช้เป็นหลัก และเป็นแนวทางในการเรียบเรียงอรรถกถาภาษาบาลีขึ้นใหม่นั้น ถือเป็นที่เข้าใจกันเรียกว่า "โปราณัฏฐกถา"[๑๐๙] ซึ่งมีชื่อที่กล่าวอ้างอิงในอรรถกถาบาลีหลายแห่ง โดยเฉพาะมหาอัฏฐกถา มหาปัจจรี กุรุนที สังเขปัฏฐกถา และอันธกัฏฐกถา ซึ่งคำอธิบายในอรรถกถา เกี่ยวกับเครื่องดนตรีมีกลองและพิณเป็นต้น ถือเป็นวัตถุอนามาส มีกล่าวอ้างอิงไว้ในอรรถกถาเก่าแก่ ภาษาสิงหล ๒ อรรถกถาด้วยกัน กล่าวคือ กุรุนที และมหาปัจจรี ดังความตอนหนึ่งอรรถกถา กล่าวว่า[๑๑๐]

> "...***เครื่องดนตรี มีพิณและกลองเป็นต้น*** ที่ขึงด้วยหนังเป็นอนามาส แต่ใน ***กุรุนที*** ท่านกล่าวว่า ตัวกลอง (หนังชะเนาะขึ้นกลอง) ก็ดี ตัวพิณ (สายขึงพิณ) ก็ดี รางเปล่าก็ดี หนังเขาปิดไว้ที่ขอบปากก็ดี คันพิณก็ดี เป็นอนามาสแม้ทั้งสิ้น จะขึงเอง หรือให้คนอื่นเขาขึงก็ดี จะประโคมเองหรือให้คนอื่นเขาประโคมก็ดี ไม่ได้ทั้งนั้น แม้เห็นเครื่องดนตรีที่พวกมนุษย์ กระทำการบูชาแล้วทิ้งไว้ ที่ลานพระเจดีย์ อย่าทำให้เคลื่อนที่เลย พึงกวาดไปในระหว่าง ๆ แต่ใน ***มหาปัจจรี*** ท่านกล่าวว่า ในเวลาเทหยากเยื่อ พึงนำไป โดยกำหนดว่าเป็นหยากเยื่อแล้ววางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ควรอยู่ แม้จะรับไว้ เพื่อใช้เป็น

---

[๑๐๙] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมคำว่า "โปราณัฏฐกถา" ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๒๔๘.

[๑๑๐] พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ เล่ม ๑ และภาค ๒ เล่ม ๑ หน้า ๑๖๙.

มูลค่าแห่งสิ่งของก็ควร แต่ที่ได้มา เพื่อต้องการจะใช้สอย จะถือเอาเพื่อต้องการทำให้เป็นบริขารนั้น ๆ โดยตั้งใจอย่างนี้ว่า เราจักทำรางพิณ และหุ่นกลอง ให้เป็นภาชนะใส่ไม้สีฟัน หนังจักทำให้เป็นฝักมีด แล้วกระทำตามที่ตั้งใจอย่างนั้น ๆ ควรอยู่..."

วิถีการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ เพื่อให้บรรลุพระนิพพานอันเป้าหมายสูงสุด ในพุทธศาสนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น กลองไม่มีบทบาทเกี่ยวข้อง กับพระสงฆ์แต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม กลองกลับเป็นเครื่องดนตรี ที่ถือเป็นอุปสรรค ต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ดังนั้น ในพระไตรปิฎก จึงไม่ปรากฏการนำกลองมาประดิษฐานที่วัด หรือพระสงฆ์ไปเกี่ยวข้องกับกลองแต่อย่างใด หากแต่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องเฉพาะชาวเมืองโดยทั่วไปเท่านั้น

ส่วนบทบาทของกลอง ในการเป็นอาณัติสัญญาณ ในกิจกรรมของพระสงฆ์ ซึ่งมีการตีกลองเรียกประชุมสงฆ์ เพื่อชี้แจง และวินิจฉัยอธิกรณ์ ตลอดถึงการเป็นอาณัติสัญญาณแจ้งเตือนพระภิกษุอาคันตุกะในการผูกสีมา เป็นต้น ถือเป็นบทบาทของกลอง ที่มีต่อพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล เพราะเนื้อหาที่อ้างอิงถึงบทบาทของกลองดังกล่าวนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นอรรถกถา ที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายขยายความพระธรรมวินัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในยุคหลังนี่เอง ทั้งนี้สันนิษฐานว่า กลองน่าจะเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อวัด หรือกิจกรรมของพระสงฆ์ ในลังกาทวีปก่อน เพราะเหตุการณ์ที่พระอรรถกถาจารย์ ยกขึ้นมาอธิบายพระวินัยนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลังกาทวีป ดังปรากฏเหตุการณ์สำคัญ ทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงพระพุทธโฆษาจารย์ เดินทางจากอินเดีย มาสู่ลังกาทวีป เพื่อแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ ดังนั้นอรรถกถาพระวินัยบางส่วนจึงนำเหตุการณ์ในลังกาทวีป มาประกอบการอธิบายด้วย

แต่หากวิเคราะห์ ถึงใจความสำคัญของบทบัญญัติในพระวินัยแล้ว จะเห็นว่าพระสงฆ์ ไม่อาจยุ่งเกี่ยวกับกลองได้ แม้จะดูคนอื่นตีกลองก็ดี ตีกลองเองก็ดี หรือให้คนอื่นตีกลองก็ดี ถือว่าขัดต่อพระวินัยทั้งสิ้น นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์รุ่นเก่า ก็ยังอธิบายว่า เครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น ถือเป็นวัตถุอนามาส แต่ในอนุบัญญัติทุติยปาราชิก ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงพระสงฆ์ให้คนอื่นตีกลองให้ และในอธิกรณเภท วัณณนาซึ่งกล่าวถึง

พระสงฆ์ตีกลองเอง เพื่อเรียกประชุมสงฆ์ในการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ถือว่าขัดกับหลักพระวินัย และอรรถกถารุ่นเก่า มีกุรุนทีเป็นต้น ที่กล่าวว่าจะประโคมกลองเอง หรือให้คนอื่นเขาประโคมให้ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น

การที่สันนิษฐานว่า กลองน่าจะเริ่มมีบทบาทต่อวัด ในลังกาทวีปก่อน โดยอ้างอิงข้อมูล ที่ควรจะเป็นไปได้ ในอรรถกถาดังกล่าวแล้ว ยังพบหลักฐาน ในคัมภีร์มหาวังสมาลินีวิลาสินีอีกคัมภีร์หนึ่ง ซึ่งกล่าวอ้างอิงถึง ลังกาทวีปมีการตีกลอง เพื่อป่าวประกาศเชิญชวนให้ประชาชนมาฟังธรรมเทศนาทุกวันพระ หรือวันอุโบสถศีล โดยเนื้อหากล่าวถึงในรัชสมัยของพระเจ้าภาติกราช หรือพระเจ้าภาติกาภยะ กษัตริย์แห่งกรุงอนุราธปุระ ลังกาทวีป ลำดับที่ ๓๐ (ประมาณ ค.ศ. ๓๘ หรือ พ.ศ. ๕๘๑) ทรงเป็นกษัตริย์ ที่มีความเลื่อมใส ในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงทำบุญให้ทาน รักษาศีล และเจริญจิตภาวนาอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนั้นทรงให้การบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาน พร้อมกับสร้างพระบัลลังก์ไว้ ๒ แห่ง คือบังลังก์ว่างและบัลลังก์สำหรับแสดงธรรมในมหาสถูป

ครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงพบกับพระอรหันต์ในมหาสถูป ที่พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ทรงสร้างไว้ แล้วพระองค์ได้บูรณะขึ้นใหม่ ในครั้งนั้นทรงเกิดความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้นมัสการพระอรหันต์เหล่านั้น และได้เห็นภาพอันวิจิตรสวยงาม ของเครื่องสักการบูชาพระธาตุ ในพระมหาสถูป เมื่อเสด็จกลับมายังพระนคร ทรงรับสั่งให้วาดภาพเหล่านั้นลงในสมุด และสร้างมณฑปอย่างสวยงาม ในท่ามกลางพระนคร พร้อมกับรับสั่งให้ตีกลองป่าวประกาศไปทั่วพระนคร เชิญชวนให้ประชาชน มาฟังธรรมทุกวันอุโบสถ ณ มณฑปที่ทรงสร้าง โดยพระองค์ เป็นผู้แสดงพระธรรมเทศนา ด้วยพระองค์เอง ดังความ ซึ่งเป็นภาษาบาลี บทที่ ๒๒ – ๓๓ ในคัมภีร์มหาวังสมาลินีวิลาสินี กล่าวถึง เรื่องของพระเจ้าภาติกะ แปลเป็นภาษาไทยความว่า[๑๑๑]

> "...ครั้นกลับมายัง พระราชมณเฑียรของพระองค์แล้ว ก็ยังทรงดำริถึงเรื่องนั้น ในห้องพระมหาเจดีย์ว่า พึงมีรูปต้นโพธิ์เป็นอาทิ และรูปภาพชนิดต่าง ๆ ดังที่เขียนไว้ ณ ฝาผนังทั้งหลาย จึงรับสั่ง

[๑๑๑] บาลี พุทธรักษา. มหาวังสมาลินีวิลาสินี : การสอบชำระเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีจากเอกสารตัวเขียนและแปลต้นฉบับเป็นภาษาไทย. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๔) หน้า ๑๘๔.

ให้เขียนรูปภาพชนิดต่าง ๆ เช่นเดียวกับด้วยรูปเหล่านั้นเหมือนกัน โปรดให้จำลองไว้ในสมุด แล้วตั้งไว้ในพระราชมณเฑียรของพระองค์ รับสั่งให้สร้างมณฑปอันตกแต่งงดงาม ในสถานที่กลางพระนคร มีอาสนะปูลาดไว้ในที่นั้น เพื่ออนุเคราะห์ประชาชน ***โปรดให้ตีกลองป่าวประกาศในพระนครทุกวันอุโบสถ อย่างนี้ว่า "ผู้เจริญทั้งหลายจงประชุมกัน เพื่อฟังธรรม ณ มณฑป" มนุษย์ทั้งหลายผู้มีมือเปล่า พอได้ยินเสียงกลองก็ตกแต่งด้วยอลังการตามสติและกำลัง และมีของหอมดอกไม้ ติดมือไปประชุมกันที่มณฑป*** ฝ่ายพระราชา ก็สรงสนานพระวรกายแต่เช้าตรู่ ครั้นทรงนมัสการพระรัตนตรัยแล้ว ก็ทรงรับอุโบสถศีลด้วยความเคารพ ครั้นเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ก็ตกแต่งพระองค์ด้วยเครื่องอลังการ แต่นั้นก็โปรดให้ถือเอาสมุดที่เขียน (รูปจำลอง) เข้าสู่มณฑป ด้วยบริวารมากมายแล้วเสด็จเข้าสู่มณฑปนั้น พระราชานั้น ครั้นเสด็จเข้าไปในมณฑปนั้น แล้วก็ทรงขึ้นธรรมาสน์ ประทับนั่งบนธรรมาสน์แล้ว โปรดให้แสดงสมุดภาพสิ่งใดที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็น ในห้องบรรจุพระธาตุ ในพระมหาเจดีย์ ก็ได้ทรงแสดงรูปต่าง ๆ นั้นให้ประชาชน ได้เห็นไว้ในสมุดภาพนั้น ทรงตรัสพระธรรมเทศนาแก่ชนเหล่านั้น ครั้นทรงแสดงธรรมตลอดวันทั้งสิ้น ในที่นั้นแล้ว อย่างนี้..."

จากเนื้อหาที่ปรากฏ ในคัมภีร์มหาวังสมาลินีวิลาสินี ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึง บทบาทของกลองที่ใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณประกาศเชิญชวน ให้ประชาชนมาฟังธรรมเทศนา ทุกวันพระ หรือวันอุโบสถศีล โดยมีกษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งมั่นอยู่ในพุทธศาสนาเป็นผู้ริเริ่ม และชักนำประชาชนให้เข้ามาฟังธรรมเทศนา ทุกวันพระ หรือวันอุโบสถศีล นับเป็นหลักฐานอีกคัมภีร์หนึ่ง ที่มีเนื้อหากล่าวอ้างอิงถึงบทบาทของกลองที่มีต่อพุทธศาสนาในลังกาทวีป ยุคหลังพุทธกาล ซึ่งบทบาทของกลองดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นต้นแบบ ที่พัฒนาการไปสู่การตีกลอง เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณบอกวันโกนและวันพระ ในยุคต่อมาก็เป็นได้

ตอนที่ ๓
การแพร่กระจายของคติการสร้างกลองจากพระไตรปิฎกสู่สังคมชาวพุทธในกลุ่มชาติพันธุ์ไท

หลังจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์สาวก และเหล่าพุทธบริษัท ต่างก็ร่วมใจกัน ธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ให้เจริญมั่นคง ด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัย และเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ ๓ หลังพุทธปรินิพพาน ๒๓๔ ปี[๑๑๒] พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งเมืองปาฏลีบุตร ได้จัดส่งสมณทูต ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไปยังดินแดนต่าง ๆ จำนวน ๙ สาย ในบรรดา ๙ สายนั้น พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ได้เผยแผ่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ หรือเอเชียอาคเนย์ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยดินแดนแถบประเทศประเทศไทย พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย เป็นต้น นักโบราณคดีไทย ส่วนมากให้ความเห็นว่าศูนย์กลางน่าจะอยู่ที่จังหวัดนครปฐม เพราะพบเสมาธรรมจักร ร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกมหาราช จำนวนมากในแถบบริเวณนี้ ครั้นต่อมาพระพุทธศาสนาก็แพร่หลายและเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น

ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง นับเป็นถิ่นอาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ ที่มีคติความเชื่อดั้งเดิม ที่หลากหลาย แต่พระพุทธศาสนา ก็สามารถประดิษฐานตั้งมั่น และหยั่งรากลึกลงสู่จิตใจ ของผู้คนในภูมิภาคแห่งนี้ได้

---

[๑๑๒] สุเทพ พรมเลิศ, *พระไตรปิฎกศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๒* (กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒) หน้า ๙๓.

เป็นอย่างดี เมื่อพุทธศาสนา มีอิทธิพลมากขึ้น จึงทำให้เกิดการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนากับคติแบบพราหมณ์ และคติของท้องถิ่นได้อย่างลงตัว จนกลายเป็นศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในภูมิภาค แห่งนี้

กลอง นับเป็นวัฒนธรรมด้านดนตรีชนิดหนึ่ง ที่ปรากฏในภูมิภาคแห่งนี้ โดยทั่วไป กลองมีรูปลักษณ์ทรงกลม ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง และหุ้มด้วยหนังสัตว์ กลองบางชนิดหุ้มหนังด้านเดียว กลองบางชนิดหุ้มหนังทั้ง ๒ ด้าน เมื่อตีหรือเคาะ ด้วยมือหรือไม้ จะมีเสียงดังกังวานและไพเราะตามคุณลักษณะของวัสดุที่ทำและขนาดของกลองนั้น ๆ สันนิษฐานเบื้องต้นว่า บรรดากลุ่มชาติพันธุ์ไท (ไทลื้อ ไทยวน ไทเขิน ไทใหญ่ ไทยอง ฯลฯ) น่าจะมีกลองใช้อยู่ก่อนแล้ว ดังจะสังเกตเห็นได้จากคำศัพท์ว่า “กลอง” (อ่านว่า “ก๋อง”) ซึ่งเป็นคำศัพท์พื้นฐานดั้งเดิม มีใช้อย่างแพร่หลายในกลุ่มชาติพันธุ์ไท มีลักษณะเป็นคำโดด ที่บัญญัติขึ้นใช้ ตามลักษณะของเสียงที่ปรากฏ หรือเลียนแบบธรรมชาติของเสียงกลอง แต่อาจจะออกสำเนียงแตกต่างกัน ตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่นอยู่บ้าง ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนา เผยแผ่เข้ามา จึงทำให้มีคำศัพท์ภาษาบาลีว่า “เภรี” ขึ้นมาใช้อีกคำหนึ่ง และรับเอาคติการสร้างกลอง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เข้ามาผสมผสาน จึงทำให้ถือคติว่า กลองเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ และเชื่อว่ามีวิญญาณเทพศักดิ์สิทธิ์ “ดุริยางคเทพ” หรือ วิญญาณของครูบาอาจารย์สถิตอยู่ ดังนั้น กลองในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธ์ไท จึงมีข้อห้าม และข้อปฏิบัติ ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น และนิยมใช้ประโคม ในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น และวัดในกลุ่มชาติพันธุ์ไท มักจะมีกลองขนาดใหญ่ปรากฏอยู่ โดยมีชื่อเรียกและมีบทบาท ตามแบบอย่างกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “กลองชัย” “กลองมังคละ” “กลองชัยมังคละ และ “กลองนันทเภรี” เป็นต้น แต่บางท้องถิ่นอาจจะเรียก “กลองหลวง” ตามขนาดของรูปลักษณ์ที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของคติการสร้างกลอง ในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทย กับคติทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวไทลื้อเมืองสิบสองพันนา

กลองชัยในชุมชนไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา ในเขตมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ในอดีต มักจะประดิษฐานอยู่ที่หอกลองภายในเวียง หรือคุ้มของเจ้าเมือบ้าง ประดิษฐานอยู่ในหอกลองภายในวัดบ้าง และที่ตั้งอยู่ในหอกลองของชุมชนบ้าง โดยมีบทบาทสำคัญเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน กล่าวคือ[๑๑๓]

๑. กลองชัย ที่ประดิษฐานอยู่ที่หอกลอง ภายในเวียง หรือคุ้มของพระเจ้าแผ่นดิน และเจ้าเมือง มีรูปลักษณ์เป็นกลองขนาดใหญ่ใบเดียว สำหรับใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณให้เหล่าเจ้าเมือง หรือท้าวพระญามาประชุมกัน หรือแจ้งเหตุการณ์สำคัญให้ชาวบ้านทราบ แต่ถ้ามีผู้ได้รับความเดือดร้อน ก็สามารถมาตีกลองร้องทุกข์ได้

๒. กลองชัย ที่ประดิษฐานอยู่ในหอกลองภายในวัด ประกอบด้วยกลองใบใหญ่ ๑ ใบ และกลองใบเล็ก ขนาดลดหลั่นกัน ๓ ใบ เรียงอยู่ทางซ้ายมือของผู้ตี สำหรับใช้ตีในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น วันพระ งานเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น เพื่อเชิญชวนให้ประชาชนมาร่วมทำบุญ นอกจากนั้น ยังใช้ตี เพื่อเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณแจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน เช่น เหตุการณ์ผู้ร้ายลักขโมย โจรปล้นสะดม หรือไฟไหม้ เป็นต้น

๓. กลองที่ประดิษฐาน อยู่ในหอกลองประจำหมู่บ้าน ถือเป็นกลองสำหรับใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน หมู่บ้านบางแห่งมีกลองประดิษฐานอยู่ แต่บางหมู่บ้านไม่มี แต่ก็ใช้กลองในวัดแทน แต่ในบ้านของพระญาบวก พระญาโหสิบ (กำนัน) หรือพ่อเมิงบ้าน นายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ก็จะมี “กะลก” หรือไม้เกราะ สำหรับใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ

จากบทบาทของกลองชัยในชุมชนไทลื้อที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ากลองชัยมีความสัมพันธ์กับงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา และการเมือง

---

[๑๑๓] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. *ไทยสิบสองปันนา เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม. ๒๕๔๗). หน้า ๑๓๓-๑๓๗.

การปกครอง โดยเฉพาะการตีกลองเพื่อบอกอาณัติสัญญาณในการแจ้งข่าวสาร หรือเหตุการณ์สำคัญภายในชุมชน

กลองชัยในวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ได้รับคติมาจากพระไตรปิฎกเช่นกัน โดยมีหลักฐานทางวรรณกรรมท้องถิ่น ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อใช้เป็นสื่อในการอบรมสั่งสอน และให้ความบันเทิงใจ แก่คนในสังคม ซึ่งแฝงคติเกี่ยวกับกำเนิดของกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ กล่าวคือ วรรณกรรมเรื่อง “ลังกาสิบหัว” หรือออกสำเนียงท้องถิ่นไทลื้อว่า “ลังกาสิบโห” นับเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ที่ชาวไทลื้อให้ความนิยมมากเรื่องหนึ่ง

วรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นไทลื้อเรื่อง “ลังกาสิบโห” ของชาวสิบสองพันนา มีโครงเรื่องหลักที่ได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นมหากาพย์รามายณะของอินเดีย แต่มีการปรับเนื้อหา ให้เป็นชาดกท้องถิ่น เนื้อหาส่วนใหญ่ จึงสะท้อนให้เห็นถึง โลกทัศน์ ค่านิยม และสภาพสังคมวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในด้านต่าง ๆ ซึ่งเนื้อหาส่วนหนึ่ง ได้แฝงคติการสร้างกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ จากสุวรรณกักกฏชาดกเอาไว้ แสดงให้เห็นถึง การแพร่กระจายของคติการสร้างกลองจากพระไตรปิฎกสู่สังคมไทลื้อด้วยเช่นกัน โดยเนื้อหาของลังกาสิบโหดังกล่าว[๑๑๔] อ้างอิงถึงเจ้าลำมาโพธิสัตว์ ออกรบกับภุมมะจัก ซึ่งจับนางสีดาผู้เป็นภรรยาไปไว้ที่เมืองลังกา เจ้าลำมาจึงออกรบกับภุมมะจัก โดยมีทหารเอกคู่ใจเป็นลิงเผือกชื่ออนุมอน คอยช่วยเหลือในการรบอยู่ตลอด ตอนหนึ่ง เจ้าลำมาสั่งให้อนุมอนสร้างสะพาน เพื่อใช้เป็นเส้นทางข้ามทะเลไปยังเมืองลังกา แต่อนุมอนพยายามสร้างอยู่ถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่สำเร็จ จึงเข้าไปทูลถามพระอินทร์ จนทราบว่า ที่ฐานสะพานใต้พื้นน้ำนั้น มีปูยักษ์อาศัยอยู่ตัวหนึ่ง คอยทำลายฐานสะพานให้เสียหาย อนุมอนจึงดำน้ำลงไปแล้วจับปูยักษ์ขึ้นมา เจ้าลำมาโพธิสัตว์ จึงสั่งให้หักก้ามปูออกทั้ง ๒ ข้างแล้วปล่อยไป โดยก้ามปูข้างหนึ่งนั้น นำไปสร้างเป็นกลองใบหนึ่ง แล้วเอาไปถวายแก่พระอินทร์ เมื่อพระอินทร์ตีกลองใบนี้แล้ว เสียงของกลองมีพลานุภาพ สามารถทำให้ไก่ที่อยู่บนพื้นโลก เกิดความตื่นตระหนกตกใจกลัว ส่งเสียงขันดังลั่นไปทั่ว

[๑๑๔] เจริญ มาลาโรจน์, *วิเคราะห์วรรณกรรมไทยลื้อเรื่องคำขับลังกาสิบหัว*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙) หน้า ๑๙๙.

เนื้อหาของลังกาสิบโหดังกล่าว ผู้แต่งนำเอาอนุภาคซึ่งเป็นคติสำคัญ หรือเนื้อหาบางส่วนของสุวรรณกักกฏชาดกมาผสมในเนื้อเรื่องกล่าวคือ เนื้อหาเดิมของสุวรรณกักกฏชาดก กล่าวถึง พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นช้าง แล้วทำลายปูทองในหนองน้ำใหญ่ จนก้ามปูทั้ง ๒ ข้างหลุดกระเด็นออกจากกัน โดยก้ามปูข้างหนึ่ง ลอยไปสู่กลางมหาสมุทร เมื่อเหล่าอสูรมาพบเข้า จึงนำไปสร้างกลองอาลัมพระ สำหรับใช้ตีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณรบกับเทวราช จนเมื่ออสูรพ่ายแพ้แล้วทิ้งกลองใบนี้ไว้ ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ จึงยึดกลองอาลัมพระไว้ แล้วนำไปเก็บไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กลองใบนี้มีพลานุภาพมาก โบราณจารย์บางท่านจึงกล่าวว่า เสียงฟ้าร้องทั่วท้องฟ้านั้นแท้จริงแล้ว ก็คือเสียงกลองอาลัมพระของพระอินทร์นั่นเอง

วรรณกรรมเรื่องลังกาสิบโหของชาวไทลื้อ เมืองสิบสองพันนานี้ ยังมีโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องพรหมจักรและเรื่องหรมาน ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นล้านนาด้วย แต่เมื่อตรวจสอบเนื้อหาแล้ว ก็ไม่พบอนุภาคของสุวรรณกักกฏชาดกแทรกอยู่แต่อย่างใด

คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง

เมืองเชียงตุง ประเทศสหภาพพม่า ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เช่น ไทเขิน ไทดอย (ลัวะ) ไทใหญ่ แอ่น ปะหล่อง (อาระอั้ง) เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน เมืองเชียงตุงมีกลองรูปลักษณ์ขนาดใหญ่ใบเดียว สำหรับใช้เครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการเมืองการปกครอง และเป็นเครื่องดนตรีในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ “กลองชัย” “กลองมังคละ” “กลองชัยมังคละ” และ “กลองนันทเภรี” แต่บางทีก็เรียก “กลองหลวง” ก็มี

ชาวไทดอยหรือชาวลัวะ บ้านแง้ดและบ้านแสน ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทเดิม ที่อาศัยอยู่บนยอดเขาทางตอนเหนือ ของเมืองเชียงตุง เรียกตนเองว่า “ไตหลอย” (ไทดอย) บางครั้งก็เรียกตนเองว่า “ตำมิละ” (ทัมมิละ) ซึ่งเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนเอง คือชาวทัมมิละ ที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับพระญามังราย

วิหารวัดบ้านแง้ดในชุมชนของชาวลัวะที่มีศิลปกรรมงดงาม

ชาวลัวะนับถือพุทธศาสนา ผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิม มีวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาสร้างด้วยศิลปกรรมที่งดงาม ภายในวิหารของวัดบ้านแง้ด และอาคารเอนกประสงค์ ที่ต่อเติมออกจากด้านข้างวิหารของวัดบ้านแสน มีกลองขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ นิยมใช้ตีในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะพิธีเทศนาธรรม เพื่อบอกกล่าวเหล่าเทพยดาให้รับรู้ และร่วมอนุโมทนาในการทำบุญแต่ละครั้ง และใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน นิยมเรียกว่า “กลองมังคละ”

กลองมังคละ หรือ กลองหลวง ประดิษฐานภายในวิหารของวัดบ้านแง้ด

ส่วนชาวไทเขิน ซึ่งถือเป็นชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ ของเมืองเชียงตุง มีกลองชนิดเดียวกันนี้ ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการเมืองการปกครอง และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา ในอดีตกลองชนิดนี้ ประดิษฐานอยู่ที่หอกลอง ภายในบริเวณหอคำ ซึ่งเป็นสถานที่ประทับของเจ้าฟ้า ผู้ปกครองเมืองเชียงตุง สำหรับใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในบ้านเมือง มีการเรียกประชุมและแจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังใช้สำหรับประโคม เพื่อสร้างความบันเทิงใจในโอกาสต่าง ๆ อีกด้วย ดังปรากฏ

ในประเพณีสมมาคารวะเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง[๑๑๕] ซึ่งแต่ละปี มีการประกอบพิธีสมมาคารวะเจ้าฟ้าถึง ๓ ครั้ง ได้แก่ ช่วงเข้าพรรษา ช่วงออกพรรษา และช่วงสังขานต์ปีใหม่ (สงกรานต์) โดยประเพณีสมมาคารวะเจ้าฟ้านั้น จัดให้มีการตีกลองหลวงประกอบการฟ้อนหางนกยูง ซึ่งถือเป็นศิลปะการฟ้อนรำชั้นสูง ในราชสำนักของเมืองเชียงตุง เพื่อถวายพระเกียรติแด่เจ้าฟ้า และให้การต้อนรับบรรดาเจ้าเมือง ท้าวพระญา ขุนแสน และหัวร้อย พร้อมทั้งเสนาอำมาตย์ ที่อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่นำเครื่องสมมาคารวะ และเครื่องบรรณาการมาถวาย ตามฐานันดรศักดิ์ประกอบด้วย

เจ้าเมือง	มีเครื่องสมมาคารวะประกอบด้วย ต้นดอกเงินใบใหญ่ ๑ ดอก เทียนขี้ผึ้ง ๑ เล่ม
ท้าวพระญา	มีเครื่องสมมาคารวะประกอบด้วย ต้นดอกผึ้ง ๑ ดอก เทียนเล่มใหญ่ ๑ เล่ม
ขุนแสนและหัวร้อย	มีเครื่องสมมาคารวะประกอบด้วย เทียนขี้ผึ้งเล่มใหญ่ ๑ เล่ม เล่มเล็ก ๔ คู่

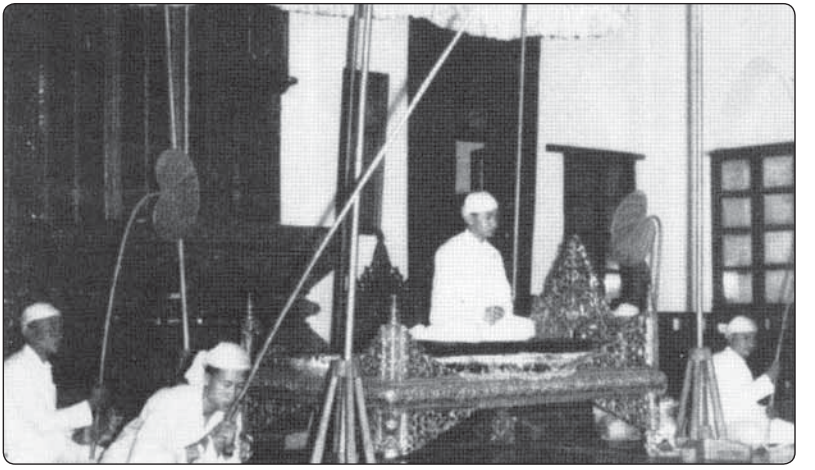

เจ้าฟ้าชายหลวง กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งเมืองเชียงตุง
ประทับนั่งบนแท่นแก้วจำลองซึ่งประดิษฐานอยู่ที่หน้าราชบัลลังก์

[๑๑๕] เอกสารประกอบการสอนของพระแสงสี สุจิณฺโณ ครูสอนพระปริยัติธรรมวัดหัวข่วง เมืองเชียงตุง พรรษา ๑๖ อายุ ๓๖

เจ้าเมือง ท้าวพระญา ขุนแสน และหัวร้อย
พร้อมด้วยเครื่องสมมาคารวะ

ลีลาการฟ้อนหางนกยูงหรือฟ้อนแพน

เมื่อเจ้าฟ้าผู้ที่ผ่านพิธีรดน้ำมุรธาภิเษกแล้ว เสด็จออกมาสู่ท้องพระโรง จะประทับนั่งบนราชบัลลังก์ (แท่นแก้วปัลลังการ) แต่ถ้าหากเจ้าฟ้าองค์ใด ยังไม่ได้ผ่านพิธีรดน้ำมุรธาภิเษก จะไม่ประทับนั่งบนราชบัลลังก์ หากแต่จะประทับนั่งบนแท่นแก้วจำลอง ซึ่งตั้งไว้ข้างหน้าแท่นราชบัลลังก์แทน จากนั้นบรรดาเจ้าเมือง ท้าวพระญา ขุนแสน และหัวร้อย ถวายความเคารพ แล้วบรรดาช่างฟ้อน ซึ่งเป็นหนุ่มสาว ๔ คนออกมาร่ายรำ “ฟ้อนหางนกยูง” หรือ “ฟ้อนนกยูงคำ” หรือบางทีก็เรียกว่า “การฟ้อนแพน” โดยช่างฟ้อนหนุ่มสาวเหล่านี้ จะได้รับการแต่งตั้งจากขุนเหนือสนาม ประกอบด้วย หนุ่มสาวบ้านซาวแปด ๒ คน และหนุ่มสาวบ้านเชียงขุ่ม ๒ คน ช่างฟ้อนเหล่านี้ จะไม่มีค่าตอบแทนให้ แต่จะได้รับการคุ้มครอง ไม่ให้ถูกเกณฑ์ไปเป็นแรงงานใด ๆ การฟ้อนหางนกยูงนั้น จะนำหางนกยูง ยาวประมาณ ๓ ศอก มัดรวมกันให้แน่น มีขนาดเท่ากำมือ แล้วฟ้อนด้วยกระบวนท่า ตามเสียงกลองหลวง ที่ประโคมอยู่เหนือสนาม ซึ่งมีผู้รับผิดชอบการประโคม ๓ คน แต่ละคนทำหน้าที่ดังนี้

๑. พระญากางน้อย ตีกลองด้านหน้า ด้วยไม้ค้อน ๒ อัน
๒. พระญาเซม ตีกลองด้านหลัง ด้วยไม้แสะ (ไม้ตาบ)
๓. พระญาคา ตีฆ้องให้จังหวะ ในการประสมวง

ดังความตอนหนึ่ง ในเอกสารประกอบการสอนของพระแสงสี สุจิณฺโณ ครูสอนพระปริยัติธรรมวัดหัวข่วง เมืองเชียงตุง กล่าวว่า

> “...วิธีลายฟ้อน หางนกยูงนั้น ได้ฟ้อนแอ่นลีลา ตามเสียงไห่ (ตี) กลองหลวง กลองหลวงลูกนี้ ห้อยไว้ที่เหนือสนามชั้นสอง เรียกว่า ***“กลองหลวงเค้าสนาม”*** เอาใช้ไห่เมื่อมีการงานอันสำคัญ ผู้ตกหน้าที่ไห่กลองหลวง เมื่อฟ้อนแพนมีสามคนคือ พระญากางน้อย พระญาเซม และพระญาคา วิธีไห่กลองหลวงมีดังนี้
>
> พระยากางน้อยไห่หน้า ๑ เอาค้อนตีสองมือ จักมีเสียงดังทึ้ง ๆ และตีทางด้านข้างจักมีโท้ก ๆ พระยาเซมตีกลองหน้าสอง เอาไม้ตาบตี จักมีเสียงดังปะ ๆ และพระยาคา ไห่มองทวน จักมี

เสียงดังบุ่ย ๆ เวลาเมือไห่เข้ากัน (ประสมวง) จักมีเสียงดังทึ้ง ๆ โท้ก ๆ ปะทึ้งปะทึงโท้ก ปะทึ้งโท้กทึงปะ มุ่ย อี้แล..."

เมื่อการฟ้อนหางนกยูงจบลง เจ้าเมืองแต่ละเมือง ก็จะทูลปรึกษาเรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมืองเสร็จแล้วพระญาเชียงแสน ซึ่งเป็นผู้มียศศักดิ์สูงกว่า ถือขันเข้าตอกดอกไม้ลำเทียน กล่าวคำสมมาคารวะ และถวายพระพร จากนั้นเจ้าฟ้าจะกล่าวให้พรตอบ เป็นเสร็จพิธีสมมาคารวะเจ้าฟ้าแห่งเมืองเชียงตุง

ส่วนประเพณีของชาวเมืองเชียงตุง ที่มีการนำกลองชัย ซึ่งถือเป็นกลองศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง มาประโคมเพื่อความสิริมงคล ได้แก่ ประเพณีสังขานต์ปีใหม่ (สงกรานต์) ซึ่งจะมีชาวเชียงตุงทุกเผ่าทุกชาติพันธุ์มาร่วมพิธีจำนวนมาก โดยเรียกพิธีตีกลองในวันสังขานต์ปีใหม่นี้ว่า "พิธีแกนกลอง" หรือ "พิธีแขวนกลอง" (ขว เป็นคำควบกล้ำ ชาวเชียงตุงออกเสียงเป็น ก) ซึ่งจัดขึ้นในวันสังขานต์ล่อง ที่บริเวณกาดเก่า (ตลาดเก่า) ข้างวัดเชียงจันทร์ เมืองเชียงตุง

ตามประวัติพิธีแกนกลองกล่าวว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๗๘ พระญาแก้วมธุเจ้าฟ้า แห่งเมืองเชียงตุงมีความศรัทธาเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา เป็นอย่างมาก จึงได้อัญเชิญพระพุทธศาสนาจากล้านนา (เชียงใหม่) มาเผยแผ่ในเมืองเชียงตุง ครั้นต่อมาเกิดไฟไหม้ที่ห้วยปูน เป็นเวลาหลายวันติดต่อกัน อีกทั้งฝนฟ้าก็ไม่ตกตามฤดูกาล บ้านเมืองจึงเกิดความแห้งแล้ง ประชาชนอดอยากเป็นจำนวนมาก พระญาแก้วมธุ จึงให้หมอโหราตรวจดูดวงชะตาบ้านเมือง จนรู้ว่า เมืองเชียงตุงนี้เป็นเมืองนามจันทร์ เมื่อวันสังขานต์ปีใหม่เวียนมาถึง จึงประกอบพิธีสังเวยขุนสังขานต์ โดยมีการปั้นรูปกบขึ้นตัวหนึ่ง ซึ่งปากกบนั้น คาบรูปพระจันทร์ ๑ ดวง และก่อเจดีย์ทรายที่ริมฝั่งแม่น้ำเขิน ณ บริเวณที่เรียกว่า "ร้องกบ" แล้วให้มีการแห่ขุนสังขานต์ เป็นสิ่งสักการบูชาพร้อมกับแห่กลองชัยไปที่นั่น กล่าวกันว่า เจ้าฟ้าได้มอบหมายหน้าที่ ในการตีกลองชัยนั้น ให้แก่ชาวไทดอยหรือชาวลัวะ ซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านสิบห้ายางเงิน เมืองยาง โดยให้แต่งกายด้วยเสื้อสีแดง พันศีรษะด้วยผ้าขาว เมื่อขบวนแห่ขุนสังขานต์และกลองชัย ไปถึงบริเวณร้องกบแล้ว อาจารย์หรือมัคคนายก ทำพิธี

สวดมนต์และโอกาสเทวดา เสร็จแล้วเอารูปปั้นกบ และขุนสังขานต์นั้นไหลลอยไปตามแม่น้ำเขินทั้งหมด เชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อส่งสัทสัญญาณไปถึงพระอินทร์ และเหล่าเทพยดาให้รับรู้ และร่วมอนุโมทนาในการทำบุญสร้างกุศล ในโอกาสขึ้นต้นปีใหม่ของชาวเชียงตุง เป็นการขอพรให้บ้านเมือง เกิดความสงบสุข และฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล สาเหตุที่ให้ชาวไทดอย หรือชาวลัวะเป็นผู้ตีกลองชัยนั้น เชื่อกันว่า ในสมัยก่อนนั้นเกิดเหตุการณ์ฝนแล้ง หมอโหราถวายคำแนะนำ ให้เอาชาวไทดอยมาตีกลองชัย แล้วส่งรูปขุนสังขานต์ จึงจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล อีกส่วนหนึ่งเชื่อว่า ชาวไทดอยสืบเชื้อสายมาจากชาวเมืองทัมมิละ ซึ่งถือเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมในดินแดนแห่งนี้

การประกอบพิธีแกนกลองชัย ในประเพณีสังขานต์ปีใหม่ ประกอบด้วยอาจารย์ ๒ คน พร้อมด้วยชาวไทดอย นำข้าวตอกดอกไม้เทียนไปอัญเชิญเอากลองชัย จากวัดเชียงจันทร์ มาประดิษฐานที่กลางกาดเก่า แล้วทำพิธีทักกลองชัย โดยมีอาจารย์ทั้ง ๒ คน เป็นผู้ประกอบพิธี อาจารย์คนหนึ่ง เอาน้ำส้มป่อยพรมที่กลองชัย ส่วนอีกคนหนึ่ง เอาคีมคีบที่หูของกลองชัยไว้ แล้วแบ่งหน้าที่กัน เป็นผู้ถามและผู้ตอบ ดังสำนวนการทักกลองดังนี้

ถาม : กลองนี้เป็นกลองสัง ? มีหูมีตาหลายว่าสันนี้

ตอบ : อันนี้เป็นกลองงึน (เงิน) กลองคำ กลองแก้ว กลองแสง กลองชัยมังคละ

ถาม : พอตีกลองอันนี้แล้ว จักมีประโยชน์อันใดซา ?

ตอบ : กลองอันนี้เป็นกลองโชค กลองชัย เมื่อตีแล้วจักมีโชค มีชัย บ้านเมืองชุ่มเย็นเป็นสุข น้ำฟ้าสายฝนก็ดี ไร่นาก็ดี หมากเข้าเม็ดน้ำ หมากไม้หัวมันก็จักมากพวงหลวงหลาย สัพพะภัย อันตรายก็บ่มาใกล้ได้แล

ถาม : กลองอันนี้จักส่งไปที่หนใดนั้นซา ?

ตอบ : วันพูก (วันพรุ่งนี้) เวลาโมงเต็ม ๆ (บ่ายโมง หรือ ๑๓.๐๐ น.) จักส่งจอมขุนสังขานต์ไปร้องกบหนตกเชียงตุง เพื่อศีลปูชาและพลีกัมม์หื้อบ้านเมืองชุ่มเย็นเป็นสุขว่าสันนี้แล

หลังจากเสร็จพิธีทักกลองชัยแล้วก็ยกขึ้นสู่ค้างกลอง จากนั้นอาจารย์กล่าวคำโอกาสเทวดา ขุนอินทร์ และขุนพรหมแล้วตีกลองชัย ๗ ครั้งก่อนเป็นอันแรกพร้อมกับกล่าวคำอธิษฐานประกอบดังนี้

ตีครั้งที่ ๑ กล่าวว่า ขอให้เจ้าเมืองมีเข้าของสัมปัตติ มียศ มีศักดิ์ มีอำนาจเต็มถ้วน
ตีครั้งที่ ๒ กล่าวว่า ขอให้เจ้าเมืองมีลาภสักการะ ราษฎรมีความชมชื่นยินดีนัก
ตีครั้งที่ ๓ กล่าวว่า ขอให้ไม่มีใครผู้ใดมาปองร้ายเจ้าเมือง ขอให้เจ้าเมืองมีชัยชนะถึงร้อยเอ็ดภาษา (๑๐๑ เมือง)
ตีครั้งที่ ๔ กล่าวว่า ขอให้เจ้าเมืองมีช้างม้ามากพวงหลวงหลาย พ่อค้านายขายก็ให้ไหลหลั่งถั่งเข้ามาในเมือง
ตีครั้งที่ ๕ กล่าวว่า ขอให้เจ้าเมืองมีเข้าของเงินคำมั่งคั่งตลอดไป ขอให้เจ้าเมืองและราษฎรอย่าขุ่นข้องหมองใจกัน
ตีครั้งที่ ๖ กล่าวว่า ขอให้เสียงกลองดังทั่วเมือง ขอให้มีราษฎรคนเมืองมากพวงหลวงหลาย
ตีครั้งที่ ๗ กล่าวว่า ขอให้ชาวเชียงตุงและทุกคนอยู่สุขสบายกันทั่วหน้า

เมื่ออาจารย์ตีกลองชัยแล้ว ก็เชิญเจ้าฟ้า ผู้ปกครองมาตี ๓ หรือ ๗ ครั้ง ตามด้วยบรรดาเสนาอำมาตย์ข้าราชการ เจ้านาย โคปกะ คณะวัฒนธรรมพื้นเมืองเชียงตุง ตีคนละ ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เป็นลำดับไป ตามคติชาวไทเขินถือว่า การตีกลองชัย เสมือนหนึ่งเป็นสื่อสัทสัญญาณให้พระอินทร์รับรู้ว่า ชาวไทเขินกำลังทำบุญกุศลครั้งใหญ่ เพื่อเฉลิมฉลองวันปีใหม่ ขอให้พระอินทร์ อวยพรให้มีความสุขความเจริญตลอดไป

เมื่อตีกลองจนครบถ้วนทุกคนแล้ว ก็มอบไม้ค้อนตีกลอง ให้ชาวไทดอย ผลัดกันตีอย่างต่อเนื่อง ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน จนกว่าจะถึงเวลาแห่ขุนสังขานต์ และกลองชัย ไปประกอบพิธี ที่บริเวณร้องกบในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันเน่า (วันเนา) ต่อไป

กลองชัยในวัฒนธรรมเมืองเชียงตุง นอกจากจะใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ ในกิจการบ้านเมืองและประเพณีสังขานต์ปีใหม่แล้ว ยังใช้เป็นเครื่องดนตรีสำหรับประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาอีกด้วย โดยเฉพาะการทำบุญในวันโกนวันพระ ทั้งข้างขึ้นข้างแรม (เดือนดับ เดือนเป็ง) ซึ่งแต่ละวัด จะมีกลองชัยขนาดใหญ่ ห้อยติดกับเพดานในวิหาร หรือหอกลอง สำหรับประโคมเมื่อเสร็จพิธีทำบุญแต่ครั้ง เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณบอกกล่าวข่าวสาร การทำบุญสร้างกุศล ให้เหล่าเทพยดาได้รับรู้ และอนุโมทนาด้วย

วัดในเมืองเชียงตุง มีหลายร้อยวัด หากแบ่งวัดออกตามฝ่ายของคณะสงฆ์ จะประกอบด้วยวัด ๓ ฝ่าย ได้แก่ วัดของพระสงฆ์ฝ่ายพื้นเมืองหรือวัดไทเขิน วัดของฝ่ายม่านหรือวัดพม่า และวัดของฝ่ายไทหรือวัดไทใหญ่ แม้จะเป็นวัดในพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่ก็มีความแตกต่างกันในวิถีปฏิบัติ ซึ่งขึ้นอยู่กับคติความเชื่อและวัฒนธรรมของแต่ละฝ่าย ดังเช่นวัฒนธรรมด้านเครื่องดนตรีประจำวัด จากการสำรวจพบว่า วัดของฝ่ายพื้นเมืองหรือวัดไทเขิน นิยมสร้างกลองขนาดใหญ่ใบเดียว ประดิษฐานอยู่ภายในวิหาร หรือระเบียงรอบวิหาร เพื่อใช้ประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา และเป็นอาณัติสัญญาณในชุมชน โดยเรียกกลองใบนั้นว่า ***กลองชัย*** บางแห่งก็เรียกว่า ***กลองมังคละ กลองชัยมังคละ กลองนันทเภรี*** และ***กลองหลวง*** ซึ่งหมายถึงกลองใบเดียวกันหรือชนิดเดียวกันนี่เอง ในขณะที่วัดของไทใหญ่ นิยมใช้กลองปู่เจ่ และกลองมองเซิง สำหรับใช้ประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

กลองชัย เริ่มเข้าสู่วัดในเมืองเชียงตุงตั้งแต่เมื่อใด ยังไม่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงได้อย่างชัดเจน แต่ตำนานวัดป่าแดง (เชียงตุง)[๑๑๖] มีเนื้อหาที่กล่าวถึงรัชสมัยพระญาสรีสุธัมมจุฬามณี เจ้าฟ้าแห่งเมืองเชียงตุง (ครองเมืองเชียงตุง พ.ศ. ๑๙๘๖) ทรงมีความศรัทธาและให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง (ฝ่ายสีหพรัตตาราม) เนื่องจากทรงเลื่อมพระโสมจิตเถระ ลูกศิษย์ของพระญาณคัมภีร์ ที่สามารถกำจัด

[๑๑๖] บำเพ็ญ ระวิน, *ตำนานวัดป่าแดง*. เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ ปีเชียงใหม่ อันดับ ๕, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘) หน้า ๓๓.

เปรตที่มารังควานหอคำของพระองค์ได้สำเร็จ หลังจากนั้นพระองค์ก็ให้การอุปถัมภ์คณะสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงมาโดยตลอด จนวัดป่าแดงกลายเป็นวัดสำคัญ และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่หรือฝ่ายสีหพรัตตารามไปอย่างกว้างขวาง ความตอนหนึ่งของตำนานวัดป่าแดง (เชียงตุง) กล่าวอ้างอิงว่า พระองค์ทรงมีราชอาชญาให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายฆราวาส (พวกสัพพัญญู) ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลวัดป่าแดง และฝ่ายพระสงฆ์อันมีราชครูเป็นต้น ร่วมกันเป็นผู้นำบอกกล่าว ด้วยการตีฆ้องและตีกลอง เพื่อเรียกระดมชาววัดคือพระสงฆ์และประชาชน ให้มาถวายการอุปัฏฐากพระพุทธรูป มีการบูรณะทำความสะอาดวิหาร เจดีย์ กุฏิ เป็นต้น ทั้งตอนเช้าและตอนค่ำ เป็นประจำ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...วักดั่งพวกสัพพัญญู มี ๓ คน ผู้ ๑ ชื่อว่าพวกรม ผู้ ๑ ชื่อว่าพวกหรึก ผู้ ๑ ชื่อว่าพวกขาง พายสังฆะมีราชครูเปนประธาน หื้อเปนแก่ ปกป่าว***ชาววัด หื้อไหร่ค้อง ตีกลอง อุปัฏฐากพระเจ้าทุกค่ำเช้า*** คันวิหารใดหลุคร่ำเสีย หื้อป่าวชาววัดมาเวียกทึงกุฏิ เจดีย์ วิหาร ทึงมณฑกนอก มณฑกในทื้น คันทึงเดือนยี่แล เข้าวัสสาดั่งอั้น หื้อเปลี่ยนมื้อกันมาปฏิบัติต่อแล้ว ลำดับนั้น ๕ วัน เปลี่ยนกันมาเอยี่ยมมาไชดูกิจจะ อย่าหื้อขูด..."

จากเนื้อหาในตำนานวัดป่าแดงดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า กลองถูกนำมาประดิษฐานอยู่ภายในวัดป่าแดง เมืองเชียงตุงมานานแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือใช้ตีสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นอาณัติสัญญาณภายในชุมชน เพื่อแจ้งข่าวสาร หรือเรียกระดมคนให้ทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูปทุกตอนเช้าและตอนค่ำเป็นต้น ถึงแม้ว่าตำนานวัดป่าแดงจะไม่ระบุถึงชื่อกลอง แต่จากการศึกษาพบว่า วัดในเมืองเชียงตุง มักจะมีกลองชัย ซึ่งมีรูปลักษณ์ทรงกลมขนาดใหญ่ใบเดียว ประดิษฐานอยู่ในวิหารหรือหอกลองอย่างแพร่หลาย

กลองชัยที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหาร หรือหอกลอง ทางชุมชนอาจจะจัดหามาเอง หรือมีเจ้าภาพจัดสร้างถวาย แต่ถ้าหากมีเจ้าภาพจัดสร้างถวาย ก็มักจะจารึกข้อความ เพื่อบ่งบอกเจตนาการถวายเอาไว้

ดังเช่น กลองชัยของวัดบ้านผ่าย จารึกข้อความเอาไว้ แต่ใช้คำว่า “กลองนันทเภรี” ดังความว่า

> “วิวิธ วิจิตรา สรีสุขะสัสดี อัชชะในรายสีปีนี้ คือหากเปนปีปีกใจ้ จุลศักราชได้ ๑๓๗๐ ตัว (๒๐๐๘) บัดนี้บังเกิดมียังสมณะสัทธาแล มูลสัทธา ๒ คณาในนอก ภายในหมายมีภิกขุเจ้าอาวาสเปนเค้า บาระกาสิกข์โยมเจ้าชุตน ภายนอกหมายมีมูลสัทธาผู้ข้าชายใส่ ภริยาชื่อนางจัน บ้านคอม แม่ชื่อนางอ่าม ลูกญิงชื่อนางเอ้ย ลูกเขยชื่อปะชิด ลูกญิงถ้วน ๒ ชื่อนางอี้ ผู้ถ้วน ๓ ชื่อนางทิพย์ อุลูก ชายชื่อชายหลวงทิพย์ อุหลานญิงชื่อนางม่วงนวล ผู้ข้าทังเสี้ยง ค็ได้เอาพ่อชื่อพาก่า อุส่างนานตา แม่ชื่อนายสินนางมวลเปน เค้าลูกหลานทังเสี้ยงแลพี่น้องวงศาทังมวล ข้าค็ได้น้อมนำมายัง กลองมังคละวุฒิชัยยะ สัพพสัตรูลูกนี้มาทานไว้กับวัดบ้านผ่าย เมื่อปี ๑๓๗๐ ตัว (๒๐๐๘) เดือนสิบขึ้น ๑๔ ค่ำ เม็งวัน ๖ ไทวัน มีงไค้ เรือกฟ้าได้ ๒๒ ตัว วันที่ ๑๕ วันหยาดน้ำถวายทานกับวัด บ้านผ่ายแล ขอเปนผลอานิสงส์ค้ำชูผู้ข้าแต่ชั่วนี้ชาติหน้า หื้อวุฒิ จำเริญ บัวรมวลถ้วนเต็มข้าแด่ นิพฺพานำ ปรมำ สุขำ ยาจามิ สาธุ สาธุ สาธุ พ้นทุกข์เถิงสุขชุผู้ชุคนด้วยดีเทอะ ***กลองนันทเภรี***ลูกนี้ อุหลาหลวงเปนผู้ริสนามาจากหนองคำหลวง เวียงเชียงตุงแล ไว้ตีไห่สัญญาคนและเทวดาหื้อมากะทำบุญคุณดี หื้อวุฒิจำเริญ ทังภายในภายนอก”

อาจารย์ ๒ คนกำลังทำพิธีทักกลองชัย พร้อมกับพรมน้ำส้มป่อย

หลังจากอาจารย์ทักกลองชัยเสร็จแล้วชาวเชียงตุงผลัดกันตี
โดยมีผู้หญิงและเด็กๆ รดน้ำส้มป่อย เพื่อความเป็นสิริมงคล

ชาวไทดอยหรือชาวลัวะ ผลัดกันตีกลองชัย การประสมวงประกอบด้วย
คนหนึ่งตีกลองด้านหน้า ด้วยไม้ค้อน อีกคนหนึ่งฟาดไม้แสะด้านหลังกลอง
ส่วนอีกคนหนึ่งตีฆ้อง โดยไม่มีการตีฉาบประกอบจังหวะแต่อย่างใด

ขบวนแห่ขุนสังขานต์และกลองชัยไปยังริมฝั่งแม่น้ำเงิน ณ บริเวณร้องกบ

กลองนันทเภรีของวัดบ้านผ่าย กำลังรอประดิษฐานภายในวิหารที่กำลังสร้างใหม่

กลองชัย ประดิษฐานอยู่ ภายในวิหารวัดพระธาตุจอมทอง เมืองเชียงตุง

ชาวเชียงตุงถือคติว่า กลองชัยเป็นของสูงและเป็นของศักดิ์สิทธิ์ จึงใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีแกนกลอง และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา เป็นต้น จากคติดังกล่าว ชาวเชียงตุงจึงให้ความสำคัญกับการสร้างกลองเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการสร้างกลอง

แต่ละขั้นตอน จะประกอบด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างพิถีพิถัน นับตั้งแต่การประกอบพิธีขอไม้จากรุกขเทวดา การสร้างกลองให้ได้ขนาดที่มีโฉลกเป็นมงคล และการบรรจุหัวใจกลอง พร้อมกับอาวุธ และอักขระคาถากำกับ เป็นต้น เพื่อให้กลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ (เตชะริทธิ) ตามคติความเชื่อเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง โดยพิธีกรรมแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้[๑๑๗]

พิธีขอต้นไม้จากรุกขเทวดา

ชาวเชียงตุงเชื่อว่า ต้นไม้ทุกต้น ล้วนแล้วแต่มีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ เรียกว่า “รุกขเทวดา” เมื่อจะนำไม้ไปสร้างกลอง ก็จะหาวันที่มีลักษณะมงคล แล้วประกอบพิธีขอต้นไม้จากรุกขเทวดาก่อน โดยมีเครื่องบูชา หรือเครื่องพลีกรรม ได้แก่ ดอกไม้ เทียน ๔ คู่ เบี้ย ๑,๓๐๐ หมาก ๑,๓๐๐ ผ้าขาว ๑ วา ผ้าแดง ๑ วา ด้ายสายสิญจน์ (ด้ายสูตมนต์) พร้อมด้วยเชือกคาเขียวที่มีลักษณะฟั่น (ฝั้น) ไปทางซ้าย (ปกตินิยมฟั่นไปทางขวา) เมื่อเจอต้นไม้ที่ได้ขนาดแล้ว ก่อนจะตัดไม้ จะเสกคาถากำกับ (สรูปคาถา) ๓ ครั้ง ว่า

> “...นโมพุทธาย ทรูมราชสฺส เทวตาหรกขนฺตุ สพฺพทา เภวิพย ยสฺส ลกฺขณตฺผยสฺส มนุมมานเชน โภตฺผิ มหามงฺคล คโมวสฺสยนำ ททาหิ โน วราคมรำ...”

จากนั้นให้กวัดแกว่งขวาน ไปทางทิศอาคเนย์ (ตะวันตกเฉียงใต้) ๓ ที แล้วนำด้ายสายสิญจน์ และเชือกคาเขียว ไปเกี้ยวหรือพัน กับต้นไม้ที่จะตัด ให้มีความสูงขนาดเท่าศีรษะ เพื่อป้องกันสิ่งอัปมงคล ที่จะบังเกิดขึ้น แล้วกล่าวโวหารขอต้นไม้จากรุกขเทวดา ถ้าหากรุกขเทวดาไม่อนุญาตและทำอันตราย ขอให้พ่ายแพ้ต่ออำนาจของสายสิญจน์ และเชือกคาเขียว ดังสำนวนขอต้นไม้ว่า

---

[๑๑๗] สำเนาเอกสารและการสัมภาษณ์ ลุงหลาหลาน อายุ ๘๒ ปี บ้านหนองคำหลวง เมืองเชียงตุง ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒

"...ไม้ใหญ่เจ้าทังหลายต้นนี้ คันเทวดาเจ้าหากอยู่รักสานั้น ผู้ข้าทังหลาย ค็จักขอเอากับเทวดาเจ้าทังหลาย จักเอาเมือเป็น***กลองมังคละ*** ตีปูชาแก้วเจ้า ๓ ประการ หื้ออยู่ดี ทังคน ทังสัตว์ยามเมื่อกินทานยามใด ก็จักได้ตีแล ขอเทวดาเจ้าทังหลาย จุ่งหื้ออนุญาตอนุโมทนาพร้อมทานกับผู้ข้าทังหลายแด่เทอะ คันว่า ข้าทังหลายกะทำวิงวอนขอปานใด ก็บ่หื้อแท้ ยังจักมากระทำหื้อเปนอนทรายแก่ข้าทังหลายนั้น หื้อมาแพ้ยังเครือ อันผู้ข้าทังหลายผูกไว้นี้แท้..."

ลุงหลาหลาน สล่าแปงกลองซัย กำลังอธิบายวิธีสร้างกลอง ตามคติของชาวเชียงตุง

การสร้างกลองให้ได้ขนาดที่มีลักษณะเป็นมงคล

เมื่อทำพิธีขอไม้กับรุกขเทวดาเสร็จแล้ว ก็ลงมือตัดไม้ โดยไม้ที่ได้มานั้น ต้องนำมาวัดให้ได้ขนาดที่มีลักษณะเป็นมงคลด้วย ดังสำนวนในพับสาการสร้างกลองว่า

"...คันว่าลงแล้ว หื้อแทกเอาสองหน้า แล้วมาหักหน้า ๑ หื้อเปน ๔ ส่วน เอาฟัดเสสามส่วน เอาส่วน ๑ ไปอิกหน้า ๑ นั้น หื้อเป็น

ลวงยาวนั้นก่อน คันว่าหน้า ๘ กำลง ๔ ยาวสิสามกำจิ่งได้ชื่อว่านันทเภรี ดีเป็นกลอง คันเอาหน้าเป็นลวงยาวชื่อว่า สักขหาภิรี คันแทกเอามาสองหน้าแล หน้า ๑ มาหักกึ่งเอาเส ๑ มักว่าหน้ากึ่งชื่อว่า ชัยยะเภรีแล อัน ๑ สร้างเท่าหน้าชื่อมังคละเภรีแล ลูก ๑ หน้ามาหักเป็น ๕ เอาเสปุ่น ๑ ไว้ ๔ ปุ่นเป็นลวงยาวชื่อรัตนเภรีแล ฉบับหน้าเป็น ๕ ส่วนสิ่งเดียวแล ลูก ๑ หักหน้าเป็น ๗ ส่วน ส่วน ๑ บกด่าดกำนอกพ้อยหักอันเป็นด่าดนั้นเป็นสามปุ่น เอาเสปุ่น ๑ เอาสองปุ่น แทกแต่ปากหั้น ไปสุดที่ใดชื่อรูทินั้นแซ่ที่หั้นแล เมื่อจักหุ้มนั้น หื้อได้วันดีเรือกดี (ฤกษ์ดี) หื้อได้สมณเรือกรามาเรือน เลินขันงืนขันคำใส่หมาก ป้ากราย ตักแกงบอน นอนหงายตายตินต้องแดน คำนี้อ่านไปขับสุดรูแซ่หื้อแม่นต่อมคำฟูเทิอ รูแซ่ก็หื้อคิกเทิอ คันบิดแล คันหุ่มจักเอาไกล้แล้วหื้อเอาอ้อยดำมาท่อนยาว ๑ แล้ว หื้อสรูปคาถา...”

การบรรจุหัวใจกลอง

หลังจากสร้างไหกลองเสร็จแล้ว ก่อนที่จะหุ้มหนัง ช่างจะบรรจุหัวใจกลอง และอาวุธ ที่ถือว่าเป็นสิ่งนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล ประกอบด้วย[๑๑๘]

๑. ***หัวใจกลอง*** ทำด้วยลูกน้ำเต้าแห้ง ภายในบรรจุเมล็ดพันธุ์ชนิดต่าง ๆ เช่น ข้าว ถั่ว งา ผักชี ผักกาด ข้าวโพด เป็นต้น

๒. ***ไข่เงินไข่คำ*** ทำด้วยเงินและทองคำ ขนาดพอสมควร อย่างละ ๔ ลูก

๓. ***อาวุธ*** ได้แก่ ก่างและดาบสรีกัญชัย โดยก่างนั้น เป็นเครื่องยิงสัตว์ชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายคันธนู แต่มีด้ามถือ เรียกอีกอย่างว่า “หน้าไม้” โดยส่วนต่าง ๆ ของก่างนั้น ทำด้วยไม้มงคล ๓ ชนิด คือ แม่ก่างหรือด้ามที่ใช้มือจับ ทำด้วยไม้พุทรา ขาหรือคันทำด้วยไม้ขนุน ส่วนปืนหรือลูกธนูทำด้วยไม้ตองเต้า ส่วนดาบสรีกัญชัย จะใช้แผ่นเงิน

---

๑๑๘ สัมภาษณ์พระสาวทิอ้าย จนฺทวโร วัดเจดีย์หนองผา เมืองเชียงตุง ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

สัมภาษณ์ลุงหลาหลาน บ้านหนองคำหลวง เมืองเชียงตุง ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒.

หรือแผ่นทองจำลองเป็นดาบ แล้วลงอักขระคาถากำกับ จำนวน ๒ แผ่น

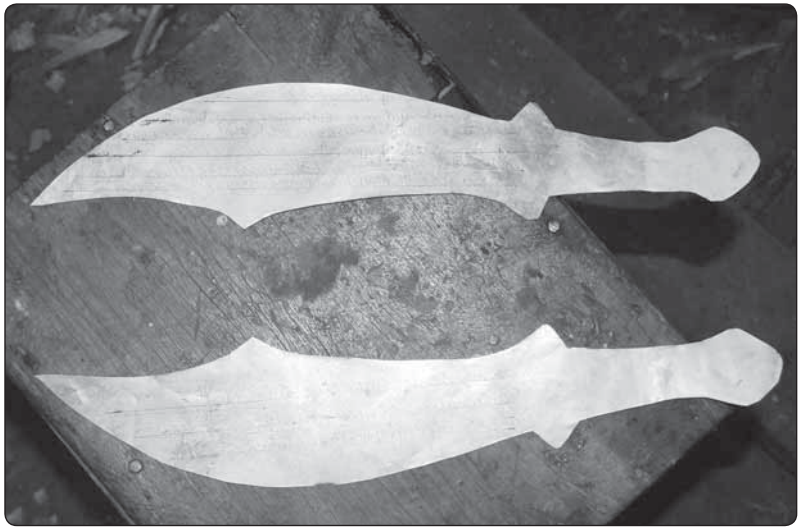

ดาบสรีกัญชัยจำลอง ทำด้วยแผ่นเงิน จารอักขระคาถากำกับ สำหรับบรรจุข้างในกลอง

การเตรียมบรรจุดาบสรีกัญชัยจำลองไว้ข้างในกลอง

การแห่กลองชัยเข้าประดิษฐานภายในวัด

เมื่อจะนำกลองชัยเข้ามาประดิษฐานภายในวัด ชาวเชียงตุงจะประกอบพิธีหามกลองเข้าวัดอย่างยิ่งใหญ่เพราะถือว่าเป็นกลองที่นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน โดยพระสงฆ์และคณะศรัทธา ต่างก็ร่วมใจกันประกอบพิธีอย่างพร้อมเพรียง แต่ละฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน ดังตำราการหามกลองชัยเข้าวัด[๑๑๙] กล่าวว่า เมื่อจะหามกลองชัย เข้ามาในวัดนั้น ให้เจ้าอาวาสเสกน้ำส้มป่อย (น้ำมะหัน) เตรียมไว้ก่อน ดังความว่า

> **“**...จักกล่าววิธีลักขณะ***กลองชัย***เข้ามาไว้ในวัด เจ้าอาวาสตนนั้นเปนพระภิกขุ สวาทิ สวามิ ครูบา สังฆราชอาชญาธรรมก็ดี หื้อได้แปงน้ำส้มป่อยไว้ แล้วสรูปคาถาว่า
>
> “อม นโมพุทธายะ นโมธัมมายะ นโมสังฆายะ
> อม พุทธะ พุทธะ พุทธะ ชัยยะ ชัยยะ ชัยยะ
> อม ธัมมะ ธัมมะ ธัมมะ ชัยยะ ชัยยะ ชัยยะ
> อม สังฆะ สังฆะ สังฆะ ชัยยะ ชัยยะ ชัยยะ
> สัพพะสตรู วินาสันตุ ปิยัง มะมะ สวาหุม...”

จากนั้น ให้เจ้าอาวาสแบกขวาน หรือถือพร้า คีมหลวง และเชือก ๑ เส้น ไปแอบอยู่ที่ประตูเข้าสู่วัด หากศรัทธาญาติโยม หามกลองชัยซึ่งพันด้วยเชือกคาเขียว และด้ายสายสิญจน์ พร้อมด้วยตาแหลวและเทียนเงินเทียนคำเข้ามา ให้ทัก ๓ ครั้ง ด้วยคำว่า

> “...พ่อออกเขาทังมวล สูพ้อยหามของสังมา อย่าถ้าเอามาวัดเรานี่ คันเอามา เราจักเอาพร้าขวานเราผ่าเสดู เอาเชือกเหล็กของเรามัดดู...”

มัคคนายกหรืออาจารย์วัด ซึ่งนุ่งขาวห่มขาว (นุ่งครัวเผือกครัวขาว) เดินนำหน้าศรัทธาประชาชนมา กล่าวตอบ ๓ ครั้ง ด้วยคำว่า

---

[๑๑๙] สำเนาเอกสารและการสัมภาษณ์ลุงหลาหลาน บ้านหนองคำหลวง เมืองเชียงตุง ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒

"...ข้าพ่อออกเขาทังมวล หามของดีมา คันว่าตีหื้อผีหย้าน หื้อสะท้านหวั่นไหว ผีจัญไรบ่มาใกล้ได้ คือว่าเปนกลองมังคละ เพื่อจักเอาเมือตีปูชาภิเษก ในเขตแก้วเจ้าสามประการ หื้ออยู่สวัสดี ทึงพระ ทึงคน ทึงสัตว์ หื้ออยู่ดีมีสุขซุผู้ชุคนข้า ขอเจ้าครูบาอย่าว่าจักมัดแลจักผ่าเส ข้าแด่..."

จากนั้น เจ้าอาวาส ก็เสกคาถาใส่อ้อยดำ ๓ ครั้ง ด้วยคาถาว่า

"..อมสิทธิการ ครูบาอาจารย์กูกล่าวว่า อ้อยดำคำยำกูใส่หนี้ กูจักตีกลองนันทเภรีกำ ๑ หื้อสะท้านหวั่นไหว กูจักตีสองคำหื้อก้องสนั่นถึงพรหม กูจักตีสามคำหื้อสะนั่นถึงคุดนาค (ครุฑนาค) กูจักตี ๔ คำหื้อเสียงนันทั่วฟ้าจักขวาน (จักรวาล) กูจักตี ๕ คำหื้อคนชมบานมาชุด้าวทังหมู่ท้าวแลเสนาเนอ อม ปิยัง มะมะ สวาหูม..."

เมื่อเสกคาถาแล้ว เป่าท่อนอ้อยดำ ๗ ครั้ง พร้อมกับถือท่อนอ้อยดำ ตีกลอง ๕ ครั้ง แล้วตอกแซ่วกลองให้แน่น ถือท่อนอ้อยดำตีอีก ๓ ครั้ง จากนั้นเอาน้ำส้มป่อยพรมใส่กลอง พร้อมกับเอาคีมคีบหูของกลอง และหามเข้าไปในวิหาร จนถึงเบื้องหน้าพระพุทธรูป

เมื่อนำกลอง เข้ามาประดิษฐานในวิหารเรียบร้อยแล้ว ก็ประกอบพิธีถวายกลองชัย โดยแต่งดาขันข้าว ๓ ชุด จากนั้นมัคคนายก กล่าวคำโอกาสเทวดา ไหว้พระเจ้า (พระพุทธรูป) สมมาพระเจ้า ขอศีล กล่าวคำเวียนทาน (โอกาสเวนทานถวายกลอง) และพระสงฆ์สวดมังคละ (เจริญพุทธมนต์) ด้วยบทชัยทั้ง ๓ หรือชัยทั้ง ๗ เป็นเสร็จพิธีถวายกลองชัย

เมื่อประกอบพิธีถวายกลองชัยเสร็จแล้ว นิมนต์เจ้าอาวาส ตีกลองอีก ๓ ครั้ง พร้อมกับกล่าวว่า

"...กลองลูกนี้นา เกิดเป็นกลองชัยมังคละลุกแต่ฟ้าลงมา ตีหาเจ้าหื้อได้สมบัติเข้าของนา ๆ ต่าง ๆ ตีหาเจ้าหื้อมีเตชะริทธิโชคลาภ

หื้อได้ผาบแพ้ข้าศึกสัตรู บ่หื้อมีไผจักมาฟื้นต่อท้าว ตีหื้อได้ผาบด้าวร้อยเอ็ดภาษา ตีหื้อมีหัตถี อัสสา โคณะ มหิงสา งัวควาย ช้างม้า ตีหื้อพ่อค้าไต่เต้า ไหลเข้ามาสู่เมือง ตีหื้อสมบัติเรืองมีอายุทีฆาเที่ยงเท้า ตีบ่หื้อเจ้าอยู่ผิดเถียงกัน ตีหื้อเสียงนันเสียงดังต่อท้าวทั่วด้าว ตีหื้อซาวพี่น้องได้อยู่จอมกัน ในสัณฐานบ้านเมือง (ใส่ชื่อบ้าน.....เมือง.....) ทังมวล หื้อได้ชวนกันอยู่สวัสดี หื้อมีอายุยืนยาว ต่อเท่าร้อยขวบเข้าอยู่สุขสวัสดีแด่เทิอะ...”

หลังจากเจ้าอาวาสตีกลองเสร็จแล้ว ก็เชิญมัคคนายก และปู่แสน ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและผู้นำชุมชน ตีกลองปิดท้าย พร้อมกับกล่าวคำดังกล่าวข้างต้น เป็นลำดับถัดไป จนเสร็จพิธี แล้วก็อัญเชิญกลองไปแขวนไว้ บนเพดานในวิหาร หรือหอกลอง สำหรับใช้ประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาต่อไป

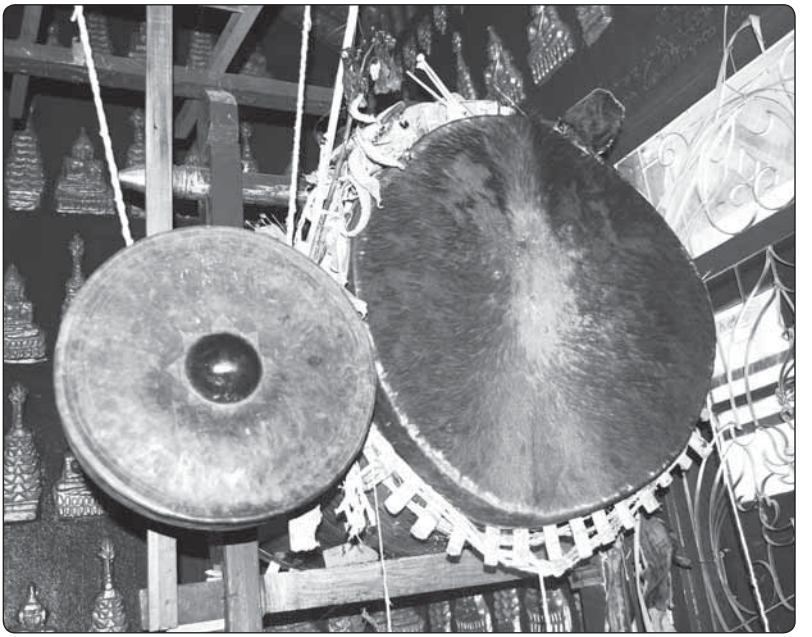

กลองชัยที่เพิ่งแห่มาประดิษฐานภายในวิหารวัดนาวังสุวรรณะ
ชุมชนบ้านแอ่นเมืองลัง เมืองเชียงตุง

จากบทบาทของกลอง พิธีการสร้างกลอง ตลอดจนถึงพิธีหามกลองเข้าวัด ในวัฒนธรรมของชาวเชียงตุง แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อว่า กลองเป็นเครื่องดนตรีที่มีความสำคัญ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เทพเจ้า และกษัตริย์ หรือ เจ้าฟ้า จึงถือว่าเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง โดยคติดังกล่าว ได้รับอิทธิพลมาจากสุวรรณกักกฎชาดก ดังปรากฏคติดังกล่าวในวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นไทเขิน เรื่องมัฆวา[๑๒๐] ฉบับวัดจอมใหม่ เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นชาดกทางพุทธศาสนา ที่มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติของพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แม้เนื้อหาส่วนใหญ่ของมัฆวา จะได้รับอิทธิพลมาจากกุลาวกชาดก[๑๒๑] (ว่าด้วยเรื่องการเสียสละ) ในชาตกัฏฐกถาเป็นสำคัญ แต่เนื้อหาในตอนท้ายก็ปรากฏอนุภาคของสุวรรณกักกฎชาดกด้วยเช่นกัน โดยกล่าวถึงการทำสงครามระหว่างพระอินทร์กับอสูร(พญาไอสวร) เพราะต้องการครอบครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และแย่งชิงนางสุชาดา แต่ในที่สุดเหล่าอสูรก็พ่ายแพ้แก่พระอินทร์แล้วทิ้งกลองนันทเภรีไว้ พระอินทร์จึงยึดกลองใบนั้นไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อเหล่าเทพยดาตีกลองนันทเภรีครั้งใด เสียงของกลองก็ดังก้องกังวาน มาถึงชมพูทวีป เสมือนหนึ่งเป็นเสียงฟ้าร้อง ครั้นต่อมาพระอินทร์นำเอารัตนะ ๗ ประการ มาประดับตกแต่งกลอง จึงทำให้กลองใบนี้ เสื่อมพลานุภาพลง ไม่สามารถดังก้องกังวานมาถึงเมืองชมพูทวีปได้อีกเช่นเคย แต่มีเสียงดังก้องกังวานและมีความไพเราะเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น

เนื้อหาในตอนท้ายของมัฆวาชาดกนี้ เป็นอนุภาคหนึ่งของสุวรรณกักกฎชาดก และอาณิสูตร แต่เป็นเนื้อหาที่มีความคลาดเคลื่อนและมีการเสริมแต่ง ให้พิสดารมากขึ้น กล่าวคือ เดิมกลองที่พระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชยึดจากอสูร แล้วนำไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อ “กลองอาลัมพระ” ซึ่งสร้างจากก้ามปูทองที่ถูกช้างโพธิสัตว์ทำลาย แต่เนื้อหาของมัฆวาชาดกเรียกชื่อว่า “กลองนันทเภรี” ส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึง พระอินทร์

---

[๑๒๐] อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์, *มัฆวา วรรณกรรมไทขืน*, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๔๙).

[๑๒๑] พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๑ หน้า ๓๐๕.

นำรัตนะ ๗ ประการ มาประดับกลองนันทเภรี จนทำให้กลองเสื่อมพลานุภาพ (เตชะริทธี) ไม่สามารถดังก้องกังวานมาถึงเมืองชมพูทวีปได้นั้น เป็นเนื้อหาที่ได้รับคติมาจากอาณิสูตร ซึ่งพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า เมื่อกลอง (ตะโพน) อานกะ มีสภาพทรุดโทรมลง แล้วถูกซ่อมแซมด้วยการตอกลิ่ม มีลิ่มทองคำและลิ่มเงินเป็นต้น จนในที่สุดไม่เหลือโครงเก่าของกลอง(ตะโพน) อานกะอยู่เลย เหลือแต่เพียงโครงใหม่ที่ตอกด้วยลิ่มทองคำและลิ่มเงิน ลำดับนั้นเสียงของกลองอานกะ ซึ่งเคยดังก้องกังวานถึง ๑๒ โยชน์ ก็สูญไปด้วย แม้จะประโคมอยู่ภายในม่าน ก็ยากที่จะได้ยิน

ทั้งนี้โครงเรื่องหลักของมัฆวาชาดก[๑๒๒] มีต้นเรื่องมาจากกุลาวกชาดกก่อน ครั้นต่อมานักปราชญ์ชาวล้านนา ได้แต่งวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องมฆชาดก ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดกสำนวนล้านนา ที่มีลักษณะการแต่งแบบนิสัย คือแปลโดยยกศัพท์บาลีขึ้นตั้ง แล้วใช้ภาษาถิ่นล้านนา แปลความหมายของศัพท์นั้น ครั้นเมื่อพุทธศาสนาจากล้านนาเผยแผ่เข้าสู่เมืองเชียงตุงแล้ว จึงมีผู้แต่งเรื่องมัฆวาชาดก เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นไทเขินขึ้นอีกทีหนึ่งตามลำดับ ซึ่งการแต่งเรื่องมัฆวาชาดกของไทเขินนี้เอง ได้นำเอาอนุภาคเกี่ยวกับคติการสร้างกลองในสุวรรณกักกฎชาดก มาผสมในตอนท้ายเรื่องด้วย

คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมชาวไทยสยาม ภาคกลางของประเทศไทย

ประเทศไทย ถือเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน และมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทย จึงเป็นเหตุให้ศิลปวัฒนธรรม มีพื้นฐานมาจากคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ คติเกี่ยวกับการสร้างกลองในฐานะเครื่องดนตรี ที่มีบทบาททั้งด้านการเมืองการปกครอง และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่มีคติมาจากพระไตรปิฎก แพร่หลายในดินแดนแห่งนี้ด้วย

---

[๑๒๒] อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์, *มัฆวา วรรณกรรมไทขืน*, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๔๙). หน้า ๑๔๕.

ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑[๑๒๓] กล่าวถึงเนาวพยัตติ ๙ ประการ ประกอบด้วย โยคพยัตติ โมเจพยัตติ ฉายาพยัตติ ธาราพยัตติ สลวะพยัตติ เลหเลหาพยัตติ ลุกุติลาพยัตติ และสันนิกพยัตติ ถ้าหากผู้ใดมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ในเนาวพยัตตินี้ ก็จะสามารถอยู่รอดปลอดภัยจากข้าศึกศัตรูได้ โดยยกตัวอย่าง สมิงมนูหอร กษัตริย์แห่งเมืองสะเทิม ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีเดชานุภาพ เป็นที่เกรงขามของเมืองต่าง ๆ เพราะพระองค์ มีสิ่งสำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ กลองชัย ทหารสองคนพี่น้อง และบิดาที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลสัตย์ จึงทำให้เมืองสะเทิม มีศักดานุภาพ เสมือนเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> "...อนึ่งเมืองสะเทิมนั้น ยังมีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ชื่อสมิงมนูหอร แลพระยามีกลองไชยลูกหนึ่ง แลมีทหารสองคนพี่น้อง คนหนึ่งชื่อปราบใหญ่ คนหนึ่งชื่อปราบน้อย แลพระยานั้นมีเดโชนุภาพยิ่งนัก แลปกครองรักษาประชาราษฎร์ทั้งปวง เป็นใหญ่แก่พระยาทั้งร้อยเอ็ดเมือง แลเมืองสะเทิมนั้น ประดุจดาวดึงษาสวรรค์ เหตุว่ามีศักดานุภาพ..."

ครั้นต่อมา พระยาแห่งเมืองพุกาม มีความประสงค์ จะทำลายเดชานุภาพของพระองค์ จึงส่งลูกสาวชื่อนางคลามาเป็นมเหสี แต่ด้วยความที่พระยาสมิงมนูหอร ไม่ประกอบด้วยโมเจพยัตติ (ความรอบรู้ในเล่ห์อุบาย) และไม่รักษาศีล จึงลุ่มหลงนางคลาเป็นอย่างมาก ครั้นต่อมานางคลายุยุงให้พระยาสมิงมนูหอร ฆ่าพระบิดาและจองจำทหารสองคนพี่น้องได้สำเร็จ ส่วนกลองชัยนั้น นางคลาหาวิธีทำลายศักดานุภาพด้วยการกล่าวตำหนิกลองว่า มีลักษณะเล็กเกินไป ไม่สามารถต้านทานศัตรูได้ แต่ถ้าสร้างใหม่ให้ใหญ่ขึ้น ก็จะมีศักดานุภาพมาก พระยาสมิงมนูหอร เชื่อฟังถ้อยคำของนาง จึงสั่งให้สร้างกลองใบใหม่ ทำให้บรรดาเสนาอำมาตย์ ไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุทำให้พระองค์เสื่อมศักดานุภาพในที่สุด ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

[๑๒๓] *ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑* (กรมศิลปากร : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๕) หน้า ๓๑๒.

> "...นางคลา จึงทูลแก่พระยาดังนี้เล่าว่า พระบิดาหามิได้แล้ว ทหารทั้งสองก็นอกใจเล่า แลเห็นแต่กลองลูกเดียวนี้ก็เล็กนักหนา แลฝ่าฝืนศัตรูมิได้ ถ้าแลใหญ่น้อยหนึ่งจึ่งดี แลพระยาฟังถ้อยคำนางคลาทูลดั่งนั้น จึงแปลงกลองนั้นให้ใหญ่ขึ้น ครั้นแปลงกลองไซร้ อำมาตย์เสนาทั้งปวงนินทาดั่งนี้นัก..."

เนื้อหาของตำราพิไชยสงครามของภาคกลาง กล่าวอ้างอิงถึงกลองชัย ซึ่งเป็นชื่อกลองที่มีคติปรากฏในพระไตรปิฎก และแพร่หลายในภูมิภาคที่อยู่ใกล้เคียงกับชาวไทยภาคกลาง โดยถือเป็นกลองที่อยู่คู่กับกษัตริย์และถือเป็นกลองมงคล ที่ทำให้กษัตริย์ และบ้านเมือง มีเดชานุภาพมากยิ่งขึ้น

คติการสร้างกลอง ที่แพร่กระจายมากับสุวรรณกักกฎชาดก ยังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ที่วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวัดพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร และเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งราชจักรีวงศ์ ทรงสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ เดิมชื่อว่า "วัดมหาสุทธาวาส" พระองค์ทรงสร้างพระวิหาร เพื่อประดิษฐานพระศรีศากยมุนี (พระโต) ซึ่งอัญเชิญมาจากวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย แต่สิ้นรัชกาลเสียก่อน ครั้นต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างต่อ และทรงจำหลักบานประตูพระวิหารด้วยพระองค์เอง แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างต่อ จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๙๐ และพระราชทานนามว่า **"วัดสุทัศนเทพวราราม"** หมายถึงวัดที่มีความสวยงาม เหมือนดั่งเมืองสวรรค์

คติการสร้างกลองจากพระไตรปิฎก ที่ปรากฏในวัดแห่งนี้ คือ ภายในพระวิหาร มีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องสุวรรณกักกฎชาดก พร้อมกับกลองใบหนึ่งที่ประดิษฐานอยู่ข้าง ๆ พระประธานพระศรีศากยะมุนี เรียกว่า ***"กลองก้ามปู"*** เพราะมีรูปลักษณ์เหมือนก้ามปู ประวัติการสร้างกลอง ยังไม่มีหลักฐานบ่งบอกไว้อย่างชัดเจน แต่ประวัติของ

วัดสุทัศนเทพวราราม[๑๒๔] กล่าวว่า ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังนี้ เป็นฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ เล่าเรื่องเกี่ยวกับไตรภูมิกถา และอดีตพระพุทธเจ้า ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่า กลองก้ามปูใบนี้น่าจะสร้างในสมัยรัชกาลรัชกาลที่ ๓ หรือในระยะเวลาใกล้เคียงกัน กับการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสุวรรณกักกฎชาดก ซึ่งผู้สร้างอาจต้องการแสดงให้เห็นถึงคติการสร้างกลองที่มีที่มาจากสุวรรณกักกฎชาดก จึงประดิษฐ์ศิลปกรรมกลองก้ามปูให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น

ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสุวรรณกักกฎชาดก
ภายในวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

ลักษณะของภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องสุวรรณกักกฎชาดกนั้น ประกอบด้วยรูปช้างโพธิสัตว์ กำลังเหยียบกระดองของปูทอง ที่ริมหนองน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง โดยมีช้างพังภรรยา ยืนให้กำลังใจอยู่ข้าง ๆ ส่วนกลองก้ามปูที่สร้างขึ้นมานั้น มีลักษณะคล้ายก้ามปู ซึ่งหุ้มหนังทั้ง ๒ ด้าน ประดิษฐาน

[๑๒๔]จรรยา มาณะวิท และคณะ, *วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๘.

อยู่บนเสา ที่มีฐานเป็นรูปช้าง สำหรับใช้ประโคมในพิธีเทศนาธรรมของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการสร้างแบบจำลอง มาจากคติเกี่ยวกับกลองอาลัมพระในสุวรรณกักกฏชาดก โดยมีส่วนประกอบสำคัญ ๓ ส่วน คือ

๑. โครงของกลอง มีลักษณะเหมือนก้ามปู โดยปกติ ปูเป็นสัตว์ที่ประกอบด้วยขา ๕ คู่ โดยขาคู่แรกนั้น มีขนาดใหญ่สุด เรียกว่า “ก้ามปู” ซึ่งประกอบด้วยส่วนของโคน ที่ติดต่อกับลำตัว และส่วนปลายของก้ามปู ซึ่งมีลักษณะเป็นง่าม ๒ ง่าม คล้ายคีม สำหรับใช้จับเหยื่อและป้องกันตัว ง่ามด้านบนมีลักษณะใหญ่กลมกลวงกว่าง่ามด้านล่าง และสามารถงับขึ้นลงได้ ดังนั้น การสร้างกลองก้ามปูจำลองดังกล่าว จึงมีลักษณะทำโคนก้ามปู ให้มีลักษณะกลมกลวง แล้วหุ้มหนังและตอกหมุด ส่วนปลายก้ามปู ทำง่ามด้านบนให้มีลักษณะกลมกลวง แล้วหุ้มหนัง พร้อมกับตอกมุดเหมือนกัน เพื่อยึดหนังกับโครงไม้ให้แน่นตึง ส่วนง่ามด้านล่างคงไว้ และทำให้มีลักษณะกลมเรียวขนาดเล็ก และมีหยักคล้ายง่ามของก้ามปูจริง เมื่อสังเกตดูจะเห็นว่า ด้านหน้ากลองในส่วนที่เป็นโคนก้ามปู จะมีลักษณะกว้างใหญ่ กว่าหน้ากลองด้านปลาย ซึ่งมีขนาดเล็ก

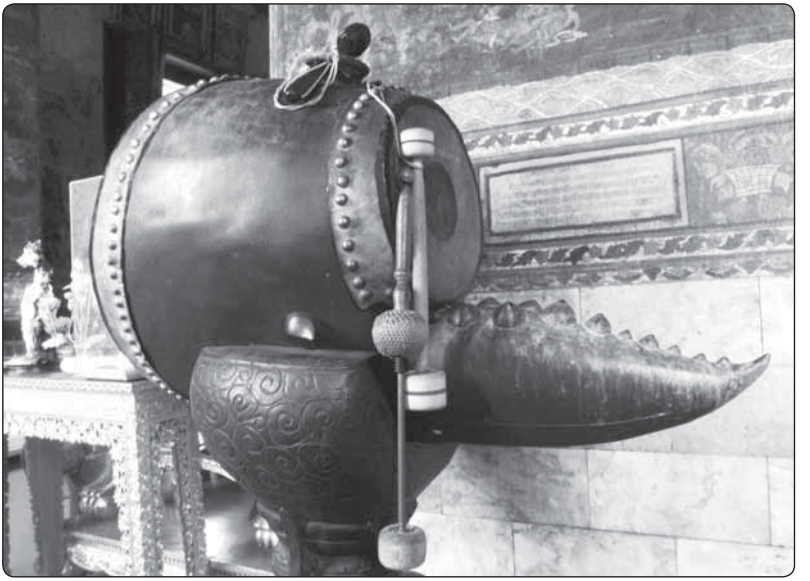

๒. เสาสำหรับรองรับกลองก้ามปู มีลักษณะเป็นเสาต้นเดียว ทำด้วยสำริด และสลักลวดลายเครือดอก และกลีบดอกบัวหงายประกอบด้านบนมีลักษณะเว้า เพื่อรองรับกลองได้อย่างลงตัว ส่วนด้านล่างสุดของเสา จะวางอยู่บนฐาน ซึ่งเป็นหลังช้างหมอบ เมื่อมองด้านข้าง จะมีลักษณะเหมือนก้ามปูเช่นกัน

๓. ฐานเสาเป็นรูปช้างทรงเครื่องประดับอย่างสวยงาม นอนหมอบอยู่บนฐานกลีบดอกบัว ทำด้วยสำริด ปลายงวงช้าง ถือดอกบัว ทาสีทองเหลืองอร่าม พร้อมกับเครื่องประดับบางส่วน ก็ทาสีทองด้วยเช่นกัน ส่วนหลังช้างนั้น เป็นที่ตั้งของเสา สำหรับรองรับกลองอีกทีหนึ่ง

การสร้างกลองก้ามปูดังกล่าว มีลักษณะสอดคล้องกับเนื้อหาของจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องสุวรรณกักกฎชาดก จึงสันนิษฐานได้ว่า กลองก้ามปูใบนี้ น่าจะสร้างในระยะเวลาใกล้เคียงกับ การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังของจิตรกร ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓

หากวิเคราะห์ลักษณะส่วนประกอบ ของกลองก้ามปูดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า ช้างทรงเครื่องประดับที่นอนหมอบ เป็นฐานรองรับเสาต้นเดียวอยู่ด้านล่างนั้น หมายถึงช้างพระโพธิสัตว์ ผู้ทำลายปูทอง จนก้ามปูหลุดกระเด็นออกไป ส่วนเสาที่รองรับกลองก้ามปู ซึ่งเป็นเสาต้นเดียวนั้น แสดงถึงจินตนาการที่ให้ภาพพจน์เสมือนว่า กลองใบนี้กำลังลอยอยู่บนอากาศ ซึ่งก็หมายความว่า กลองก้ามปูใบนี้ ก็คือกลองอาลัมพระ ของท้าวสักกเทวราช หรือกลองพระอินทร์ ที่ประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั่นเอง

การที่คติการสร้างกลองในพระไตรปิฎกแพร่กระจายในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ซึ่งแฝงคติไว้ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ประเภทชาดกนั้น เนื่องจากชาดก เป็นเรื่องราวที่ชาวพุทธชื่นชอบ และนิยมสดับฟังมาอย่างยาวนาน เพราะชาดกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างบารมีธรรม ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เนื้อหาจึงแฝงไว้ด้วยคติธรรมและคติอื่น ๆ ที่ถือเป็นแบบอย่าง ในการดำรงชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา

คติการสร้างกลองที่ปรากฏในสุวรรณกักกฎชาดก จึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถือเป็นคติการสร้างกลองต้นแบบที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ (เตชะริทธี) ในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดังกล่าวข้างต้น แม้แต่ละวัฒนธรรม จะรับคติการสร้างกลองมาจากพระไตรปิฎกเหมือนกัน แต่รูปแบบของกลองในแต่ละวัฒนธรรม อาจจะมีความแตกต่างกัน เช่น รูปลักษณ์ ขนาด ท่วงทำนองลีลาการตี และการประสมวงของเครื่องดนตรี เป็นต้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม ของแต่ละวัฒนธรรม เป็นปัจจัยกำหนดอีกทีหนึ่ง โดยเฉพาะดินแดนล้านนาซึ่งเคยเป็น “ราชอาณาจักรล้านนา” ที่มีความเจริญรุ่งเรืองและศูนย์กลางการเมืองการปกครองในภูมิภาคนี้ คติและพัฒนาการของกลองในล้านนา มักอ้างอิงอยู่กับคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ จนทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลอง กับสังคมและวัฒนธรรมล้านนา

ที่มีพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ก่อให้เกิดภูมิปัญญาด้านดุริยางคศิลป์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น และรับใช้สังคมล้านนามาอย่างยาวนาน

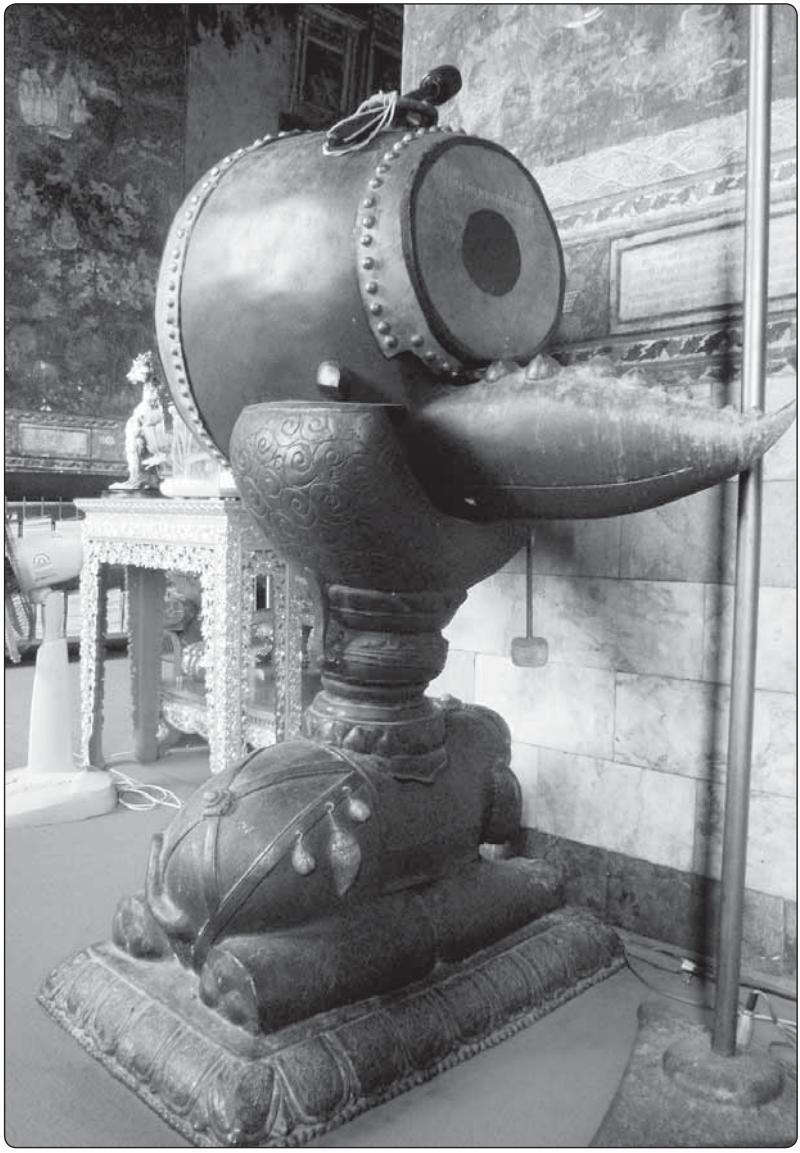

ศิลปกรรมกลองก้ามปู สร้างจากคติที่ปรากฏในสุวรรณกักกฏชาดก ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

ตอนที่ ๔
คติการสร้างกลองที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา

ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองล้านนา

"ราชอาณาจักรล้านนา" นับเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองอีกอาณาจักรหนึ่ง ในแถบภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เนื่องจากดินแดนแห่งนี้ เคยเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง และศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้มาหลายร้อยปี ดังความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[๑๒๕] ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้กล่าวถึง การสร้างบ้านแปลงเมืองของราชอาณาจักรล้านนา โดยมีพระญามังรายเป็นปฐมกษัตริย์ (พ.ศ.๑๘๓๙-๑๘๖๐) ทรงสร้างและสถาปนานครเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางราชธานี พร้อมกับมีการขยายพระราชอำนาจและมีกษัตริย์ปกครองมาอย่างต่อเนื่อง จนราชอาณาจักรล้านนาได้ขยายราชอาณาเขตไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากยุคสมัยนั้นกษัตริย์ล้านนา ทรงมีพระปรีชาสามารถ เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะรัชสมัยของพระญาติโลกราช[๑๒๖] (พ.ศ.๑๙๘๔-๒๐๓๐) กษัตริย์แห่งราชวงศ์

---

[๑๒๕] *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘).

[๑๒๖] อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชิโนเรศ. *พระญาติโลกราชะ*. (เชียงใหม่ : โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา. ๒๕๕๒).

มังรายลำดับที่ ๑๐ ทรงเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ แห่งราชอาณาจักรล้านนา อีกพระองค์หนึ่ง ที่ได้ทุ่มเทพระราชกรณียกิจ ในการปราบปรามและรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ให้อยู่ในพระราชอำนาจ พร้อมกับแผ่ขยายราชอาณาเขต ไปยังดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ด้านทิศตะวันออก ทรงมอบหมายให้พระมหาเทวี ออกรบกับท้าวแม่นคุณ จนชนะและได้เมืองแพร่มาครอบครอง ส่วนพระองค์ทรงรบชนะพระญาแก่นท้าวแล้วได้เมืองน่าน ครั้นต่อมา ทรงมีชัยชนะต่อเมืองชวา (หลวงพระบาง) พร้อมกับยึดครองเมืองเชียงตีน ของน้อย และของหลวง ส่วนทางทิศเหนือทรงยกทัพไปตีและมีชัยชนะต่อกลุ่มชนไทลื้อบ้านคุณ เมืองยอง ทรงตีเมืองเชียงรุ่งได้สำเร็จ และได้ครอบครองเมืองตุ่น เมืองลอง และเมืองอิง ส่วนทิศตะวันตก ทรงมีชัยชนะต่อชาวเงี้ยว หรือชาวไทใหญ่ ได้เมืองนายและเมืองอื่น ๆ อีก รวม ๑๑ หัวเมือง พร้อมกับเชลยอีกจำนวน ๑๒,๓๒๘ คน ทรงโปรดให้เชลยเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่นอกตัวเมืองเชียงใหม่

ความเป็นวีรกษัตริย์ของพระญาติโลกราช เป็นที่กล่าวขานและเกรงขามของหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำสงครามกับ ***"ชาวใต้"*** หรือราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ทั้งพระญาติโลกราช และพระบรมไตรโลกนาถต่างก็เป็นวีรกษัตริย์ และมีพระนามที่มีความหมายตรงกันว่า ***"พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก"*** ทั้งสองพระองค์ ต่างก็ยกทัพประหัตประหาร ซึ่งกันและกันเพื่อเอาชนะและแผ่ขยายพระราชอำนาจ ไปยังดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้เกิดศึกสงครามสู้รบกันอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่กล่าวขานกันทั่วทั้งแผ่นดิน

ผลจากการที่ทั้งสองพระองค์ ทำศึกสงครามกัน ยังเป็นเหตุทำให้เกิดวรรณกรรมสดุดีวีรกษัตริย์ของทั้งสองฝ่ายขึ้น กล่าวคือ ฝ่ายชาวใต้หรือชาวอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ได้แต่งวรรณกรรม ***"ลิลิตยวนพ่าย"*** ขึ้น ซึ่งมีเนื้อหา กล่าวสดุดีพระบรมเดชานุภาพ ของพระบรมไตรโลกนาถ ในขณะที่ชาวไทยวน หรือชาวล้านนาก็มี ***"ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่"*** เป็นวรรณกรรมสดุดีพระบรมเดชานุภาพ ของพระสิริธรรมจักรพรรดิติโลกราชาธิราช หรือ พระญาติโลกราช ด้วยเช่นกัน

ราชอาณาจักรล้านนา มีความเจริญมั่นคงมาโดยลำดับ จวบจนรัชสมัยของพระญาเมกุฏิ หรือเจ้าขนานแม่กุ[๑๒๗] (๒๐๙๔-๒๑๐๗) กษัตริย์ล้านนาลำดับที่ ๑๗ ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย แห่งราชวงศ์มังราย ราชอาณาจักรล้านนา ก็ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า แม้ในช่วงแรก พม่าจะยินยอมให้พระญาเมกุฏิปกครองอยู่ก็ตาม แต่ต่อมาภายหลัง เมื่อพระญาเมกุฏิมีปฏิกิริยาต่อต้านพม่า พระองค์จึงถูกนำตัวไปพำนักที่พม่า แล้วให้พระนางวิสุทธิราชเทวี (พ.ศ. ๒๑๐๗-๒๑๒๑) ซึ่งมีเชื้อสายราชวงศ์มังรายปกครองแทน เมื่อพระนางวิสุทธิราชเทวีสิ้นพระชนม์ โอรสของพระนาง ซึ่งเกิดจากบุเรงนองชื่อ *"มังนรธาช่อ"* ก็ขึ้นครองนครเชียงใหม่แทน

ราชอาณาจักรล้านนา ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๓๑๗) เป็นระยะเวลาร่วม ๒๐๐ กว่าปี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ นครเชียงใหม่มีผู้ปกครอง ในฐานะเมืองขึ้นของพม่า รวมทั้งสิ้น ๑๗ พระองค์ ตลอดระยะเวลาที่พม่าปกครองล้านนานั้น ชาวล้านนาบางส่วน ก็มีความเคลื่อนไหว ที่จะพยายามรวมตัวกัน ต่อต้านพม่าอยู่หลายครั้ง แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวแบบโดดเดี่ยว หรือต่างกลุ่มต่างทำ เช่น กลุ่มของเทพสิงห์ กลุ่มขององค์คำ กลุ่มของเจ้าจันทร์ กลุ่มของเจ้าขี้หุด เป็นต้น ซึ่งมีกำลังน้อยกว่า และมีการแย่งชิงอำนาจกันภายในกลุ่มด้วย ครั้นต่อมา มีการรวมตัวกันต่อต้านเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือจากกองทัพของกรุงธนบุรี โดยเฉพาะในสมัยของพระญาจ่าบ้าน และพระเจ้ากาวิละ ผู้นำชาวล้านนา ในขณะนั้น ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี เพื่อขอความช่วยเหลือในการขับไล่พม่า ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระหว่างราชอาณาจักรล้านนากับราชอาณาจักรสยาม เนื่องจากล้านนาต้องการขับไล่พม่า ในขณะที่กรุงธนบุรีก็ได้โอกาสแผ่อิทธิพลมาทางล้านนาด้วย

ครั้นต่อมาปี พ.ศ. ๒๓๑๗ พระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี ก็ได้แต่งตั้งพระญาจ่าบ้าน เป็นพระญาหลวงวชิรปราการกำแพงเพชร

---

[๑๒๗] สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (กรุงเทพฯ : อรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ๒๕๓๙).

ครองเมืองเชียงใหม่ และแต่งตั้งพระเจ้ากาวิละครองเมืองลำปาง ส่วนบรรดาน้องของพระเจ้ากาวิละอีก ๖ คน ส่วนหนึ่งได้ไปช่วยราชการที่เมืองลำปาง โดยมีเจ้าน้อยธรรมลังกาเป็นอุปราช เจ้าบุญมาเป็นราชวงศ์ รวมพี่น้องทั้ง ๗ คนนี้ ได้รับการเรียกขานว่า ***"เจ้าเจ็ดตน"*** ซึ่งได้ร่วมใจกันปกป้องเมืองลำปาง ให้รอดพ้นจากการรุกรานของพม่าได้อย่างแข็งขัน ดังนั้นเมืองลำปางในสมัยนั้น จึงเป็นแหล่งที่มั่นสำคัญของกองทัพล้านนา ในขณะที่เมืองเชียงใหม่ ถูกพม่าล้อมเมืองเป็นเวลาถึง ๘ เดือน จนได้รับความช่วยเหลือ จากกองทัพกรุงธนบุรี มาช่วยขับไล่พม่าได้สำเร็จ แต่ต่อมาภายหลัง พระญาหลวงวชิรปราการ ได้ทิ้งเมืองเชียงใหม่ แล้วหนีไปอยู่เมืองลำปาง และถูกจำคุกในข้อหาฆ่าอุปราชก้อนแก้ว จนกระทั่งเสียชีวิตที่กรุงธนบุรี ทำให้เมืองเชียงใหม่ขณะนั้น กลายเป็นเมืองร้างยาวนานถึง ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๑๙-๒๓๓๙) เนื่องจากผู้คนหลบหนีภัยสงครามและถูกจับเป็นเชลย

ครั้นต่อมา พ.ศ. ๒๓๒๕ พระเจ้ากาวิละได้ปกครองเมืองเชียงใหม่ในนาม ***"ตระกูลเจ้าเจ็ดตน"*** ได้รวบรวมผู้คน ทำการขับไล่พม่า ออกไปจากดินแดนล้านนาได้สำเร็จ พร้อมกับขยายราชอาณาเขต ไปถึงเมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองพันนา พร้อมกับกวาดต้อนผู้คน ในดินแดนเหล่านั้น ทั้งไทลื้อ ไทเขิน ไทยอง และไทใหญ่ ให้เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และดินแดนใกล้เคียง เรียกยุคนี้ว่า ***"เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง"*** จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๔๗ ชาวล้านนา ก็สามารถขับไล่พม่า ออกไปจากเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นที่ตั้งทัพพม่าแห่งสุดท้ายได้สำเร็จ นับเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๓๐ ปี (พ.ศ. ๒๓๑๗-๒๓๔๗) ที่ล้านนาฟื้นม่านหรือขับไล่พม่าออกจากดินแดนแห่งนี้

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้จะขับไล่พม่าได้สำเร็จ แต่ในที่สุดราชอาณาจักรล้านนา ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรือง และมีราชอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ก็ตกเป็นเมืองประเทศราช และถูกผนวกดินแดน เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม เมืองเชียงใหม่ ในฐานะที่เคยเป็นราชธานี แห่งราชอาณาจักรล้านนา จึงมีเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในฐานะประเทศราชของราชอาณาจักรสยาม ปกครองสืบมารวมทั้งสิ้น ๙ พระองค์ นับตั้งแต่พระเจ้ากาวิละเจ้า เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์แรก

และเป็นต้นตระกูลเจ้าเจ็ดตน จนมาถึงพลตรีเจ้าแก้วนวรัฐ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนองค์สุดท้าย

แม้จะผนวกดินแดนให้เป็นส่วนหนึ่ง ของราชอาณาจักรสยาม หรือที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า ***"ประเทศไทย"*** แล้วก็ตาม แต่ดินแดนแห่งนี้ ก็ยังเรียกขานตนเองว่า ***"ล้านนา"*** ซึ่งปัจจุบัน ประกอบด้วยดินแดน ๘ จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

พระพุทธศาสนาในล้านนา

ราชอาณาจักรล้านนา นอกจากจะเป็นศูนย์กลางการปกครองในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้อีกด้วย เมื่อพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรล้านนาแผ่ขยายอาณาเขตไปยังดินแดนต่าง ๆ พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมล้านนา มีภาษาและวรรณกรรม เป็นต้น ก็ได้รับการเผยแผ่ไปยังดินแดนเหล่านั้นด้วย

ราชอาณาจักรล้านนา เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐาน จนมีความเจริญมั่นคงมาอย่างยาวนาน เนื่องจากเป็นศาสนาที่มีแนวคิด และวิถีปฏิบัติที่สอดคล้อง กับคติและวิถีชีวิตของชาวล้านนา จึงทำให้พระมหากษัตริย์ และประชาชนชาวล้านนา มีความศรัทธาเลื่อมใสและนับถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจมาหลายร้อยปี ดังปรากฏหลักฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ ถึง ๓ ครั้ง[๑๒๘] กล่าวคือ

ครั้งแรก พ.ศ. ๑๒๐๔ ในรัชสมัยพระนางจามเทวี พระราชธิดากษัตริย์มอญ แห่งอาณาจักรทวาราวดี ทรงเสด็จจากเมืองละโว้ ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ทรงนำพระเถระจำนวน ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยพระไตรปิฎก ตลอดถึงอารยธรรมแบบทวาราวดีมาเผยแผ่ด้วย เช่น สถูปทรง ๔ เหลี่ยม สุวรรณจังโกฏเจดีย์ เป็นต้น ทรงสร้างวัดไว้ ๔ มุมเมือง ครั้นต่อมา

---

[๑๒๘]ประเสริฐ ณ นคร, *ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง* (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๓๗).

รัชสมัยพระเจ้าทิตตราช ทรงสร้างพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญทางพุทธศาสนาในนครหริภุญชัย

ในยุคเริ่มแรกของการประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งนี้ พระนางจามเทวีทรงเอาใจใส่ต่อพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้พระสงฆ์ ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก พร้อมกับเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงทำให้พระพุทธศาสนา สามารถประดิษฐานตั้งมั่นมาโดยลำดับ

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๑๙๑๒ ในรัชสมัยพระญากือนา กษัตริย์ล้านนาลำดับที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย ทรงอาราธนาพระสุมนเถระ จากสุโขทัย นำพุทธศาสนานิกายรามัญวงศ์ หรือนิกายลังกาวงศ์เก่า ซึ่งสืบทอดมาจากเมืองนครพันมาเผยแผ่ พร้อมกับอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย โดยมีวัดบุปผาราม (วัดสวนดอก) เชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ เรียกพุทธศาสนาฝ่ายนี้ว่า ***"พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก"*** หรือ ***"ฝ่ายบุพผาสี"*** ซึ่งการเผยแผ่ครั้งนี้ พระองค์อาราธนาพระสงฆ์นิกายเดิม ที่สืบมาจากรัชสมัยพระนางจามเทวี ให้บวชแปลงใหม่ ๘,๔๐๐ รูป ทรงนำพระบรมสารีริกธาตุ ไปประดิษฐานที่วัดสวนดอก และวัดพระธาตุดอยสุเทพ อีกทั้งยังส่งเสริมให้พระสงฆ์จากเชียงตุง และเชียงแสน เดินทางมาศึกษาพระพุทธศาสนาที่วัดบุปผารามนี้ด้วย

ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๑๙๗๓ รัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนาลำดับที่ ๘ แห่งราชวงศ์มังราย ในสมัยนี้ พระมหาธรรมคัมภีร์เถระ และพระสงฆ์ล้านนาจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วบวชแปลงใหม่ที่อุทกสีมาแม่น้ำกัลยาณี จากนั้นก็นำพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่ มาเผยแผ่ในเชียงใหม่ เรียกพุทธศาสนาฝ่ายนี้ว่า ***"พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง"*** หรือ ***"ฝ่ายสีหฬรัตตาราม"***

ผลจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ ๓ ครั้งดังกล่าว ทำให้พระสงฆ์ล้านนา แบ่งออกเป็น ๓ ฝ่าย หรือ ๓ นิกาย ได้แก่

๑. *นิกายพื้นเมือง* ซึ่งเป็นพระสงฆ์กลุ่มดั้งเดิม ที่ได้รับการเผยแผ่มาจากรัชสมัยของพระนางจามเทวี

๒. *นิกายลังกายรามัญวงศ์ หรือ นิกายลังกาวงศ์เก่า* ซึ่งเป็นพระสงฆ์กลุ่มวัดสวนดอก ที่ได้รับการเผยแผ่จากพระสุมนเถระ ในรัชสมัย

ของพระญากือนา เรียกอีกอย่างว่า *“ฝ่ายบุพผวาสี”*

๓. *นิกายลังกาวงศ์ใหม่* ซึ่งเป็นกลุ่มพระสงฆ์ ที่ได้รับการศึกษาและบวชแปลงมาจากเมืองลังกา โดยการนำของพระมหาธรรมคัมภีร์เถระในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน

แม้จะเป็นพระพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่ด้วยความที่แต่ละนิกายต่างก็ได้รับการสืบทอดคติและวิถีปฏิบัติ จากครูบาอาจารย์ที่แตกต่างกัน จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์ล้านนา ๒ ฝ่าย อันได้แก่ ฝ่ายพื้นเมืองและฝ่ายลังกาวงศ์เก่า (วัดสวนดอกหรือฝ่ายบุพผวาสี) เกิดความขัดแย้งทางความคิด และแนวทางปฏิบัติ กับฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ (ฝ่ายสีหพรัตตาราม) จนนำไปสู่การทะเลาะวิวาท ลุกลามไปถึงคณะสงฆ์เมืองเชียงตุง และเมืองสิบสองพันนา ซึ่งเป็นดินแดนได้รับการเผยแผ่พุทธศาสนาจากพระสงฆ์ล้านนา ก็ได้เกิดความทะเลาะวิวาทและแตกแยกออกเป็น ๒ ฝ่ายไปด้วย

แต่หลังจากเหตุการณ์ความขัดแย้งเหล่านี้ได้รับการคลี่คลายแล้ว พระพุทธศาสนาในล้านนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น เมื่อพระสงฆ์ล้านนาหลายรูป ได้ตั้งใจศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง จนมีพระสงฆ์ล้านนา ที่เป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนา ได้สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ทั้งภาษาบาลี และภาษาล้านนาหลายเรื่องหลายฉบับ เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ดังตัวอย่างพระสงฆ์ล้านนาที่ได้แต่งคัมภีร์สำคัญ ดังนี้[๑๒๙]

๑. พระญาณกิตติเถระ (พ.ศ. ๒๐๒๔-๒๐๓๙) แต่งคัมภีร์ปาติโมกขคัณฐีทีปนี สีมาสังกรวินิจฉัย และสมันตปาสาทิกาอัตถโยชนา

๒. พระสิริมังคลาจารย์ (พ.ศ. ๒๐๖๓) แต่งคัมภีร์เวสสันตรทีปนี มังคลัตถทีปนี จักกวาฬทีปนี และสังขยาปกาสกฎีกา

๓. พระญาณกิตติเถระ (พ.ศ. ๒๐๔๗) แต่งคัมภีร์อัฏฐสาลินีอัตถโยชนา สัมโมหวิโนทนีอัตถโยชนา ธาตุกถาอัตถโยชนา ปุคคลปัญญัติอัตถโยชนา กถาวัตถุอัตถโยชนา ยมกอัตถโยชนา ปัฏฐานอัตถโยชนา อภิธัมมัตถวิภาวินีอัตถโยชนา และมูลกัจจายนอัตถโยชนา

---

[๑๒๙]ลิขิต ลิขิตานนท์. *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาประเภทปกรณ์พิเศษ*. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๐). หน้า ๑๑๕.

๔. พระสิริรัตนปัญญาเถระ (พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๖๕) แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ มาติกัตถสรูปธัมมสังคณี และวชิรสารัตถสังคหะ

๕. พระสุวรรณรังสีเถระ แต่งปฐมสมโพธิ

๖. พระโพธิรังสีเถระ (พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘) แต่งคัมภีร์จามเทวีวงส์ สิหิงคนิทาน

๗. พระสุวัณณรังสีเถระ (พ.ศ. ๒๑๒๘) แต่งคัมภีร์คันถาภรณฎีกา

๘. พระสัทธัมมกิตติมหาผุสสเทวเถระ (พ.ศ. ๒๐๕๐) แต่งคัมภีร์สัททพินทุอภินวฎีกา

๙. พระญาณวิลาสเถระ แต่งคัมภีร์สังขยาปกาสกะ

นอกจากนั้น ยังได้ปรากฏวรรณกรรมพุทธศาสนา ที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และปีที่แต่ง อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่า แต่งโดยพระเถระเชียงใหม่ เช่น ปัญญาสชาดก อุปปาตสันติ เป็นต้น

นอกจากจะมีคัมภีร์สำคัญ ๆ ดังที่กล่าวมานี้แล้ว ยังมีคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ที่ใช้สำหรับเทศนาสั่งสอนเหล่าพุทธบริษัท ที่ปรากฏตามหอธัมม์ของวัดต่าง ๆ ในล้านนา ซึ่งมีเนื้อหาเป็นคำสอน ตำนาน ชาดกพื้นบ้าน อานิสงส์ในงานบุญทางพุทธศาสนา และกวีนิพนธ์ต่าง ๆ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงในคัมภีร์ใบลานและพับสา ซึ่งถือเป็นวัสดุท้องถิ่นที่มีความคงทนในยุคนั้น

การที่พระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรือง ควบคู่กับความมั่นคงของราชอาณาจักร ทำให้การเมืองการปกครอง และวิถีชีวิตของชาวล้านนา ได้รับอิทธิพลและมีความผูกพันอยู่กับพุทธศาสนามาโดยตลอด จนทำให้ศิลปวัฒนธรรมของราชอาณาจักรล้านนา มีรากฐานมาจากคติทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

คติการสร้างกลองในวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา

วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา ที่แสดงให้เห็นถึง คติการสร้างกลองในวัฒนธรรมล้านนา ได้รับคติมาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ได้แก่ คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ[๑๓๐] ผูกที่ ๒ วัดบ้านเอื้อม ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง หน้าลานที่ ๘–๑๘ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึง ***อณกสูตต์*** (พระสูตรว่าด้วยกลองชื่อ อนกะ หรือ อานกะ) ซึ่งเป็นพระสูตรหนึ่ง ที่คัมภีร์วินัยดอกเดื่ออ้างว่า ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปาราชิกกัณฑ์ เนื้อหากล่าวถึงกลองที่มีอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ โดยเอ่ยถึงชื่อ ***กลองชัยมังคละ*** ในเบื้องต้น ต่อมาเมื่อจะกล่าวถึงกลองชัยมงคลในบริบทนั้นอีก จะใช้คำว่า ***กลองมังคละ*** และ ***กลองคีมปู*** แทน โดยไม่ปรากฏชื่อกลองชนิดอื่นในบริบทนั้น

คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อฉบับนี้ มีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระสงฆ์ล้านนา มีการแตกแยกทางความคิด และแนวทางปฏิบัติ ระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายบุพผาวาสี (ฝ่ายวัดสวนดอก) และพระสงฆ์ฝ่ายสีหพรัตตาราม (ฝ่ายวัดป่าแดง) ตั้งแต่รัชสมัยพระญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนาลำดับที่ ๘ (พ.ศ. ๑๙๔๕ – ๑๙๘๕) เป็นต้นมา ความขัดแย้งประการหนึ่ง ที่เป็นสาเหตุนำไปสู่การอธิบายพระวินัย ซึ่งมีเนื้อหากล่าวอ้างอิงถึงคติการสร้างกลองในพระไตรปิฎก คือการสวดออกเสียงอักขระให้ถูกต้องตามคัมภีร์สัททา ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง หากสวดผิดอักขระ หรือเกิดอักขระวิบัติ ย่อมถือเป็นโทษหนัก

เนื้อหาของ***อณกสูตต์*** ที่ยกมาเปรียบเทียบคำอธิบายในพระวินัยดอกเดื่อนี้ กล่าวถึงความผิดและวิบากกรรมของภิกษุ ๕๐๐ รูป ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ ที่สวดออกเสียงอักขระผิด โดยมีกล่าวเปรียบเทียบพระพุทธพจน์ กับกลองชัยมงคลที่ทำจากคีมปู (ก้ามปู) ว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า เป็นสิ่งที่ประเสริฐ ถูกต้อง และดีงามอยู่แล้ว แม้จะไม่มีการประดับตกแต่ง หรือดัดแปลง ด้วยสิ่งภายนอก เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ

---

[๑๓๐]ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลจาก นายดิเรก อินจันทร์ สำนักเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๗.

แต่ผู้ฟังก็สามารถเข้าใจ และเข้าถึงสาระสำคัญและความดีงามอันเป็นแก่นแท้ได้ เนื้อเรื่องโดยย่อของอนกสูตต์ มีดังนี้

สมัยหนึ่ง พระมหาอนุรุทธเถระ ได้จาริกไปยังป่าหิมพานต์ พบเห็นเปรต ๕๐๐ ตน โกนผม นุ่งห่มผ้าจีวร และถือบาตรอยู่ แต่ตามร่างกายกลับมีเปลวไฟลุกท่วมตัว แล้วหวีดร้องด้วยความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน เมื่อเปรตเหล่านั้น ได้เห็นพระมหาอนุรุทธเถระแล้ว จึงพากันเข้ามากราบไหว้ แล้วก็เล่าถึงบุพกรรมของตนที่ได้ทำไว้ในสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ว่าพวกตนเคยเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา แล้วได้สวดมนต์โดยออกเสียงผิดอักขรวิธี และได้แสดงพระธรรมเทศนา โดยใส่ทำนองต่าง ๆ เช่น น้ำปั่นฟอง หมากนาวล่องของ อื่อกาพย์ ขับลำนำ เป็นต้น เพราะคิดว่า เป็นเสียงที่ไพเราะ แต่การทำเช่นนี้ ทำให้ออกเสียงอักขระ พยัญชนะ ฑีฆะ รัสสะ ครุ ลหุ สิถิล ธนิตตะ สัมพันธะ ววัตติกะ นิคคหิตตะ วิมุตตะ โฆสวัณณะ อโฆสวัณณะ ชาติฐานะ และมาตรา เกิดอักขรวิบัติไปหมด แม้จะมีคนว่ากล่าวตักเตือน หรือห้ามปราม ก็ไม่เชื่อ เมื่อพวกตนได้สิ้นชีวิต จึงเกิดมาเป็นเปรตอยู่อย่างที่เห็นทุกวันนี้

เมื่อเปรตเหล่านั้น ได้เล่าบุพกรรมของตนแล้ว ก็ได้ร้องขอให้พระมหาอนุรุทธเถระ ช่วยบอกด้วยว่า พวกตนจะพ้นจากวิบากกรรมนี้เมื่อใด พระมหาอนุรุทธเถระจึงตอบว่า ตัวท่านไม่สามารถทราบได้ แต่มีผู้ที่สามารถตอบคำถามนี้ได้ มีเพียงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น

หลังจากนั้น พระมหาอนุรุทธเถระ จึงกลับมาทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสแก่พระมหาอนุรุทธเถระว่า เปรตเหล่านั้น พระองค์ก็ทรงเคยเห็นแล้ว ในสมัยที่ตรัสรู้ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ หลังจากนั้นก็ไม่มีใครได้เห็นอีก บัดนี้เธอได้เห็นก็ดีแล้ว พวกเปรตเหล่านั้น เคยเป็นพระภิกษุในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ แต่สวดมนต์ผิดอักขรวิธี และแสดงธรรม โดยใส่ทำนองจนทำให้เกิดอักขรวิบัติ เมื่อตายไปจึงไปเกิดในนรกอเวจี นานได้ ๑ กัป เมื่อพ้นจากนรกอเวจีแล้ว จึงได้มาเกิดเป็นเปรตดังที่เห็นนี่เอง ถ้าเมื่อใดพระศรีอาริยเมตไตรย์ ได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะดำรงพระชนม์ชีพอยู่นานถึง ๘๐,๐๐๐ ปี จนถึงยุคที่ไฟม้างกัปเมื่อใด เปรตเหล่านั้น จึงจะมีโอกาสพ้นจากวิบากกรรมที่เคยทำไว้ได้

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสบอก ถึงวิบากกรรมของเปรตเหล่านั้นแล้ว พระองค์จึงยกเอาอณกสูตต์มาเทศนาให้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติ เป็นพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ในเมืองพาราณสี ซึ่งมีพระญาพรหมทัตราช เสวยราชสมบัติอยู่ในสมัยนั้น ยังมีปูตัวใหญ่ตัวหนึ่ง ได้สิ้นชีวิตลง แล้วถูกน้ำพัดพาเอาคีมปู (ก้ามปู) ไหลไปตามลำน้ำ ขณะนั้น ก็มีชาวเมืองได้พบเห็นคีมปูนั้น จึงนำมาถวายแก่พระญาพรหมทัต เมื่อพระองค์เห็นแล้ว จึงตรัสว่า คีมปูนี้มีขนาดใหญ่มาก จากนั้น จึงรับสั่งให้นายช่าง นำไปสร้างเป็น ***กลองชัยมังคละ*** และปราสาทหลังหนึ่ง ดังความกล่าวว่า[๑๓๑]

> "...วันนั้น ยังมีปูตัว ๑ ใหย่นักตาย น้ำค็พัดเอาคีมแห่งปูหลวงตัวนั้น ไหลไปตามกระแสแม่น้ำมา ฅนทังหลาย ไปหันดูกคีมปูหลวงตัวนั้น ค็เอามาถวายพระญาแล พระญาค็หื้อเพิ่นเอาแปง **กลองชัยมังคละ** กับปราสาทไว้ คันตีกลองอันนั้น ค็มีเตชะริทธี มีเสียงแผ่ไปผับทั่วเวียงพาราณสีอันกว้างได้ ๑๒ โยชนะ..."

เมื่อนำคีมปูสร้างเป็นกลองชัยมังคละเสร็จแล้ว ปรากฏว่า เมื่อตีกลองใบนี้ครั้งใด เสียงกลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ (เตชะริทธี) สามารถดังก้องกังวานไปทั่วเมืองพาราณสี ซึ่งมีความกว้างถึง ๑๒ โยชน์

บรรดาเสนาอำมาตย์ จึงปรึกษาหารือกัน และมีความเห็นว่า ***กลองมังคละ***ใบนี้ มีฤทธานุภาพมาก สมควรที่จะประดับตกแต่งให้สวยงามมากยิ่งขึ้น จึงให้นายช่าง ลงรักปิดทองทาชาดให้สวยงาม พร้อมกับนำของมีค่า เช่น เงิน ทอง และแก้ว ๗ ประการ มาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่ง ***กลองมังคละ*** ใบนี้ให้สวยงาม

ครั้นเมื่อประดับตกแต่งเสร็จแล้ว จึงทดลองตีกลองดูอีกครั้งหนึ่ง แต่ปรากฏว่า เสียงกลองที่เคยดังก้องกังวานกลับหดหายไป พระญาพรหมทัต และเสนาอำมาตย์ จึงเกิดความสงสัย และได้ปรึกษาหารือกับพรามณปุโรหิตาจารย์

---

[๑๓๑] คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อผูกที่ ๒ หน้าลานที่ ๑๕ ปริวรรตโดย นายดิเรก อินจันทร์

เมื่อพรามณปุโรหิตาจารย์ ได้พิจารณาแล้ว ก็กราบทูลว่า การประดับกลองใบนี้ ด้วยของมีค่า เช่น เงิน ทอง และแก้ว ๗ ประการนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สมควร เพราะคีมปูอันนี้ ถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐ และมีฤทธานุภาพอยู่แล้ว เมื่อพระญาพรหมทัตราชทรงสดับเช่นนั้น จึงรับสั่งให้นายช่างนำสิ่งของมีค่า ที่ประดับกลองอยู่นั้น ออกให้หมด แล้วทดลองตีกลองอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่า กลองใบนั้น ก็กลับมามีฤทธานุภาพ สามารถดังก้องกังวานไปทั่วเมืองพาราณสี ได้เหมือนเดิม

ในตอนท้ายของพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสเปรียบเทียบว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ***กลองคีมปู***นั้นเปรียบเสมือนพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว มีความถูกต้อง ดีงาม ตามอักขรวิธีภาษาบาลีอยู่แล้ว ย่อมเป็นคำสอนที่ประเสริฐ สามารถนำสัตว์โลกให้ข้ามสังสารวัฏและบรรลุพระนิพพานได้ การประดับตกแต่ง***กลองคีมปู***นั้น เปรียบเสมือน การนำเอาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเทศนา แล้วดัดแปลงเป็นทำนองต่าง ๆ ทำให้ออกเสียงไม่ถูกต้อง จนเกิดอักขรวิบัติ ภิกษุรูปใด มีอวิชชาเข้าใจว่า การสวดมนต์ และการเทศนาธรรมเป็นทำนองต่าง ๆ นั้น เป็นการแสดงความสามารถของตน ผู้คนชอบฟัง เพราะความไพเราะ ด้วยการใส่ลำนำขับซอ อื่อ และใส่กาพย์ ถือเป็นสิ่งที่ผิดพระธรรมวินัย เป็นการทำบาปทั้งผู้สวด หรือผู้เทศนาธรรม และผู้ฟัง เมื่อตายไปแล้ว ต้องตกนรกอเวจีเหมือนกับเปรต ๕๐๐ ตน ที่พระมหาอนุรุทธเถระพบที่ป่าหิมพานต์นั้น

จากเนื้อหาของพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่า มีการเอ่ยถึงชื่อ ***"กลองชัยมังคละ"*** ในเบื้องต้น และในบริบทเดียวกัน ก็มีคำศัพท์ที่ใช้เรียกแทนอีก ๒ ศัพท์คือ ***"กลองมังคละ"*** (กลองที่ตีแล้ว เชื่อว่า นำมาซึ่งความสุข ความเจริญ) และ ***"กลองคีมปู"*** (กลองที่ทำมาจากก้ามปู) โดยไม่ปรากฏชื่อกลองชนิดอื่น ในบริบทนั้น

คติการสร้างกลองในคัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ ได้รับอิทธิพลมาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

จากเนื้อหาของอณกสูตต์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ ซึ่งกล่าวถึง การนำก้ามปู (คีมปู) มาทำเป็นกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ โดยระบุชื่อ “กลองชัยมังคละ” ในเบื้องต้น แล้วกล่าวเปรียบเทียบการประดับตกแต่งกลองชัยมังคละใบนี้ กับการสวดที่มีการออกเสียงผิดอักขระ และการเทศนาธรรมที่ใส่ลำนำทำนองต่าง ๆ จนก่อให้เกิดอักขรวิบัติ ดังกล่าวนี้ เมื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาดังกล่าวแล้ว สามารถแบ่งเนื้อหาสำคัญ ออกเป็น ๒ ส่วน โดยแต่ละส่วน ต่างก็ได้รับแนวคิดจากพระไตรปิฎกเช่นกัน กล่าวคือ

ส่วนแรก เนื้อหาที่กล่าวถึง การนำก้ามปูมาสร้างเป็นกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ชื่อ ***“กลองชัยมังคละ”*** นี้ เป็นเนื้อหาที่ได้รับแนวคิดมาจาก ***สุวรรณกักกฏชาดก*** แล้วมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเนื้อหา ให้เป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับคติท้องถิ่นล้านนา กล่าวคือ ใน***สุวรรณกักกฏชาดก*** กล่าวถึง กลองที่ทำจากก้ามปู โดยระบุชื่อเป็นกลอง ***กลองอาลัมภระ*** และ ***ตะโพนหรือกลองอานกะ*** ส่วนวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาฉบับนี้ ระบุชื่อกลองที่ทำจากก้ามปูว่า ***กลองชัยมังคละ หรือ กลองมังคละ***

แม้วรรณกรรมพุทธศาสนา ทั้งพระไตรปิฎก และคัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ จะไม่ระบุถึงรูปลักษณ์ของกลองดังกล่าว แต่ก็แสดงให้เห็นถึงคติการสร้างกลองในล้านนานั้น มีที่มาจากสุวรรณกักกฏชาดกเป็นสำคัญ แม้จะสร้างกลองที่มีรูปลักษณ์ ท่วงทำนองการตี และเรียกชื่อต่างกันตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่นก็ตาม

ส่วนที่ ๒ เนื้อหาที่กล่าวถึง การนำกลองชัยมังคละ มาเปรียบเทียบกับการเปลี่ยนแปลงพระพุทธพจน์ ในอนกสูตต์นั้น เป็นเนื้อหาที่ได้รับแนวคิดมาจาก ***อาณีตสูตร*** ซึ่งเป็นพระสูตร ที่มีเนื้อหากล่าวเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงพระพุทธพจน์กับการซ่อมแซม ***ตะโพน*** หรือ ***กลองอานกะ*** แต่วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาฉบับนี้ กล่าวเปรียบเทียบการสวด และการเทศนาธรรม ของพระสงฆ์ล้านนาในสมัยนั้น ที่ทำให้เกิดอักขรวิบัติ เปรียบเสมือนการประดับตกแต่ง ***“กลองชัยมังคละ”*** หรือ ***“กลองมังคละ”*** จนเป็น

สาเหตุทำให้เสื่อมพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้กล่าวถึง การให้นายช่าง ลงรักปิดทองทาชาดให้สวยงาม พร้อมกับนำของมีค่า เช่น เงิน ทอง และแก้ว ๗ ประการ ประดับตกแต่งกลอง จนทำให้กลองเสื่อมฤทธานุภาพนั้น เป็นเนื้อหาที่ได้รับคติมาจากอาณิสูตร ซึ่งอรรถกถาอาณิสูตรกล่าวว่า เมื่อกลอง (ตะโพน) อานกะ มีสภาพทรุดโทรมลง แล้วถูกซ่อมแซมด้วยการตอกลิ่ม มีลิ่มทองคำและลิ่มเงินเป็นต้น จนในที่สุดไม่เหลือโครงเก่าของกลอง(ตะโพน) อานกะอยู่เลย เหลือแต่เพียงโครงใหม่ที่ตอกด้วยลิ่มทองคำและลิ่มเงิน จนทำให้เสียงของกลองอานกะ ซึ่งเคยดังก้องกังวานถึง ๑๒ โยชน์ ก็สูญไปด้วย แม้จะประโคมอยู่ภายในม่าน ก็ยากที่จะได้ยิน

การที่คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ มีเนื้อหากล่าวอ้างอิงถึง การนำก้ามปูมาสร้างเป็นกลอง ที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์นั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นถึง การแพร่กระจายของคติการสร้างกลอง ที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์จากพระไตรปิฎก สู่ราชอาณาจักรล้านนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึง วิธีการอธิบายพระวินัยของพระสงฆ์ล้านนาในยุคสมัยนั้น ที่มีการยกปัญหาในสังคมสงฆ์ท้องถิ่น ขึ้นมากล่าวอธิบาย แล้วอ้างอิงถึงชาดกและพระสูตรที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันมาประกอบการอธิบาย จนทำให้คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อมีวิธีการอธิบายพระวินัยที่มีลักษณะโดดเด่นอีกประการหนึ่ง ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนา ในการอธิบายพระวินัยให้กระจ่างแจ้งอีกส่วนหนึ่งด้วย

ที่มาของชื่อกลอง

แม้ในเนื้อหาของอณกสูตต์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อจะอ้างอิงถึงชื่อ ***กลองชัยมังคละ*** และ***กลองมังคละ*** เท่านั้น แต่ยังมีชื่อ ***กลองชัย*** และ ***กลองนันทเภรี*** ที่ปรากฏในเอกสารล้านนาโบราณอีกหลายฉบับ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตลอดจนถึงวรรณกรรมชาดกพื้นบ้าน เป็นต้น อีกทั้งในวิถีปฏิบัติในชุมชนก็ยังกล่าวอ้างอิงถึงชื่อกลองเหล่านี้ด้วย ซึ่งเป็นชื่อกลองที่ปรากฏร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ไทภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งวัฒนธรรมไทเขิน เมืองเชียงตุง วัฒนธรรมไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา ตลอดจนถึงวัฒนธรรมของชาวไทย

ภาคกลาง ต่างก็ถือว่า กลองเหล่านี้ เป็นแบบกลองเก่าดั้งเดิมของชุมชนของตน

จากการศึกษาวิเคราะห์ สรุปได้ว่า ชื่อกลองเหล่านี้ ทั้งกลองชัย กลองมังคละ กลองชัยมังคละ และกลองนันทเภรี ถือเป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือกลองใบเดียวกัน โดยได้รับคติมาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ แต่ที่เรียกชื่อต่างกัน เพราะบทบาทหน้าที่ของกลองในขณะนั้นเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ

เหตุที่เรียกชื่อว่า ***"กลองชัย" (ชยเภรี)*** เพราะมีบทบาทใช้สำหรับตีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณในการรบ หรือใช้ในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งได้รับคติมาจากบทบาทกลองอาลัมภระ (การเตรียมรบ) ที่ใช้สำหรับตีเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณ ในการรบของอสูรกับเทวราช เชื่อว่า เป็นกลองที่นำมาซึ่งชัยชนะแก่บ้านเมือง

เหตุที่เรียกชื่อว่า ***"กลองนันทเภรี"*** เพราะมีบทบาทใช้สำหรับประโคม เพื่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งได้รับคติมาจากตะโพน หรือกลองอานกะ (การนำมา) ของเหล่ากษัตริย์ที่ใช้ประโคมในงานเทศกาลและงานมหรสพ

ส่วนคำว่า ***"กลองมังคละ"*** เป็นชื่อกลอง ที่ได้รับคติ มาจากตะโพน หรือกลองอานกะ ซึ่งเหล่ากษัตริย์ให้ทำเป็นกลองชื่อว่า ***มงฺคลเภรี*** เมื่อประโคมแล้ว เชื่อว่า จะนำมา ซึ่งความสุขความเจริญให้แก่บ้านเมือง

ส่วนที่เรียกชื่อว่า ***"กลองชัยมังคละ"*** นั้น เป็นชื่อที่ใช้เรียกขานอีกชื่อหนึ่ง โดยนำเอาชื่อ "กลองชัย" (ชยเภรี) ซึ่งได้รับคติมาจากกลองอาหัมภระ มาผสมกับชื่อ "กลองมังคละ" (มงฺคลเภรี) ซึ่งได้รับคติมาจากตะโพนหรือกลองอานกะ มาผสมกัน แล้วเรียกชื่อว่า "กลองชัยมังคละ" ซึ่งหมายถึง การนำเอาบทบาทของกลองทั้ง ๒ ชนิดนั้น มารวมเป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือกลองใบเดียวกัน

แต่ด้วยความที่ชาวล้านนา ไม่นิยมใช้คำเรียกขานที่มีหลายพยางค์ และมักจะตัดทอนคำที่มีหลายพยางค์ ให้ลดเหลือพยางค์เดียว หรือให้สั้นที่สุด เพื่อให้สอดคล้องกับอุปนิสัยในการออกเสียง เช่น คำว่า "สฺวาธุเจ้า" หมายถึง พระภิกษุ ก็ตัดทอนเหลือแต่คำว่า "ธุเจ้า" คำว่า "อุปสัมปทาเปกขะ" ซึ่งหมายถึง การอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ก็ตัดทอนเหลือแต่คำว่า "เป็กข์"

เป็นต้น ดังนั้น คำว่า “กลองชัยมังคละ” ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ชาวล้านนาไม่นิยมเรียกขาน เพราะมีหลายพยางค์ จึงนิยมใช้คำว่า “กลองชัย” แทน ดังจะเห็นได้จากเอกสารโบราณล้านนาหลายแห่งที่นิยมใช้คำว่า “กลองชัย” เป็นสำคัญ

บทบาทของกลองชัยในล้านนา

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[๑๓๒] ฉบับวัดพระงาม เชียงใหม่ จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๓๙๗) และ ตำนานสิบห้าราชวงศ์[๑๓๓] ฉบับวัดเมธังกราวาส จังหวัดแพร่ คัดลอกเมื่อ จ.ศ. ๑๒๕๑ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ซึ่งเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนาที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันและเป็นเอกสารโบราณที่ได้รับความเชื่อถือ ได้กล่าวอ้างอิงถึง กลองชัย ในบทบาทของการเป็นอาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรล้านนา ตอนที่เจ้าขุนครามซึ่งเป็นราชโอรสออกรบกับพระยาเปิก ซึ่งในครั้งนั้นขุนครามได้ให้เจ้าเมืองฝาง ซึ่งตั้งทัพอยู่ที่เชิงดอยคำ เข้าโจมตีกองทัพของพระยาเปิก ในเวลาตอนใกล้สว่าง เมื่อเจ้าเมืองฝางตีได้สำเร็จแล้ว เจ้าขุนครามจึงรีบยกทัพเข้าสู่เวียงกุมกามโดยทันที ทำให้เหล่าทหารของพระญาเปิก ซึ่งได้ยินเสียงการประโคมกลองชัย เป่าหวูด และตีฆ้องอันเป็นอาณัติสัญญาณในการรบ จากฝ่ายกองทัพของเจ้าขุนคราม จึงรีบวิ่งไปแจ้งข่าวสาร ให้พระยาเปิกทราบ ถึงการที่เจ้าขุนครามยกทัพเข้าประชิดพระญาเปิกในครั้งนี้ ดังความตอนหนึ่ง ของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๒ กล่าวว่า[๑๓๔]

---

[๑๓๒] ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง เชียงใหม่. ๒๕๓๘).

[๑๓๓] ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง เชียงใหม่. ๒๕๔๐).

[๑๓๔] ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. หน้า ๓๘.

*"...เถิงยามตูดเช้า เจ้าขุนครามจิ่งยอพลเสิก็ (ศึก) เข้ามาสู่กุมกามหมู่ริพลพระญาเปิกได้ยินเสียง**กลองชัย** พุลุ[๑๓๕] ลาภา คล้อง (ฆ้อง) โย้งมี่นันนัก เขาจิ่งแล่นไพไหว้พระญาเปิกบอกอาการซู่อันว่า พายหน้าค็เสิก็ มีเสียงนันนักฉันนี้..."*[๑๓๖]

อีกตอนหนึ่ง ในผูกเดียวกัน ได้กล่าวถึง เหตุการณ์ที่เจ้าขุนครามวางกลยุทธ์ (แต่งกลศึก) เพื่อต่อสู้กับพระญาเปิก โดยให้ขุนเมืองเชียงขรองทำหน้าที่แยกออกไปเป็นปีกขวา ให้ขุนเมืองเชริงแยกออกไปทำหน้าที่เป็นปีกซ้าย แล้วให้หมู่ริพลซุ่มกำลังไว้ ในลักษณะคล้ายกับปีกกา แล้วให้ขุนเมืองฝางต้อนทัพเข้ามา โดยเจ้าขุนคราม จะเป็นผู้ขี่ช้าง และนำริพลส่วนหนึ่ง เข้าจู่โจมพระญาเปิก เมื่อวางกลยุทธ์เช่นนี้แล้ว ก็ให้ตีฆ้องและตีกลองชัย เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณแก่กันและกัน ในการเข้าจู่โจมพระญาเปิก ดังความตอนหนึ่ง ของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๒ กล่าวว่า[๑๓๗]

*"...เจ้าขุนครามแต่งกลเสิก็ฉันนี้แล้ว ค็หื้อสัญญาริพลเคาะคล้องโย้ง **ตีกลองชัย** ยกสกุลโยธาเข้าซูชนพระญาเปิก ยู้ขึ้นมาวันนั้นแล..."*[๑๓๘]

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๓ ยังกล่าวอ้างอิงถึงกลองชัยในบทบาทที่เป็นเครื่องดนตรี สำหรับประโคม เมื่อมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ทหาร และชาวเมือง โดยเรียกว่า ***"กลองอุ่นเมือง"*** ซึ่งเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่อง มาจากการที่เจ้าขุนครามทำศึกกับพระญาเปิก แล้วมีชัยชนะ พร้อมกับยึดเมืองนครเขลางค์ไว้ได้ จึงให้ตีกลองอุ่นเมือง และเลี้ยงสังสรรค์เพื่อแสดงความปีติยินดี ๓ วัน ๓ คืน พร้อมกับให้รางวัล

---

[๑๓๕] หวูด เครื่องเป่าชนิดหนึ่ง

[๑๓๖] เนื้อหาสอดคล้องกับตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ. หน้า ๓๘.

[๑๓๗] ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. หน้า ๓๙.

[๑๓๘] เนื้อหาส่วนนี้ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ. หน้า ๓๘ ระบุว่า *"...เจ้าพระญาครามแต่งริพลสันนี้แล้ว ค็หื้อสัญญาริพล เคาะเมืองทังมวล หื้อรู้ชุดนเทอะ..."*

แก่เหล่าทหาร เพื่อให้เกิดขวัญกำลังใจ ดังความตอนหนึ่ง ของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๓ กล่าวว่า[๑๓๙]

> "...เมื่อนั้น พระญาครามค็หื้อชำระเมืองนครเขลางค์เสีย แล้วเอาริพลเข้าไปตี***กลองอุ่นเมือง*** อยู่เลี้ยงดูริพล ๓ วัน ๓ คืน หื้อรางวัลแก่ริพลทังหลายมากนักชู่ศน..."

จากนั้นพระญาคราม (เจ้าขุนคราม) ได้แต่งตั้งให้เสนาคนหนึ่งชื่อว่า สัตตรูไชยเสนา ปกครองเมืองนครเขลางค์แทน ส่วนพระองค์ก็เดินทางกลับมาเชียงใหม่ เมื่อพระญามังราย ซึ่งทราบข่าวการมีชัยชนะในศึกครั้งนี้ของพระญาครามแล้ว ทรงมีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงแต่งตั้งให้เป็นอุปราชชื่อ พระญาไชยสงคราม และให้ตีกลองอุ่นเมืองให้ดังก้องทั่วทั้งเวียงเชียงใหม่ และเวียงกุมกาม ๗ วัน ๗ คืน พร้อมกับให้สิ่งของต่าง ๆ เป็นรางวัลตอบแทน ซึ่งรางวัลที่มอบให้นั้น มีกลองชัยพร้อมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นรวมอยู่ด้วย ดังความตอนหนึ่ง ของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๓ กล่าวว่า[๑๔๐]

> "เจ้ามังรายค็หื้อลูกตนนั่งอยู่เหนืออาสสนา หื้อเปนที่อุปปราชาหั้นแล เจ้ามังรายยินดีเชิ่งลูกตน กับทังขุนบ้านขุนเมืองชู่ศนค็หื้อ***ตีกลองอุ่นเมือง*** ทั่วเวียงเชียงใหม่แลกุมกาม ๗ วัน ๗ คืน.... ส่วนตนเจ้าพระญาครามนั้น เจ้ามังราย ค็หื้อเมืองเชียงดาวทังมวลเปนรางวัล หื้อเปนที่จอดไพมา แต่เมืองเชียงใหม่ แลเมืองเชียงราย แล้วค็หื้อเมียนาง ๔ คน ช้างพลาย ๔ ตัว ช้างพัง ๔ ตัว มล้าเถิก ๔ มล้าแม่ ๔ เครื่องคำชู่ตัว ขันคำ น้ำต้นคำ คะเดินมล้าคำ ***กับตุริยนนถี เปนต้นว่า กลองไชย*** พาทย์ พิณ พูลลาภา ปลี่หร้อแตรสังข์ พร้อมชู่ประการ แล้วเจ้ามังราย ค็ปลงพระนามขึ้น ชื่อลูกตนว่า เจ้าพระญาไชยสงคราม วันนั้นแล..."

---

[๑๓๙]ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. หน้า ๔๐.
[๑๔๐]เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๑.

จากเนื้อหาที่กล่าวถึงบทบาทของกลองในเอกสารล้านนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นอกจากกลองชัยจะมีบทบาทในการเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการรบแล้ว ยังมีบทบาทเป็นกลองอุ่นเมืองอีกด้วย

พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง[๑๔๑] ให้ความหมายคำว่า “กลองอุ่นเมือง” หมายถึง กลองสมโภชเมือง

พจนานุกรมศัพท์ล้านนา เฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน[๑๔๒] ให้ความหมาย “กลองอุ่นเมือง” ว่า น. กลองที่ตีเป็นสัญญาณแจ้งให้ชาวเมืองทราบว่า สงครามยุติแล้ว หรือเป็นการตีฉลองหลังจากชนะสงคราม คำว่า “อุ่น” หมายถึง อบอุ่น ตรงข้ามกับคำว่า “เย็น” หมายถึง ความเยือกเย็น หรือความน่ากลัว .... สำหรับบ้านเมืองเมื่อเกิดศึกสงคราม บ้านเมืองไม่สงบ เรียกภาวะนั้นว่า “ข้ำเขือกเยือกไหว” หรือ “ข้ำเขือกเยือกลุก” เมื่อเสร็จสงครามแล้ว จึงตีกลองเป็นสัญญาณว่าบ้านเมืองอบอุ่นเป็นปกติแล้ว จึงเรียกกลองนั้นว่า “กลองอุ่นเมือง”

จากเนื้อหาของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และตำนานสิบห้าราชวงศ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กลองชัย เป็นกลองที่มีอยู่จริงในราชอาณาจักรล้านนามานานแล้ว โดยอยู่คู่กับกษัตริย์ และกองทัพสำหรับใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในราชการบ้านเมือง และเป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจเป็นสำคัญ

---

[๑๔๑] อุดม รุ่งเรืองศรี, *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง* ปรับปรุงครั้งที่ ๑ (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗) หน้า ๑๙.

[๑๔๒] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. *พจนานุกรมศัพท์ล้านนา เฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน* (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์. ๒๕๓๙) หน้า ๙.

การดำรงอยู่ของกลองชัยมงคลในล้านนาปัจจุบัน

การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับกลองชัย หรือ กลองชัยมงคล (กลองชัยมังคละ) ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเอกสารเท่านั้น หากแต่ยังมีความเคลื่อนไหวอยู่ในชุมชน ทั้งปราชญ์ผู้ชำนาญ อนุชนที่รับการสืบทอดกิจกรรมการนำเสนอศิลปะการตีกลองชัยมงคลตามสถานที่และโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนถึงช่างหรือสล่าสร้างกลอง ซึ่งถือเป็นแหล่งข้อมูลที่มีความเคลื่อนไหว สามารถอ้างอิงเป็นเชิงอรรถที่มีชีวิต ที่ทำให้เราสามารถศึกษาเรียนรู้กับแหล่งข้อมูลเหล่านี้ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

พ่อครูมานพ ยาระณะ (พ่อครูพัน) บ้านสันป่าข่อย ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ประจำปี ๒๕๔๘ ถือเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการตีกลองชัยมงคลในยุคปัจจุบัน โดยได้รับการสืบทอดองค์ความรู้มาจากพระมหาเถระครูบาเจ้ามหาวรรณ อดีตเจ้าอาวาสวัดแม่จ้อง รูปที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๗๘) ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอดอยสะเก็ด มาตั้งแต่เด็ก

แม้ในปัจจุบัน พ่อครูก็ยังถ่ายทอดศิลปะการตีกลองชัยมงคลให้แก่อนุชนผู้สนใจ โดยไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ซึ่งในแต่ละวันมีผู้สนใจจากชุมชนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มาขอขึ้นขันไหว้ครูร่ำเรียนศิลปวัฒนธรรมล้านนากับพ่อครูเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้เขียนก็ได้รับความอนุเคราะห์ในการศึกษาเรียนรู้กับพ่อครูมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ จึงทำการสืบค้น และจัดเก็บข้อมูลมาโดยตลอด

ศิลปวัฒนธรรมที่พ่อครูได้ถ่ายทอดให้แก่ลูกศิษย์นั้น มีลักษณะคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ดั้งเดิมทุกประการ อีกทั้งยังยึดถือตามจารีตประเพณีโบราณอย่างเคร่งครัด ไม่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย สามารถอธิบายด้วยลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อิงอยู่กับคติทางพุทธศาสนา และคติของท้องถิ่นได้อย่างแนบแน่น

พระมหาเถระครูบาเจ้ามหาวรรณ อดีตเจ้าอาวาสวัดแม่จ้อง
ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับกลองชัยมงคล ให้กับพ่อครูมานพ ยาระณะ

พ่อครูมานพ ยาระณะ ศิลปินแห่งชาติ
กำลังแสดงลีลาการตีฉาบประกอบศิลปะการตีกลองชัยมงคล

พ่อครูมานพ ยาระณะ กำลังสอนการตีกลองชัยมงคลให้แก่เยาวชนวัดชัยสถาน

ศิลปะการตีกลองชัยมงคลของคณะเยาวชนวัดชัยสถาน

รูปลักษณ์กลองชัยมงคล

กลองชัยมงคล มีรูปลักษณ์เป็นกลองชุดที่มีขนาดใหญ่ ประกอบด้วยกลองรูปถังทรงกลมขนาดใหญ่ ที่มีความกว้างเส้นผ่าศูนย์กลางอย่างต่ำประมาณ ๔๐–๔๕ นิ้ว ความยาวประมาณ ๒.๕๐ เมตร จำนวน ๑ ใบ เรียกว่า “*แม่กลอง*” ตั้งอยู่ทางซ้ายมือของผู้ตี และกลองขนาดเล็ก รูปถังทรงกลมมีขนาดลดหลั่นกัน โดยมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๕–๑๓–๑๑ นิ้ว จำนวน ๓ ใบ เรียงซ้อนกันอยู่ ด้านขวามือของผู้ตี เรียกว่า “*ลูกตุ๊บ*” หรือ “*ลูกต๊อบ*” เวลาตีจะเกิดเสียงขัดกันตามขนาดของแม่กลองและลูกตุ๊บ ทำให้เกิดเสียงที่ไพเราะ ทั้งแม่กลองและลูกตุ๊บ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งแล้วหุ้มด้วยหนังสัตว์ ส่วนขอบด้านนอกจะมีการเจาะรูรอบ ๆ แล้วตอกสลัก ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งที่เหลาให้พอเหมาะกับรูเรียกว่า “*แซ่วกลอง*” เพื่อตรึงหนังกับตัวไม้กลองให้แน่นตึง

รูปลักษณ์ของกลองชัยมงคล หรือ กลองชัย

การประสมวงกลองชัยมงคล

การประสมวงการตีกลองชัยมงคล ประกอบด้วยอุปกรณ์ ดังนี้

๑. ฆ้อง จำนวน ๙ ใบ พร้อมค้อนตีฆ้องพันด้วยผ้า ซึ่งมีขนาดลดหลั่นกัน และมีระดับเสียงตามมาตรฐานสากลใช้ตีประกอบจังหวะ

๒. ฉาบ จำนวน ๑ คู่ ใช้ตีประกอบจังหวะและแสดงท่าทางลีลาประกอบ

๓. ไม้ตีกลองหรือค้อนตีกลอง หากตีทำนองเพลงออกศึก จะใช้ไม้ตีกลอง ๑ อัน พร้อมกับไม้แจ่ม ๑ อัน หากตีทำนองเพลงชนะศึก จะใช้ไม้ตีกลองจำนวน ๒ อัน ซึ่งไม้ตีกลองนี้จะทำจาก ไม้เนื้อแข็ง เหลากลมยาวประมาณ ๑ ฟุต แล้วพันด้วยผ้าให้หนากลม สำหรับใช้ตีทั้งแม่กลองและลูกตุบ

๔. ไม้แจ่ม จำนวน ๑ อัน ทำจากไม้ไผ่เหลาให้แบนบาง พอประมาณแล้วผ่าออกเป็นซี่ ๆ ใช้ตีกับไม้ค้อนสำหรับประกอบจังหวะในทำนองเพลงออกศึก

ท่วงทำนองการตีกลองชัยมงคล

ท่วงทำนองหรือจังหวะการตีกลองชัยมงคลประกอบด้วยทำนองหลัก ดังนี้

๑. ทำนองปูชาธรรม เรียกอีกอย่างว่า *ทำนองแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์* ใช้ตีในงานบุญทางพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา เช่น งานยกฉัตร งานยกช่อฟ้า งานอบรมสมโภชพระพุทธรูป งานฝังลูกนิมิต เป็นต้น เนื่องจากเป็นงานบุญสำคัญทางพุทธศาสนา กลุ่มผู้ตีกลองทำนองปูชาธรรมจะนุ่งขาวห่มขาว ไหว้พระ สมาทานศีล ทำจิตใจบริสุทธิ์ให้เป็นสมาธิ พร้อมกับสำรวมตนอยู่ในศีลธรรมคุณงามความดีทั้งปวง

๒. ทำนองฝนแสนห่า[๑๔๓] ใช้ตีในงานประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนา และในคราวที่บ้านเมืองประสบภัยแห้งแล้ง เนื่องจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจ ให้กับชาวบ้าน ให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง พร้อมที่จะต่อสู้กับภัยของธรรมชาติ เช่น งานเทศนาธรรมปลาช่อน งานแห่พระพุทธสิหิงค์ งานบูชาเสาอินทขีล เป็นต้น เรียกอีกอย่างว่า *กลองฝนแสนห่า*

๓. ทำนองที่ใช้ตีเพื่อเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการศึกสงคราม เรียกอีกอย่างว่า ***ทำนองสะบัดชัย*** คำว่า **สะบัดชัย** ควรจะมาจากภาษาบาลีว่า[๑๔๔] **สปตฺต**[๑๔๕] แปลว่า ข้าศึก คู่แข่ง คู่วิวาท และ **ชย** แปลว่า ความชนะ หรือการมีชัย เมื่อนำทั้ง ๒ ศัพท์มาสนธิกันสำเร็จเป็น ***“สปตฺตชย”*** ครั้นต่อมาแผลงเป็น ***“สะปัตต์ชัย”*** และ ***“สะบัตต์ชัย”***

---

[๑๔๓] มีท่วงทำนองเพลง เหมือนกับเพลงชนะศึก แต่มีจังหวะกระชับ และเร้าใจกว่า ราวกับฝนตกหนัก

[๑๔๔] อุดม รุ่งเรืองศรี, *พจนานุกรมล้านนา –ไทย ปรับปรุงครั้งที่ ๑*, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๗) หน้า ๑๙.

[๑๔๕] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรม บาลี-ไทย*, (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด. ๒๕๓๘). หน้า ๔๓๖.

จนสุดท้ายกลายเป็น ***"สะบัดชัย"*** หรือ ***"สะบัดไชย"*** ตามลักษณะการออกเสียงของชาวล้านนา

หลายท่านเข้าใจว่า **สะบัด** หมายถึง **การตี** เมื่อนำมาผสมกับคำว่า **ชัย** กลายเป็น **สะบัดชัย** หมายถึง กลองที่ใช้ตีเพื่อให้มีชัยชนะ ซึ่งการอธิบายที่มาของรากศัพท์เช่นนี้ ยังไม่อาจสอดคล้องกับความเป็นจริงได้ เพราะภาษาถิ่นล้านนา ไม่ปรากฏการใช้คำว่า "สะบัด" ในความหมายว่า การตี อีกทั้งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒ : ๑๑๕๒) ก็ให้ความหมายของคำว่า **สะบัด** หมายถึง เคลื่อนไหว หรือทำให้เคลื่อนไหวไปมาอย่างเร็วและแรง เพื่อให้สิ่งที่ติดอยู่หลุดไป ซึ่งก็ไม่ได้หมายถึง การตี เช่นกัน หากแต่เป็นการสลัด เพื่อให้สิ่งที่ติดอยู่หลุดออกไป

นอกจากนั้น ปัญญาพลชาดก ในปัญญาสชาดก ฉบับล้านนา ยังปรากฏคำว่า สะบัดชัย ในความหมายว่า การมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู โดยเนื้อหาตอนท้ายของปัญญาพลชาดก ได้กล่าวถึงบรรดาเสนาอำมาตย์ได้อภิเษกพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ด้วยการรดน้ำจากสังข์ทักขิณวัฏฏ์ แล้วกล่าวโวหารสิหโยคและสะบัดชัยในการประกอบพิธีด้วย อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่โบราณ ซึ่งคำว่า สะบัดชัย ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงการตี แต่หมายถึง การมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า[๑๔๖]

> "...พราหมณ์ทังหลาย ค็ยอขึ้นยังทักขิณวัฏฏสังขา อันเตมไพด้วยน้ำสุคันโธแวดเวียง ๓ รอบ กล่าวยังสิหโยคหมื่นแสน แล***สบัดชัย*** นั้นว่า มหาปุริสะเจ้าตนนี้ ผิว่าประกอบด้วยทัสสธัมม์แท้ดั่งอั้น จุ่งหื้อมีอายุยืนยาวอย่าคลาด อย่าได้มีพยาธิโรคา ***จุ่งหื้อมีเตชะอำนาจอาชญาเข้มแขงปราบชมพูทวีปทังมวล*** จุ่งหื้อจำเริญสรีสวัสดี ค็จุ่งมีเทอะ..."

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คำว่า สะบัดชัย นั้น หมายถึงการมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ซึ่งควรมาจากรากศัพท์ภาษาบาลีเป็นสำคัญ ซึ่งหาก

---

[๑๔๖]พิชิต อัคนิจ และคณะ, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย*, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑) หน้า ๕๐๒.

เป็นเช่นนี้ ก็น่าจะปรับการเขียนศัพท์เป็นชื่อกลองว่า **“กลองสบัตต์ชัย”** หรือ **“กลองสบัตชัย”** ให้ใกล้เคียงกับรากศัพท์เดิม จึงขอฝากผู้รู้ไว้พิจารณาด้วย

ทำนองสะบัดชัย เป็นทำนองที่ใช้ตีในกระบวนทัพ หรือกระบวนแห่ในราชการสงคราม ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการเป็น ***“กลองสะบัดชัย”*** โดยมีรูปลักษณ์ย่อส่วนมาจากกลองชัยมงคล ให้มีขนาดย่อม สามารถใช้คนหามเพื่อให้เคลื่อนที่ได้อย่างสะดวก แต่ยังมีบทบาทหน้าที่เหมือนกลองชัยมงคลทุกประการ เพียงแต่กลองสะบัดชัย ไม่ปรากฏชื่อในพระไตรปิฎก และในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ใกล้เคียง ดังนั้นกลองสะบัดชัยจึงมีพัฒนาการในล้านนาเท่านั้น

ทำนองสะบัดชัย ประกอบด้วย ๒ ทำนอง

๓.๑) ทำนองเพลงออกศึก ใช้ตีเพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่เหล่าทหารหาญ ให้มีจิตใจกล้าหาญฮึกเหิม ในการต่อสู้กับข้าศึก ตลอดทั้งเป็นอาณัติสัญญาณในการสู้รบรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนทัพ การถอยทัพ ทิศทางที่ข้าศึกเดินทัพเข้ามา เป็นต้น

๓.๒) ทำนองเพลงชนะศึก ใช้ตีเมื่อมีชัยชนะต่อข้าศึกสงครามแล้ว เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณให้ทราบว่า มีชัยชนะต่อข้าศึก และสงครามได้ยุติลง บ้านเมืองกลับเข้าสู่ภาวะปกติแล้ว เสียงกลองทำนองชนะศึก สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เหล่าทหาร ให้มีความกล้าหาญฮึกเหิมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการข่มขวัญข้าศึกศัตรู ให้เกิดความเกรงขามอีกด้วย นอกจากนั้น ยังใช้ตีเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองชัยชนะ และเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลให้บังเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองอีกด้วย

กลุ่มเยาวชนวัดท่าทุ่ม อำเภอสันทราย กำลังตีกลองสะบัดชัย ทำนองเพลงออกศึก
โดยได้รับการสืบทอดมาจาก พ่อครูมานพ ยาระณะ ศิลปินแห่งชาติ

การตีกลองสะบัดชัย ในขบวนแห่ครัวทาน งานปอยหลวง

กลองชัยมงคล : ศิลปศาสตร์แห่งภูมิปัญญาดุริยางคศิลป์ล้านนา

การตีกลองชัยมงคล จัดเป็นศาสตร์และศิลป์แขนงหนึ่ง ของภูมิปัญญาดุริยางคศิลป์ล้านนา ที่ว่าเป็นศาสตร์นั้น เพราะมีหลักการทฤษฎี หรือกฎเกณฑ์เหมือนกับศาสตร์อื่น ๆ ที่สามารถอธิบาย ฝึกฝน และถ่ายทอดให้แก่กันและกันได้ นอกจากนั้น ยังสามารถถอดบทเรียนเป็นชุดองค์ความรู้ได้อีกด้วย ส่วนที่ว่าเป็นศิลป์นั้น เพราะเมื่อได้ศึกษาฝึกฝน และพัฒนาตนเอง ตามหลักเกณฑ์แล้ว จะทำให้เกิดความชำนาญคล่องแคล่ว และสามารถประยุกต์ หรือดัดแปลงเพิ่มกลเม็ดเด็ดพรายลีลาท่าทางการตีกลอง ให้สวยงาม และไพเราะ ได้ตามความสามารถ และปฏิภาณไหวพริบของผู้ตี จนมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะบุคคล

กลุ่มลูกศิษย์กำลังตีกลองชัยมงคล ทำนองปูชาธรรม
โดยมีพ่อครูมานพ ยาระณะ คอยกำกับท่วงทำนอง (ระบำ)

ศิลปะการตีกลองชัยมงคลในงานบุญทางพุทธศาสนา
ของคณะเยาวชนวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย)

การเริ่มต้นตีกลองชัยมงคลแต่ละครั้ง จะมีการไหว้ครูด้วยกระบวนท่าประกอบก่อน เพื่อน้อมรำลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ คุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทศิลปวิทยา คุณของบิดามารดา พร้อมกับขอพรเหล่าเทพยดา แม่นางธรณี พระอินทร์ พระพรหม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและบอกกล่าวข่าวสารงานบุญนั้น ๆ ให้รับทราบและเชิญมาร่วมอนุโมทนา ชาวล้านนาเรียกกระบวนท่าว่า “แม่”

การไหว้ครูก่อนการตีกลองนี้ ถือเป็นปฐมบทแห่งศิลปะ เหมือนกับการขึ้นต้นกล่าวบทปณามคาถาก่อนการเทศนาธรรมของพระสงฆ์ และบทไหว้ครูก่อนการแต่งบทประพันธ์ของกวีศิลป์ ต่างแต่เพียงการไหว้ครูศิลปะการตีกลองชัยมงคลแสดงออกด้วยกระบวนท่าประกอบที่สื่อความหมายเท่านั้น กระบวนท่าสำคัญของการไหว้ครูการตีกลองชัยมงคลประกอบด้วย

๑. แม่ตบบ่าผาบ หรือ แม่ตบมะผาบ คือการใช้ฝ่ามือตบไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างรวดเร็ว เช่น ฝ่ามือ หลังมือ ศอก เข่า เป็นต้น ทั้งข้างหน้า ข้างหลัง ข้างบน ข้างล่าง เพื่อให้เกิดเสียงดัง อย่างคล่องแคล่ว สง่างาม และน่าเกรงขาม การตบบ่าผาบนี้ ถือเป็นการแสดงความพร้อมของร่างกายในส่วนต่าง ๆ ที่จะทำหน้าที่ในการตีกลอง ทำให้เส้นประสาทแต่ละส่วนเกิดการตื่นตัว นอกจากนั้นยังเชื่อว่า การตบบ่าผาบเป็นการเสกคาถากำกับส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อป้องกันภยันตรายจากข้าศึกศัตรู ทำให้จิตใจเกิดความเชื่อมั่น และถือเป็นการข่มขวัญข้าศึกศัตรู ให้เกิดความรู้สึกเกรงขามอีกด้วย

๒. แม่สาวไหม หรือสาวไหมแมงบ้ง เป็นกระบวนท่าที่มีต้นแบบมาจากตัวหม่อน ที่ชักใยไหมออกจากก้น แล้วพันรอบลำตัว เพื่อใช้เป็นเกราะกำบังฟ้าแดดลมฝน และอันตรายต่าง ๆ เชื่อกันว่า พระมหาเถระหรือครูบาในอดีต ได้แนวคิดจากตัวหม่อนชักใยไหมเป็นเกราะกำบังเช่นนี้แล้ว นำไปสร้างเป็นยันต์ ๙ ชนิด แล้วถักรวมกัน เรียกว่า ***ยันต์เก้ากุ่ม***[๑๔๗] ซึ่งมีพุทธคุณในการป้องกันภยันตรายทั้งปวง

๓. แม่บิดบัวบาน เป็นกระบวนท่า ที่ใช้มือจับไม้ตีกลองแล้วหมุนขึ้น หมุนลงเหมือนลักษณะดอกบัวที่เบ่งบาน เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และบูชาเหล่าเทพยดา พระอินทร์ พระพรหมที่สถิตอยู่เบื้องบน และบูชาแม่นางธรณีที่สถิตอยู่เบื้องล่าง

๔. แม่ขะเยาะก๋า เป็นกระบวนท่าที่ถือไม้ตีกลองแล้ว นั่งกางแขนพร้อมกับกระโหย่งไปข้างหน้ามีลักษณะสง่างาม องอาจ และคล่องตัวเหมือนกากางปีกแล้วกระโหย่งไปข้างหน้า

๕. **การลั่นกลอง** เป็นการลั่นกลองลักษณะรัวเสียง จำนวน ๓ ครั้ง จากนั้น ก็จะดำเนินการตีกลองตามทำนองนั้น ๆ ด้วยลีลาที่สง่างาม

[๑๔๗] คำว่า กุ่ม หมายถึง การปกป้องคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

การลั่นกลองมีลักษณะรัวเสียง เหมือนเสียงฟ้าร้อง ถือเป็นการบอกกล่าวและขอพรจากครูบาอาจารย์ และเหล่าเทพยดาทั้งหลาย ตลอดจนถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้รับรู้

เมื่อไหว้ครูด้วยกระบวนท่าสำคัญเสร็จแล้ว ก็จะออกลีลา และดำเนินการตีกลองไปตามทำนองเพลงนั้นๆ ในขณะที่ตีกลองนั้น ผู้ตีจะตั้งจิตให้เป็นสมาธิ พร้อมกับรำลึกถึงพุทธคุณ ธรรรมคุณ สังฆคุณ ทั้งนี้เชื่อว่า กลองชัยมงคล เป็นกลองที่ได้รับแนวคิดมาคติทางพุทธศาสนา ดังนั้นทำนองเพลงกลอง แต่ละเพลง พ่อครูมานพ ยาระณะ จึงสอนโดยมีพระคาถาธรรมกำกับอยู่ด้วยเสมอ เช่น พุทโธ อะระหัง ธัมโม อะระหัง สังโฆ อะระหัง พุทโธ กัณหะ ธัมโม กัณหะ สังโฆ กัณหะ เป็นต้น ซึ่งทำให้กลุ่มผู้ตีกลอง มีจิตใจที่ประกอบด้วยสมาธิและกุศล ผู้ฟังก็มีจิตใจที่เบิกบานและน้อมนำเข้าสู่คุณงามความดี ทำให้บรรยากาศงานบุญนั้นๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิริมงคลยิ่งนัก

ตำนานกลองชัยมงคล

ตำนานกลองชัยมงคล ที่พ่อครูมานพ ยาระณะ มักจะเล่าขานให้กลุ่มลูกศิษย์ฟัง เป็นตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่น ซึ่งมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึง คติเกี่ยวกับกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ และมีความเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ ตำนานเล่าว่า[๑๔๘]

เมื่อครั้งอดีตกาลผ่านมา ยังมียักษ์ตนหนึ่ง เป็นผู้มีตาทิพย์ สามารถมองเห็นทุกสิ่งได้ตามปรารถนา เมื่อถึงวันพระคราใด ก็จะมีความต้องการกินมนุษย์ จึงต้องออกล่ากินมนุษย์ วันพระละหนึ่งคนตลอดมา จนมนุษย์ทั้งหลาย ต่างพากันเดือดร้อน อยู่อย่างไม่มีความสุข เต็มไปด้วยความหวาดกลัว

อยู่มาวันหนึ่ง บรรดามนุษย์ต่างพากันพร่ำภาวนาอ้อนวอนต่อพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ในทวยเทพทั้งหลาย ตามปกติแล้วที่นั่งปัณฑุกัมพล

[๑๔๘] เก็บข้อมูลมุขปาฐะจากพ่อครูมานพ ยาระณะ พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๕๑

ศิลาอาสน์ของพระอินทร์ จะมีปกติอ่อนนุ่มนั่งสบาย แต่วันนั้นกลับมีอาการร้อนแข็งกระด้างผิดปกติ ทำให้องค์อินทร์รู้ว่า จะต้องมีมนุษย์ผู้เดือดร้อน มาขอความช่วยเหลือเป็นแน่ จึงส่องเนตรมาดูยังโลกมนุษย์ ก็พบว่ามนุษย์มีความเดือดร้อน เพราะถูกยักษ์ตาทิพย์ มาไล่จับกินทุกวันพระ และต้องการความช่วยเหลือจากพระองค์

พระอินทร์ จึงลงมาสู่โลกมนุษย์ แล้วออกอุบายด้วยการแปลงร่างเป็นมนุษย์ เพื่อจะกำราบปราบยักษ์ ไม่ให้มาสร้างความเดือดร้อนแก่มนุษย์อีก เมื่อพระอินทร์ในร่างแปลง ได้พบกับยักษ์แล้วก็ถามว่า วันพระที่จะถึงนี้ จะไปจับใครมากินอีก ยักษ์ก็บอกว่า จะไปจับผู้หญิงคนหนึ่งมากิน พระอินทร์ได้ที จึงท้าพนันกับยักษ์ตาทิพย์ว่า ถ้าหากวันพระที่จะถึงนี้ยักษ์ไม่สามารถตามหาหญิงนางนั้นเจอได้ จะต้องเลิกกินมนุษย์เสีย อย่ามาสร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์อีก ยักษ์ก็รับคำท้า เพราะมั่นใจว่า ตนเองเป็นยักษ์ตาทิพย์เอาอะไรไปซ่อนที่ไหนก็หาเจอ เมื่อยักษ์ให้สัจจะแล้ว พระอินทร์ในร่างแปลงมนุษย์ ก็รีบไปหาหญิงนางนั้นแล้วนำไปซ่อนอยู่ในกลองใบใหญ่ใบหนึ่ง พร้อมกับเขียนอักขระ “๐” อ่านว่า “ตัววะ” ซึ่งเป็นอักขระล้านนากำกับที่กลองใบนั้นจำนวนหนึ่งพันตัว ซึ่งเป็นคาถาอักขระตัวเมือง หรืออักษรล้านนาเรียกว่า ***“คาถาวะพันตัว”***[๑๔๙] เพื่อที่จะป้องกันยักษ์ตาทิพย์ตนนั้น ไม่ให้มองเห็น

เมื่อวันพระมาถึง พระอินทร์ก็ตีกลองใบนี้ ด้วยคาถาธรรมต่าง ๆ เช่น พุทโธ อะระหัง ธัมโม อะระหัง สังโฆ อะระหัง พุทธคุณนัง ธัมมคุณนัง สังฆคุณณัง พุทโธกัณหะ ธัมโมกัณหะ สังโฆกัณหะ ฯลฯ เป็นต้น เมื่อยักษ์ตาทิพย์ออกตามหาหญิงนางนั้น ก็ไม่อาจมองเห็น และตามหาพบได้ เพราะอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์แห่งบทพระคาถา จึงทำให้ยักษ์ตาทิพย์ถอดใจ และถอยหนีกลับไป

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ยักษ์ตาทิพย์ตนนี้ ก็ไม่กลับมาจับมนุษย์ไปกินอีกเลย ก่อนที่พระอินทร์จะกลับไปสู่สวรรค์ ได้บอกกล่าวให้มนุษย์ช่วยกันรักษากลองใบนี้ให้ดี และให้ตีกลองทุกวันพระ กลองใบนี้จึงมีชื่อว่า **“กลองชัยมงคล”** อันเป็นกลอง ที่เกิดจากการอวยพรของพระอินทร์ ที่มอบให้แก่

[๑๔๙] ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นคาถาที่มีอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ บางคนสักยันต์เป็นอักษร “ ๐ ” ตามร่างกาย

มนุษย์ทั้งหลาย ใช้ตีเพื่อให้มีชัยชนะ และให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองสืบไป

ความเชื่อเรื่องอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ของกลอง และการตีกลองเพื่อป้องกันไม่ให้ยักษ์มากินคนเช่นนี้แพร่กระจายตามชุมชนต่าง ๆ เช่น ชุมชนวัดป่าแลว ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน มีกลองปูชาขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่ที่หอกลอง และมีบันทึกตำนานกลองปูชาตามคติท้องถิ่น กล่าวไว้ว่า[๑๕๐]

“**ตำนานกลองปู่จา(ปูชา)** กลองปู่จาไม่ปรากฏหลักฐานมีตั้งแต่เมื่อใด ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าขานว่าในสมัยก่อน การตีกลองต้องตีทุก ๓ วัน ๗ วัน เพราะหากไม่ตีกลองจะทำให้ผียักษ์มากินบ้านกินเมืองและกินคนในหมู่บ้าน ต่อมาการตีกลองจะตีทุกวันพระหรือเทศกาลต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติกิจในวันพระหรือเทศกาลที่จัดขึ้น กลองปู่จาใบใหญ่ที่ท่านเห็นนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกอีกว่าตีกลองใบนี้ครั้งใด เสียงกลองจะได้ยินไปถึงบ้านหาดเค็ด[๑๕๒] (๑๗ ก.ม.)”

นอกจากนั้นในชุมชนวัดพุทธเอ้น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่[๑๕๓] เชื่อว่าหากไม่ตีกลองในวันข้างขึ้น-ข้างแรม ๗ ค่ำและ ๑๔ ค่ำ ยักษ์จะออกจากน้ำบ่อทิพย์ หรือบ่อแก้วมากินคน ทำให้ผู้คนเกรงกลัวจึงตีกลองตามวาระเพื่อป้องกันยักษ์มาสร้างความเดือดร้อน

กลองปูชาวัดป่าแลว จังหวัดน่าน พร้อมป้ายบอกเล่าตำนานกลองตามคติท้องถิ่น

---

[๑๕๐]เก็บข้อมูลเมื่อปี ๒๕๔๗

[๑๕๑]ชุมชนบ้านหาดเค็ด ต.เมืองจัง อ.ภูเพียง จ.น่าน อยู่ห่างจากชุมชนวัดป่าแลว ประมาณ ๑๗ ก.ม.

[๑๕๒]เก็บข้อมูลเมื่อปี ๒๕๔๕

คติความเชื่อและข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับกลองชัยมงคล

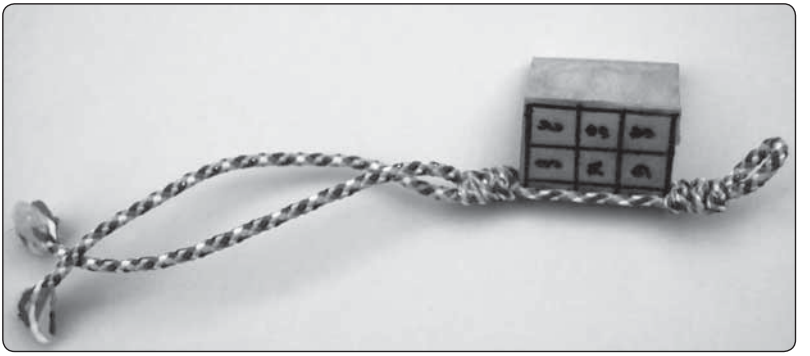

แผ่นยันต์ที่ทำจากหนังกลองฉีกขาด สำหรับพกไว้ติดตัวเพื่อบูชา

จากการที่กลองชัยมงคล ได้รับแนวคิดมาจากคติทางพุทธศาสนาผสมผสานกับคติแบบพราหมณ์ และคติท้องถิ่น จึงมีคติความเชื่อว่าเป็นกลองศักดิสิทธิ์ และเป็นของสูง การปฏิบัติต่อกลองชัยมงคลจึงมีข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติดังนี้

๑. กลองชัยมงคล ถือว่า เป็นของสูง เป็นกลองศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวแทนของครูบาอาจารย์ และถือเป็นเทพองค์หนึ่งชื่อว่า ดุริยางคเทพ ผู้ที่จะตีกลองชัยมงคลจะต้องมีความเคารพ ทุกครั้งทั้งก่อนและหลังตีกลองจะต้องยกมือไหว้กลองทุกครั้ง พร้อมตั้งจิตให้เป็นสมาธิน้อมรำลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย คุณของครูบาอาจารย์ และคุณของบิดามารดาที่อบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรม และศิลปวิทยาให้

๒. การสร้างกลองชัยมงคล ประกอบด้วยพิธีกรรมสำคัญ ตั้งแต่กระบวนการหาไม้เนื้อแข็งมาสร้างกลองจนแล้วเสร็จ ช่างกลองจะทำพิธีขอไม้ออกจากป่า การขึ้นขันครูสร้างกลอง การบรรจุเครื่องรางของขลังและการลงอักขระคาถาหัวใจกำกับกลอง ดังนั้น กลองชัยมงคล จึงห้ามขึ้นขี่ เหยียบย่ำ และห้ามไม่ให้ใช้อวัยวะเบื้องต่ำ เช่น เข่า ขา เท้า เป็นต้นสัมผัสหรือตีกลอง

๓. อุปกรณ์การประสมวงการตีกลองชัยมงคลได้แก่ ฆ้อง ค้อนตีฆ้อง ฉาบ ไม้ตีกลอง และไม้แจ่ม เชื่อว่า เป็นสิ่งที่มีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์

ของครูบาอาจารย์สถิตอยู่ จึงห้ามไม่ให้เดินข้ามเหยียบย่ำไปมา ต้องเก็บรักษาไว้ในที่สมควร หากใครทำหลุดมือตกลงสู่พื้นดิน ต้องยกมือขึ้นไหว้เพื่อขอขมาและแสดงความเคารพ

๔. อุปกรณ์การประสมวงการตีกลองชัยมงคลทุกชนิด ห้ามสมาชิกในคณะกลองนำมาทุบตีกัน หรือทำร้ายร่างกายกัน ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม เชื่อว่าหากทำเช่นนั้น จะทำให้คณะกลองนั้น ๆ เกิดความแตกแยก ขาดความสามัคคีกัน ถ้าหากเป็นบุคคลนอกคณะกลองนำมาเล่น หรือแสดงกิริยาไม่เคารพ ก็จะทำให้เกิดความเป็นอัปมงคลแก่ตนเองได้เช่นกัน

๕. สัตว์ที่ถูกนำหนังมาหุ้มกลองชัยมงคลนั้น เชื่อว่า ดวงวิญญาณจะไปจุติเป็นเทพสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ ดังนั้น เมื่อมีการตีกลองชัยมงคลในงานบุญทางพุทธศาสนา ผู้ตีกลองจะตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้เทพองค์นั้นด้วย ส่วนผู้ตีฉาบ เมื่อแสดงลีลาตีฉาบลงสู่พื้นธรณีก็จะตั้งจิตอธิษฐานถึงแม่นางธรณีขอให้ช่วยนำบุญกุศลที่ได้รับจากการตีกลองในวันนี้ไปบอกกล่าวให้เทพองค์นั้นได้รับรู้และร่วมอนุโมทนา

๖. เสียงกลองชัยมงคล ถือเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์และมีพลานุภาพสามารถส่งเสียงดังไปถึงภพภูมิต่าง ๆ เบื้องบนดังไปถึงพรหมโลก เบื้องล่างดังไปถึงนาคภพ ดังนั้นในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาจึงมักจะตีกลองชัยมงคล เพื่อส่งสัทสัญญาณบอกกล่าวข่าวสารงานบุญกุศลไปถึงเหล่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในภพภูมิต่าง ๆ ให้รับรู้และร่วมอนุโมทนาด้วย

๗. การนำเสนอศิลปะการตีกลองชัยมงคลแต่ละครั้ง คณะกลองจะต้องทำพิธีไหว้ครูพร้อมกับรดน้ำส้มป่อยก่อน เพื่อน้อมรำลึกและขอพรจากครูบาอาจารย์ก่อน เชื่อว่าวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของครูบาอาจารย์จะสถิตอยู่เป็นมิ่งขวัญหรือความเป็นสิริมงคลในตัวศิษย์ เรียกว่า ***สถิตอยู่ในกระหม่อมจอมขวัญ*** คอยปกป้องคุ้มครองและขจัดปัดเป่าสิ่งอันเป็นอัปมงคลที่จะบังเกิดขึ้นให้แก่ศิษย์ได้ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันการกลั่นแกล้งด้วยคาถาอาคมจากฝ่ายตรงกันข้ามได้ด้วย

๘. เชื่อว่ากลองชัยมงคลเป็นกลองศักดิ์สิทธิ์ หากไม่ตีทุกวันพระจะทำให้ยักษ์ออกมากินคน

๙. ถ้าหากตีกลองในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา หาก

หนังกลองฉีกขาด สามารถนำแผ่นหนัง มาลงอักขระคาถา สำหรับบูชาได้ เชื่อว่า จะทำให้มีฤทธานุภาพ สมดั่งใจปรารถนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณของพระคาถา และยันต์นั้นๆ เช่น ยันต์หนีบ (เมตตา มหานิยม) ยันต์กล่าสะท้อน (กันคุณไสย และภยันตราย) เป็นต้น

พิธีไหว้ครูเพื่อฝากตัวเป็นศิษย์เรียนกลองชัยมงคล

พิธีไหว้ครู หรือเรียกอีกอย่างว่า ***พิธีขึ้นขันไหว้ครู*** เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ศึกษาเล่าเรียนการตีกลองชัยมงคลนั้น ถือเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์และสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผู้ที่จะศึกษาเล่าเรียนศิลปะการตีกลองชัยมงคลได้สำเร็จและสมบูรณ์นั้น จะต้องทำพิธีไหว้ครูฝากตัวเป็นศิษย์กับครูบาอาจารย์หรือ “พ่อครู” เสียก่อน

ศิลปวิทยาล้านนาทุกแขนงย่อมมีครูเป็นผู้คิดค้น สืบทอด และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนาน จนไม่อาจสืบค้นได้ว่า ใครเป็นผู้คิดค้นคนแรก ใครเป็นผู้สืบทอดบ้าง ดังนั้น ครู จึงประกอบด้วย “ครูเค้า ครูเถ้า ครูปลาย ครูตาย และครูยัง” โดยแยกอธิบายได้ดังนี้

ครูเค้า (ครูเก๊า) ครูคนแรกหรือรุ่นแรกที่คิดค้นสร้างสรรค์ศิลปวิทยาขึ้นมาแล้วเผยแพร่สู่อนุชน

ครูเถ้า ครูที่เป็นที่พึ่งพาของครูรุ่นปัจจุบัน ในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับองค์ความรู้ในศิลปวิทยาแขนงนั้นๆ ซึ่งส่งผลให้ “ครูปลาย” หรือ “ครูปัจจุบัน” มีจิตสำนึกและมีความระมัดระวังในการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมเอาไว้ เพราะย่อมเกรงต่อบารมีของครูเถ้าที่ยังคอยดูแล และคอยชี้ถูกชี้ผิดอยู่

ครูปลาย ครูคนปัจจุบันหรือรุ่นปัจจุบันที่รับการถ่ายทอดศิลปวิทยาจากครูในอดีตแล้วถ่ายทอด ให้แก่อนุชนในปัจจุบัน

ครูตาย ครูผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาที่ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว เชื่อว่าวิญญาณศักดิ์ของท่านจะยังคงสถิตอยู่ในขันครู หรือพานข้าวตอกดอกไม้ที่ใช้ไหว้ครู และคอยปกป้องศิษย์ให้อยู่เย็นเป็นสุขและประสบผลสำเร็จในการศึกษาศิลปวิทยา

ครูยัง ครูที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยาให้แก่ศิษย์

บรรดาครูเหล่านี้ ถือเป็นครูต้นแบบที่สมบูรณ์ บรรดาศิษย์จะเคารพนับถือและยึดถือเป็นแบบอย่าง เมื่อทำพิธีไหว้ครูแล้วบรรดาศิษย์จะเรียกครูว่า “พ่อครู” หรือ “แม่ครู” เนื่องจากพ่อครูแม่ครูแต่ละคน ต่างก็ประกอบด้วยภูมิรู้และภูมิธรรมตามแนวทางของแต่ละคน และมุ่งสั่งสอนศิษย์ทั้งศิลปวิทยาและปลูกฝังจิตวิญญาณตามคติทางพุทธศาสนาและคติท้องถิ่น ศิษย์จึงมีความเคารพศรัทธาต่อพ่อครูแม่ครูประดุจดั่งบิดามารดาของตน มักจะแสดงความกตัญญูต่อครูด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนดำรงตนให้เหมาะสม ช่วยการงานตามโอกาสต่างๆ ตลอดถึงการจัดพิธีรดน้ำดำหัวและพิธีไหว้ครูประจำปีอย่างต่อเนื่อง

พ่อครูมานพ ยาระณะ ได้ยึดถือประเพณีการไหว้ครูจากโบราณาจารย์ซึ่งกำหนดให้ศิษย์ผู้ที่จะขอศึกษาศิลปะการตีกลองชัยมงคลจากพ่อครู จะต้องนำเครื่องสักการะประกอบด้วย ดอกบัว ๙ ดอก หรือดอกไม้สีขาว ธูป (เทียนแส้) ๙ ดอก เทียนไข (เทียนสีขาว) ๕ เล่ม ใส่กรวย (สวย) หรือพาน พร้อมด้วยน้ำส้มป่อยนำไปขอบูชาครูและฝากตัวเป็นศิษย์กับพ่อครูในวันพฤหัสบดีเท่านั้น เพราะถือว่า วันนี้เป็นวันครูและเป็นวันสิริมงคล คัมภีร์มัสยาและภควตาปุราณะซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณอินเดียกล่าวว่า พระพฤหัสบดีเป็นเทพฤาษีที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และมีความเสียสละเป็นเลิศ ได้รับการยกย่องให้เป็นครูหรืออาจารย์ของเหล่าเทพเจ้า เทวดาและสรรพวิทยาทั้งหลาย นอกจากนั้นยังมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เป็นผู้นำเอาความดีของมนุษย์ไปป่าวประกาศให้เป็นที่ปรากฏในสวรรค์ และยังคุ้มครองมนุษย์ให้พ้นจากความชั่วร้ายด้วย

ตำราโหราศาสตร์กล่าวว่า ดาวพฤหัส หมายถึงความเป็นผู้ที่มีปัญญาอันบริสุทธิ์อันได้แก่ ครู นั่นเอง เชื่อว่า หากทำพิธีไหว้ครูในวันนี้แล้ว จะทำให้ศิษย์ผู้ฝักใฝ่ต่อการศึกษาศิลปวิทยาประสบผลสำเร็จในการศึกษา และผ่านพ้นอุปสรรคภยันตรายทั้งปวง

การไหว้ครูนี้ ถือเป็นการแสดงออกถึงความตั้งใจและเคารพในภูมิรู้และภูมิธรรมของพ่อครู และอีกทั้งยังแสดงถึงความพร้อมทั้งกายและจิตใจของศิษย์ที่ปรารถนาจะขอศึกษาศิลปวิทยาจากพ่อครู ผู้ที่ทำพิธีไหว้ครูแล้วถือว่าเป็นศิษย์โดยสมบูรณ์ พ่อครูจะเริ่มสอนพื้นฐานการตีกลองชัยมงคลให้เป็นอันดับแรก เพื่อความเป็นสิริมงคลและปูพื้นฐานให้แก่ศิษย์ เรียกว่า ***การแรกเรียน*** (อ่านว่า แฮก-เฮียน) หลังจากนั้นจะสอนการตีกลองตามลำดับขั้นตอนอื่น ๆ ในวันต่อไปโดยลำดับ

กลุ่มเยาวชนวัดชัยสถาน กำลังประกอบพิธีขึ้นขันไหว้ครู กับพ่อครูมานพ ยาระณะ เพื่อขอสืบทอดศิลปะการตีกลองชัยมงคล

การสร้างกลองชัยมงคล

จากคติการสร้างกลองชัยมงคล หรือกลองชัย ซึ่งได้รับคติมาจากสุวรรณกักกฎชาดก ถือว่าเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การสร้างกลองชัยมงคลของชาวล้านนาในอดีต จึงมีความพิถีพิถันเป็นอย่างยิ่ง โดยจะสร้างให้ถูกต้องตามพิธีกรรม และสอดคล้องกับคติความเชื่อของชาวล้านนา เพราะถือว่า เป็นกลองศักดิ์สิทธิ์นำมาซึ่งชัยชนะและความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง

เอกสารใบลานจารด้วยอักษรล้านนาเรื่อง***ลักขณะกลองหลวง*** ของวัดป่าตาล ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่[๑๕๓] เป็นตำราการสร้างกลองในวัฒนธรรมล้านนา อีกตำราหนึ่ง จารโดยพระสงฆ์วัดป่าตาล ๖ รูป ๆ ละ ๑ ใบ เมื่อ จ.ศ. ๑๒๘๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๖๖ กล่าวถึงการสร้างกลองชัย ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรมและขั้นตอนต่าง ๆ ในเบื้องตน ส่วนตอนสุดท้ายของตำรา ยังกล่าวถึงพิธีการนำกลองเข้าประดิษฐานที่วัดด้วย ซึ่งต่อมา กลองชัยก็พัฒนาการเป็นกลองปูชาดังปรากฏตามวัดต่าง ๆ ในปัจจุบัน

ไม้ที่นิยมนำมาสร้างกลองชัยมงคล

ตำราได้กล่าวถึงวิธีการสร้างกลองชัย โดยเริ่มจากการหาฤกษ์งามยามดี (มื้อจันวันดี) และการคัดไม้ที่นำมาสร้างให้ถูกต้องตามตำรา ซึ่งกำหนดให้ใช้ไม้ที่มีคุณลักษณะเหมาะสม เพื่อความเป็นสิริมงคลและความคงทนของกลอง โดยไม้ที่นิยมนำมาสร้าง ประกอบด้วย ไม้ประดู่ ไม้ยม ไม้ซ้อ ไม้เดื่อ ไม้ลมแล้ง ไม้สัก ไม้อ้อยช้าง ไม้เดื่อป้อง ไม้ตีนเป็ด ไม้ขนุน เป็นต้น ดังสำนวนของตำราการสร้างกลองวัดป่าตาล กล่าวว่า

> “สวัสดีสิทธิการ จักกล่าวลักขณะกลองก่อนเน้อ ***กลองอุ่นเมิง*** หื้อเอาไม้ยมเปน***กลองชัย ไม้ซ้อ ไม้เดื่อ ไม้ลมแล้ง เปนกลองชม***

[๑๕๓] ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระจตุพล จิตฺตสโร วัดบวกค้าง ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ไม้ลมแล้งเสมอดั่งแก้ว ***ไม้ดู่***เสมอดั่งเงิน ***ไม้สัก***เสมอดั่งคำนั้นแล นอกกว่านั้น หื้อเอาไม้อันเปนเตชะ ปริวาร และสรีแก่บ้าน และวัดวาอารามเทอะฯ....”

...จักแปลงกลอง หื้อเปนมังคละ แก่ท้าวพระญาแลไพร่ฟ้าชาวเมิงทังหลายดั่งอั้น หื้อเอาไม้เปนดั่งกล่าวมาแล้ว แต่พายหลังนั้นเทอะดีชุอันแล คือว่า ***ไม้อ้อยช้าง ไม้เดื่อป้อง ไม้ตีนเป็ด ไม้ขนุน ไม้ดู่ ไม้สัก*** ค่านี้ดีชู่อันแล...”

การตัดไม้นำไปสร้างกลองชัยมงคล

เมื่อเจอต้นไม้ตามที่ต้องการแล้ว ก่อนจะตัดต้นไม้ ช่างจะประกอบพิธีบอกกล่าว และขออนุญาตตัดต้นไม้ จากจ้าวป่าจ้าวเขา เหล่าเทพยดา และแม่นางธรณีเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และกลองที่จะสร้าง ซึ่งมีการเสกคาถากำกับที่ขวาน ๗ ครั้ง ดังนี้

“..นะโม ตัสสะ ทรงมาราชะ สัพเพ รักขันตุ สัพพทา ภิริวา เกีย เสีย เขีย ตรายะ สะยะมะนาปา มะนุชานัง โสตถี มังคละ ปัปโปน ตะยานัง ทยัทธาหิ โน จะระทะรุมะ สารันติ...”

เมื่อเสกคาถาแล้ว ก็หันหน้าไปทางทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ทำการตัดไม้ เมื่อไม้ล้มลงแล้ว ให้ทำเครื่องหมายบริเวณส่วนที่ติดดินนั้น เป็นส่วนโคนต้น ถัดมาทางด้านปลายให้เป็นส่วนหู แล้วให้ตัดโคนไม้ออกพอประมาณ จากนั้นจึงตัดเป็นท่อน ๆ ให้ได้ ๕ ท่อน สำหรับนำไปสร้างกลอง โดยแต่ละท่อนมีลักษณะที่เป็นมงคล ดังความในตำราการสร้างกลองกล่าวว่า

“จักสร้างกลองหลวง ยามเมื่อจักไปป่านั้น ป่าตกแล้ว หื้อหมายพายทามดินไว้เปนพายใต้ หมายพายเหนือไว้เปนหูเทอะ ตัดท่อนเคล้าเสียก่อน ๑ แล้ว จิ่งเอาท่อนทามนั้นเทอะ แล้วจิ่งตัดเสียท่อน ๑ แล้วจิ่งเอา หื้อเว้นท่อน เอาร่ำดับไปหื้อพอ ๔ ลูก ๕ ลูกเทอะ

กลองลูก ๑	ชื่อว่า	นันทะเภรี
ลูก ๑	ชื่อว่า	สรีชูขึ้น
ลูก ๑	ชื่อว่า	พื้นสาขา
ลูก ๑	ชื่อว่า	พานางมาสู่เจ้า
ลูก ๑	ชื่อว่า	ปู่เถ้าอยู่เรือนสุขสำราญเที่ยงเท้าทีฆาแล

กลองทัง ๕ ลูกนี้ เปนกลองมังคละแก่พุทธสาสนา บ้านเมืองชุ่มบ้านมีเตชะโชคชัยสวัสสดีมากนักแล...”

การสร้างกลองชัยมงคล

เมื่อได้ไม้ตามต้องการแล้ว ช่างจะทำพิธีฟายครูก่อน เพื่อบอกกล่าวครูบาอาจารย์ให้รับรู้และขอพรให้ประสบผลสำเร็จในการสร้างกลอง จากนั้นจึงลงมือถากและเจาะไม้ให้ได้ขนาดตามโฉลก[๑๕๔] (โสลก) ที่เป็นมงคล โดยโฉลกการสร้างกลองของล้านนามีหลายตำรา ยกตัวอย่าง การสร้างกลองให้ได้ขนาดที่เป็นมงคล ให้เอาไม้มาวัดความกว้างของหน้ากลองได้ขนาดเท่าใดแล้ว แบ่งออกเป็น ๘ ส่วน เอาทิ้งเสีย ๗ ส่วน เหลือหนึ่งส่วน ให้เอาส่วนที่เหลือไปวัดความยาวของกลอง ได้เท่าใดคูณด้วย ๓ หารด้วย ๘ ถ้าได้เศษเท่าไหร่ให้ทายตามโฉลกดังนี้[๑๕๕]

เศษ ๑ ชื่อว่า	นันทเภรี	ตีเมื่อใด ก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่ผู้ที่ได้ยินเสียงกลองนั้น (ดี)
เศษ ๒ ชื่อว่า	วิปโยคเภรี	ตีเมื่อใด ผู้ที่ได้ยินก็ไม่เกิดความยินดี (ไม่ดี)
เศษ ๓ ชื่อว่า	เตชเภรี	ตีเมื่อใด ก่อให้เกิดความชื่นชมยินดี (ดี)

[๑๕๔]โฉลก หมายถึง โชค โอกาส หรือลักษณะ ประกอบด้วยส่วนดีและส่วนไม่ดี ถ้าถูกลักษณะดี เรียกว่า ถูกโฉลกและ เป็นมงคล ถ้าถูกลักษณะไม่ดี เรียกว่า ไม่ถูกโฉลกและไม่เป็นมงคล โฉลกกำหนดด้วยการดูลักษณะ วัดขนาด นับ

[๑๕๕]พระครูสังวรญาณ, *เกร็ดความรู้เรื่องกลอง*, (หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสังวรญาณ ๒๖ มกราคม ๒๕๔๖) หน้า ๖๖.

ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลจาก ครูชาย ชัยชนะ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๓

เศษ ๔ ชื่อว่า	มรณเภรี	ตีเมื่อใด จิตใจไม่ชมชื่นยินดี (ไม่ดี)
เศษ ๕ ชื่อว่า	ชัยเภรี	ตีเมื่อใด จิตใจแกล้วกล้า ย่อมตั้งหน้าสาธุการ (ดี)
เศษ ๖ ชื่อว่า	อุปทวเภรี	ตีเมื่อใด ย่อมให้ก่อให้เกิดความหวาดวิตกกังวล (ไม่ดี)
เศษ ๗ ชื่อว่า	มังคลเภรี	ตีเมื่อใด ย่อมทำให้หายเสียยังทุกข์โทษเกิดปราโมทย์ยินดี (ดี)
เศษ ๐ ชื่อว่า	โกธเภรี	ตีเมื่อใด ย่อมให้โทษโกรธเคืองกัน (ไม่ดี)

อีกตำราหนึ่งกล่าวว่า[๑๕๖] เมื่อตัดต้นไม้แล้ว ให้วัดตั้งแต่โคนต้นถึงปลายต้น ตามขนาดที่ต้องการ แล้วแบ่งออกเป็น ๓ ท่อน พร้อมกับวัดโฉลกด้วยบทว่า “อุบาทว์” “นันทเภรี” จนกว่าจะได้ขนาด ที่ตรงกับโฉลกที่เป็นมงคลว่า “นันทเภรี” แล้วจึงนำไม้ท่อนนี้ ไปสร้างเป็นกลองต่อไป

สล่าเนตร พันธ์ชัยศรี กำลังหุ้มหนังกลองชัยมงคล

[๑๕๖]ข้อมูลจากสมุดบันทึก ของอดีตเจ้าอาวาสวัดธาตุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระศุภชัย ชยสุโภ วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๓.

การบรรจุหัวใจกลองชัยมงคล

เมื่อปรับแต่งท่อนไม้ จนสำเร็จเป็นไหกลองตามขนาดที่ต้องการแล้ว ก่อนที่ช่างจะหุ้มหนังก็จะประกอบพิธีบรรจุหัวใจกลอง ซึ่งเป็นสิ่งมงคลที่บรรจุไว้ข้างในกลอง อันประกอบด้วยพระคาถา ยันต์ วัตถุมงคล และรัตนชาติ บางแห่งนิยมบรรจุดาบสรีกัญชัยด้วย ซึ่งเชื่อว่า อำนาจของสิ่งที่เป็นมงคลดังกล่าวนี้ จะทำให้กลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ เมื่อตีกลองครั้งใดย่อมนำชัยชนะและความเป็นสิริมงคล ให้บังเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง สามารถป้องกันคุณไสย และสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ก่อให้เกิดเสียงอันไพเราะ เป็นที่ชื่นชอบ (ละเมาเอาใจ) ของเหล่าเทพยดา มนุษย์ และสมณชีพราหมณ์ทั้งหลาย

โดยหัวใจกลองนั้น ทำจากผลน้ำเต้า หรือผลมะตูมขนาดพอเหมาะที่ควักเนื้อเยื่อข้างในทิ้ง แล้วตากให้แห้งสนิท ซึ่งอาจจะทาสีทอง หรือติดทองคำเปลวด้วยก็ได้ แล้วจารอักขระคาถาและยันต์รอบ ๆ ผิวด้านนอก หรืออาจจะจารลงแผ่นโลหะและใบลาน แล้วม้วนให้แน่น นำไปบรรจุไว้ข้างในผลน้ำเต้า หรือผลมะตูมนั้น พร้อมกับบรรจุวัตถุมงคล และสิ่งของมีค่าอื่น ๆ ไว้ข้างใน เช่น ทับทิม ทองคำ เป็นต้น จากนั้นนำไปปลุกเสกสำทับอีกที แล้วนำไปแขวนไว้ ตรงกึ่งกลางของไหกลองด้านใน

ขันตั้งพร้อมด้วยลูกน้ำเต้า สำหรับบรรจุเป็นหัวใจกลอง

พิธีบรรจุหัวใจกลอง ให้เตรียมเครื่องบูชา เรียกอีกอย่างว่า **"ขันตั้ง"** ประกอบด้วย เบี้ย ๑,๓๐๐ หมาก๑,๓๐๐ ผ้าขาว ผ้าแดง เงิน ๑๐๐ ดอกไม้ ๔ ดอก เทียน ๕ คู่ ตั้งหอเทวดาทั้ง ๔ ทิศ แล้วกล่าวคำบูชาครู เพื่อบอกกล่าวครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้รับรู้ พร้อมกับขอพรให้กลองมีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ เมื่อตีครั้งใด ขอให้นำมาซึ่งความชนะ และความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง

การขึ้นขันตั้ง เพื่อบรรจุหัวใจกลอง

คาถาและยันต์ที่ใช้สำหรับจารเป็นหัวใจกลอง หรือจารลงแผ่นโลหะและใบลาน มีหลายบทดังนี้

๑. คาถาหัวใจกลอง[๑๕๗]

ᨿᩣᨾᩥ ᨴᩮᩅᨠᩮᩣᨶᩤ ᨠᩮᨿ᩠ᨿ ᨠᩮᨿ᩠ᨿᨯᩥᩴ ᨾᩮᨶᩉᩴ ᨠᩮᨲᩴᩈᩥᩴ ᨲᩥᨲᩴᩈᩥᩴ ᨿᩣᩅᩉ
ᨴᩅᨲᩣ ᨲᩣᨶᩥᨶᩴ ᨿᩮᨶ ᨴᩥᨿᨶᩴᨶᩮ ᨴᩥᨶᩣᨲᩣ ᨶᩥᨶᩴ
ᨴᩥᨶᩣᨲᩣ ᨾᩣᨶᩥᨶᩴ ᨿᩮᨶ ᨴᩥᨿᨶᩴᨶᩮ ᨲᩣᨲᩣ ᨶᩣᩅᨶᩴ
ᨿᩅᩉ ᩈᩩᩉᩩᨲᩮᩣ

[๑๕๗] คัมภีร์ใบลานเรื่อง ลักขณะกลองหลวง ฉบับวัดป่าตาล ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.

๒. ยันต์ดอกไม้เมืองสวรรค์ หรือ ยันต์ปิโย[๑๕๘]

ปิ	ตฺ	ฆ	ป	เธ	ปิ
ฏฺ	ฆ	ฌา	เฆา	๔	๕
๒	๔			ฌา	๐
๑	ฆิ			๔	ฆา
ฆา	๓	ห	ฌา	ษ	๓
ปิ	๙	๔	ฮา	ษิ	ปิ

ปิฌา เธ๐ ษฌฆาฺ ปิฌาฺกฮาฑ ษตฺเฆา
ปิฌา ๙๓ ฆปฺฏาฺ ปิฆิฏฺฐิ๎ ฌษาษิห

๓. คาถากลองแสนเสียง

กิฆตฺตกตา ฐิวฺฐิวุ ติฮิฌา ตฺเฏาเฆาฐิฆต

[๑๕๘]ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระไชยวิทย์ ธมฺมรโต วัดท่าทุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ๑๖ ส.ค. ๒๕๕๒.

๔. คาถาดอกไม้เมืองสวรรค์[๑๕๙]

ᨾᩣᨿᩣᨶᩦ ᩈᩩᨠᩉᩮᨲᩩᨾᨿᩣᨸᩩᨸ᩠ᨹᩣᨶᨴᩣ
ᩃᨶ᩠ᨲᩩᨾᩣᨶᩮᨶᩣᨶᩮᨶ ᩉᩮᩣᨲᩩᩁᨸᩥᨲᩣᨶᩩᨽᩦᩁᩮ
ᨾᩩᨸᨲᩮᩣ ᨸᩣᨿᨶᨲ᩠ᨳᩥ ᨾᨶᩩᨿᨶᩥᨲᩴ ᨾᨶᩩᨿᨶᨿᩮᨿ᩠ᨿᩴ ᨶᩥᨲᩴ ᨸᩥᨿᩴ ᨾᨾ
ᩉᩥ ᩉᩥ ᩈᩩ ᩋ ᩈᩩ᩠ᩅᩮ ᨾᨶᩩᨿᨾᩩᩅᩮ ᩔ ᨾ ᩇ ᩐ

๕. คาถาหัวใจกลอง

ᨶᨾᩮᨲᩔᩮᨲᩴ ᨷᩥᨶᩥᩈᩮᩣᨿᨶᨶᨾᩴ ᩉᨲᩴ ᨾᩥᨶᨿᩣ ᨩᨾᩣᨾᩥ
ᨾᩉᩣᨿᨾᨾᨿᩣ ᨸᩣᨩᨿᩣᨾᩥ ᨿᩮᩣᨲᩣ ᨿᩮᩣ ᨿᨾᩩᨶᩣᨲᩣ
ᩁᩣᨲᩣ ᨿᨲᩩᨶᩣᨿᩣᩅᩥᨩᨿᩣᨶᩩ ᨶᩣᨶᩣᨲᩥᨲᩮᨩ ᨿᩮᩣᨲᩩᩴᨲᩩ
ᨶᩣᨶ ᨿᩮᩣ ᨿᨲᩩᨿᨲᩣ ᨸᨶᩣ ᨻᩮᩣᨵᩩ ᨿᨶᨾᩴ

๖. คาถาค้องแสนเสียง[๑๖๐]

ᨿᨾᩣ ᩅᩥᨾᩮᩃᩴ ᨶᨾᩴ ᨿᨲᨲᩩ ᩅᩥᨾᩮᨿ᩠ᨿᨲᩦ

---

[๑๕๙]ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระครูปลัดพยุงศักดิ์ ธีรธมฺโม วัดป่าแดด ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑๖ ส.ค. ๒๕๕๒.

[๑๖๐]สมุดบันทึกคาถาของหลวงพ่อคำอ้าย จิณฺณธมฺโม อายุ ๙๖ ปี พรรษา ๒๗ วัดชัยสถาน ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

๗. ยันต์สำหรับเขียนลงแผ่นหนังหน้ากลอง[๑๖๑]

ยันต์ชนิดนี้ ประกอบด้วย ยันต์สุกิตติมา (ยันต์หนูกินนมแมว) ยันต์นวภา (บท ลาภะ ปิยะ วุฒิ ธนะ) คาถานกคุ่ม (กันไฟ) คาถาไก่แก้ว กุกลูก และคาถาจินดามณี

คำอธิบายประกอบการใช้ยันต์ (คำส่อ) ท่านกล่าวว่า ยันต์ชนิดนี้สืบมาจากครูบาสิทธิ วัดสต่อย สามารถเขียนใส่หน้ากลองก็ได้ เขียนใส่ถุงย่าม (ถุงเป้ง) ก็ได้ มีพุทธคุณ ด้านอยู่เย็นเป็นสุข ป้องกันภัยอันตราย ค้าขายคล่อง และเมตตามหานิยม

วิธีลงยันต์ ท่านกล่าวว่า ให้จัดเตรียมเครื่องบูชา (ขันตั้ง) ประกอบด้วย กรวย (สวย) ดอกไม้ ๔ กรวย กรวยพลู ๔ กรวย เทียนน้ำหนัก ๑ บาท ๑ คู่ เทียนน้ำหนัก ๑ เฟื้อง ๑ คู่ ผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวเปลือก ๑ กระทง (ควัก) ข้าวสาร ๑ กระทง กล้วย ๑ หวี มะพร้าว ๑ ลูก เงิน ๕ บาท พร้อมกับนำเอาน้ำมะพร้าวเป็นน้ำฟายครู

---

[๑๖๑] ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลจาก พระศุภชัย ชยสุโภ วัดสวนดอก และพระจตุพล จิตฺตสำวโร วัดบวกค้าง เชียงใหม่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

การหุ้มกลองชัยมงคล

หลังจากประกอบพิธีบรรจุหัวใจกลองเรียบร้อยแล้ว ช่างจะหาวันที่เป็นมงคลสำหรับหุ้มกลองต่อไป เอกสารใบลานของวัดป่าตาล กล่าวถึงวันและเดือนที่ควรหุ้มกลองว่า ควรหุ้มกลองในเดือนยี่ เดือน ๔ เดือน ๖ เดือน ๘ และเดือน ๑๒ และควรหาวันให้ตรงกับวันใค้ และวันเม็ด จึงจะดี เพราะจะทำให้มีโชคลาภ และมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู แต่ให้เว้นการหุ้มกลองในเดือน ๓ เดือน ๕ เดือน ๗ เดือน ๙ เดือน ๑๐ และ เดือน ๑๑

นอกจากนั้น ตำรายังกล่าวอีกว่า เมื่อจะหุ้มกลอง ทั้งกลองสร้างใหม่ หรือกลองเก่าที่ต้องการซ่อมแซม ให้หุ้มนอกวัดอย่างเดียว อย่าได้หุ้มในบริเวณวัดโดยเด็ดขาด เพราะจะเป็นอัปมงคลแก่วัดและหมู่บ้าน ดังความตอนหนึ่งของเอกสารใบลานวัดป่าตาล กล่าวว่า

> "...ยามเมื่อจักหุ้มกลองนั้น กลองใหม่ค็ดี เก่าค็ดี หื้อได้หุ้มนอกวัด พู้นเทอะ อย่าหุ้มในวัด คันหุ้มในวัดจักแพ้วัด แพ้บ้าน ขึดนักบ่ดีแท้แล อย่าเยียะเน้อ..."

การใส่แซ่วกลองชัยมงคล

การหุ้มกลองของชาวล้านนาในอดีต หากจะร้อยหนังกับไหกลองให้แน่นตึง นิยมใช้ ๒ วิธี ได้แก่

๑. การใช้เชือกหนังร้อยแล้วชักให้แน่นตึง

๒. การใส่แซ่วหรือสลักไม้ยึดให้แน่นตึง

ในกรณีที่ใส่แซ่วนั้น ช่างจะคำนวณจำนวนแซ่วกับขนาดกลองก่อน โดยกำหนดให้ได้จำนวนคู่ แล้วนับจำนวนแซ่วให้ได้โฉลกที่เป็นมงคล เอกสารใบลานวัดป่าตาล กล่าวถึงการหาโฉลกแซ่วกลองว่า ให้นับจำนวนแซ่วทั้งหมดก่อน ได้เท่าไหร่ ให้เอา ๒ หาร ตัดเศษออก แล้วเอาผลลัพธ์นั้นมาหารด้วย ๘ ได้เท่าไหร่ ให้ทำนายตามโฉลก ดังนี้

เศษ ๑	จักตายแพ้เจ้าเรือน	บ่ดีแล
เศษ ๒	ตีที่ใดได้ลาภที่นั้น	**ดีนักแล**
เศษ ๓	ตีที่ใดได้ลาภข้าญิงชายที่นั้น	**สวัสดีนักแล**
เศษ ๔	ตีที่ใดท่านจักผูกมัดด้วยกลองทุกเมื่อ	บ่ดีแล
เศษ ๕	เทียรย่อมหื้อเป็นทุกข์	บ่ดีแท้แล
เศษ ๖	ท่านจักผูกมัด	บ่ดีแล
เศษ ๗	ตีที่ใดชนะแพ้ข้าเสิกที่นั้น	**ดีนักแล**
เศษ ๐	เป็นโศกทุกข์มากนัก	บ่ดีแท้แล

เมื่อได้แซว่กลองตามโฉลกที่เป็นมงคลแล้ว เมื่อจะตอกแซว่กลองแต่ละอัน ให้กล่าวโวหารประกอบการตอกให้ครบทุกอันตามลำดับ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ดังสำนวนโวหารการตอกแซว่กลอง ที่ปรากฏในเอกสารใบลานวัดป่าตาล ดังนี้

> "...เอวเม เซยโย โหนตุ เซยยะสุ เซยยะมังคะลัง ติเชนิ พยาจักกะวัตติราชะ ติสะโร ชุมพูปาติ ดังนี้ ไว้หื้อเปนกลองแก้วมณีโชติลูกวิเศษ จำเริญสรีสุกขะ นำมายังมหาลาภไว้ในกลองลูกนี้

ตีแซว่นี้ เทวดาอยู่ห้องชั้นฟ้าทัง ๔ ค้วงมาหื้อเข้าของเนืองนองเต็มเรือน เปนดั่งแม่น้ำใหญ่ ๕ ประการเน้อ

ตีแซว่นี้ ท้าวจตุโลกไว้หื้อเป็นกลองแก้ววิเศษ นำมายังหมู่ญิงชาย หื้อพอล้าน อยู่บ้าน หื้อเทวดารักษาแสนตนแด่เทอะ

ตีแซว่นี้ เข้าของอยู่แสนเมืองใหญ่ ไหลนำมาแด่เน้อ

ตีแซว่นี้ เงินคำแก้วแสง ๙ ล้านมาอยู่ห้อง พี่น้องรักแพงแสนเท่ายาวะชีวังแด่เน้อ

ตีแซว่นี้ ฝายแสนค่าลูกใหญ่เท้ามากชุมพูแด่เน้อ

ตีแซว่นี้ ขุนนางฟังคำดี เมียรักผัว ต่อเท้ายาวะชีวังแด่เน้อ

ตีแซว่นี้ เงินไหลหลั่ง ท้าวใหญ่ไพร่แสนเมืองมาหา เจ้าขุนนายบ้านเมือง หื้อเป็นเจ้าแก่คนทังหลายแด่เน้อ

ตีแซว่นี้ เข้าแสนเมืองมาเยียแด่เน้อ
ตีแซว่นี้ หอมสมบัติมาชู ยามผู้ไร้เกิดเป็นดีแด่เน้อ
ตีแซว่นี้ หื้อปราบแพ้อนทรายแสนซ่อง หื้อมีอายุยืน แต่นี้ไป ได้ร้อยซาวขวบเข้าวัสสาแด่เน้อ
ตีแซว่นี้ ไปค้าหื้อได้เงินแสนเท้า เข้าของท่านมาหาแด่เน้อ
ตีแซ่นี้ อาจแสนคนมาพร้อม เข้าของท่านมาหา เป็นดั่งพระเจ้ามาเมืองแด่เน้อ กลองแก้วเน้อ...”

การนำกลองชัยมงคลเข้ามาประดิษฐานภายในวัด

การนำกลองชัย เข้ามาประดิษฐานภายในวัด ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ และเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมของชุมชน เมื่อมีการสร้างกลอง เพื่อใช้เป็นเครื่องดนตรีสำหรับประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา และเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในของชุมชน กลองใบนี้ จึงถือเป็นสมบัติร่วมกันของคนในชุมชน เรียกว่า ***“ของหน้าหมู่”*** ดังนั้น การนำกลองเข้ามาประดิษฐานภายในวัด จึงประกอบด้วยพิธีกรรมอัญเชิญกลองเข้าวัด ซึ่งมีการถาม-ตอบด้วยโวหาร ระหว่างผู้ที่อยู่รักษาวัดกับผู้ที่นำกลองเข้ามาสู่วัด เรียกอีกอย่างว่า ***“การทักกลอง”*** เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล แก่วัดและบ้านเมือง โดยมีพระสงฆ์และคณะศรัทธาประชาชน มาร่วมพิธีกันอย่างพร้อมเพรียง

ตำราการนำกลองเข้าวัด มีหลายตำรา แต่ละตำราอาจจะมีขั้นตอนและเครื่องประกอบพิธีที่แตกต่างกันไป แต่โดยภาพรวมแล้ว การนำกลองเข้าวัด จะประกอบด้วยผู้ทำหน้าที่รักษาประตูวัด เรียกว่า “นายอ่าย” ยืนถืออาวุธมีหอก ดาบ ธนู ขวาน เป็นต้น แล้วมีผู้เป็นหัวหน้าถือพานเครื่องบูชา ได้แก่ พานใส่ดอกไม้สีขาว ๔ ดอก เทียน ๔ คู่ และข้าวตอกคอยอยู่ที่ประตูวัด ส่วนศรัทธาอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้นำกลองเข้ามาสู่ประตูวัด ในระหว่างที่มีการทักกลองนั้น ผู้เป็นหัวหน้าจะใช้คีมคีบหูกลองไว้ เมื่อทักกลองเสร็จจะใช้คีมคีบและจูงเข้ามาสู่บริเวณวัด แล้วประกอบพิธีถวายกลองเป็นลำดับไป จนเมื่อประกอบพิธีเสร็จแล้ว ก็อัญเชิญกลองเข้าประดิษฐานบริเวณที่จัดเตรียมไว้ ซึ่งอาจจะแขวน หรือประดิษฐานบนหอกลองก็ได้ ดังเอกสารใบลานเรื่อง ***ลักขณะกลองหลวง*** ของวัดป่าตาล ตำบลบวกค้าง

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่[๑๖๒] ได้กล่าวถึง วิธีนำกลองเข้ามาประดิษฐานภายในวัด ดังนี้

> "...ยามเมื่อหุ้มแล้ว คันจักเอาเข้ามาในวัด หื้อหาวันดี ยามดี เปนสรีแก่นามวัด นามบ้าน นามเมือง ยามก็หื้อดีแท้แล แล้วหื้อแปลงขันเข้าตอกดอกไม้ เทียน ๔ คู่ ดอกขาว ๔ ดวง ข้าวตอกใส่พร้อมแล้ว อยู่ภายใน ถ้าดารับเอากลอง คันว่าถามกันแล้ว เอาขันข้าวตอกดอกไม้เทียน ยื่นหื้อบุคละผู้เปนเคล้าอยู่พายนอกนั้น คันว่ารับเอาแล้ว เข้ามาดีแล ยามเมื่อถามคำ อันเปนเชยยะมังคะละเซิ่งกันไปมานั้น หื้อผู้เปนแก่นั้นเอาคิมเคล้าไปคิบหูกลองไว้เทอะ และนำมาแขวนไว้เทอะ หากจักอยู่สวัสสดี ชู่ผู้ชู่คนมากนักชะแล...."

ส่วนการทักกลอง แต่ละตำราอาจจะมีสำนวนแตกต่างกันก็ได้ แต่โดยภาพรวมแล้ว จะซักถามถึงสิ่งที่นำมาคืออะไร แล้วจะเป็นสิริมงคลแก่วัดและบ้านเมืองอย่างไร ดังสำนวนการทักกลอง ของเอกสารใบลาน เรื่อง ***ลักขณะกลองหลวง*** ของวัดป่าตาล กล่าวว่า

> "...ที่นี้จักจาด้วยเอากลองเข้ามาในวัดก่อนเน้อ
> ผู้อยู่ในวัดถามว่าดังนี้ "โภนโต ดูราเจ้าทังหลาย เอาสิ่งแลสังเข้ามาหื้อเด"
> ผู้อยู่นอกวัดกล่าวว่า "เออ ๆ ผู้ข้าทังหลาย นำเอากลองแก้วกลองคำ มาเด"
> ผู้อยู่ในวัดว่า "เอวัง โหนตุ สัมปัตติจฉามิ ดีแลในกาละวันนี้เป็นวันดีสรีเที่ยงเท้า สุขร้อยเข้ารอดยาวะชีวัง สุขัง พะลัง"
> ผู้อยู่นอกวัดว่า "เภรี อันว่า ข้าทังหลาย นำเอากลองนันทะเภรีมีเงินคำมูลมั่งเท้าเข้ามาแลเด"
> ผู้อยู่ในวัดว่า "ดีแล ก้อนเส้าแก้ว พระญามังรายเกิดเป็นคำมามาก

[๑๖๒] ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระจตุพล จิตฺตสโร วัดบวกค้าง ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

มาถูกโชคมากดีหลี เจ้าทังหลายเอาไม้ดวงดีดวงงามอันใดมานั้นซา”

ผู้อยู่นอกวัดว่า “ข้าทังหลายเอากลองถูกนามวัด นามบ้าน นามเมืองมาด่าย ข้าทังหลายเอาเชยยะจำเริญสวัสดีมาแล ข้าทังหลายเอากลองไม้เท้าเข้าของเข้ามาแล”

ผู้อยู่นอกวัดว่า “ดีแล มีปัญญาปราบแผ่กว้าง รู้ช่างแก้เปสสนาปัณหาเจ้าทังหลาย เอาไม้อันใดดี มีชื่อดั่งรือมานั้นซา”

ผู้อยู่นอกวัดว่า “เอ้อ ดีแลข้าทังหลายเอาของเพิงมามากช้างม้ามีมากหลามไหลเงินคำไหลหลั่งเท้ามาดี”

ผู้อยู่ในวัดว่า “ดีแล เจ้าทังหลาย เอาเชยยะวุฑฒิ จำเริญสาสนาแลบ้านเมือง ชุ่มบ้าน เข้าของไร่นา เข้าเปลือกล้นเหลือเยียดี เจ้าทังหลายเอาสังมาแท้ซา”

ผู้อยู่นอกวัดว่า “สุขะมิเสยยะ กลองลูกนี้ มีเตชะริทธิ เสียงดีนันเนืองทั่วฟ้า กุ้มปราบชุมพู มีมากเตชะ แพ้ผีร่าเกียนเมือง จำเริญเรืองทุกที่ มาดีแล”

ผู้อยู่ในวัดว่า “เจ้าทังหลายเอาไม้ใหญ่ ใส่ชื่อฉันใด คำไทยชื่อรือมาดีเข้าของมูลมั่งเท้า คำเจ้าสัทธาทานมาก ยาจกหากมากมวล มัจเฉระธัมม์หวันตัดขาดกับด้วยสาสนาธัมม์ เจ้าทังหลาย เอาไม้อันดีมารือ เข้าของมีมากล้นสร้างใหญ่มาดีแท้แล”

ผู้อยู่นอกวัดว่า “ได้เปนเจ้าแก่คนแลเทวดามากดาย ข้าทังหลายเอาฉัพพัณณรังสี มาหื้อท่านกราบปูชา แลบัวพิริทธี สวัสสดี เชยยะ สิทธิ ธะนัง ลาภัง โสตถี ภาคยัง สุขัง พลัง สิริ อายุ วัณโณ จะ โภคัง วุทธี จะ ยัสสะวา พุทธัง ธัมมัง สังฆัง สาธุ สาธุดีแท้แล”

ผู้อยู่พายในวัดว่า “โอมพุทธะเชยโย ธัมมะเชยโย สังฆะเชยโย สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการะตะถาคะตัง ตัมภาลัง สิทธิกัญเจวะ นะโม เม สิทธิกัมมะโต สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการะตะถาคะตัง สิทธิมาระ พะลัง สะเสนัง สิทธิกิจเจนะ โมการัง สิทธิมุตตะมัง นะมามิ สิทธิสวาหุม โอม ระรุวุ สวาหะ...”

พิธีนำกลองชัยมงคล เข้าประดิษฐานภายในวัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย)
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

กลองปูชา

จากพิธีกรรมสร้างกลอง และพิธีกรรมนำกลองเข้าสู่วัดดังกล่าว ทำให้แต่ละวัดในล้านนา มีกลองประดิษฐานอยู่ วัดละ ๑ ชุด ปัจจุบันเรียกว่า **กลองปูชา** (ᨡᩬᩴᨸᩪᨩᩣ อ่านว่า ก๋อง-ปู๋-จา) สำหรับใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน และใช้ตีเป็นเครื่องดนตรีสำหรับเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในวันโกนวันพระ และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา

แม้กลองปูชา จะเป็นกลองที่แพร่หลายตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ แต่จากการศึกษา ยังไม่พบคำว่า “กลองปูชา” ในเอกสารโบราณล้านนาแต่อย่างใด พบแต่เพียงคำเรียกขานกิริยา ที่ประโคมเครื่องดนตรีมีกลองเป็นต้น เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยเอกสารโบราณล้านนาใช้คำว่า ***“เสพ” “ส่งเสพย์พระเจ้า”*** หรือ ***“สงเสพปูชา”*** ดังความปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงแสน[๑๖๓] ในตอนที่กล่าวถึงรัชสมัยของพญาไชยเสน หรือพญาแสนพู ทรงสร้างวัดป่าสัก ในสมัยนั้นมีพระมหาเถระ ๒ รูป ได้แก่ พระมหาพุทธโครสารเถระ และพระมหาญาณคัมภีร์เถระ ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระอภิธรรมปิฎกจากเมืองลังกา มาถึงเวียงหาดสัง พระญาไชยเสนจึงออกไปต้อนรับ โดยนำเครื่องสักการะมีซ่อทุง ข้าวตอกดอกไม้ และเทียนเป็นต้น ไปถวายสักการะพระบรมสารีริกธาตุ พร้อมกับนำฉัตร และเครื่องดนตรีไปกางกั้น และประโคมถวายด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า[๑๖๔]

> “... แล้วเจ้าเหนือหัว ค็เอาฉัตรมากั้ง ๔ ใบ กั้งธาตุใบ ๑ กั้งธัมมะใบ ๑ กั้งมหาเถระเจ้า ๒ ตนแล ตนละใบ ***หื้อเสพด้วยตุริยนนตรี*** สิบวันสิบคืน...”

หลังจากที่สร้างวัดป่าสัก ให้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นที่พำนักของพระมหาเถระแล้ว ก็มีการฉลองสมโภช (ปอยหลวง) ซึ่งในครั้งนั้นก็มีการประโคมเครื่องดนตรีหลายชนิด ถวายเป็นพุทธบูชาด้วย

---

[๑๖๓] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), ๒๕๔๖.
[๑๖๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

ดังความกล่าวว่า[๑๖๕]

> "...ท้าวพระญาทังหลาย ค็หื้อตีตุริยนนตรี พาทย์ค้อง พาทย์ไชย ปี่ห้อภาษา แตรหิน หอยสังข์ ค้อง กลอง ไว้***ส่งเสพย์พระเจ้า***แล...."

ส่วนภัณฑาคาริกชาดก ในปัญญาสชาดกฉบับล้านนา กล่าวถึงกิริยาที่นักดนตรีประโคมเครื่องดนตรีถวายพระโพธิสัตว์ ขณะที่ขี่ช้างมาถึงประตูเมืองของพระเจ้าโกรัพยะ โดยใช้คำว่า สงเสพปูชา ดังความกล่าวว่า[๑๖๖]

> "...มหาสัตต์เจ้า ไปเถิงปะตูคุ้มพระญาแล้ว ค็ลงจากคอช้าง มีคนทังหลาย หากดีดสีตีเป่าแลตุริยนนตรี***สงเสพปูชา***มากนักแล..."

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กิริยาที่ประโคมดนตรีถวายแก่พระโพธิสัตว์ พระบรมสารีริกธาตุ และพระเจ้า (พระพุทธรูป) ของชาวล้านนาในอดีตนั้น ท่านเรียกขานกิริยานั้นว่า *การเสพ การสงเสพปูชา* และ*การส่งเสพย์พระเจ้า* ซึ่งก็หมายถึง การประโคมเครื่องดนตรีถวายเป็นพุทธบูชานั่นเอง

กิริยาการประโคมดนตรี ถวายเป็นพุทธบูชาเช่นนี้ ถือเป็นอีกคติหนึ่ง ที่ได้รับมาจากพระไตรปิฎก ซึ่งกล่าวถึงเหล่าเทพยดา และเหล่ามนุษย์ในสมัยพุทธกาล เมื่อจะแสดงความปีติยินดี และประกาศเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า ในโอกาสต่าง ๆ ก็มักจะประโคมเครื่องดนตรี มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชาอยู่เสมอ ดังความปรากฏในพระสูตรมีรัตนจังกมนกัณฑ์ ที่เหล่าเทวดาประโคมดนตรี มีกลองเป็นต้น ถวายเป็นพุทธบูชา อีกทั้งในปกิณณกกถา ก็กล่าวถึงการให้เสียงเป็นทาน มีเสียงกลองเป็นต้น ก็ถือเป็นอามิสบูชาประการหนึ่ง ดังนั้น คติการประโคมเครื่องดนตรีถวายเป็นพุทธบูชาในสมัยพุทธกาล จึงสืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน

---

[๑๖๕]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

[๑๖๖]พิชิต อัคนิจและคณะ. *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดก ฉบับล้านนาไทย*. (เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๑) หน้า ๖๗๐.

ส่วนการนำกลองเข้าประดิษฐานภายในวัด เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใด ยังไม่ปรากฏหลักฐานบ่งชัด แต่จากการศึกษาพบว่า ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[๑๖๗] และตำนานสิบห้าราชวงศ์[๑๖๘] ได้กล่าวถึงพญาแสนพู เมื่อได้สร้างเมืองเชียงแสน (พ.ศ. ๑๘๗๐-๑๘๗๑) แล้ว ทรงสร้างกลองจากไม้ประดู่ตามนิมิตฝันจำนวน ๓ ใบ นำไปประดิษฐานที่หอกลองตามเมืองสำคัญ ๓ แห่ง ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเมืองเชียงแสน โดยเมืองเชียงแสนนั้น ทรงนำกลองไปประดิษฐานที่วัดพระหลวง ซึ่งเป็นวัดประจำเมือง ที่พระองค์ได้บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารและพระเจดีย์ด้วย

เมื่อเปรียบเทียบกับวัดในเมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินที่รับเอาพุทธศาสนามาจากราชอาณาจักรล้านนา ก็พบว่า ในรัชสมัยพระญาสรีสุธัมมจุฬามณี (ครองเมืองเชียงตุง พ.ศ. ๑๙๘๖) เจ้าฟ้าแห่งเมืองเชียงตุง ก็ปรากฏกลองเข้าไปประดิษฐานอยู่ในวัดแล้วเช่นกัน โดยมีการตีกลองที่หอกลองภายในวัด[๑๖๙] เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณเรียกให้ชาวบ้านมาถวายการอุปัฏฐากต่อพระพุทธรูป ทั้งในตอนเช้า และตอนค่ำ

จากเหตุการณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กลองได้เข้าไปประดิษฐานภายในวัด ควบคู่กับกลองที่ประดิษฐานอยู่ที่คุ้มหรือหอคำของฝ่ายบ้านเมืองมานานมาแล้ว โดยมีบทบาทสำคัญ คือใช้ตีเพื่อเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน และใช้เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจในโอกาสต่างๆ มีการตีถวายเป็นพุทธบูชาเป็นต้น เนื่องจากวัด ถือเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และดำเนินกิจกรรมของชุมชนมาโดยตลอด

กลองที่นำเข้าไปประดิษฐานภายในวัดคือ กลองชัย หรือกลองนันทเภรี ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการเป็น “กลองปูชา” ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในเอกสารโบราณล้านนา ไม่ปรากฏคำว่า กลองปูชา นอกจากนั้นตำรา

๑๖๗*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี*, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘) หน้า ๔๗.

๑๖๘*ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ*. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง เชียงใหม่, ๒๕๔๐) หน้า ๕๑-๕๒.

๑๖๙บำเพ็ญ ระวิน, *ตำนานวัดป่าแดง*. เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ ปีเชียงใหม่ อันดับ ๕, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘) หน้า ๓๓.

สร้างกลองในวัฒนธรรมล้านนา เช่น ตำราลักขณะกลองหลวง[๑๗๐] เป็นต้น ก็กล่าวถึงพิธีกรรมการสร้างกลอง และพิธีกรรมนำกลองเข้าสู่วัด โดยระบุชื่อว่า กลองชัย กลองนันทเภรี และกลองหลวง ซึ่งเป็นแบบกลองเก่าแก่ดั้งเดิมที่ได้รับคติมาจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบ กับกลองที่ประดิษฐานภายในวัด ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เช่น ไทเขิน เมืองเชียงตุง และไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา ต่างก็เรียกชื่อว่า กลองชัย กลองมังคละ กลองชัยมังคละ กลองนันทเภรี และกลองหลวง โดยใช้สำหรับตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน และตีถวายเป็นพุทธบูชา ในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาเหมือนกัน

ดังนั้น กลองที่ประดิษฐานภายในวัด แต่เดิมจึงเป็นกลองชัย หรือกลองชัยมงคล หรือกลองนันทเภรี ครั้นต่อมา เมื่อกลองชัยได้ยุติบทบาทในการเป็นกลองศึก หรือกลองที่ใช้ในราชการบ้านเมืองลง จึงปรากฏศัพท์บัญญัติว่า **“กลองปูชา”** ขึ้นมาแทน โดยยังคงมีบทบาทหน้าที่ สำหรับใช้ตีเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชนอยู่

รูปลักษณ์ของกลองปูชา

ปัจจุบัน รูปลักษณ์ของกลองปูชามีลักษณะคล้ายกับกลองชัยมงคล ต่างแต่เพียงตำแหน่งลูกตุบของกลองปูชาจะย้ายมาอยู่ด้านซ้ายมือของผู้ตี ส่วนลูกตุบของกลองชัยมงคลอยู่ด้านขวามือของผู้ตี รูปลักษณ์ของกลองปูชา ประกอบด้วย

๑. ***แม่กลอง*** เป็นกลองใบใหญ่ รูปถังทรงกลม ๑ ใบ หุ้มหนังทั้ง ๒ ด้าน มีความกว้างเส้นผ่าศูนย์กลาง ไม่ต่ำกว่า ๑ เมตร ความยาวประมาณ ๒.๕๐ เมตร ตั้งอยู่ทางขวามือของผู้ตี

๒. ***ลูกตุบ*** หรือ ***กลองตอบ*** เป็นกลองใบเล็กรูปทรงกลม จำนวน ๓ ใบ แต่ละใบมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๒๐-๒๕ เซนติเมตร ลดหลั่นกันตามลำดับ หุ้มด้วยหนังทั้ง ๒ ด้าน แต่บางแห่งก็หุ้มด้านหน้าด้านเดียวก็มี โดยวางเรียงกัน ถัดจากแม่กลองไปทางซ้ายมือของผู้ตี สำหรับตี

---

[๑๗๐] คัมภีร์ใบลานเรื่อง *ลักขณะกลองหลวง* วัดป่าตาล ต.บวกค้าง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๘๕ (พ.ศ. ๒๔๖๖)

เพื่อให้เกิดเสียงที่ขัดกัน ทำให้เกิดความไพเราะ

ทั้งแม่กลองและลูกตุบ ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง แล้วหุ้มด้วยหนังสัตว์ บางแห่งอาจเจาะรูรอบ ๆ แล้วตอกด้วยสลัก ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ หรือไม้เนื้อแข็ง ที่เหลาให้พอเหมาะกับรู เรียกว่า *แซว่กลอง* แต่บางแห่งก็ใช้เชือกหนัง หรือเชือกไนลอนร้อยรัดก็มี เพื่อจะตรึงแผ่นหนังกับไหกลองให้แน่นตึง

การประดิษฐานกลองในวัด บางแห่งอาจจะใช้วิธีแขวนไว้กับเพดาน แต่บางแห่งก็สร้างฐานที่มีเสารองรับ (ค้างกลอง) โดยอาจจะประดิษฐานตามระเบียงวิหารและศาลา หรืออาจจะสร้างหอกลองสำหรับเป็นที่ประดิษฐานโดยเฉพาะ

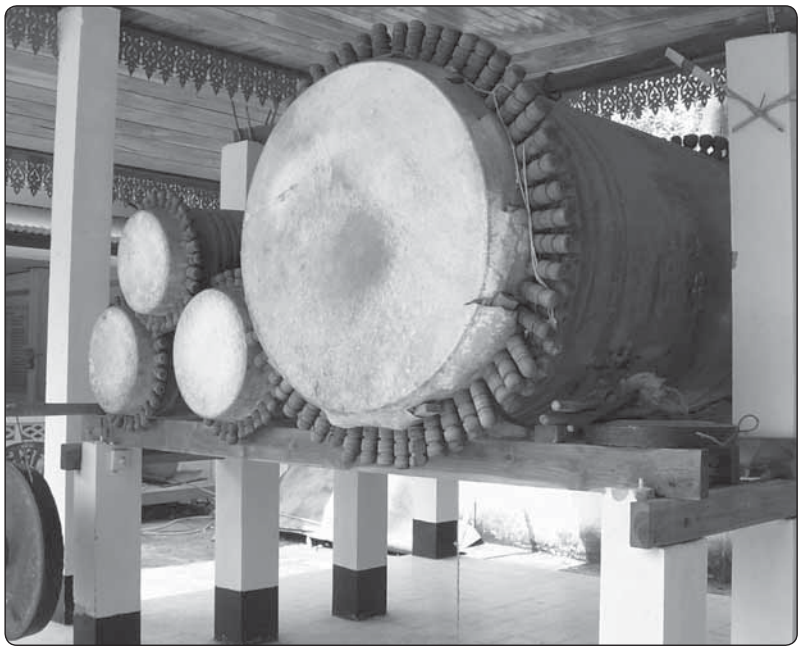

รูปลักษณ์ของกลองปูชา วัดผาลาด อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

กลองปูชา (กลองบูชา)
สำหรับตีถวายเป็นพุทธบูชาและสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

กลองปูชา ประโคมถวายเป็นพุทธบูชา
ในงานประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดศรีประดิษฐ์ (ป่าคา) อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

อุปกรณ์การตีกลองปูชา

การประสมวงการตีกลองปูชา ประกอบด้วยอุปกรณ์ ดังนี้

๑. ไม้ค้อน ทำเป็นด้ามไม้ยาวประมาณ ๑ ฟุต แล้วพันด้านปลายด้วยผ้าให้หนา หรืออาจทำด้วยไม้ไผ่ หรือไม้เนื้อแข็ง ที่มีลักษณะงอโค้งเหมือนหัวแม่โป้งยาวประมาณ ๑ ฟุต เรียกว่า ***ข้อพระเจ้า*** (ข้อนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า) จำนวน ๒ อัน สำหรับใช้ตีทั้งแม่กลองและลูกตุบ

๒. ไม้แสะหรือไม้แส้ ทำจากไม้ไผ่เหลาแบนยาวประมาณ ๑๑๕ เซนติเมตร สำหรับใช้ตีแม่กลอง เพื่อยืนจังหวะในทำนองสุดธัมม์ เรียกว่า **"การฟาดแส้"**

๓. ฆ้อง ขนาดใหญ่ เรียกว่า ฆ้องอุ้ย ๑ ใบ และฆ้องขนาดลดหลั่นกัน จำนวน ๓-๙ ใบ พร้อมค้อนตีที่พันด้วยผ้า ซึ่งมีระดับเสียงตามมาตรฐานสากล สำหรับใช้ตีประกอบจังหวะ

๔. ฉาบ จำนวน ๑ คู่ สำหรับใช้ตีประกอบจังหวะ

ท่วงทำนองการตีกลองปูชา

การตีกลองปูชา โดยทั่วไปมีลักษณะการตี ๓ ลักษณะ[๑๗๑] ตามสถานการณ์นั้น ๆ กล่าวคือ

๑. ระบำธรรมดา การตีกลองเพื่อบอกกล่าวเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยตีกลองใบใหญ่ใบเดียว เน้นจังหวะช้า เร็ว และรัว ตามเหตุการณ์ที่ต้องการบอกกล่าว เช่น ถ้าเรียกประชุม ก็ตีจังหวะช้าไปหาเร็ว ถ้าข้าศึกประชิดเมือง ก็ตีเป็นคู่ ๆ แต่ถ้ามีเหตุการณ์ฉุกเฉิน จะตีรัวเร่งและเร็ว เป็นต้น

๒. ระบำที่ประสมวงกับฆ้องและฉาบ ซึ่งมีการตีกลองใบใหญ่และลูกตุบผสมผสานกับเครื่องดนตรีประเภทฆ้องและฉาบ โดยทั่วไปนิยมตีด้วยทำนองเพลงกลอง หรือเรียกอีกอย่างว่า ***"ระบำ"*** จำนวน ๕ เพลง ได้แก่ ทำนองล่องน่าน (ไหลไปตามลำน้ำน่าน) ทำนองเสือขบธุ (เสือกัดพระ) ทำนองสาวหลับเทอะ (หลับเถิดน้องสาว)

๓. ระบำฟาดแส้ ซึ่งมีการตีทั้งกลองใบใหญ่และลูกตุบสลับกัน โดยมีการฟาดไม้แสะหรือไม้แส้ประกอบจังหวะ เรียกว่า ***"ฟาดแส้"***

---

[๑๗๑] สนั่น ธรรมธิ, *นาฏดุริยการล้านนา*, (เชียงใหม่ : สุเทพการพิมพ์, ๒๕๕๐) หน้า ๔๑.

สำหรับตีเมื่อพระสงฆ์เทศนาธรรมจบลง เรียกว่า “ระบำสุดธัมม์” (ทำนองที่ใช้ตีเมื่อจบการเทศนาธรรม)

การประโคมกลองปูชาในบางท้องถิ่น อาจจะมีท่วงทำนองการตีที่แตกต่างกันตามความนิยม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังเช่น กลองปูชาของเมืองน่าน[๑๗๒] แบ่งการลักษณะการตีออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ การตีแบบสะบัดชัย การตีแบบบูชา และการตีแบบบอกเหตุ เฉพาะการตีแบบบูชา[๑๗๓] เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และบอกกล่าววันโกนวันพระ หรือเรียกอีกอย่างว่า ***“ตีป่าวอินทร์ ป่าวพรหม”*** ประกอบด้วยหลายทำนอง (ระบำ) เช่น เสือขบงัว (เสือกัดวัว) เสือขบช้าง (เสือกัดช้าง) สาวน้อยเก็บผัก แม่ร้างติ้วสิ้น (แม่ร้างหิ้วซิ่น) สิกข์ทุพี่สิกข์ (ลาสิกขาเถิดหลวงพี่) และทำนองล่องน่าน ซึ่งเป็นทำนองที่แพร่หลายในล้านนา

---

[๑๗๒]ฉัตรชัย นันทวาสน์, อ้างใน ยุทธพร นาคสุข, *วงกลองเมืองน่าน : วงกลองคุม วงกลองอืด วงกลองล่องน่าน (มงสืดสิ้ง) และฟ้อนล่องน่าน*, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, ๒๕๕๐) หน้า ๘.

[๑๗๓]ยุทธพร นาคสุข, *วงกลองเมืองน่าน : วงกลองคุม วงกลองอืด วงกลองล่องน่าน (มงสืดสิ้ง) และฟ้อนล่องน่าน*, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, ๒๕๕๐) หน้า ๙.

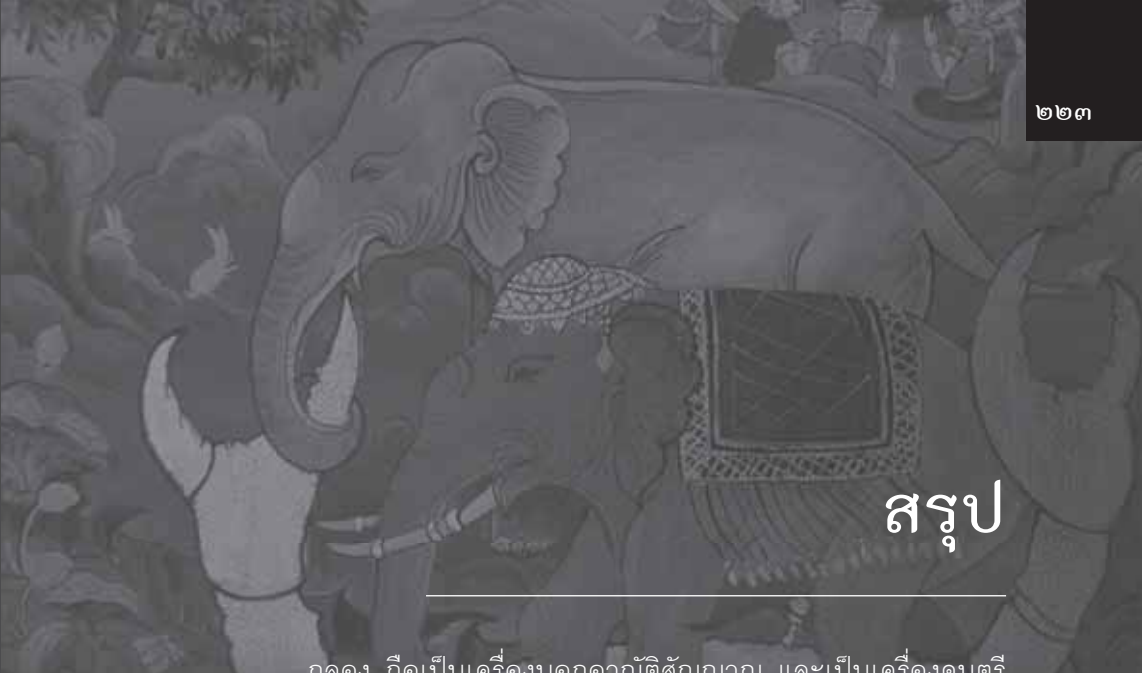

สรุป

กลอง ถือเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณ และเป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจ ที่มีบทบาทหน้าที่รับใช้สังคมมาอย่างยาวนาน ทั้งการเมืองการปกครอง กิจกรรมของเหล่าประชาราษฎร์ และงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา โดยหลักฐานชั้นต้นทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่และสำคัญ ที่กล่าวถึงกำเนิดของกลองที่มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ และถือเป็นคติรองรับวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับกลองในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ไท ได้แก่ สุวรรณกักกฏชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก (นิบาตชาดก)

โดยกล่าวถึง ช้างพระโพธิสัตว์ได้ทำลายปูทอง จนกระดองปูแหลกละเอียด และก้ามปูทั้ง ๒ ข้างหลุดกระเด็นออกจากกัน แล้วถูกน้ำพัดพาไปตกในที่ต่างกัน โดยก้ามปูข้างหนึ่ง เหล่าอสูรนำไปสร้างเป็นกลองอาลัมพระ สำหรับใช้ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการรบกับเทวราช จนเมื่ออสูรพ่ายแล้วหนีไปพร้อมกับทิ้งกลองใบนี้ไว้ ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ จึงยึดไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนก้ามปูอีกข้างหนึ่งเหล่ากษัตริย์ ๑๐ พระองค์ นำไปสร้างเป็นตะโพน (กลอง) อานกะ สำหรับใช้เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิงใจ ในงานเทศกาลมหรสพต่าง ๆ และเป็นกลองมงคลสำหรับบ้านเมือง ทั้งกลองอาลัมพระและตะโพน (กลอง) อานกะ ต่างก็ถือเป็นอาวุธสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ศัตรูใจสั่นสะท้านได้

คติการสร้างกลองดังกล่าวนี้ เป็นคติที่สืบทอดกันมา ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล โดยกลองที่ปรากฏในสังคมอินเดียยุคหลังกลองอาลัมพระและตะโพน (กลอง) อานกะนั้น ได้แก่ กลองชัย (ชยเภรี) และ กลองนันทเภรี (นนฺทเภรี) แม้กลองทั้ง ๒ ชนิดนี้ จะเรียกชื่อต่างกัน แต่ก็ถือเป็นกลองชนิดเดียวกัน หรือกลองใบเดียวกัน แต่ที่เรียกชื่อต่างกัน เพราะบทบาทหน้าที่ในขณะนั้นเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ

หากใช้ในบทบาทที่เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในการรบ หรือใช้การเมืองการปกครอง ก็เรียกว่า “กลองชัยเภรี” ซึ่งมีใช้เฉพาะกษัตริย์ ซึ่งถือเป็นสมมติเทพ และเป็นชนชั้นปกครอง โดยกษัตริย์แต่ละแคว้นจะมีกองทัพจตุรงคเสนา ทำหน้าที่คอยปกป้องบ้านเมืองและขยายอาณาเขต โดยกลองชัยก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณรบในกองทัพ บทบาทของกลองชัยดังกล่าวนี้ ได้รับคติมาจากกลองอาลัมพระ ซึ่งเหล่าอสูรใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณรบกับเทวราช

หากใช้ในบทบาทที่เป็นเครื่องดนตรีที่ให้ความบันเทิง ก็เรียกว่า “กลองนันทเภรี” ซึ่งแต่เดิมมีใช้เฉพาะกษัตริย์เท่านั้น แต่ต่อมาได้ขยายบริบทการใช้สู่เหล่าประชาราษฎร์ มีการใช้ประโคมในงานเทศกาลมหรสพทั่วไป บทบาทของกลองนันทเภรี ได้รับคติมาจากตะโพน หรือกลองอานกะ ซึ่งเหล่ากษัตริย์ ๑๐ พระองค์ ใช้เป็นเครื่องดนตรีสำหรับประโคมในงานเทศกาลมหรสพทั่วไป และใช้เป็นกลองมงคลสำหรับบ้านเมืองด้วย

ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนา เผยแผ่เข้ามาสู่สังคมกลุ่มชาติพันธุ์ไท เช่น ไทยวน ล้านนา ไทยสยาม (กรุงเทพฯ) ไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา และไทเขิน เมืองเชียงตุง เป็นต้น จึงทำให้คติการสร้างกลองในพระไตรปิฎกเผยแผ่เข้ามาด้วย ดังปรากฏชื่อกลองในวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทเหล่านี้ ที่เรียกขานชื่อกลอง โดยเลียนแบบชื่อกลองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า กลองชัย กลองมังคละ กลองชัยมังคละ และกลองนันทเภรี นอกจากนั้น ในแต่ละวัฒนธรรม ต่างปรากฏคติการสร้างกลองในพระไตรปิฎกผสมผสานอยู่กับวรรณกรรม และศิลปกรรมทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นของตน ซึ่งเป็นอนุภาคสำคัญส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ

กล่าวคือ

ชาวไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา มีวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น เรื่องลังกาสิบโห ที่กล่าวอ้างอิงถึง อนุมอนสร้างสะพานข้ามน้ำไปยังเมืองลังกา แล้วทำลายปูที่คอยทำลายสะพาน โดยนำก้ามปูไปทำเป็นกลองแล้วนำไปถวายแก่พระอินทร์

ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง มีวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น เรื่องมัฆวาชาดก ที่กล่าวอ้างอิงถึง เหล่าอสูรใช้กลองนันทเภรี ตีเป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณรบกับพระอินทร์ เมื่อพ่ายแพ้แล้วทิ้งกลองใบนี้ไว้ พระอินท์จึงยึดไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ชาวไทยวน หรือชาวล้านนา มีวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่น เรื่องคัมภีรพระวินัยดอกเดื่อ ที่กล่าวถึง พระสงฆ์ล้านนามีการแตกแยกทางความคิดและวิถีปฏิบัติ ซึ่งมีการอธิบายพระวินัย ที่เกี่ยวกับการออกเสียงสวดจนทำให้เกิดอักขรวิบัติ ว่าเป็นโทษหนัก โดยกล่าวอุปมาถึงเรื่องการนำก้ามปูมาสร้างเป็นกลองชัยมังคะ แล้วมีการประดับตกแต่งกลองด้วยสิ่งของมีค่า จนทำให้กลองเสื่อมฤทธานุภาพลง

ส่วนชาวไทยสยาม ปรากฏภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องสุวรรณกักกฏชาดก และกลองก้ามปู ซึ่งเป็นศิลปกรรม ที่เลียนแบบคติการสร้างกลองก้ามปู จากสุวรรณกักกฏชาดก ที่พระวิหารของวัดสุทัศนเทพวนาราม กรุงเทพมหานคร

การแพร่กระจายของคติการสร้างกลองจากสุวรรณกักกฏชาดก สู่สังคมชาวพุทธกลุ่มชาติพันธุ์ไท สรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

แผนที่แสดงการแพร่กระจายของคติการสร้างกลอง จากสุวรรณกักกฏชาดก สู่สังคมชาวพุทธในกลุ่มชาติพันธุ์ไท

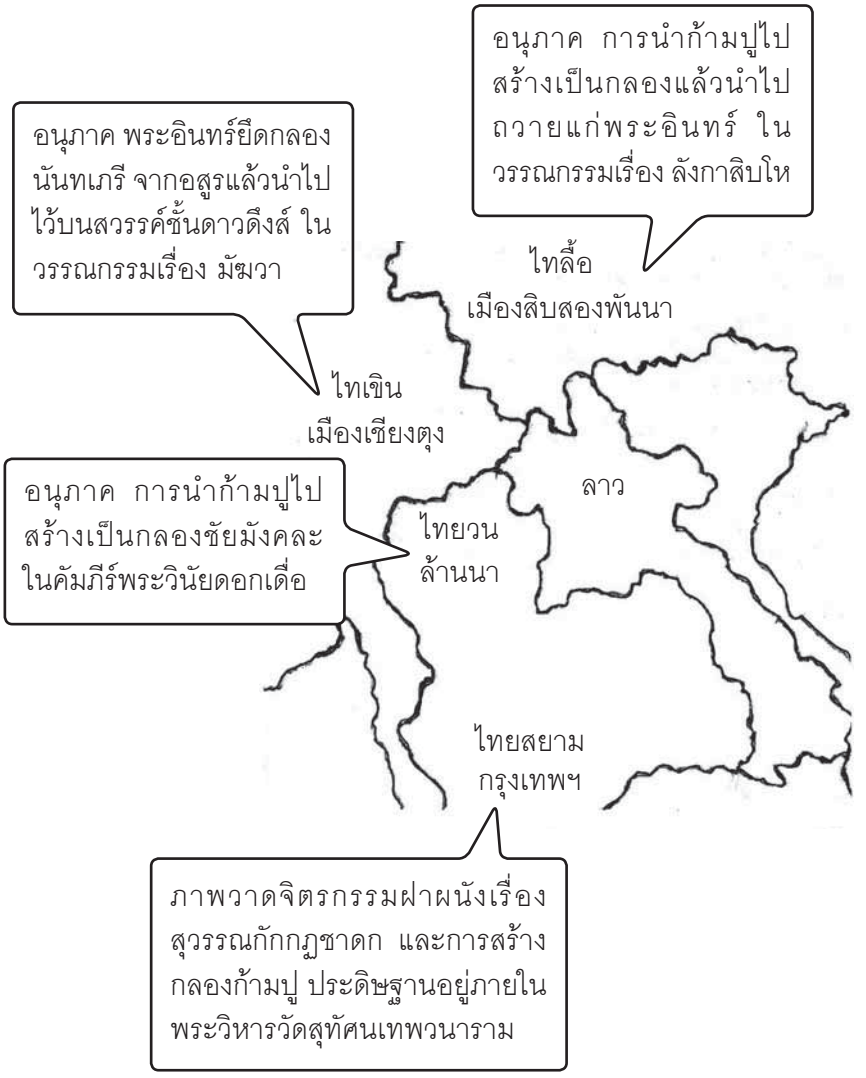

แม้คติการสร้างกลองในกลุ่มชาติพันธุ์ไท จะมีที่มาจากพระไตรปิฎกเหมือนกัน แต่รูปแบบของกลอง อันได้แก่ รูปลักษณ์ ท่วงทำนอง (ระบำ) ลีลาการตีกลอง และการประสมวงของเครื่องดนตรี เป็นต้น ในแต่ละวัฒนธรรม อาจมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน ตามความนิยมในแต่ละท้องถิ่น แต่โดยภาพรวมแล้ว กลองในแต่ละวัฒนธรรม ต่างก็ถือคติว่า กลองเป็นของสูง และศักดิ์สิทธิ์ มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เทพศักดิ์สิทธิ์ และกษัตริย์ มีบทบาทหน้าที่สำหรับใช้เป็นเครื่องบอกอาณัติสัญญาณในชุมชน และเป็นเครื่องดนตรีสำหรับประโคมในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนา รวมทั้งการกำหนดข้อห้าม และข้อปฏิบัติที่มีต่อกลองในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ถือเป็นลักษณะร่วม ที่แสดงให้เห็นว่าการสร้างกลองในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธ์ไท มีคติร่วมกัน เนื่องจากมีคติมาจากแหล่งเดียวกัน

ในส่วนของล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคง และถือเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไปยังกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน เมืองเชียงตุง และไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา ถือเป็นดินแดนที่มีพัฒนาการด้านเครื่องดนตรีประเภทกลอง ที่มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ดังจะเห็นได้จากคติและรูปแบบของกลองชัยมงคล หรือกลองชัย ซึ่งมีข้อห้าม และข้อควรปฏิบัติ ตลอดถึงการสร้างกลอง และการนำกลองเข้าประดิษฐานภายในวัด ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ที่อิงอยู่กับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ผสมผสานกับคติแบบพรามหณ์ และคติท้องถิ่น นอกจากนั้น ยังมีพัฒนาการมาสู่ “กลองสะบัดชัย” และ “กลองปูชา” ในยุคต่อมาอีกด้วย ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาด้านดุริยางคศิลป์ ที่มีพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญ ดังแผนผังแสดงคติและพัฒนาการของกลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาดังนี้

แผนผังแสดงคติและพัฒนาการของกลองในพระไตรปิฎก ที่ปรากฏในล้านนา

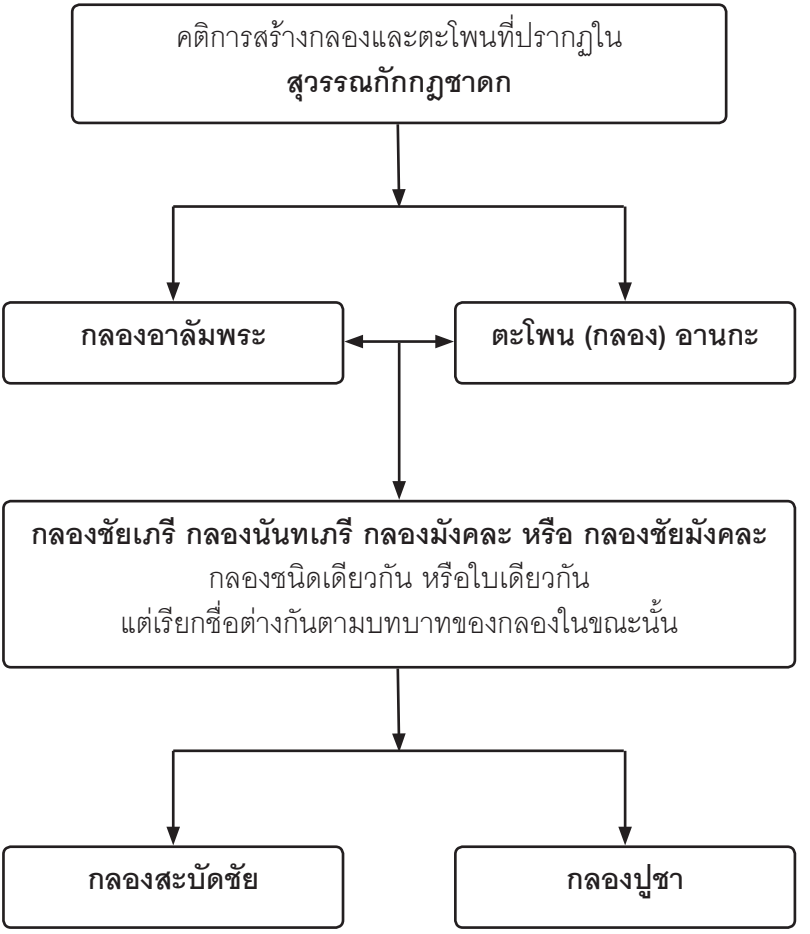

บรรณานุกรม

กรุณา กุศลาศัย, **ภารตวิทยา** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ศยาม. ๒๕๕๐.

คัมภีร์พระวินัยดอกเดื่อ วัดบ้านเอื้อม ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ผูกที่ ๒ หน้าลานที่ ๘–๑๘ ฉบับคัดลอก จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๖๓ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ปริวรรตโดย นายดิเรก อินจันทร์ สำนักเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๗.

คัมภีร์นรสาสน์คำสอน ฉบับวัดแม่แก๊ดหลวง ตำหนองจ๊อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ปริวรรตโดย สำนักเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๒.

คัมภีร์ใบลานเรื่อง **ลักขณะกลองหลวง** ฉบับวัดป่าตาล ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.ปริวรรตโดย พระจตุพล จิตฺตสโร วัดบวกค้าง ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.

คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช. **ขึด ข้อห้ามในล้านนา.** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๔.

จรรยา มาณะวิทและคณะ.**วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์.** กรมศิลปากร ร่วมกับมูลนิธิซิเมนต์ไทย จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราชในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ ๕๐. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๐.

เจริญ มาลาโรจน์. **วิเคราะห์วรรณกรรมไทยลื้อเรื่องคำขับลังกาสิบหัว.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๙.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง. ๒๕๓๘.

ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง เชียงใหม่. ๒๕๔๐.

ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพญาลิไทย. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา. ๒๕๓๕.

ธนากิต. **ตำนานเทพเจ้าและอสูร.** กรุงเทพฯ : ปิรามิด. ๒๕๔๖.

ธนิต อยู่โพธิ์**, เครื่องดนตรีไทย** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์เทพยพงศ เทวกุล.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๑.

นิบาตชาดก เล่ม ๓. หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๐.

บาลี พุทธรักษา. **มหาวังสมาลินีวิลาสินี : การสอบชำระเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีจากเอกสารตัวเขียนและแปลต้นฉบับเป็นภาษาไทย.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๔.

บำเพ็ญ ระวิน. **วินัยดอกเดื่อ : คัมภีร์พระวินัยที่ถือว่า อักขระเป็นฐานของพุทธธรรม.** ไทยศึกษา ๖. เชียงใหม่. ๑๙๙๖.

..... **ตำนานวัดป่าแดง.** เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ ปี เชียงใหม่ อันดับ ๕.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๓๘.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. **ไทยสิบสองปันนา เล่ม ๑** .กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม. ๒๕๔๗.

ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในคราวอายุครบ ๕ รอบ หม่อมหลวงบัว กิติยากร ในพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๒. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.๒๕๑๓**.**

ประเสริฐ ณ นคร .**ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภาการพิมพ์. ๒๕๓๗.

พระครูอดุลสีลกิตติ์. **พุทธทำนายล้านนา ปริศนาแห่งอนาคต.** ที่ระลึกในการทำบุญอายุครบ ๕ รอบ ๖๐ ปี พระครูโอภาสวิหารกิจ (บุญเลิศ อาสโภ) วัดสันคะยอม ตำบลสันทรายน้อย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. ๒๕๔๖.

พระครูสังวรญาณ, **เกร็ดความรู้เรื่องกลอง**. หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสังวรญาณ อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ๒๖ มกราคม ๒๕๔๖.

พระคัมภีร์ถูปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางอนุ ทองไข่มุกต์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ มีนาคม ๒๕๑๑.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. จัดพิมพ์ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฺฒนมหาเถร). กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ - เพิ่มเติมช่วงที่ ๑) . มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา.** กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้งจำกัด.๒๕๓๘.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๒๘.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. ๒๕๔๖.

พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพโลภิกขุ. ที่ระลึกงานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. ๒๕๓๐.

พจนานุกรมภาษาไทใหญ่-ไทย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ๒๕๕๒.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. **ปริศนาคำทาย.** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. **ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป ในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐-๗๐๐.** สุราษฎร์ธานี : สวนโมกขพลาราม. ๒๕๐๙.

พิชิต อัคนิจและคณะ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย.** โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๑.

ยุทธพร นาคสุข. **วงกลองเมืองน่าน : วงกลองคุม วงกลองอืด วงกลองล่องน่าน (มงสืดสิ้ง) และฟ้อนล่องน่าน.** เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา. ๒๕๕๐.

ลิขิต ลิขิตานนท์. *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาประเภทปกรณ์พิเศษ.* **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .๒๕๔๐.

สนั่น ธรรมธิ. **นาฏดุริยการล้านนา.** เชียงใหม่ : สุเทพการพิมพ์. ๒๕๕๐.

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** กรุงเทพฯ : อรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน). ๒๕๓๙.

..... **พื้นเมืองเชียงแสน** .กรุงเทพฯ : อมรินทร์. ๒๕๔๖.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธศาสนา ทรรศนะและวิจารณ์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน. ๒๕๔๓.

สุเทพ พรมเลิศ, **พระไตรปิฎกศึกษา** พิมพ์ครั้งที่ ๒ .กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์.๒๕๕๒.

อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์. **วรรณกรรมไทขึน มัฆวา.** พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๔๙.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามต้นฉบับใบลานในภาคเหนือ.** ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. ๒๕๒๐.

.....และคณะ. **พจนานุกรมศัพท์ล้านนา เฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน.** เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ ๒๕๓๙. หน้า ๙

อุดม รุ่งเรืองศรี. **เทวดาพระเวท.** เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่. ๒๕๒๓.

..... **พจนานุกรมล้านนา – ไทย** ฉบับแม่ฟ้าหลวง. ปรับปรุงครั้งที่ ๑ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๗.

.....และคณะ. **สำนวนล้านนา.** เชียงใหม่ : มิ่งเมือง. ๒๕๕๒

.....และเกริก อัครชิโนเรศ. **พระญาติโลกราชะ.**รวมบทความเพื่อร่วมฉลองสมโภชในวาระครบ ๖๐๐ ปี ชาตกาลของพระเจ้าติโลกราช. เชียงใหม่ : โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา. ๒๕๕๒.

.....และคณะ. ***ยุทฺธพชยฺ (ตำราพิชัยสงครามล้านนา).*** จัดทำโดยสำนักเรือนเดิมและชมรมปักขทีนล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องในวโรกาสครบรอบ ๖๐๐ ปี ชาตกาลแห่งพระญาติโลกราช. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์. ๒๕๕๒.

MALALASEKERA, G.P. (1960), **DICTIONARY OF PĀLI PROPER NAMES, VOL.I.,** LONDON. LUZAC & COMPANY CTD.

วิทยากรให้ข้อมูลและให้สัมภาษณ์

๑. พระครูปลัดพยุงศักดิ์ ธีรธมฺโม วัดป่าแดด ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๒

๒. พระไชยวิทย์ ธมฺมรโต วัดท่าทุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๒

๓. พระจตุพล จิตฺตสำโร วัดบวกค้าง ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒

๔. พระศุภชัย ชยสุโภ วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๓

๕. พระสาวทิอ้าย จนฺทวโร วัดเจดีย์หนองผา เมืองเชียงตุง ประเทศสหภาพพม่า ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

๖. พระแสงสี สุจิณฺโณ วัดหัวข่วง เมืองเชียงตุง ประเทศสหภาพพม่า ๓๐ เมษายน ๒๕๕๑

๗. พ่อครูมานพ ยาระณะ เลขที่ ๕ ถนนเจริญเมือง ซอย ๒ ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เก็บข้อมูลตั้งแต่ปี ๒๕๔๓-๒๕๕๓

๘. นายชาย ชัยชนะ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่
๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๓
๙. นายเนตร พันธ์ชัยศรี บ้านเลขที่ ๒๙ / หมู่ ๗ ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓
๑๐. นายมงคล เสียงชารี วิทยาลัยนาฏศิลป เชียงใหม่
๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓
๑๑. นายดิเรก อินจันทร์ สำนักเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
เก็บข้อมูลปี ๒๕๔๗.
๑๒. นายพรชัย ตุ้ยคง ชมรมคนรักดาบ ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓
๑๓. ลุงหนานหลาหลาน บ้านหนองคำหลวง เมืองเชียงตุง
๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒
๑๔. นายเกรียงไกร บุญทนา ๗๕ หมู่ ๖ บ้านดงหลวง ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๑๕. นายปุระวิชญ์ วันตา บริษัทวันตาทัวร์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติผู้เขียน

พระนคร ปรังฤทธิ์ (ปญฺญาวชิโร)

จำพรรษา

วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๑ ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหากุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

พ.ศ. ๒๕๔๖ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาและวรรณกรรมล้านนา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำแหน่ง

- เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- รองประธานและเลขานุการ ศูนย์การเรียนรู้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนา วัดชัยสถาน (ป่าเสร้าน้อย)

ประสบการณ์ทำงาน

- ผู้ทรงคุณวุฒิประจำภาค ในการดำเนินโครงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๒ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

เอกสารและงานวิจัย

- หนังสือประเพณี ๑๒ เดือน เมืองเชียงตุง
- หนังสือเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีในพุทธศาสนาเมืองเชียงตุง เล่ม ๑
- งานวิจัยการศึกษาศักยภาพและบทเรียนของวัดในการดูแลสุขภาพชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ (ผู้วิจัยร่วม)
- ชุดความรู้เรื่อง ยาฝน ยาขอหมอวาน
- ชุดความรู้เรื่อง ตำนานย่าขวัญเข้า : สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาสุขภาวะ ของชุมชน
- ชุดความรู้เรื่อง แสตมป์ : อิทธิพลพุทธศาสนาที่มีต่อการสื่อสารไปรษณีย์สากล
- บทความในวารสารวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ๓ เรื่อง ประกอบด้วย
- สืบสานตำนานกลองชัยมงคล
- ผ้ามุญจนะ : เครื่องสักการะในพระพุทธศาสนาเมืองเชียงตุง
- ธงฉัพพรรณรังสี

การจัดทำสื่อวีดีทัศน์ รายการข่วงธรรม
ทางสถานีโทรทัศน์ NBT เชียงใหม่

- พ.ศ. ๒๕๕๒ พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม เมืองเชียงตุง ๖ ตอน ประกอบด้วย เปิดตำนานนครเชียงตุง, คัมภีร์ใบลาน เมืองเชียงตุง, สังขานต์ปีใหม่ นครเชียงตุง, ตำนานจิตรกรรม ลายคำและความขลัง, บ้านแง้ด-บ้านแสน ดินแดนพุทธ ดินแดนธรรม, ศิลปะการแสดงของชาวเชียงตุง
- พ.ศ. ๒๕๕๓ ชนเผ่าวิถีพุทธในเมืองเชียงตุง ๓ ตอน ประกอบด้วย ชนเผ่าแอ่น, ชนเผ่าดาระอั้ง, ชนเผ่าลัวะ

ฉันทวิ
ผู้คนพลุกพล่าน
ชุมเทียวเยาวชน
ฝ่าใช้จ่ายคล่อง
ผู้คนคึกคัก

มีงานบุญ
ตามประเพณี
เปิดโอกาสเลี่ยน
ประสบการณ์
ปู่ย่าสู่ถ่าย

ผู้คนจูงมือกัน
ถูกตาต้องใจ
ปฏิญญาณ์ใฝ่
ลูกหลานเหลนมา
ฝึกสืบสานต่อ

วัฒนธรรม
เก่าก่อนใหม่
ชีวิตมั่นคง
ผู้อ่อนล้า

ฉันทวิ
นันทเสรี
เสียงมังคละ
ของเก่าแบบฉบับ
อย่าได้ห่างละ
เสียงค้องเสียงกลอง

สร้างขึ้นมา
ภัยยะบ่ต้อง
แปลงใจใฝ่เอื้อ
ทุมสวะตนของตาง
ม่วนงันลั้นพ้า

เสียงนันท้าวหล้า
ถูกตาพ่อนอง
ปั๋นของสืบเชื้อ
ลูกสืบหลานเอา
ฮับใจอาณา

ร่วมแต่งต้อง
ต่างถิ่น
เผื่อเรา
รีตรอยพายหน้า
ม่วนล้ำ

พระนคร ปริงรูหลี่
ภาริภ อัครชิโนรส
แต่งแต้ม

ISBN 978-974-364-921-9